

192.6
523

P. II 37

ACTA MUSEI DEVENSIS

S A R G E T I A

Muzeul Județean Deva
BIBLIOTECĂ

1969

5214/

Redactor responsabil de carte și tehnoredactare : Prof. PETRE ȚIRĂU

SARGETIA VI

ISTORIE VECHE

Favorizat de bogate condiții naturale, de o poziție geografică specifică, cu variate resurse ale solului și ale subsolului, sectorul văii Mureșului, în care se situează actualul oraș Deva, a cunoscut de-a lungul tuturor epocilor istorice prezența unei permanente locuiri.

Se împlinesc anul acesta șapte veacuri de la prima atestare documentară de arhivă în care e amintită Deva ca așezare pe harta ținutului hunedorean și a țării. Ne referim la un act de danie, care poartă pe el anul 1269, data la care a fost emis.

Pentru patriotul contemporan, care se apropie, cu dragoste și cu discernământ, de marile evenimente ale trecutului, de munca, de lupta și împlinirile atitor generații ce s-au succedat pe fundalul unei istorii frământate, un asemenea moment are semnificația unei atente și instructive incursiuni retrospective asupra drumului lung și greu – dar nu rareori plin de patos – parcurs de înaintași. Momentul unei atari aniversări prilejuiește, în același timp, un popas de reculegere, o mai bună înțelegere și apreciere, aprofundată și judicioasă, a prezentului și, fără îndoială, o și mai pregnantă viziune pentru întuirea perspectivelor luminoase ale viitorului.

Dacă prima documentare de arhivă a localității Deva a fost îndepărtată cu șapte sute de ani de actualitatea noastră, aceasta nu înseamnă că alte mărturii, de astă dată de ordin arheologic, nu atestă, prin însăși materialitatea lor, o coborîre și mai îndepărtată în adîncurile istoriei, în căutarea originilor așezării de pe valea de mijloc a Mureșului.

Scopul acestei lucrări este tocmai acela de a consemna vestigiile arheologice descoperite pe vatra actuală a orașului Deva, care premerge cu cîteva milenii documentul de la 1269, căci, începînd cu străvechea epocă a orînduirii comunei primitive, a timpului de dezvoltare liberă a băștinașilor daci, apoi a stăpînirii romane, și pînă la plămădirea noastră ca popor pe aceste meleaguri, fiecîre perioadă istorică și-a lăsat adînc imprimată pecetea.

Consemnarea și fixarea pe hartă a tuturor obiectivelor și descoperirilor arheologice de pe raza Devei și a împrejurimilor sale imediate este reclamată și de cerința științifică a orientării cercetărilor asupra acestor obiective, dintre care unele nu au fost încă cuprinse în lucrările de specialitate, iar altele sînt susceptibile să dispară fără urmă, înainte de a fi cercetate și studiate mai de aproape.

Conduși de aceste considerente, vom încerca să schițăm în cele ce urmează harta arheologică a orașului Deva și a împrejurimilor sale, ținând cont, pe cât posibil, în enumerarea diferitelor obiective, de succesiunea lor cronologică. E bine să menționăm că lucrarea are, înainte de toate, **un scop informativ**, în sensul semnalării punctelor de interes arheologic, în vederea cercetărilor viitoare, prin sondaje și săpături arheologice sistematice.

A. URME DIN COMUNA PRIMITIVĂ

– **Așezarea din comuna primitivă de la Tăulaș** (pl. I, 1). Se pare că cea mai extinsă așezare din epoca comunei primitive de pe teritoriul actual al Devei este aceea care se întinde pe o mare suprafață la est de gara C.F.R., cuprinzând o parte a cartierului de la nord de linia ferată, loc cunoscut cu ani în urmă sub denumirea Tăulaș. Sumarele săpături arheologice și o serie de descoperiri întâmplătoare ivite pe urma unor lucrări agricole, sau edilitare de construcții, au avut ca urmare nu numai determinarea (se înțelege incompletă) extinderii obiectivului ci și scoaterea la suprafață a unui bogat material documentar, format din vase din lut ars, securi din piatră, ace din os și dălți, capabil să fixeze caracterul și cadrul cronologic al acestei așezări (fig. 1).

Formele ceramice caracteristice, aproape toate fragmentare (străchini, cupe

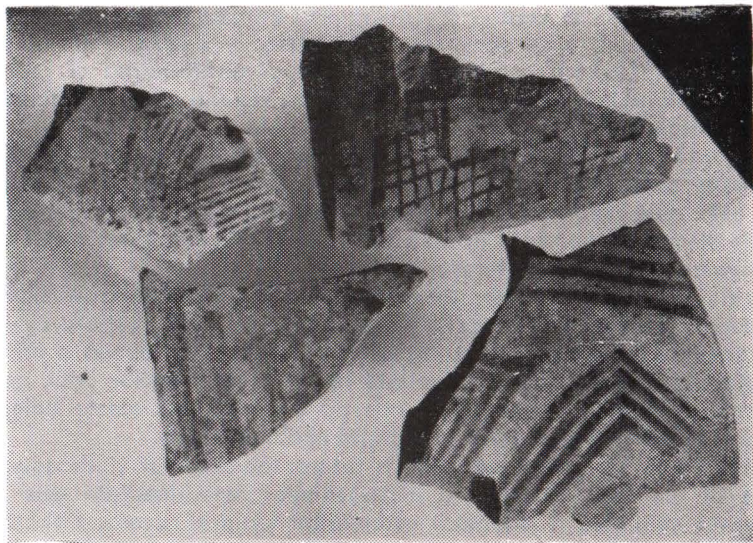

Fig. 1. Ceramică pictată din așezarea de la Tăulaș.

cu picior, vase cu aspect bitronconic ș.a.), decorul ceramic (incizii și caneluri, banda umplută cu puncte ș.a.), prezența uneltelor mărunte de silex, frecvența fusaiolelor și a greutăților pentru războiul de țesut etc., situează așezarea de la Tăulaș în rîndul complexelor neolitice de tip **Turdaș – Vinča**, coexistînd cu un facies local ceramicii pictate **Starčevo – Criș** ¹⁾.

– Aceleași culturi neolitice îi aparțin și vestigiile arheologice, alcătuite din fragmente ceramice, descoperite în cîteva puncte din noul **cartier Gojdu, ca, bunăoară, în vecinătatea blocului D 8** (pl. I, 2), sau la capătul dinspre acest cartier al **străzii M. Kogălniceanu** (pl. I, 3), cu prilejul săpării unei fîntini pe terenul garajelor Întreprinderii de transporturi auto ²⁾.

– La fel, M. Roska, **Repertoriu**, p. 67, amintește „lingă cimitirul reformat” (fără a preciza locul mai de aproape), „ceramică asemănătoare, parte din ea, cu cea de la Turdaș, parte, cu cea din epoca de aramă” (pl. I, 4).

Extinderea pe o suprafață deosebit de mare a mărturiilor culturii Turdaș în vatra orașului Deva – cuprinzînd atît teritoriul Tăulaș de la nord de linia ferată, cit și anumite puncte din cartierul Gojdu, din partea de sud de linia ferată – trebuie considerată, socotim, nu ca aparținînd unei așezări unice compacte, ci, mai degrabă, ca semn al prezenței unor grupări izolate de locuințe ale comunității neolitice respective.

– În partea de nord-est a localității, în **cartierul „Ceangăi”, în fosta pepinieră a ocolului silvic din strada Dorobanților nr. 28** (pl. I, 5), teritoriu pe care s-a construit imobilul sediu al Întreprinderii de construcții forestiere Deva, au fost semnalate și cercetate urmele unei așezări aparținînd **culturii Tisa II** (etapa mijlocie), pătrunsă din zona de vest a teritoriului țării noastre ³⁾.

Încadrată, din punct de vedere cronologic, în faza finală a neoliticului, înaintea culturii Coțofeni și după ceramica pictată sau cea de tip Turdaș, din materialul arheologic descoperit – unelte din piatră și din os, ceramică – o mențiune aparte reclamă minerele din corn de cerb pentru înmănușarea uneltelor, vasele cu picior cu orificii în pereții piciorului, cele cu toarte pe deplin dezvoltate, străchinile, numărul însemnat al formelor mici (cupe sau cești), fără toartă, prezența în motivele decorative a punctelor sau a liniilor încrucișate, a incrustației etc. (fig. 2).

Stațiunea de la Deva din strada Dorobanților a făcut parte din primele obiective care au oferit posibilitatea sesizării unui aspect nou în succesiunea culturilor de la sfîrșitul neoliticului în interiorul Transilvaniei.

– **Dealul cetății Deva** (pl. I, 6), este cunoscut ca un loc deosebit de apreciat de către creatorii civilizațiilor străvechi. Deși în acest loc nu s-au făcut nici cînd săpături cu scop științific, urmele de cultură materială, bogate și variate, descoperite întîmplător pe diferitele terase ale dealului, confirmă cu prisosință o existență umană pe aproape întregul parcurs al orînduirii comunei primitive ⁴⁾.

Primele mărturii de locuire aici indică **sfîrșitul epocii neolitice**, aparținînd **culturii Coțofeni** (fig. 3). Înălțimi ca dealul cetății Deva sînt locuri preferate de către triburile de păstori, purtători ai acestei culturi.

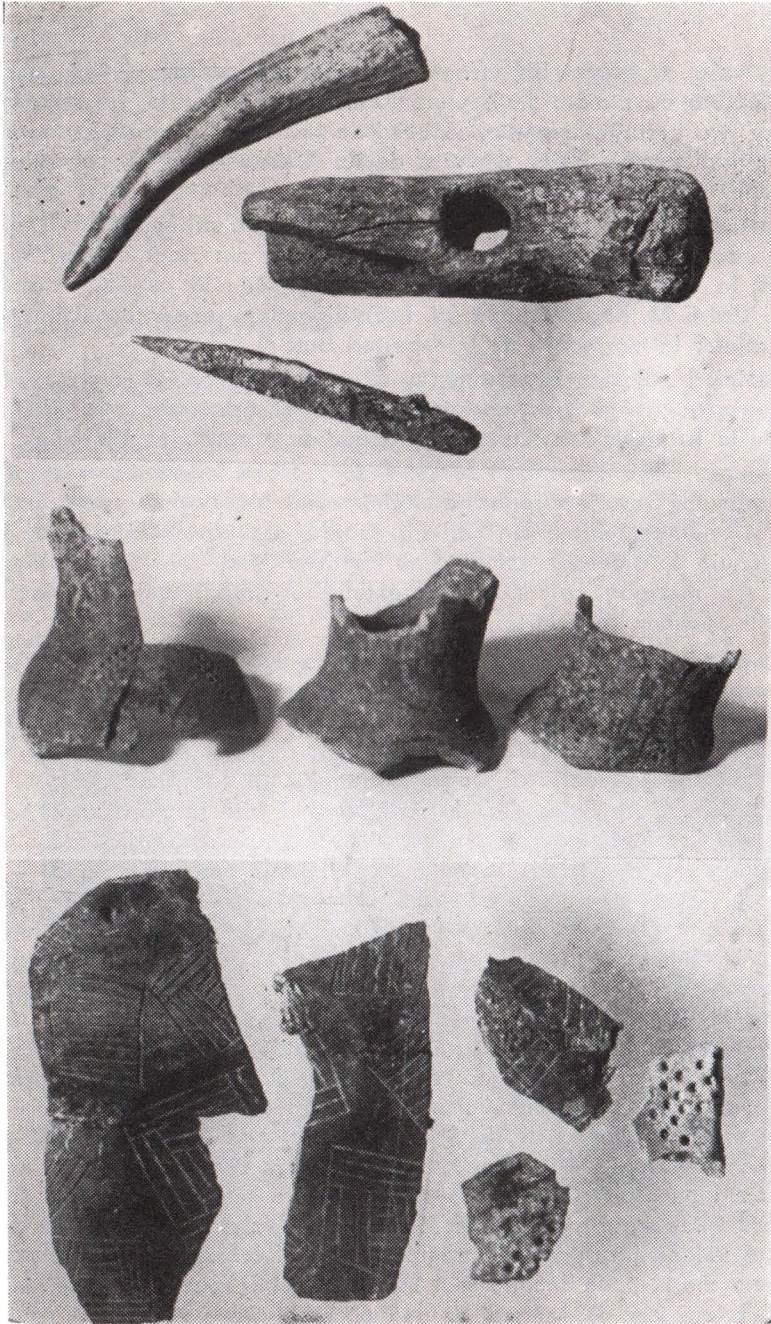

Fig. 2. Așezarea neolitică din str. Dorobanților – cultura Tisa II.

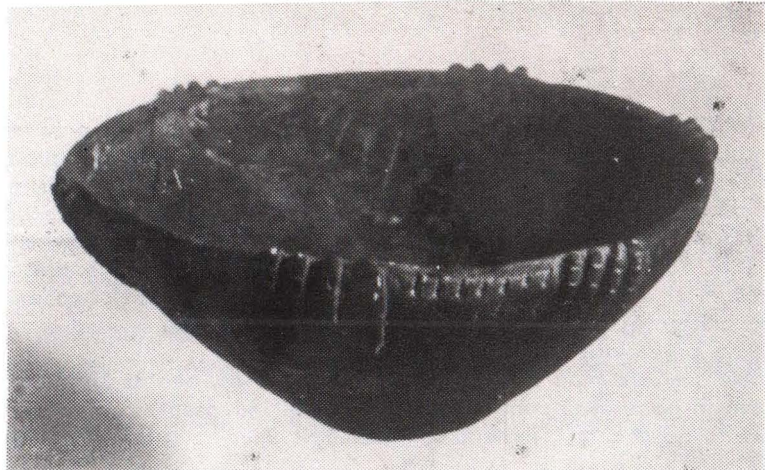

Fig. 3. Dealul cetății Deva – vas neolitic, cultura **Coțofeni**.

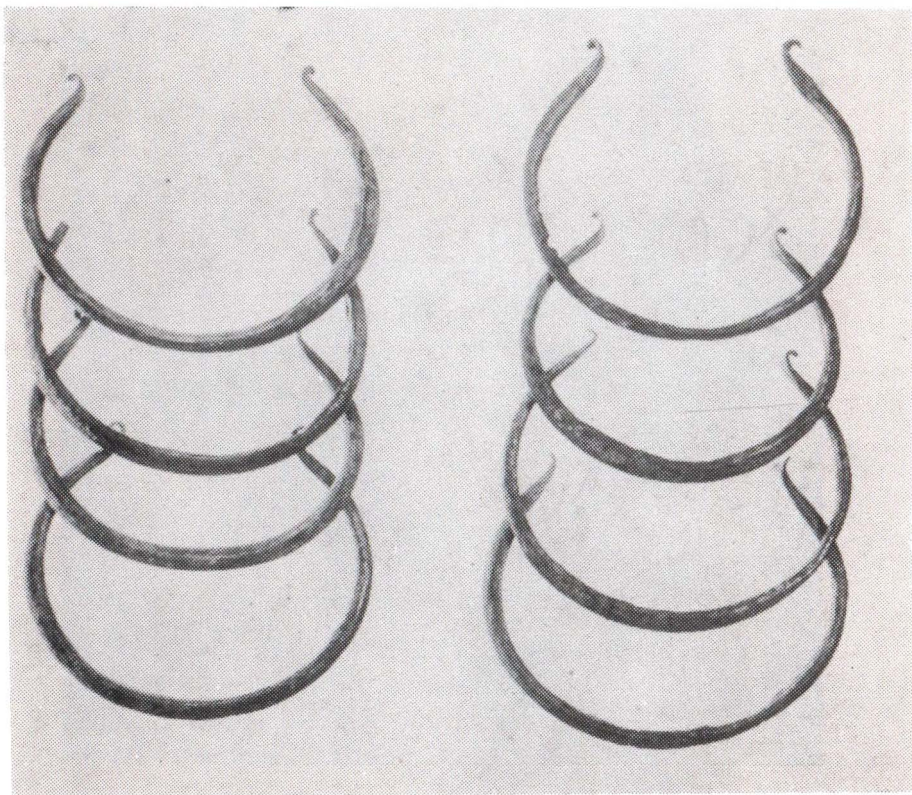

Fig. 4. Bare-colier de pe dealul cetății Deva.

Transformările de la sfârșitul epocii neolitice, determinate de o serie de factori și amplificate prin descoperirea și răspindirea metalelor, a cuprului, apoi a bronzului, pot fi urmărite în evoluția lor permanentă și multilaterală, prin măturile de pe dealul Cetății. Astfel, scurta perioadă în care societatea vremii cunoaște și întrebuințează cuprul, e atestată prin descoperirea unor **bare în formă de colier** (fig. 4), folosite în schimbul de produse, ca metal susceptibil a fi prelucrat, precum și a unor bucăți brute de cupru. Prezența barelor-colier la Deva presupune existența în această regiune, bogată în aramă, a unei activități extractive și de prelucrare⁵⁾.

Din cele sesizate pînă în prezent, se pare însă că, pentru orinduirea comunei primitive în general și pentru cea a bronzului îndeosebi, răspindirea cea mai mare o are în acest punct, materialul arheologic specific **culturii Wietenberg**, de

Fig. 5. Dealul cetății Deva – vas caracteristic culturii **Wietenberg**.

la mijlocul epocii bronzului, atât de bine reprezentată printr-o serie de obiecte, în primul rând ceramică. Vase întregi sau întregibile, precum și o serie de cio-buri, indică formele, profilele, cât și ornamentațiile caracteristice acestei culturi, cunoscute și din alte părți : vase mari cu umerii bombați, gîtul conic înalt, gura larg deschisă, cești plate cu tortițe, vase în formă de petale cu patru colțuri la gură (fig. 5) etc. Ca elemente ornamentale întîlnim : benzi cu hașuri simple sau încrucișate, triunghiuri, împunsături, motive spirale însoțite de benzi cu linii în-tretăiate, spirale canelate, ornament meandric punctat, briu crestă prin adin-cituri la gură ș.a.

Această cultură, în afară de teritoriul cetății, a fost sesizată și în alte locuri pe vatra orașului.

— **La extremitatea de est a străzii M. Eminescu, în cimitirul „Ceangăi”** (pl. I, 7), au fost date la iveală, cu prilejul dezvelirii complexului unei **Villa rustica**, sub stratul de cultură roman, o serie de materiale ceramice aparținînd culturii **Coțofeni** și, mai ales, **Wietenberg**⁶⁾. Natura așezării din comuna primitivă din acest loc, căreia i s-au suprapus construcțiile romane, nu a putut fi observată

Fig. 6. Vas din epoca bronzului, descoperit în cimitirul „Ceangăi”.

mai de aproape, în sensul precizării pe teren a extinderii teritoriului de locuire și a succesiunii stratigrafice a celor două culturi. Prezența lor a fost constatată doar pe baza dovezilor ceramice mai mult întâmplătoare, descoperite aici și înalte în colecțiile Muzeului județean din Deva (fig. 6).

– **În strada Progresului** (pl. I, 8), în plin centru al Devei, au fost scoase la suprafață cu ocazia săpării unui decantor, o serie de vase, întregi sau întregibile (fig. 7), de culoare neagră, purtând caracteristicile ceramicii de tip **Wietenberg**, atât în ce privește forma, tehnica de confecționare, cât și motivele de decor de pe ele ⁷⁾.

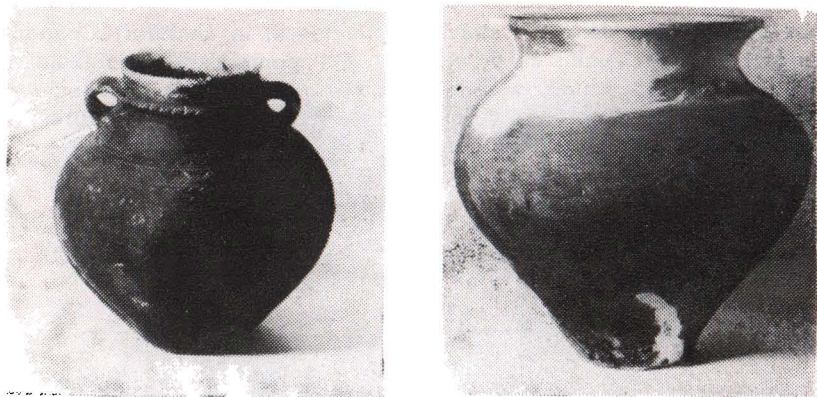

Fig. 7. Strada Progresului – vas de tip **Wietenberg**.

– Fragmente ceramice aparținând aceleiași culturi de la mijlocul epocii bronzului, dar și de tip mai vechi, au fost descoperite în **îvecinatele cimitire reformat și romano-catolic din strada Eminescu nr. 42–46** (pl. I, 9), în timpul săpării unor gropi pentru morminte ⁸⁾.

Téglás, în **Hunyadvármege története**, pag. 12, observă: „La est de dealul cetății Deva, pe coastele cu vii ale dealurilor, care se ridică deasupra orașului, și până la cimitirul romano-catolic, peste tot întâlnim ceramică incipientă”.

– **Așezarea de la Piatra Coziei**, în hotarul satului Cozia (pl. I, 10). Cu toate că acest punct arheologic nu este situat în împrejurimile imediate ale orașului Deva, totuși, având în vedere poziția înălțimii, cu vederi largi și drumuri de acces spre valea Mureșului, se impune a fi amintit în contextul celorlalte obiective menționate cu acest prilej.

Cercetările împreunate cu săpături întreprinse în ultimii ani de muzeul din Deva, pe dealul Piatra Coziei ⁹⁾, au stabilit la această așezare trei nivele culturale, două de comună primitivă, caracteristice culturii **Coțofeni și Wietenberg** și altul **dacic** (despre care va fi vorba la capitolul ce consemnează descoperirile dacice).

Prezența culturii **Coțofeni**, și mai ales **Wietenberg**, la Cozia a fost confirmată prin câteva unelte și un material ceramic relativ bogat, atît unele cît și altele proprii acestei culturi de mare răspîndire pe teritoriul hunedorean (fig. 8).

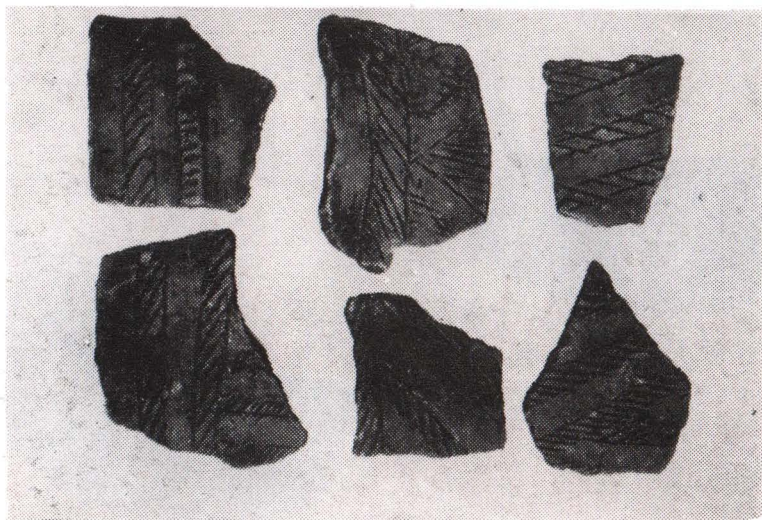

Fig. 8. Piatra Coziei – fragmente ceramice din stratul de comună primitivă.

– În cartierul „Viile Noi”, în strada Horea, în dreptul caselor cu nr. 180 a și b și al magazinului alimentar nou construit, acolo unde șoseaua Deva – Arad atinge punctul mai înalt, străbătînd cartierul (pl. I, 11), a fost descoperit, în cursul lucrărilor agricole și, în mod deosebit, cu prilejul săpării fundațiilor celor trei imobile amintite, un bogat material ceramic și câteva obiecte din bronz (fig. 9). Avînd în vedere suprafața pe care se află răspîndite aceste vestigii arheologice, se pare că e vorba de o așezare de proporții considerabile.

Majoritatea materialului ceramic provenit din acest loc aparține culturii **Wietenberg**, cu unele exemplare care se detașează de această fază a epocii bronzului, îndrumînd spre **Hallstatt** ¹⁰⁾.

– Perioadei primei epoci a fierului îi aparține un important **depozit de bronz, scos la suprafață pe dealul cetății Deva**, obiectiv atît de fecund în furnizarea mărturiilor arheologice străvechi ¹¹⁾.

– Pe lîngă cel descoperit pe dealul cetății Deva, un al doilea **depozit de obiecte din bronz**, păstrat în colecțiile muzeului devean, provine din marginea de vest a localității, din partea de hotar numită dealul Sărheghi (pl. I, 12), cuprinzînd un complex variat de piese, cu utilizări diverse – brățări și coliere, to-

poare de luptă, cuțite, securi, fragmente de lame de cuțit, daltă, verigi, ac, pandantiv, fragment de secere și de sabie etc. (fig. 10) – databile în aceeași perioadă a primei epoci a fierului ¹²⁾.

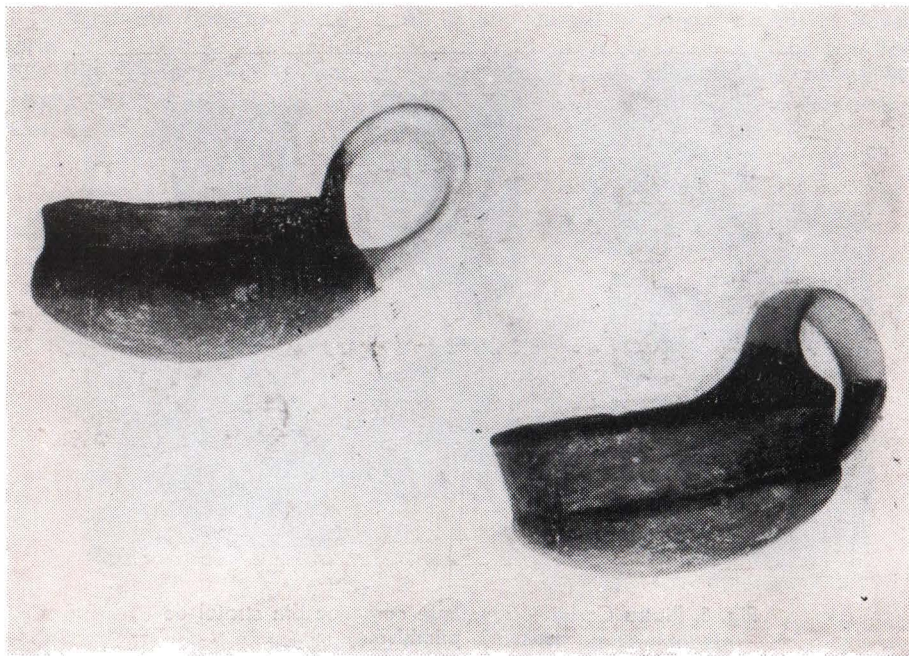

Fig. 9. Cești din lut ars din așezarea de comună primitivă din cartierul „Viile Noi”

– Vestigii arheologice interesante au fost găsite la est de dealul cetății, în partea de hotar numită „Sub vii” (pl. I, 13), între care : brățări din bronz, spirale din același metal, fragmente de vase din bronz, fragmente de fier etc. ¹³⁾.

– Tot în acest teritoriu („Sub vii”), au fost descoperite urmele unui mormint scitic, constind din resturile unui schelet și ale unei urne funerare, cu proeminente plate. Lucrat cu mina, vasul are în interior pereții de culoare roșie, iar la exterior negri ¹⁴⁾.

– O altă descoperire scitică, mai bogată decât cea precedentă, rezultată tot dintr-un mormint, provine din „Viile Carolina” de la marginea de vest a orașului (pl. I, 14). Din inventarul obiectelor se păstrează în muzeul din Deva : resturi de schelet, un vas mic, lucrat cu mina, cu două proeminente laterale, un obiect din lut în formă de disc, pe una din fețe ornamentat, nouă bucăți virfuri de săgeți din bronz, toate à douille (cu „îmbucătură”), dintre care opt cu trei mușchii și două aripi, iar una cu două aripi și cu nervura mediană foarte apăsătoare ¹⁵⁾.

15 SOIMUS
de la Deva 6 Km

HARTA ARHEOLOGICĂ MUNICIPIULUI DEVA

LEGENDA

- Vestigii arheologice din comuna primitivă
- Vestigii arheologice dacice
- Vestigii arheologice romane
- Tezaure monetare (piese folosite de daci)

D. Sârheghi
12

D. Colț
c

8

D. Mal

Piatra Cozici

10
e

Mina de cupru

19

Tecșeni

VI

La ogoare

VII

2

XIII

XIV

Dealul Bejan

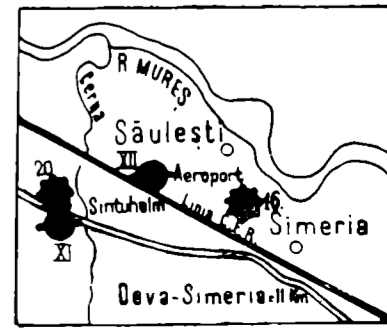
A

XV

Dealul Petroasa

d
D. Taiului

Spre Simeria

– Un al treilea mormint scitic, al cărui inventar se păstrează, la fel, în muzeul din Deva, a fost găsit, la cca. 4 km de oraș, în **hotarul satului Șoimuș** (pl. I, 15). Obiectele păstrate : resturi de schelet, partea de jos a unui vas (o urnă) lucrat manual, un cuțit și un topor dublu de fier ¹⁶).

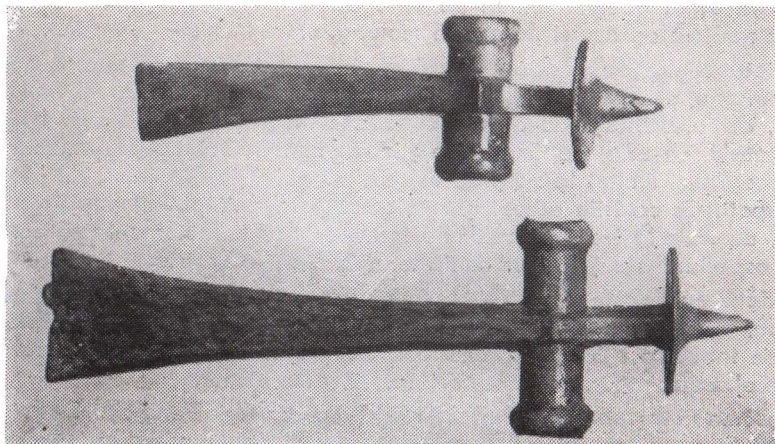

Fig. 10. Dealul Sărheghi – securi de luptă din bronz.

– Deși (ca și în cazul antichităților scitice de la Șoimuș, amintite mai sus), ne aflăm oarecum în afara teritoriului Devei, propus a fi tratat în acest material, nu putem lăsa neamintită nici **așezarea hallstattiană din hotarul localităților Șăulești – Simeria** (pl. I, 16), cel mai important obiectiv arheologic cu elemente de cultură scitică sau scitoidă de pe cursul de mijloc al Mureșului ¹⁷).

Fiind vorba de urmele străvechi de pe teritoriul orașului Deva, mai pot fi menționate o serie de alte descoperiri, fără a le putea însă determina mai de aproape.

– Astfel : „La **capătul de sus al străzii Aurel Vlaicu**, în grădini, în mai multe locuri, am observat fragmente ceramice vopsite cu ocru și grafit, modelate cu nisip impur, lacunar arse, dure” ¹⁸) (pl. I, 17) iar în **fostele vii Fr. Steinmann de pe coasta cu vii din partea de sud a localității** (pl. I, 18) „s-a dat peste un cimitir din epoca de aramă”... „la unul din schelete găsindu-se între vertebrele 3 și 4 un vîrf de săgeată din piatră” ¹⁹).

– Urme de locuire, cu prezența unor fragmente ceramice și a unor resturi din obiecte de bronz au fost sesizate în imediata apropiere a **exploatărilor actuale de cupru de la marginea de sud-vest a orașului** ²⁰) (pl. I, 19). Faptul nu este lipsit de semnificație în problema exploatării cuprului la Deva încă din timpurile străvechi.

– Fragmente ceramice și chirpici au fost date la iveală întimplător și în **suburbia Sintuhalm, pe terenul din jurul bisericii**, aparținînd **culturii Turdaș** (pl. I, 20).

Ca centru al stăpînirii dacilor în perioada de la Burebista la Decebal, teritoriul hunedorean ne întîmpină pe întregul său cuprins cu importante vestigii, rămase pe urma acelor vremuri pe care două mii de ani le-au îndepărtat de prezența noastră de astăzi pe aceste meleaguri.

Societatea dacică în această fază a ei de maximă dezvoltare, a cuprins întregul teritoriu al României. Centrul politic, economic, religios și, mai ales de apărare, al colectivității de atunci, organizat în sec. I î.e.n. – sec. I e.n. într-o formă statală, se afla, după cum se știe, în munții Orăștiei, cuprinzînd un larg spațiu geografic, limitat la nord de valea Mureșului, iar spre sud de lanțul munților Carpați. Cercetările arheologice efectuate în anii puterii populare în acest teritoriu, au scos la iveală o serie de fortificații cu caracter defensiv, așezări civile și gospodării ale țăranilor daci, construcții religioase etc.

O dată cu aceste cercetări de mari proporții, împreunate cu săpături arheologice, o serie de alte investigații și lucrări s-au executat, cu rezultate deosebite, pe întreaga arie de răspîndire a civilizației dacice, harta arheologică cu obiectivele acesteia fiind mereu completată, amplificată.

Consemnarea punctelor arheologice de pe teritoriul orașului Deva și al împrejurimilor sale, care sînt în măsură să ateste prezența populației dacice, poate aduce și ea o modestă contribuție la opera de completare a acelei hărți. De altfel, numai cunoașterea amănunțită a tuturor descoperirilor, începînd cu construcțiile monumentale și pînă la cele mai mici descoperiri fortuite, de obiecte izolate, ne pot oferi imaginea completă și reală a prezenței societății dacice în vastul spațiu geografic în care s-a dezvoltat.

Obiectivele arheologice de pe teritoriul municipiului Deva, cu urme de existență ale acestei societăți, sînt cele consemnate mai jos.

– **Dealul cetății Deva** (pl. I, a), cu cadrul său geografic atît de caracteristic așezărilor dacice de înălțime, de tipul celor din munții Sebeșului (Costești, Bli-

Fig. 11. Vase dacice — cană cu toartă de pe dealul Paiului ;
strachină și ceașcă de pe dealul cetății.

daru, Piatra Roșie, Bănița etc.), a oferit un bun loc de apărare și de locuire pentru băștinașii daci²¹⁾.

Descoperirile întâmplătoare au furnizat un convingător material ceramic și alte obiecte din a doua epocă a fierului (**Latène**), specifice societății dacice (fig. 11, 12).

Fig. 12. Dealul cetății Deva – vas dacic lucrat manual.

Lucrată manual sau cu roata olarului, ceramica aflată, în acest interesant obiectiv istorico-arheologic, reprezintă o largă gamă de forme și ornamentații. Sint caracteristice vasele borcan, cu pereții groși, arcuiți spre exterior, sau drepți și cu fundul plat, căni, vase cu picior, străchini, chiupuri pentru provizii, cești (cunoscute în lucrările de arheologie sub denumirea atit de sugestivă „ceașca dacică”) etc.

Decorul preferat al olarilor daci, și de data aceasta, ca peste tot la vasele confecționate de ei, constă din proeminente ornamentale de diferite forme și mărimi, brișoare alveolate obținute prin apăsarea cu degetul, valul sau linia înclzată ondulat, ornamentul în zig-zag etc.

Bogatul material ceramic, aflat în asociație cu unele obiecte din fier, fragmente de lipitură ș.a., demonstrează prezența pe terasele dealului cetății a unei așezări ale cărei proporții încă nu au fost precizate. Este sigur însă că, pe lângă urmele de locuire constatate pe terasele inferioare ale dealului, a existat pe culmea acestuia o fortificație, un punct de observație dacic, peste care s-a ridicat alta romană, apoi cetatea feudală, în zidurile căreia se află încastrate și unele b'ocuri provenite de la cetățuia anterioară dacică (observație proprie).

– **Dealurile din jurul Devei.** Fără a preciza mai de aproape, Téglás G. amintește că „fragmentele ceramice dure gășibile pe coastele cu vii, care încercuiesc orașul dinspre sud și vest, îndrumă spre Deva dacică”²²). Luând ca valabilă această constatare și acest teritoriu, îl consemnăm între celelalte puncte arheologice din jurul Devei cu urme de existență dacică.

– **Cuptor dacic de ars ceramica.** O importantă descoperire, cu totul recentă, efectuată pe actualul teritoriu al orașului, **str. Petru Maior** (pl. I, b), având ca obiect o instalație de ars vase, ~~demonstrează că materialul ceramic folosit de autohtonii daci, descoperit în punctele arheologice de pe vatra actuală a Devei, sau în împrejurimile acesteia, era fabricat de meșterii olari daci pe loc, în cuptoare proprii ingenios construite~~²³).

Din caracteristicile acestui monument, relatăm forma lui circulară, construit în întregime din lut, compus din camera de foc, grătarul străbătut de orificii circulare (pentru trecerea aerului cald din focar la obiectele puse la copt) și camera, cu aspect de cupolă, pentru așezarea în ea a pieselor destinate arderii (fig. 13).

Prezența unui asemenea cuptor la Deva demonstrează nu numai practica rea meșteșugului olăritului de către colectivitatea dacică de pe acest teritoriu, rezultată din cerințele gospodărești ale acesteia, ci, fără îndoială, și din nevoia desfacerii pe o rază mai largă a unor produse atât de căutate și de necesare vieții de toate zilele.

– Un obiectiv arheologic important de pe teritoriul orașului – care a fost cercetat și prin săpături sistematice – este cel situat în prelungirea străzii **Mihai Eminescu** (pl. I, c), cuprinzând o parte din cimitirul „Ceangăi” și **drumul de care ce trece pe lângă acesta**²⁴). Este vorba de o **Villa rustica**, în complexul căreia s-au aflat și **urme materiale dacice**, în primul rând ceramică ieșită din mina meșterilor olari daci. Descoperirea mărturiilor arheologice dăe într-un complex roman, în asociație cu obiecte romane, aduc dovada conviețuirii în această așezare a celor două elemente, dacic și roman (fig. 14).

– O descoperire izolată, formată dintr-o cană de lut ars, semnalăm pe **dealul Paului**, de la marginea de est a orașului (pl. I, d). În acest vas (fig. 12), caracteristic începutului sec. I î.e.n., se pare că a fost ascuns un tezaur monetar²⁵). În tot cazul, descoperirea e demnă de reținut.

– Tot perioadei de dinaintea cuceririi romane îi aparțin unele tezaure monetare, gășite în împrejurimile imediate ale localității, intrate în colecțiile vechi

Fig. 13. Cuptor dacic de ars vase (strada Petru Maior).

ale muzeului din Deva, dar rămase nepublicate și nestudiate la vremea lor. Una din aceste descoperiri, efectuată în **pădurea Bejan** (pl. I, e), se compune din monede de tip **Dyrrhachium – Apollonia**²⁶) și **republicane romane**, iar alte două tezaure, unul descoperit în spatele cetății, pe **șaua dintre dealurile Pai și Sarheghi** (pl. I, f), iar celălalt pe **dealul Colț** (pl. I, g), conțineau piese republicane romane²⁷). Având în vedere timpul de circulație și de folosire a acestor monede pe teritoriul țării noastre – perioada premergătoare cuceririi romane – ele con-

Fig. 14. Ceramică dacică în complexul **Villei rustica** din cimitirul ceangăilor.

stituie piese de schimb folosite de societatea dacică în relațiile comerciale ale vremii.

– **Așezarea dacică de la Cozia** ²⁸⁾ (pl. I, h), – cercetată, după cum s-a arătat, și la capitolul descoperirilor cu urme de comuna primitivă – intră în categoria stațiunilor de înălțime de tipul celei de pe dealul cetății Deva.

Dealul „Piatra Coziei”, pe culmea căruia se întinde aşezarea, deşi nu are o înălţime prea mare (686 m faţă de nivelul mării), se caracterizează printr-o formă accidentată, izolată, cu vederi cuprinzătoare asupra împrejurimilor şi a unei părţi a văii Mureşului.

Stratul cultural antic de la această aşezare, fiind situat pe un fond stîncos, vestigiile arheologice, în special urmele de construcţii, nu s-au mai păstrat decît sub forma unor dărîmături de lut ars şi chirpici, cu urme de nuiiele şi de lemn fasonat, şi a unor reduse suprafeţe de vetre de locuire şi vetre de foc. Această împrejurare nu a permis fixarea mai de aproape a formei şi specificului structiv al locuinţelor şi al unor lucrări de fortificaţie care, fără îndoială, au existat în acest loc.

Dacă diferitele construcţii de odinioară au pierit, fără a lăsa urme prea evidente, nu acelaşi lucru s-a întîmplat cu inventarul mărunţ al obiectelor descoperite cu prilejul săpăturilor efectuate. Astfel, pe lângă un variat şi foarte bogat material ceramic, o serie de alte piese ca, unelte, rişniţă şi fragmente de pietre de rişniţă, verigă (brăţară) de fier cu nodozităţi, o tijă de balanţă etc., determină specificul dacic al aşezării şi indică dezvoltarea unei vieţi de lungă durată.

Considerăm că ceramica descoperită la Piatra Coziei, formată din **vase lucrate manual** (cu prezenţa mai multor ceşti, şi a altor vase cu profil şi cu ornamentaţia caracteristică acestei categorii ceramice), sau cu **roata olarului** – cu

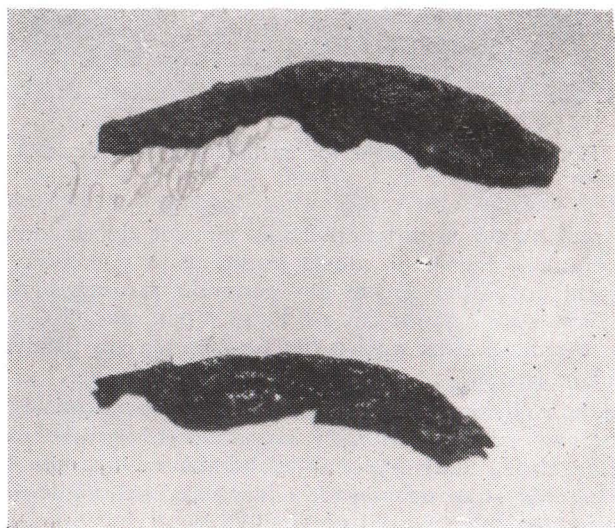

Fig. 15. Piatra Coziei – cuţite dacice curbe.

predominarea celor confecționate cu mîna – ne permite să încadrăm, din punct de vedere cronologic, începuturile așezării de la Cozia, timpului corespunzător fazei celei mai vechi întîlnită și la cetățile și așezările dacice din munții Orăștiei, continuînd a exista pînă la sfîrșitul secolului I era noastră (fig. 15–17).

Fig. 16. Piatra Coziei – vas cu butoni și cești dacice.

O analiză mai atentă a caracteristicilor urmelor dacice date la iveală la Deva și în împrejurimile localității, atestă apartenența unora din aceste vestigii și așezări străvechi populației dacice din perioada ei de independență de dinaintea cuceririi romane (cuptorul din str. Petru Maior, dealul Cetății), altele (ca cele descoperite în cadrul **Villei rustica** din prelungirea str. Eminescu), epocii de stăpînire romană în Dacia.

În tot cazul, privind harta obiectivelor arheologice de pe teritoriul Devei și al împrejurimilor sale, care ne-au oferit urme ale băștinașilor daci – cetatea Deva, cuptorul din strada Petru Maior, **Villa rustica** de la periferia de sud-est a localității, de la Cozia – se desprind de la sine concluzii deosebit de importante cu privire la trecutul străvechi al localității.

Prezența societății dacice în cuprinsul acestui teritoriu aruncă lumină asupra unor timpuri în care își are adînc înfipte rădăcinile geneza poporului ro-

mân. Prezența dacilor pe teritoriul hunedorean și pe cel al Devei înainte de cucerirea romană, apoi conviețuirea celor două popoare, care stau la obârșia po-

Fig. 17. Piatra Coziei — ceramică dacică.

porului român, dînd naștere elementului daco-roman, sînt dovezi directe și lămuritoare privind originea poporului român, a prezenței și permanenței sale, de întotdeauna, pe aceste meleaguri, ca și pe întregul cuprins al României.

C. URME ROMANE

Pare că nici una din civilizațiile antichității nu a fost atît de darnică în transmiterea, peste vremurile milenare scurse, a unei moșteniri materiale mai bogate și mai semnificative ca cea romană. Astfel, fiecare colț al pămîntului hunedorean, începînd cu grandioasa capitală **Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Gernisara** (Cigmău), **Aquae** (Călan), **Micia** (Vețel) și sfîrșind cu acele tîrguri, sate etc., din valea Streiului, din regiunea auriferă a Munților Apuseni, sau din mănoasa vale a Mureșului — pentru a ne opri la teritoriul de astăzi al orașului Deva — fiecare palmă de pămînt a păstrat în ascunzișurile sale o frîntură din munca și truda societății din acea vreme.

Obișnuit, cînd se vorbește de măturile materiale rămase de la romani, se au în vedere așezările urbane, mai mari și mai ușor de sesizat, de tipul celor menționate mai sus. E de subliniat însă că alături de aceste localități, cu rang de **pagus, municipium** sau **colonia**, o rețea întinsă de așezări mai mici rurale sau gospodării izolate – **vicus, Villa rustica** etc. – împinzesc întregul teritoriu și în primul rînd pe cel fertil și strîns prins în rețeaua de comunicație a provinciei. Un exemplu bun, de existență economică și socială, ni-l oferă sub acest raport și vatra actuală a municipiului Deva și a împrejurimilor sale.

Teritoriul orașului de reședință al județului Hunedoara, situat alături de drumul principal roman, care lega capitala provinciei de centrele importante din lunca Streiului și a Mureșului, trecînd spre est, prin **Germisara** și **Apulum**, pînă în extremitatea nordică a provinciei, iar spre vest, pe la **Deva**, spre puternicul castru de la Micia și spre granița de apus a **Daciei**, e cunoscut, din ce în ce mai mult, ca un ținut intens locuit în epoca romană. Pe lângă alți factori (ca cel rutier și de comunicație), la această locuire a avut, fără îndoială, o largă contribuție și terenul fertil al văii Mureșului, vecinătatea ținutului aurifer al Munților Apuseni, ca și prezența pe „Dealul cetății” Deva a unei fortificații (**castellum**), cu nelipsite **canabae** din jurul unui asemenea obiectiv militar.

Punctele arheologice de pe teritoriul orașului Deva, sesizate pînă în prezent, conținînd urme ale culturii materiale romane, sînt numeroase.

– **Dealul cetății Deva** (pl. I, i). Această înălțime caracteristică, cu vederi la mari depărtări, greu de escaladat, dar ușor de apărut, este, după cum s-a văzut, purtătoarea unor civilizații eșalonate pe o arie de timp multiseclară, începînd cu orînduirea comunei primitive și sfîrșind cu vremurile mai apropiate de zilele noastre.

În timpul stăpînirii romane, pe culmea acestui deal se înălța o mică fortificație – **castellum** – un post de semnalizare și control²⁹⁾. El era reclamat atît de asigurarea drumului de uscat și de apă de pe valea Mureșului, cit și de cerințele de observație și de semnalizare, solicitate de învecinatul castru de la Micia. Un rol excepțional, poate principal, a avut fără îndoială și în paza și observarea teritoriului aurifer de pe versantul de sud al Munților Apuseni. Spiritul practic și întreprinzător roman, nu a putut să lase neîntrebuințat în acest scop dealul cetății Deva, cu vederile largi ce se deschideau de aici asupra învecinatlui ținut aurifer, de la Băița mai ales, cunoscut și exploatat de romani.

Din construcția propriu-zisă a acestei fortificații romane, în urma suprapunerii cetății medievale, în prezent nu se mai vede nimic. Mărturie a existenței ei de odinioară au rămas însă resturile de dărîmături, materialele de construcție (țigle, cărămizi), obiectele ceramice și metalice descoperite cu diferite prilejuri.

– Importante urme de construcții romane au fost constatate la poalele dealului cetății pe terenul **imobilului Grupului școlar de construcții** (pl. I, II) și, mai ales, pe cel al **Comitetului județean de partid** (pl. I, III). În acest din urmă loc, pe lângă consemnarea unor antichități romane, constatate la sfîrșitul veacului trecut, în deceniul al treilea al secolului actual, au fost descoperite noi vestigii³⁰⁾. Astfel, în curtea immobilului și pe terenul de la poarta de ieșire a acestuia, au fost observate, cu prilejul unor lucrări edilitare, temelile unei întinse con-

strucții, cu zidurile din piatră legate cu mortar, formată din mai multe încăperi din care unele prevăzute cu instalații de **hypocaustum** și apeduct format din țevi de lut ars.

– O canalizare romană, alcătuită din țevi de lut și cărămizi, a fost constatată pe o lungime de cițiva metri, pe traseul inferior al actualei **străzi Aurel Vlaicu**³¹⁾, (pl. I, IV).

– **În cartierul „Viile Noi”,** la capătul străzii Horea (pl. I, V), în teritoriul cuprins între linia de cale ferată și Mureș – pe lotul de odinioară al Ocolului silvic – au fost observate la suprafața terenului dărămăturile unui extins edificiu roman (piatră de construcție, țiglă, cărămidă, mortar) și tot felul de fragmente de vase de factură romană³²⁾.

– **La sud de Deva, în partea de hotar numită „Techeneu”** (pl. I, VI), au fost constatate, cu prilejul lucrărilor agricole, temelii de ziduri, resturi de materiale de construcție (țigle, cărămizi), cioburi de vase, morminte etc., răspindite pe o întinsă suprafață. Un altar funerar, din gresie, cu chenar profilat la cele două capete, existent și acum pe teren, marchează semnificația locului³³⁾. Din textul de odinioară al acestui monument, cu greu se mai observă urmele unor litere. Natura terenului cu urme de locuire, ca și a terenului fertil din împrejurimi, prezența necropolei, a monumentului epigrafic etc., ne îndeamnă să considerăm existența în acest loc a unei ferme romane, **Villa rustica**, de mari proporții.

– **Urmele unei alte clădiri izolate** au fost înregistrate, la fel, la sud de actuala vatră a orașului, în dreapta drumului de hotar prelungire a străzii Vulcan,

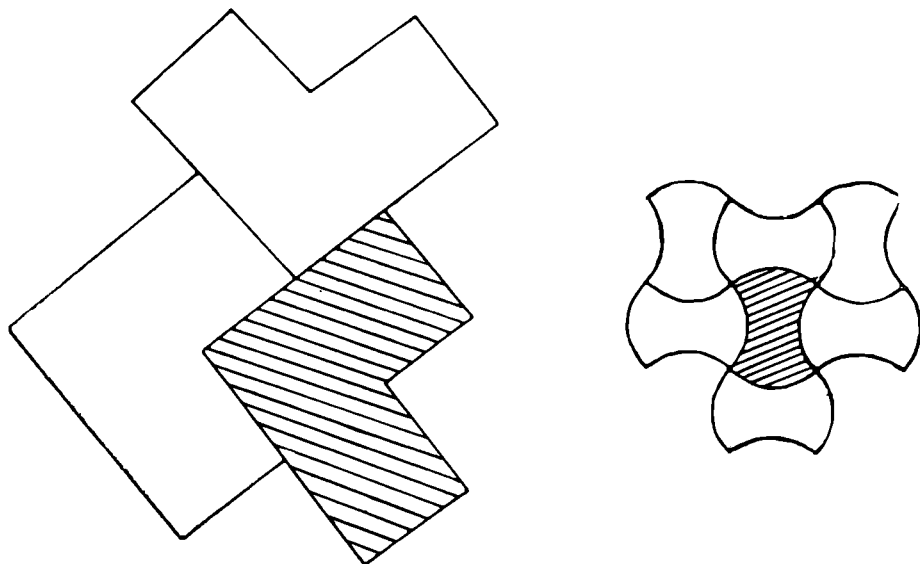

Fig. 18. Deva „La ogoare” – mozaic din lut ars.

pe locul arător numit „**La ogoare**”³⁴⁾ (pl. I, VII). Antichitățile observate la acest obiectiv arheologic constau din dărămături de ziduri, cărămizi și țigle, mortar, fragmente de vase și o mare cantitate de piese de mozaic din lut ars în formă de opt și de ic (fig. 18), din care o parte se află în colecțiile Muzeului din Deva.

– La extremitatea de est a **străzii 23 August**, în dreptul ultimelor case de la ieșirea din oraș (pl. I, VIII), au fost sesizate, la marginea străzii, cu ocazia săpării unor drenaje, temeliile mai multor ziduri de piatră, paralele, care se prelungesc transversal pe sub actuala șosea asfaltată³⁵⁾. În jurul zidurilor s-au găsit fragmente de cărămizi, de țigle și de vase.

– În **cartierul Gojdu**, nou construit, din partea de est a orașului (pl. I, IX), au fost descoperite, cu ocazia săpării temeliei unor construcții, importante vestigii romane: urcioare funerare provenite din morminte, un monument în piatră reprezentând doi lei afrontați având între ei un **Eros** funerar (fig. 19), fragmente de cărămizi, cioburi de vase etc., intrate în colecțiile muzeului local³⁶⁾.

– Se pare că „ruinele mai multor construcții” observate „la **prima cotitură a drumului care conduce la Hărău**”³⁷⁾, fac parte din același complex căruia îi aparțin și monumentele funerare menționate mai sus. Considerăm că e vorba de o așezare cu caracter agricol-gospodăresc, poate o **Villa rustica**, cu necropola-i aparținătoare (pl. I, X).

– Urme de locuire romană au fost constatate de noi – fragmente ceramice, țigle, cărămizi – și în **centrul suburbiei Sintuhalm, în terenul care inconjoară biserica ortodoxă** (pl. I, XI), trădând prezența unei construcții în acest loc.

– Pe **terenul aeroportului de la „Șăulești”** (pl. I, XII), între hangare și linia ferată Deva – Simeria, în șanțul ce mărginește înspre aeroport terasa-mentul căii ferate, au fost sesizate urmele unor morminte și au fost scoase la suprafață câteva monumente funerare din piatră, între care un **capac de aedicula** și un **leu funerar**³⁸⁾. E vorba și aici probabil tot de o necropolă familială (aparținând unei Villa rustica), ce se extinde sub terasamentul liniei ferate.

Monumentele scoase la suprafață au intrat în posesia muzeului din Deva.

– O **Villa rustica**, de proporții și cu structura adecvată unei asemenea construcții agricole-gospodărești, a fost dezvelită în ultimii ani de cercetătorii Muzeului județean Deva, în partea de sud-est a orașului, în **cimitirul „Ceangăi” și în teritoriul ocupat de drumul prelungire a străzii M. Eminescu**³⁹⁾ (p. I, XIII).

Cu prilejul descoperirii construcției, formată dintr-o serie de încăperi, turn de observație, anexe gospodărești, zid de împrejmuire etc., a fost dat la iveală un bogat material arheologic roman (monumente, unelte din fier, fragmente de piatră de rîșniță, vase din lut ars, opaițe, monede etc.), intrat, la fel, în colecțiile muzeului din Deva (fig. 20–24).

După cum s-a consemnat la capitolele precedente, în acest interesant punct arheologic au fost constatate și urme ceramice aparținătoare epocii comunei primitive (cultura **Coțofeni** și **Wietenberg**) și dacice, demonstrând o conviețuire daco-romană, precum și altele databile în sec. VIII–IX e.n., constând din ceramica și vetre de foc.

Fig. 19. Cartierul Gojdu – monument funerar roman.

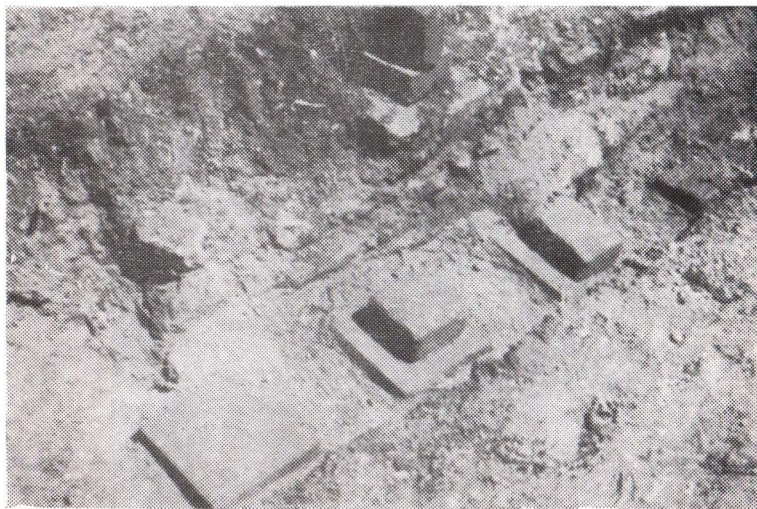

Fig. 20. **Villa rustica** – picioare de **hypocaustum**.

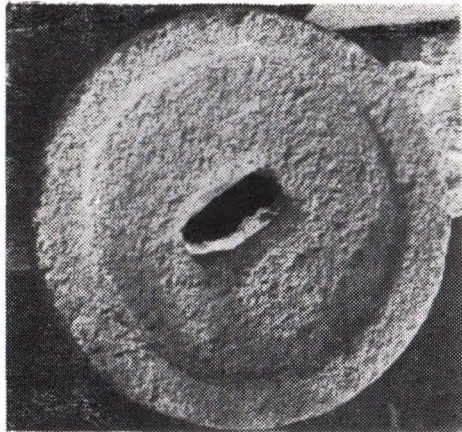

Fig. 21. **Villa rustica** – piatră de rîșniță.

Fig. 22. **Villa rustica** – vas din lut ars.

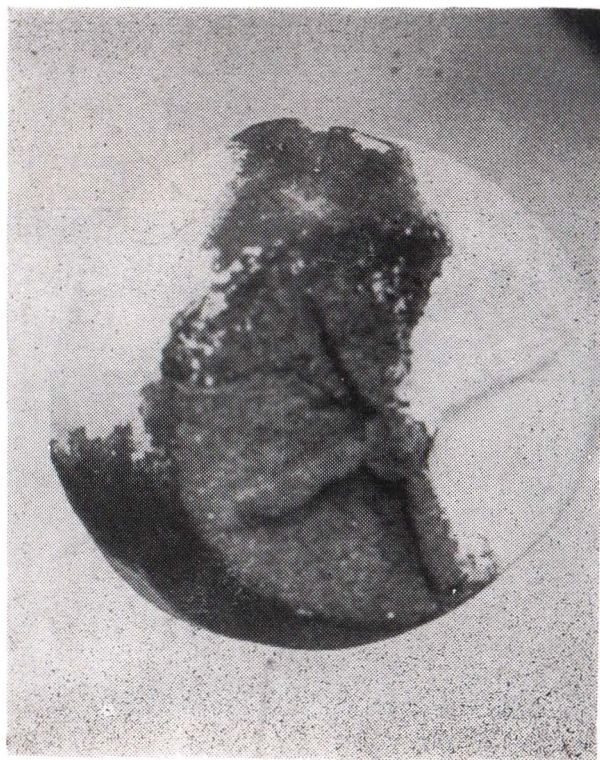

Fig. 23. Vas din sec. IX–XI, descoperit în cimitirul ceangăilor.

– **Carierele de piatră de la Pietroasa și Bejan.**⁴⁰⁾ În hotarul de sud al Devei, pe dealul Bejan și la „Pietroasa” (pl. I, XIV, XV), acolo unde și în prezent se exploatează piatră, a existat în timpul romanilor unele dintre cele mai importante cariere din Dacia, în care se extrăgea la Bejan augit – andezitul roșu – ruginiu, iar la Pietroasa andezitul sur.

Existența, în antichitatea romană, a acestor exploatări, pentru extracția materialelor de construcție și pentru monumente, a fost confirmată prin urmele lucrărilor de exploatare, rămase și observate în masivul stincos (azi dispărute în

Fig. 24. **Villa rustica** — figurină din bronz.

urma lucrărilor mai noi), prin aflarea unor piese arhitectonice sau de altă natură, finite sau semifinite, precum și a unor unelte din fier, legate direct de operația extracției și a prelucrării pietrei (fig. 25).

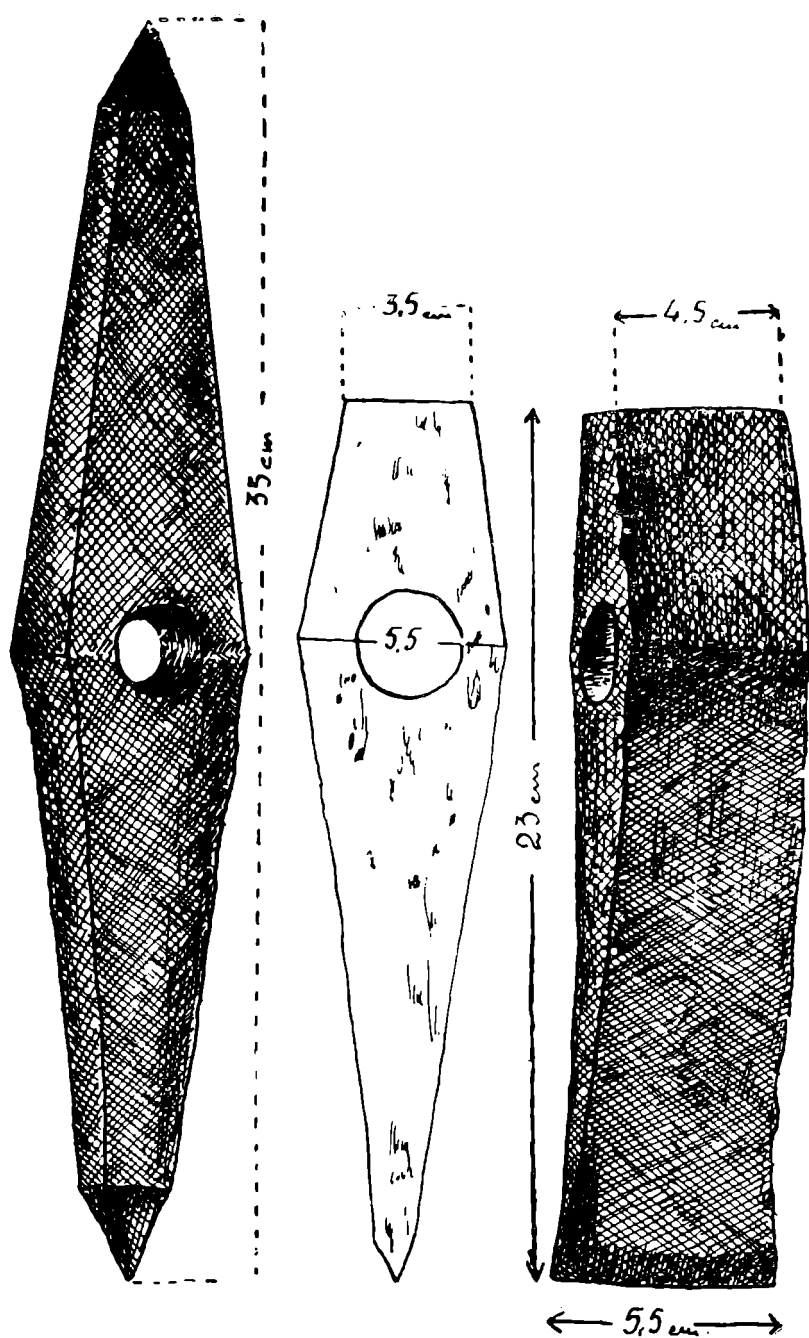

Fig. 25. Dealul Bejan – unelte din fier.

Prezența meșterilor pietrari, a familiilor acestora, în vecinătatea locului de muncă, este și ea atestată prin identificare pe teren a unor construcții pentru locuit, ca și a unor obiecte de uz gospodăresc, ca fragmente de vase, pietre de rîșniță, unelte, monede etc.

O descoperire deosebit de importantă și semnificativă, de ordin epigrafic, făcută în apropierea acestor exploatări, o constituie un altar (**CIL**, III, 12565), lucrat în augit – andezit roșcat de proveniență locală.

Monumentul, închinat lui **Hercules și Silvanus**, divinități protectoare ale lucrătorilor pietrari, a fost pus prin grija unui detașament (**vexillatio**) al **Legiunii a XIII-a Gemina**. Dedicantul este **Titus Aurelius Arimo**, probabil comandantul detașamentului, care ridică monumentul în calitate de exponent al acestui post militar.

Inscripția menționează pe T. Aurelius Arimo ca **immunis**, adică scutit de corvoadă.

E neîndoios că acest mic corp de trupă, prezent la exploatarea de piatră de la Deva, avea atribuții legate de activitatea de exploatare a carierelor menționate, în sensul folosirii soldaților la lucrările de extracție și prelucrare a pietrei, precum și la asigurarea pazei lucrătorilor și a sclavilor, sau a unor condamnați (**dammati ad metella**), care lucrau aici.

Se pare că extracția pietrei în cariera de la Pietroasa s-a practicat și de daci⁴¹⁾, care au întrebuințat andezitul sur scos din acest ioc la unele construcții speciale, mai ales la sanctuare, ca la Sarmizegetusa, de pildă. În ce privește augit-andezitul roșu-ruginiu din cariera de la Bejan, a început să fie extras pentru prima dată doar în epoca romană, și a fost întrebuințat, alături de cel din cariera de la Uroi (Simeria), mai cu seamă la **Micia**, la diferite construcții, la zidurile castrului mai ales, dar și la alte clădiri. În general, materialul extras din cele două cariere de la Pietroasa și Bejan, a avut o gamă largă de întrebuințări la învecinata **Micia**, fapt dovedit și prin numeroase piese arhitectonice (ancadramente de uși și praguri ca cele de la amfiteatrul acestei așezări bunăoară), pavaje, canalizări, altare, monumente funerare, sarcofage etc.

Toate aceste obiective și mărturii arheologice, concentrate pe un spațiu relativ strîmt și a căror număr crește mereu, sînt suficiente dovezi pentru a confirma existența în zona municipiului Deva a unei **așezări romane de tip rural**, cu unele urme de locuire ulterioară. Această existență se explică prin poziția teritoriului la o importantă răscruce de drumuri, care legau capitala provinciei de centrele importante din valea Mureșului, prin terenul agricol fertil din împrejurimi, cît și prin prezența unor materiale de construcție atît de solicitate de zelul și pasiunea societății romane în opera de edificare și cea de confecționare a monumentelor. Nu în mică măsură au contribuit la o atare locuire vecinătatea ținutului aurifer al Munților Apuseni și, după cum s-a arătat, prezența pe dealul cetății Deva a unei fortificații la adăpostul și în jurul căreia s-a așezat acea populație de la care au rămas pe teritoriul de azi al orașului Deva bogate și reprezentative vestigii arheologice romane.

Numărul important al descoperirilor arheologice de pe teritoriul Devei, cunoscută pînă în prezent, concentrate pe o suprafață geografică restrînsă și me-

reu sporit prin noi obiective, depășesc cadrul obișnuit al unor **construcții izolate** cu caracter agricol sau de altă semnificație economică, comercială, militară etc.

Harta arheologică dacică și romană a acestor descoperiri ne sugerează prezența pe teritoriul de astăzi al Devei a unei așezări dacice apoi romane organizate în sensul unei anumite localități. Vom încerca, cu alt prilej (scopul prezentei comunicări fiind cu totul altul), a susține, prin argumentele ce ne stau la dispoziție, localizarea aici a mult discutatei **Singidava** a geografului **Ptolemeu**, desigur, fără a face vreo legătură etimologică între anticul toponimic și cel al Devei medievale și actuale.

Se desprinde din citirea hărții care marchează obiectivele cu descoperiri arheologice, ca și din conținutul acestora, că, începînd cu orînduirea comunei primitive și trecînd prin perioada de stăpînire dacică și romană, pe vatra orașului Deva și a împrejurimilor sale imediate – asemenea întregului teritoriu hunedorean, s-a dezvoltat neîntrerupt viața și activitatea omenescă.

Punctele de interes arheologic documentar identificate pînă în prezent, mai mult datorită întîmplării decît cercetării organizate, se înțelege că nu reprezintă tot ceea ce se află ascuns, necunoscut și necercetat pe teritoriul localității. Fără îndoială că în viitor, pe măsura amplificării investigațiilor în această direcție, noi obiective istorico-arheologice vor fi semnalate, corespunzător cerințelor și importanței unei astfel de activități. Ca urmare, cercetarea științifică modernă, atotcuprinzătoare, nu numai că va trebui lărgită prin săpături organizate anume în acest scop, îmbogățind fondul documentar referitor la acest ținut, cu o adîncă semnificație istorică, ci va acorda o justă și științifică interpretare fenomenelor istorice, economice și sociale desfășurate în timp, pe vatra municipiului Deva, a ținutului hunedorean în general.

NOTE

1. G. Téglás, *Hunyadvármegye története*, 1902, p. 12–13 ; M. Roska, *Erdély régészeti repertórium*, I, 1942, p. 67 ; *Istoria României*, I, 1960, p. 42 ; H. Dumitrescu, *Cîteva probleme legate de cultura Petrești*, în „*Studii și cercetări de istorie veche*”, 17/3, 1966 p. 433–442.
2. Constatări proprii și ale cercetătorilor de la muzeul din Deva, unde se află și o parte din materialele descoperite.
3. Oct. Floca, *Stațiunea de la sfîrșitul treptei de jos a barbariei din marginea Devei. (O civilizație nesezizată pe teritoriul Transilvaniei)*, în „*Studii și cercetări de istorie veche*”, anul I, vol. II, 1950, p. 220–224, pl. I–XI ; *Istoria României*, I, p. 52–53.
4. G. Téglás, *op. cit.*, p. 12 ; B. Balász, *Adatok a dévai Várhegy őstörténetéhez*, în „*Hunyadm. Tört. és Rég. Tars. Évk.*”, XXI, 1912, p. 43–60 (confer. și vol. III, 58–59) ; I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, în „*Deutsches Archäologisches Institut. Berichte der Römisch – Germanischen Kommission*”, 1933. C. Daicoviciu, *La Transilvania nell'antichità*, 1943, fig. 5 b ; M. Roska, *op. cit.*, p. 67–68 ; Oct. Floca, *Urme dacice pe dealul cetății Deva*, în „*Omagiu lui C. Daicoviciu*”, p. 205–208 ; Oct. Floca și Ben. Bassa, *Cetatea Deva*, în colecția „*Monumentele patriei noastre*”, p. 6–12.
5. I. Nestor, *Études sur l'exploitation préhistorique du cuivre en Roumanie. Le dépôt de barres – colliers de Deva*, în „*Dacia*”, IX–X, p. 165–181 ; *Istoria României*, p. 116–117.
6. Materiale în studiu.

7. Constatări ceramici. Materialul ceramic, în colecțiile Muzeului județean din Deva.
8. **Observații proprii pe teren** : „Hunyadm. tört. rég. társ. évk”, III 1886, p. 58. În ce privește cimitirul reformat, vezi și M. Roska, **Repertoriu**, p. 67.
9. M. Valea – L. Mărghiton, **Așezarea dacică de la Cozia – Deva** (în prezentul volum al publicației „Sargetia”).
10. I. Andrișoiu, **O nouă așezare din epoca bronzului la Deva** (publicat în prezentul volum) și observații proprii, mai vechi.
11. M. Roska, **Repertoriu**, p. 67.
12. M. Roska, **loc. cit.**
13. Idem, **ibidem**.
14. V. Părvan, **Getica. O protoistorie a Daciei**, București, 1926, p. 358 ; M. Roșca, **op. cit.**, p. 67.
15. M. Roska, **op. cit.**, p. 67 ; Oct. Floca, **Descoperiri arheologice în ținutul Hunedoarei**, în „Sargetia”, Buletinul Muzeului județului Hunedoara, I, Deva, 1937, p. 2-4.
16. M. Roska, **op. cit.**, p. 165 ; Oct. Floca, **Descoperiri arheologice în ținutul Hunedoarei**, p. 4-8.
17. M. Roska, **Skyta sirok Piskiröl**, în „Dolgozatok”, IV, 1913, p. 233-251 ; **Istoria României**, I, p. 157-158 ; B. Bassa – L. Mărghiton, **Așezarea hallstattiană de la Șăulești**, în „Apulum”, VI, 1967, p. 105-109.
18. **Hunyadmegyei Történeti és Régészeti Társulat Evkönyve**, III, p. 58-59.
19. G. Téglás, **Hunyadvármegye története**, p. 12.
20. Cercetări și constatări proprii. De asemenea, G. Téglás, în „Hunyadm. tört. rég. társ. évk”, III, 1886, p. 58, menționează că „în valea minei de aramă de-o parte și de alta a pirulii, la începutul anilor șaptezeci, elevii au adunat cioburi caracteristice”.
21. Oct. Floca, **Urme dacice pe dealul cetății Deva**, în „Omagiul lui Constantin Daicoviciu, 1960, p. 207-212 ; Oct. Floca și Ben. Bassa, **Cetatea Deva**, în Colecția „Monumentele patriei”, 1965, p. 10-11.
22. G. Téglás, **Hunyadvármegye története**, I, 1902, p. 127.
23. Descoperit prin săpături arheologice, încă nepublicate, în primăvara 1969.
24. Rezultatele în curs de prelucrare.
25. Vasul se află în colecțiile Muzeului județean din Deva.
26. Piese ale acestui tezaur sunt amintite în inventarele vechi ale muzeului din Deva. Nu se știe dacă cele două tipuri de monede (**Dyrhachium – Apollonia și republicane romane**), făceau parte din același tezaur, sau formau conținutul a două descoperiri diferite.
27. **Hunyadm. tört. rég. társ. évk.**, V, 1889, p. 62 ; G. Téglás, **Hunyadvármegye története**, p. 12 ; M. Roska, **Repertoriu**, p. 68.
28. M. Valea – L. Mărghiton, **Așezarea dacică de la Cozia – Deva** (în prezentul volum al publicației „Sargetia”).
29. G. Téglás, **Hunyadvármegye története**, I, 1902, p. 127 ; M. Roska, **Erdélyi régészeti repertoriuma**, I, 1942, p. 67-68 ; Oct. Floca și Ben. Bassa, **Cetatea Deva**, în colecția „Monumentele patriei”, p. 11-12.
30. G. Téglás, **Hunyadvármegye története**, p. 127 ; Oct. Floca, **Regiunea Hunedoara, Ghid turistic**, 1957, p. 66.
31. Constatări și observații proprii.
32. Oct. Floca, **Regiunea Hunedoara**, p. 66.
33. Constatări și observații proprii și ale fostului proprietar al terenului (Trestian).
34. Oct. Floca, **Regiunea Hunedoara**, p. 66.
35. Constatări și observații proprii.
36. Comunicare obținută de la L. Mărghiton, cercetător științific la muzeul din Deva.
37. G. Téglás, **Hunyadvármegye története**, p. 127.
38. Constatări și observații proprii.
39. Rezultatele în curs de prelucrare.
40. G. Téglás, **Romai kőbánya a Dévai Bezsnán nevű hegyen**, în „Archaeologiai Értesítő”, IX, 1889, p. 390-396 ; Idem, **Hunyadvármegye története**, p. 127-128, 183-185 ; V. Cristescu, **Vicța economică a Daciei romane**, 1929, p. 38 și urm. ; D. Tudor, **Orașe, țiguri și sațe în Dacia romană**, 1968, p. 126-127.
41. G. Téglás, **Hunyadvármegye története**, p. 13, 20 ; M. Roska, **Repertoriu**, p. 68.

R é s u m é

L'auteur signale et fixe sur la carte les objectifs archéologiques du territoire de la ville de Deva, identifiés au fil des ans par les sondages et les fouilles, ainsi que – principalement – ceux révélés par des circonstances fortuites.

L'ouvrage se réfère à l'époque de la commune primitive, aux époques dace et romaine, ainsi qu'aux trésors monétaires de la période de domination daco-romaine.

La plupart des objets provenant de ces points archéologiques se trouvent dans les collections du Musée du district de Hunedoara-Deva.

IOAN ANDRIŢOIU

Repertoriul arheologic al localităţii Deva a fost îmbogăţit în ultimul deceniu cu noi puncte în care s-au depistat vestigii arheologice referitoare la trecutul îndepărtat al acestui teritoriu. Grupul de descoperiri mai vechi se completează cu recenta scoatere la iveală a unei aşezări aparţinătoare culturii Wietenberg. Descoperirea este cu atât mai însemnată, cu cât şi în împrejurimile Devei această cultură este cunoscută, îndeosebi, „prin materiale descoperite întâmplător şi puţin studiate”¹⁾. Apariţia fortuită de fragmente ceramice aparţinând culturii Wietenberg la Deva pe dealul cetăţii²⁾, în cartierul Ceangăi³⁾ şi în cartierul gării (str. Progresului), atestau, până în faza actuală a cercetărilor, doar o prezenţă sporadică a purtătorilor culturii Wietenberg pe aceste meleaguri. Cercetări sistematice nu s-au efectuat în nici unul din cele trei puncte menţionate, studiindu-se şi clasificându-se doar materialul existent.

Subiectul acestei lucrări a fost prilejuit tot de o descoperire întâmplătoare, dar de data aceasta, în locul respectiv au avut loc săpături mai ample. Acest nou punct arheologic cu importante urme materiale aparţinând purtătorilor culturii Wietenberg din epoca bronzului a fost dezvelit în partea de vest a localităţii Deva, în cartierul Viile Noi, pe str. Horea la nr. 182. În acest loc s-au trasat secţiuni şi casete în diverse puncte în urma cărora s-a constatat că e vorba de o aşezare întinsă ca suprafaţă. În raport cu aria aşezării, săpătura întreprinsă în cursul anului 1968 nu a epuizat toate problemele ce se ridicau, urmînd ca cercetările viitoare să elucideze unele aspecte care, în stadiul actual al cercetărilor, sînt doar supoziţii şi ipoteze.

În timpul săpăturilor s-au scos la iveală urme ale culturii materiale ce dovedesc fără nici o îndoială existenţa unei aşezări de lungă durată. Stratul de cultură aflat la adîncimea de 40 cm. sub solul actual are grosimea de 30–40 cm şi conţine o mare cantitate de fragmente ceramice, materiale osteologice, vetre de foc, chirpic din pereţii locuinţelor, pavaj de lut din nivelul de călcare al colibelor, unelte de silex şi două piese de podoabă din cupru şi bronz. Întreg stratul de cultură este amestecat cu puternice urme de arsură constînd din cărbuni şi cenuşă.

Vestigiile pe baza cărora putem face o certă determinare cronologică şi tipologică sînt fragmentele ceramice şi vasele din lut ars descoperite în număr apreciabil. Calitatea pastei, modul de ardere, formele vaselor şi, îndeosebi, ornamentica includ acest grup ceramic în epoca bronzului – cultura Wietenberg.

Distingem două categorii de tipuri de vase, deosebite între ele prin formă și calitatea pastei.

Din pastă grosieră, amestecată cu pietriș, au fost confecționate marea majoritate a recipientelor mari, de uz comun, constind din vase cu corpul bombat, avind diametrul fundului mai mic decît jumătatea diametrului ecuatorial al vasului (fig. 1). Buzele pornesc vertical de la gîtul recipientului, fiind ușor evazate în afară și prevăzute cu butoni ovoidali, unii din ei perforați vertical, și, în unele cazuri, cu cîte două tortițe (fig. 2). Culoarea obținută prin ardere este de obicei maro cu nuanțe de cărămiziu. Mai există o categorie de vase cu pereții ușor curbați, fără gît, gura recipientului fiind aproape egală în diametru cu fundul.

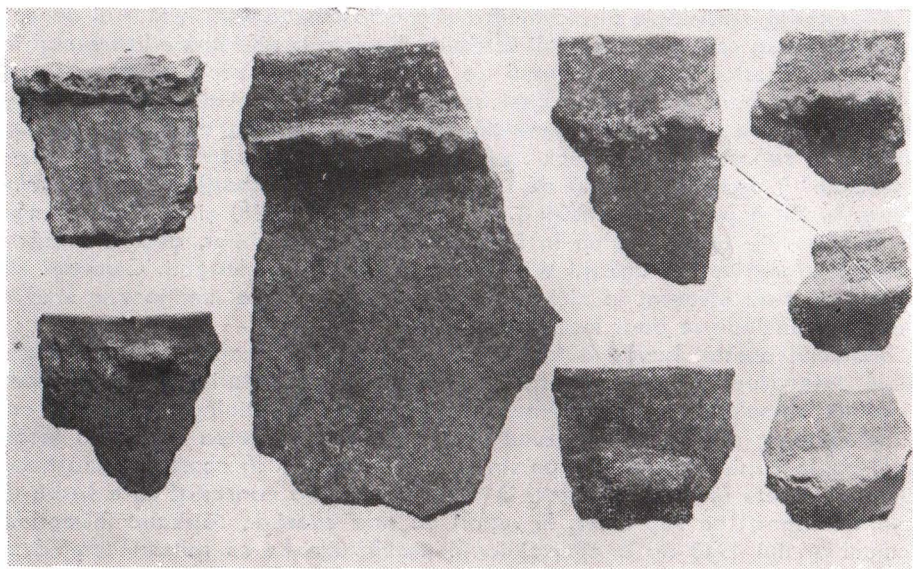

Fig. 1. Fragmente de vase de uz comun confecționate din pastă grosieră amestecată cu pietriș

Pe unele exemplare se găsesc aplicații, sub buzele ușor evazate spre exterior, din loc în loc, butoni ușor alungiți, iar ca motiv ornamental briuri alveolare sau linii punctate (fig. 3). Și la această categorie ceramică pasta din care sînt confecționate vasele nu e prea bine frămîntată și conține mult pietriș mărunt. Ardearea vaselor s-a făcut, foarte probabil, la foc deschis, dată fiind culoarea neuniformă a fragmentelor. Pe același fragment ceramic se întilnesc două nuanțe de culoare. Mai adăugăm că cioburile din acest grup ca rezistență sînt destul de slabe, sfărîmîndu-se cu ușurință.

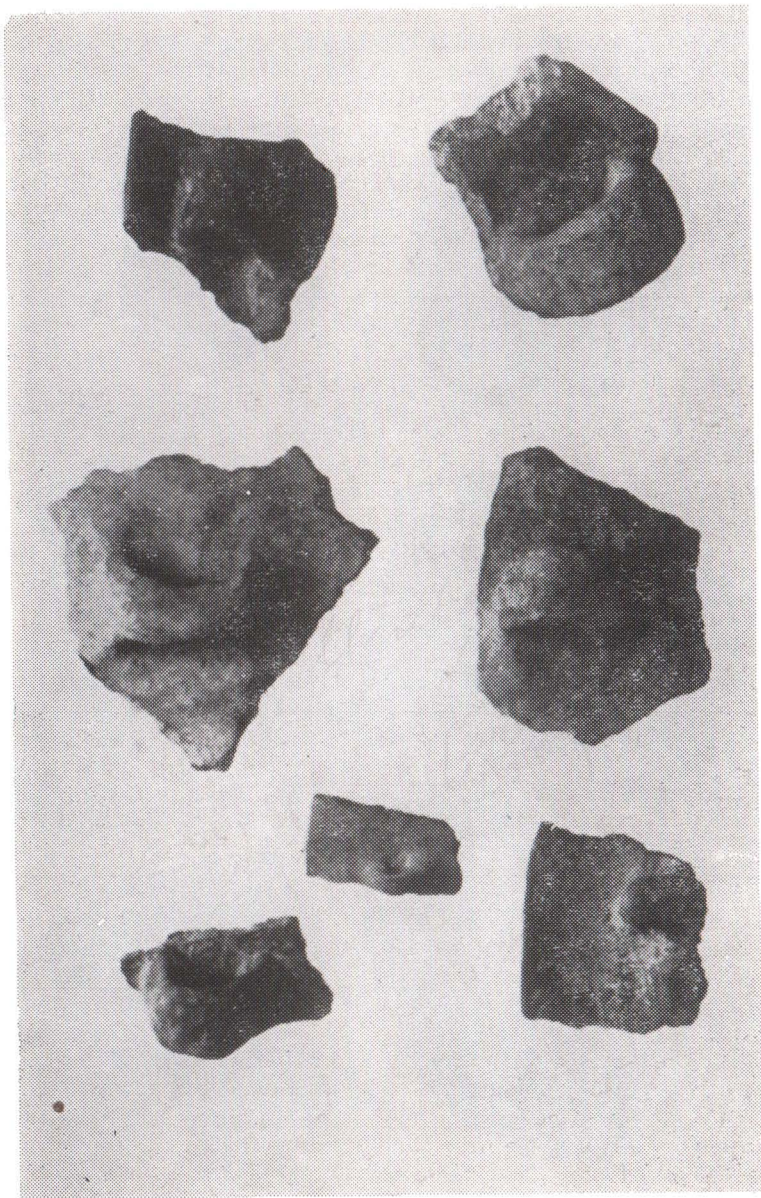

Fig. 2. Fragmente de vase cu torți

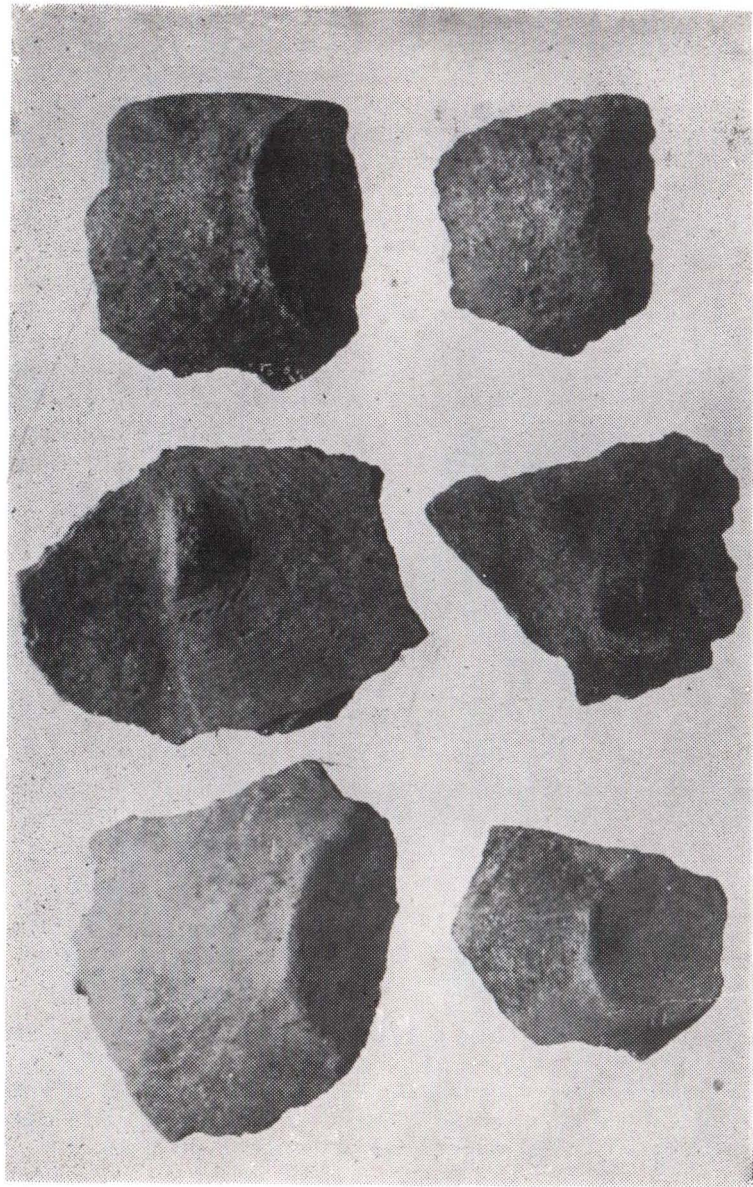

Fig. 3. Fragmente de vase cu pereți ușor curbați,
confeccionate din pastă groasă

Tot în cadrul ceramicii de uz comun, cu deosebirea că pasta și arderea sînt superioare față de tipurile descrise anterior, se includ și castroanele (strachinile) și farfuriile (fig. 4). Formele cele mai des întîlnite sînt acelea de farfurie cu baza de susținere (fundul) cu diametrul redus, cu pereții puternic înclinați în afară și strachina (castronul) care se aseamănă mult cu farfuria, fiind doar mai înaltă, mai încăpătoare. Farfuria și strachina la nivelul de întretăiere a buzelor cu vasul propriu-zis formează un unghi de incidență ce se observă sub forma unei nervuri dedesubtul buzei. Din punctul de imbinare cu recipientul, o buză lată de cîteva centimetri pornește spre exterior într-un unghi de înclinație aproximativ egal cu acela al pereților. Din loc în loc, nervura de la locul de sudură al vasului cu partea superioară (buzele) sînt modelate niște ieșituri asemănătoare cu niște butoni. De cele mai multe ori, în jurul acestora se aplică un motiv ornamental compus din semicercuri succesive, avînd centrul în buton, motiv realizat prin incizie în pasta nearsă (fig. 4/1-3). La unele dintre exemplarele acestei categorii ceramică ornamentația constă din butoni ale căror contur este subliniat printr-o linie groasă, incizată, iar pereții vasului sînt ornamentați cu șiruri de caneluri, arcuri de cerc, linii drepte (fig. 4/4-5). Pe cîteva dintre fragmentele de strachini locul butonilor este luat de cîte o toartă redusă ca dimensiuni (3 cm), iar porțiunea din jurul ei este ornamentată cu benzi de caneluri (fig. 4/6).

Culoarea vaselor din această categorie este în general uniformă pentru fiecare piesă. Diferențe apreciable de culoare se constată de la un exemplar la

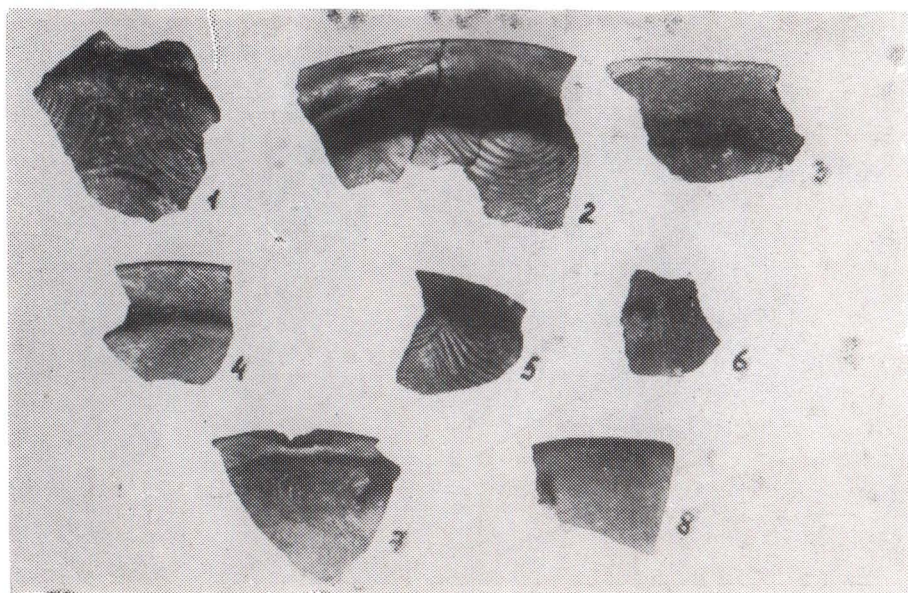

Fig. 4. Fragmente de strachini și castroane din pastă fină

altul, avînd o gamă de nuanțe începînd cu brun-cenușiu, aproape negru, și sfîrșind cu galben-cărmiziu. Dimensiunile vaselor acestei grupe sînt relativ aceleași pentru cel mai mare număr dintre ele, avînd de obicei diametrul maxim cuprins între limitele de 20 și 30 cm.

În categoria ceramicii fine distingem trei forme de cești. Paharele-borcan (fig. 5), cu pereții mai groși, dar din pastă fină, cu rezonanță, neornamentați, sînt prevăzute cu cîte o toartă supraînălțată. Toartele se prind de vas pe porțiunea ecuatorială și de buza ușor evazată în afară. Cele două exemplare reconstituibile au dimensiunea de 7 cm înălțime, diametrul gurii 8 cm, iar diametrul bazei 5 cm. Sînt frecvent întîlnite și ceșcuțele de formă plată cu fundul bombat (fig. 6), prevăzute cu toartă accentuat supraînălțată. Buzele aproape verticale formează pereții laterali ai ceștii. Ornamentarea lor constă din 5 grupuri de linii incizate avînd lungimea de 1 cm, dispuse vertical sub buza ceștii. Un fragment ceramic descoperit aparține unui alt tip de ceașcă (fig. 7), de dimensiuni ceva mai mari, avînd buza de 3,5 cm ușor evazată în exterior. Ornamentația acesteia constă dintr-o bandă lată de 0,5 cm compusă din două linii paralele, avînd în interior incizate linii oblice, bandă dispusă în zona unde se îmbină buza cu corpul propriu-zis al ceștii. Din aceasta, la intervale de 2 cm pornesc vertical în jos pe corpul ceștii, grupuri de 4 linii paralele în lungime de 4 cm. Pe buza ceștii

Fig. 5. Pahare tip borcan

se află un ornament compus din două linii dispuse în formă de arcuri de cerc succesive ce se sprijină pe bandă. Ornamentația ceștilor a fost obținută prin tehnica inciziei în pasta nearsă. Culoarea obținută în urma arderii la aceste cești este cea de cenușiu-brun la unele, iar la altele galben spre maro și brun.

După bucățile de chirpic ars, descoperite în timpul săpăturilor, dintre care unele poartă urmele nuielilor, ne putem da seama că locuințele erau dintr-un

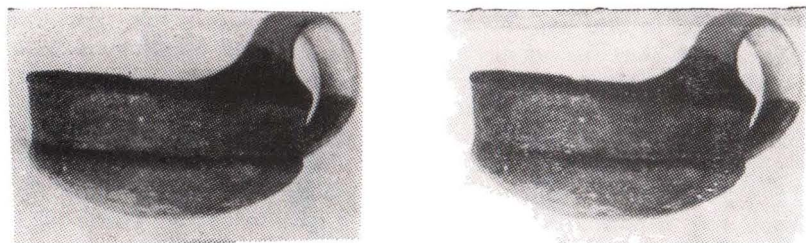

Fig. 6. Cești plate, ornamentate cu toarta supraînălțată

schelet de pari și de nuiiele lipite cu pământ. La adâncimea de 70 cm a fost dezvelită o vatră de foc rotundă cu diametrul de 90 cm. Săpăturile întreprinse pînă

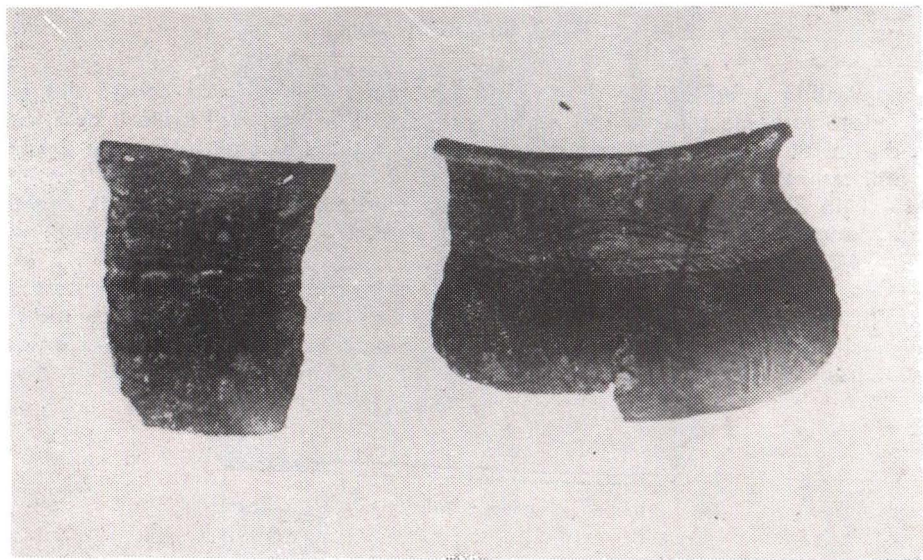

Fig. 7. Buză de cești cu ornamente liniare, incizate

în prezent au fost prea reduse pentru a putea trage concluzii mai ample asupra formei locuințelor. Bucățile mai mari de pământ ars modelat, descoperite în mai multe locuri, provin, probabil, de la vetrele locuințelor.

În timpul săpăturilor au fost scoase la iveală, alături de bogatul material ceramic, și două obiecte de podoabă din metal : o brățară (fig. 8), și un ac de păr (fig. 9). Brățara unispirală este de bronz și are extremitățile desfăcute și ușor încălecate. A fost confecționată dintr-o bară cu secțiunea dreptunghiulară, ușor îngroșată în porțiunea de mijloc și subțiată progresiv spre extremități. Pe por-

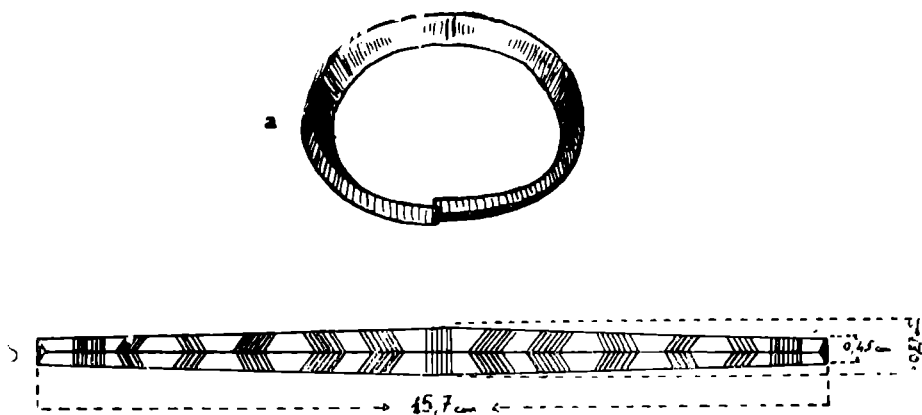

Fig. 8. Brățară de bronz

țiunea vizibilă a brățării se observă un ornament geometric ce constă din cîte opt liniuțe verticale plasate la 1 cm de extremități, iar mijlocul brățării este marcat de un alt grup de linii verticale. În restul spațiului sînt plasate patru grupuri de linii oblice, dispuse față în față, două cîte două, formînd trunchiuri de piramidă și un al cincilea grup de linii oblice orientate spre centrul brățării. Dimensiuni : lungime totală – 15,7 cm grosimea maximă – 0,9/0,7 cm diametrul brățării – 4/3,5 cm.

Cea de a doua piesă, acul de cupru, folosit probabil ca ac de păr, este de formă tronconică foarte alungită. Extremitatea opusă virfului ascuțit, cu diametrul maxim de 0,4 cm este ornamentată pe o porțiune de 2 cm. Motivul brădulețului, realizat prin 6 rînduri verticale de linii incizate, este încadrat de două

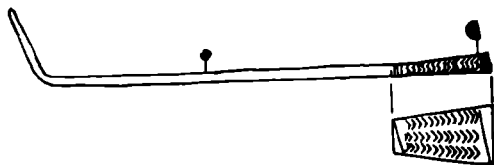

Fig. 9. Ac de păr

spirale realizate prin aceeași tehnică. Lungimea acului este de 10,4 cm iar la 9 cm de la capătul îngroșat, vârful este îndoit aproape într-un unghi de 90°.

Teritoriul orașului Deva a dat la iveală pînă în prezent, sporadic, în puncte izolate, fragmente ceramice în număr relativ redus față de bogăția ceramică din cadrul așezării recent depistate. Față de descoperirile anterioare care confirmau doar o existență temporară, de scurtă durată, a purtătorilor culturii Wietenberg în această zonă, fără a avea dovada unei așezări mai întinse ca suprafață, recenta descoperire atestă fără nici o îndoială existența la Deva a unei asemenea așezări. Prin poziția sa topografică, fiind plasată pe o terasă joasă la circa 0,5 km de cursul Mureșului, așezarea se include în categoria stațiunilor din această cultură ⁴⁾. Vasele întregi, îndeosebi ceștile plate cu toartă supraînnălțată, farfuriile, strachinile (castroanele), prevăzute cu toate mici, prin formă, compoziția și culoarea pastei, ornamentație, se includ în cadrul culturii Wietenberg ⁵⁾. O particularitate în cadrul ceramicii din așezarea recent descoperită sînt două fragmente de cești cu corpul bombat și gît înalt, ornamentate pe corpul recipientului și în jurul gîtului cu motive incizate ovale și în formă de șirag de arcuri de cerc. Avînd aceleași forme, dimensiuni și ornamente cu fragmentele ceramice de la Deva, la muzeul din Arad în cadrul materialelor descoperite la Pecica, există trei cești (inv. 148, 176, 1.173) ⁶⁾, asemănătoare cu fragmentele noastre (fig. 10).

Fig. 10. Cană descoperită la Pecica

Aceste analogii ne îndreptătesc să presupunem, cel puțin pentru părțile de sud-vest a zonei de răspîndire a culturii Wietenberg, existența unor legături cu cultura Periam – Pecica. Cercetările viitoare vor confirma această ipoteză susținută pînă la ora actuală numai prin fragmentele amintite anterior.

Unele fragmente ceramice descoperite în această așezare aflată pe o terasă din apropierea Mureșului, se detașează de majoritatea celorlalte materiale caracteristice culturii Wietenberg, îndrumând spre ceramica ce este reprezentativă pentru prima epocă a fierului (Hallstatt A). Acest fapt ne îndreptățește să presupunem și cercetările viitoare probabil vor confirma ipoteza, că această așezare nou cercetată la Deva, aparținând unei populații stabile, locale, are o existență mai îndelungată, extinzându-se cel puțin până în faza Hallstattului timpuriu (A₁).

Cele două piese de podoabă atestă utilizarea lor, cel puțin pentru aceste două tipuri de obiecte, încă din epoca bronzului, majoritatea descoperirilor de acest gen fiind încadrate în prima epocă a fierului.

Prin problemele care le ridică, stațiunea de la Deva constituie un important punct de studiu pentru cercetarea unei perioade mai puțin cunoscute în amănunțime până la ora actuală.

N O T E

1. *Istoria României*, vol. I, Ed. Acad. R.P.R., 1960, p. 112.
2. Octavian Floca, *Urme dacice pe dealul cetății Deva*, în „Omăgiu lui Constantin Daicoviciu”, Ed. Acad. R.P.R., 1960, p. 206–207.
3. Octavian Floca, *Stațiunea de la sfârșitul treptei de jos a barbariei din marginea Devei. (O civilizație neatestată pe teritoriul Transilvaniei)*, în *SCIV*, an I, vol. II (iulie–decembrie), 1950, p. 220–225.
4. *Istoria României*, vol. I, p. 112.
5. Kurt Horedt, *Die Wietenbergkultur*, în „Dacia”, Seria Nouă, IV, 1960, p. 107–137, planșele 6–11.
6. Inedite în colecția Pecica, 1909–1911. Mulțumim și pe această cale tov. Egon Dörner pentru amabilitatea cu care ne-a pus la dispoziție materialul solicitat.

UN NOUVEL ÉTABLISSEMENT DE L'ÂGE DU BRONZE À DEVA

R é s u m é

L'auteur présente un nouvel établissement de l'âge du bronze – civilisation de Wietenberg – mis au jour à Deva, qui comprend, entre autres, des matériaux céramiques attestant le passage à l'âge du fer (Hallstatt A₁).

M. VALEA

L. MĂRGHITAN

Virful Piatra Coziei, cota 686, este cel mai înalt din șirul de dealuri ce formează extremitatea de nord a masivului Poiana Ruscă. Piscul stîncos din hotarul satului Cozia domină valea largă a Mureșului în vecinătatea fostei așezări din epoca romană Micia. De la Ilia pînă la Simeria și mai departe spre Orăștie, de pe terasa superioară a Pietrei Coziei întregul curs al anticului Marisia se desfășoară asemenea unei uriașe machete planimetrice în fața privitorului. Urme arheologice, constînd din fragmente ceramice lucrate fără roata olarului, găsite întîmplător de sâtenii ce cutreierau dealurile pășunînd vitele, păreau să confirme existența uneia dintre numeroasele așezări de înălțime caracteristice indeosebi culturilor Coțofeni și Wietenberg. Cu prilejul unui sondaj efectuat de o echipă de geologi, au ieșit la iveală fragmente ceramice de dimensiuni și forme ce permiteau stabilirea cu mai multă certitudine a perioadei căreia aparțineau. Cercetarea de suprafață, însoțită de tatonări sub stratul vegetal actual, întreprinsă de colectivul de cercetători al Muzeului județean Hunedoara-Deva, a avut ca rezultat identificarea unui nou obiectiv de studiu ce nu figura în repertoriul așezărilor dacice de pe cuprinsul județului Hunedoara.

Campania de cercetări începută în 1967 și continuată în anul următor, a îmbogățit colecția muzeului din Deva cu un amplu și variat material dacic a cărui prezentare constituie tema acestei comunicări.

Pe cele cinci terase dispuse în trepte, fiecare în parte măsurînd circa 100–150 mp, plasate în partea de sud-est a Pietrei Coziei, s-a putut identifica la minus 30–40 cm un nivel antic ce suprapunea stîncă. Predominante, în cadrul obiectelor de cultură materială sînt fragmentele ceramice și vase de o variată gamă de forme, specific dacice. Întregul volum de fragmente de vase din lut ars il divizăm în funcție de modul de confecționare în două grupe distincte, acela al recipientelor lucrate cu mina și vasele lucrate cu roata olarului. La rîndul lor, cele două grupe mari se subdivizează în raport cu calitatea pasteii și modul de ornamentare. Vasele în formă de sac cu dimensiuni de pahar și recipiente încăpătoare pentru păstrarea proviziilor cit și ceștile dacice sînt lucrate din pastă grosieră. Lutul este amestecat cu nisip nu prea fin, secțiunile fragmentelor din acest motiv sînt poroase. Ornamentația celor mai multe dintre fragmentele din această categorie constă din felurite forme de butoni aplicați la circa două treimi din înălțimea vasului. Șiruri de briuri alveolare, dispuse în diverse combinații – orizontal, vertical, oblic, în ghirlande, – unesc de obicei butonii, simpli

sau de cele mai multe ori împodobiți cu alveole și creștături diametrale ce se întretaie împărțind suprafața excrescenței în patru segmente de cerc. Nu lipsesc nici vasele care nu au nici un ornament. În această subgrupă se includ îndeosebi ceștile. Doar un singur fragment din pereții unei cești destul de mare, poartă un ornament floral realizat în formă de sfoară răsucită. Excepție, de la formele descrise mai sus, fac doar două fragmente de vase lucrate, de asemenea, din pastă grosieră și fără roata olarului, ele fiind cu corpul bombat, iar diametrul fundului este ceva mai mic decât diametrul de pe linia de maximă

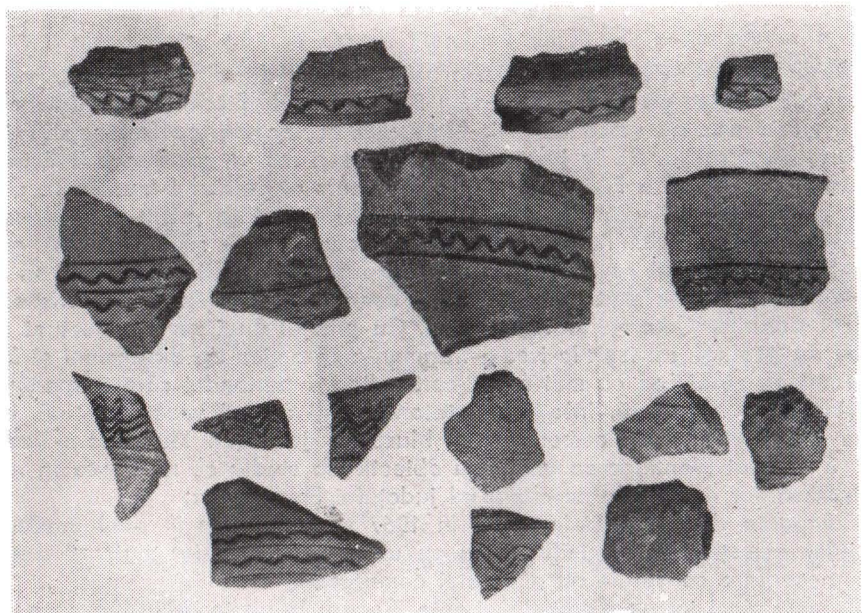

Fig. 1. Fragmente de chiupuri ornate cu linii în val.

curbură a corpului. Ambele sînt ornamentate cu butoni rotunzi, puternic reliefați, uniți prin ghirlande de alveole. Acest sistem de ornamentare atestă, fără dubiu, că ambele exemplare aparțin stratului dacic de cultură în care au fost descoperite. Compoziția pastei și culoarea deținută prin ardere sînt criterii pe baza cărora includem tot în acest grup, două segmente de toartă, dintre care unul sigur de amforă. Fragmentele au imprimate, prin ștampilare, frunze izolate în formă de palmetă cu nervurile reliefate. Imprimarea unor simboluri vegetale pe toarte și chiar pe pereții vaselor, de asemenea nu este un procedeu străin ceramicii autohtone dacice, dovada fiind analogiile ce le vom enumera la locul cuvenit.

Ceramica lucrată la roată se subdivide, luînd ca etalon de comparație calitatea pastei, în două categorii. Distingem recipientele cu pereții din lut amestecat cu nisip fin, în prima categorie, și firește, un număr mai redus de vase cenușii, fine, reprezentînd a doua subdiviziune. Un singur fragment se separă net

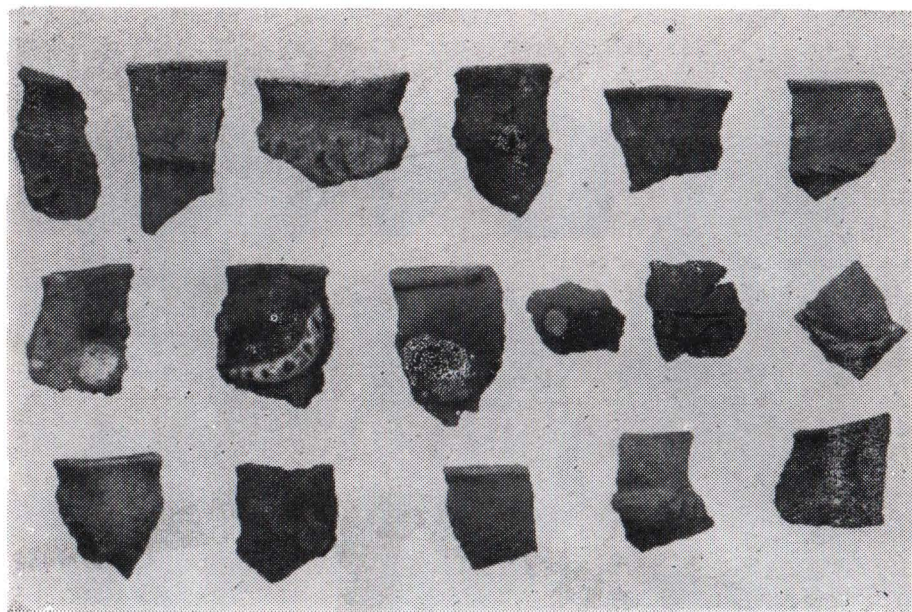

Fig. 2. Părți din vase borcan lucrate cu mina.

de întreaga cantitate de vase, incluzîndu-se în categoria ceramicii dacice pictate, descoperită la Sarmizegetusa Regia (Grădiștea Muncelului).

Părți din cupe cu picior cu buzele răsfrînte în exterior, farfuriile plate cu pereții laterali puțin înălțați (3-4 cm) și fragmente din fructiere plate cu diametru ce ajunge pînă la 100 cm, cu pereții laterali scunzi (2-3 cm) și cu buza lată pînă la 10 cm, evazată orizontal, reprezintă subgrupa ceramicii lucrată la roată. Pe unul din segmentele de buză ce aparțineau unei tave fructieră plată, de culoare neagră obținută prin lustruire, se disting mai multe linii albe plasate radial față de centrul întregului vas.

Fructiere cu picior înalt și buzele evazate spre exterior, vase bitronconice cu toartă, farfuriile și cupe în formă de boluri sînt tipurile de vase din subgrupa ceramicii fine, cenușii. Și în această serie se află fragmente ce ies în evidență. Un perete de vas cu pereții înalți, ornamentat cu briul alveolar specific dacic, un fund de cupă cu șiruri de alveole dispuse vertical pe pereții recipientului și o

buză de cupă purtând amprente de linii pictate. Briul alveolar n-a fost încă după cîte cunoaştem, semnalat în cadrul ceramicii fine dacice, el fiind specific ceramicii de uz comun. Unele dintre fragmente, par să fi fost iniţial de culoare roşie-cărămizie, ca de pildă un fund de blid, un bol şi încă citeva fragmente. Culoarea cenuşie actuală e posibil să fie rezultatul surprinderii acestei ceramicii într-un incendiu foarte puternic. În sprijinul unei asemenea ipoteze ar sta un

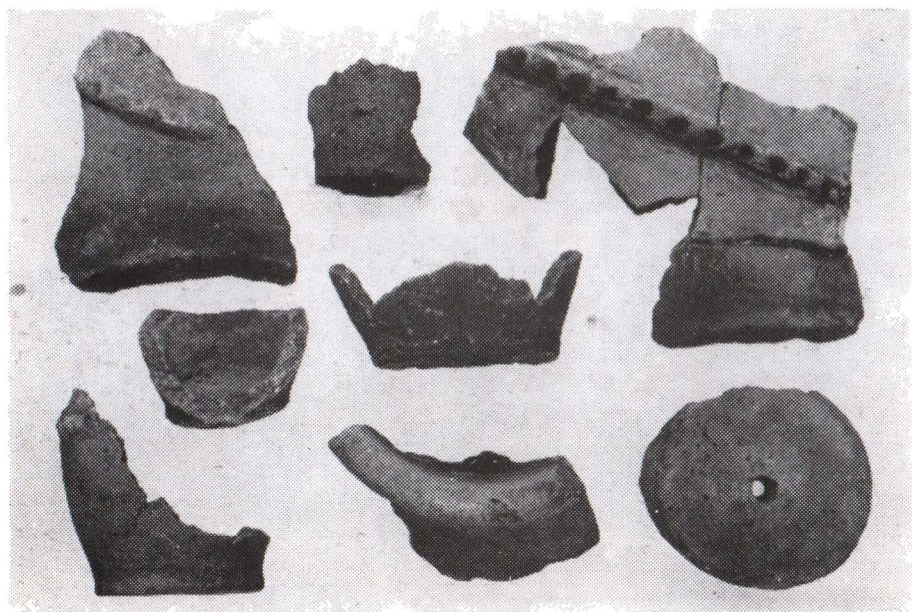

Fig. 3. Funduri de recipiente din pastă grosieră.

ciob, aparţinînd unui vas de ceramică fină, lucrat la roată, care a fost ars pînă la vitrifiere.

În asociere cu fragmentele de vase au ieşit la iveală ustensile din lut ars, ca de exemplu polizoare pentru pereţii vaselor, prisnele pentru fus (fusaiole), greutăţi tronconice pentru războiul de ţesut. Toate acestea imprimă un accentuat caracter civil al aşezării de la Piatra Coziei.

Pe întreaga suprafaţă cercetată s-au descoperit părţi din vetre de foc şi o însemnată cantitate de chirpic pe care sînt imprimate fişile de nuiel şi de scînduri, pe care a fost aplicat stratul de lipitură.

Bogata gamă a materialelor a căror materie primă a fost lutul, nu reprezintă însă totul. Un însemnat număr de obiecte de fier, de forme şi destinaţii din cele mai felurite constituie dovada grăitoare a intensei utilizări a acestui

metal de colectivitate omenească a așezării. Piroanele cu capul plat, de cele mai felurite dimensiuni, multe din ele cu extremitatea ascuțită îndoită spre floare, provin foarte probabil de la locuințele de lemn ce compuneau așezarea. Cuțitele cu lama curbată, vîrfuri și călcîie de lănci, două vîrfuri de săgeată, imprimă așezării, sau cel puțin pentru o parte dintre locuitorii săi, legătura cu meșteșugul armelor. Mai menționăm în grupul obiectelor de fier, o brătară din sîrmă, avînd extremitățile înfășurate pe bară, manieră caracteristică brățărilor de argint din cadrul tezaurului dacice și o bară metalică (24,6 cm), prevăzută la extremități cu cîrlige. Foarte probabil că această piesă să fi servit ca balanță pentru cîntărirea unor greutate mici. Din bronz s-a găsit o singură piesă, un inel a cărui părți exterioare sînt ornate cu butoni turnați concomitent cu podoaba respectivă.

Materialele descoperite la Piatra Coziei, se includ în funcție de tipologie și ornamentație în cadrul culturii materiale dacice, înfloritoare în cele două veacuri

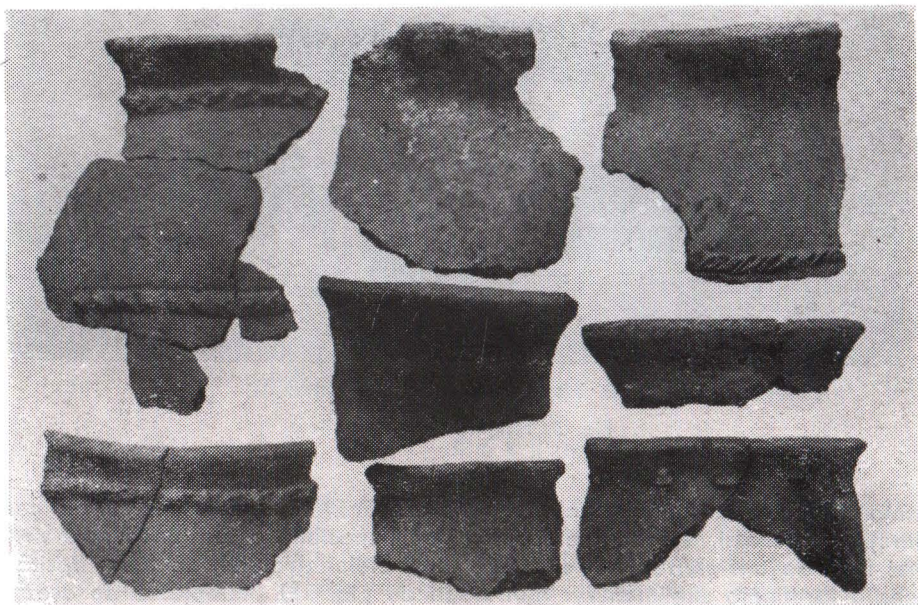

Fig. 4. Șnurul și briurile alveolare amplasate pe pereții vaselor de tip sac.

despărțite de cumpăna erei vechi de era noastră. Vasele de uz comun din această așezare își găsesc nenumărate analogii în cadrul ceramicii dacice, răspîndită pe întregul cuprins al țării noastre ¹⁾. Ceramica fină, lucrată la roată, prezintă în cantități apreciable, cit și fragmentele de vase cu urme de pictură, între care un ciob este ornamentat pe ambele fețe, sugerează secolul I e.n. ca

epocă de maximă înflorire a acestei localități. Cele câteva indicii al unui puternic incendiu, care ar fi curmat existența acestei așezări, ne duc spre presupunerea că sfârșitul său poate fi legat de luptele pentru definitivă supunere a dacilor de către romani în cursul războaielor din primul deceniu al secolului al II-lea e.n. Faptul că nu s-au găsit urme de ziduri din piatră, nu exclude impor-

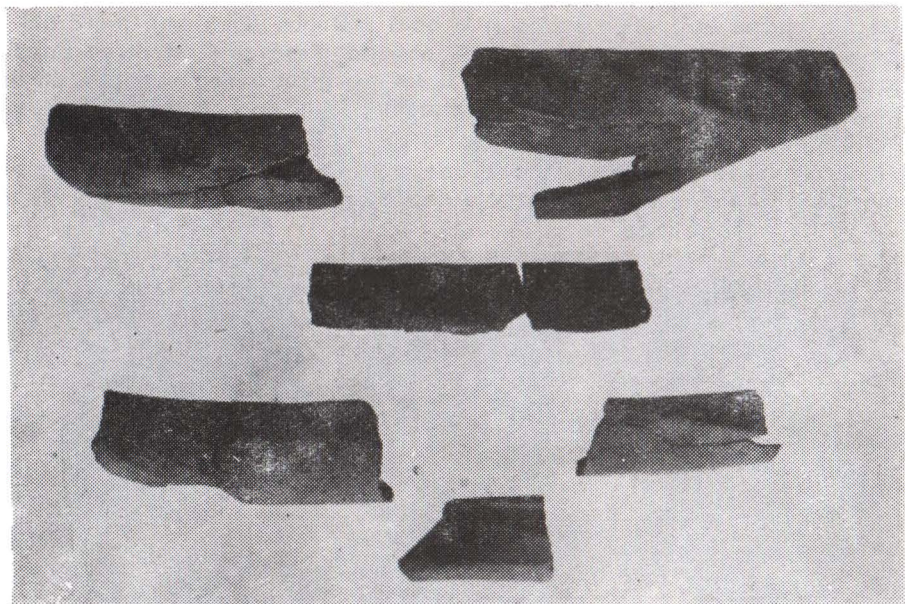

Fig. 5. Fragmente de fructiere.

tanța strategică, ca punct de observație a așezării. Foarte verosimil că, din cauza pereților calcaroși, aproape verticali, ce fac imposibilă ascensiunea spre vîrf pe mai mult de trei sferturi din extremitățile poalelor dealului, au făcut lipsită de sens o fortificare suplimentară prin ziduri de piatră²⁾. Aproximarea de așezarea romană Micia, de pe al cărei teritoriu se vede vîrfurile Piatra Coziei, cît și prezența materialului ceramic dacic în cadrul așezării din epoca romană, ni se par dovezi edificatoare, referitoare la faptul că încetarea vieții așezării de pe crestele stîncose ale dealului ar corespunde în timp cu întemeierea așezării romane Micia.

Recenta cercetare a așezării dacice situată pe înălțimea Piatra Coziei, se înscrie ca al treilea punct dacic situat pe valea Mureșului hunedorean. Cantitatea și varietatea vestigiilor arheologice de la Cozia situează această așezare pe aceeași treaptă de evoluție în timp și spațiu, cu așezările dacice de la Cîmpuri Surduc³⁾ și de pe Dealul Măgura, din vecinătatea localității Bretea Mure-

șană. Între cele trei puncte situate pe înălțimi există o legătură vizuală directă și domină pe o distanță de peste patruzeci de km lungime defileul Mureșului. Atât de pe vârful Piatra Coziei, cât și de pe vârful Cetățeaua de la Cîmpuri Surduc se poate vedea în bune condițiuni vârful Măgura. Prezența acestui șir de trei puncte de observație dacice, dintre care așezarea de la Cîmpuri Surduc a fost fortificată, pune și mai mult sub semnul întrebării încercarea de a localiza Singidava pe dealul Măgura din hotarul comunei Bretea Mureșană. Cercetările pe teren denotă că Dacia a fost mult mai populată decît ne spun scrierile din antichitate, fapt dovedit nu numai prin săpăturile efectuate în județul Hunedoara. Descoperirea așezării dacice de la Cozia aduce la lumină un nou grup de date, care coroborate cu descoperiri anterioare, relevă importanța deosebită pentru statul dac a arterei de circulație de pe valea Mureșului. Șiragul de așezări dacice descoperite în partea de vest a județului Hunedoara reprezintă verigi ciștigite din lanțul de localități dacice ce existau odinioară și a căror depistare și cunoaștere ar umple hiatusul între centrul militar-administrativ și cultural-religios din munții Orăștiei și marea așezare dacică din cîmpia de vest a României, prezumtiva Ziridava⁴⁾ din vecinătatea actualei comune Pecica (județul Arad).

N O T E

1. I. H. Crișan, **Ceramica dacică**, București, 1968, planșele II, IV, V, X, XII.
2. M. Macrea, Oct. Floca, N. Lupu, I. Berciu, **Cetăți dacice din sudul Transilvaniei**, București, 1966 (capitolul referitor la cetatea Bănița).
3. M. Valea, L. Mărghitan, **Așezarea dacică de la Cîmpuri Surduc**, în *Sargetia*, IV, 1956, p. 65.
4. I. H. Crișan, **Ziridava**, în *Apulum*, V, p. 127.

L'ÉTABLISSEMENT DACE DE COZIA – DEVA

R é s u m é

L'établissement dace récemment découvert à Cozia (district de Hunedoara), fournit une nouvelle contribution à l'étude des points daces situés sur la vallée du Mureș. La typologie de la poterie, des objets en fer et des traces d'habitat assigne cet établissement aux I-er siècle av.n.è – I-er siècle de n.è., c'est-à-dire à la période d'apogée de l'État dace libre.

ISTORIE MEDIE

IOAN ANDRIȚOIU

IOAN PETRU ALBU

Deva face parte din categoria acelor localități ale patriei noastre în care vremurile trecute au lăsat nenumărate mărturii răspândite la tot pasul, evocând prin numeroasele vestigii arheologice, monumente și ruine evoluția societății omenești pe aceste meleaguri.

Așezat pe Mureș, la întretăierea unor importante drumuri comerciale, împrejurimile Devei, și în special dealul cetății, prin condițiile ce le oferea ca punct de observație și apărare, au fost continuu locuite, începând din neolitic. Vestigiile arheologice ieșite la iveală în mod fortuit sau prin cercetări sistematice în diferite puncte ale localității ¹⁾, dovedesc o intensă locuire a acestui teritoriu în epoca metalelor, perioada statului dac liber și cea a stăpînirii romane în Dacia ²⁾.

La fel ca și în alte provincii anexate mai înainte la Imperiu, populația băștinașă dacică subjugată de romani nu a putut avea altă soartă decît aceea de a continua să trăiască și să muncească în condițiile noi social-economice și politico-juridice impuse de cuceritori.

Cercetările arheologice întreprinse pe teritoriul județului Hunedoara au scos la iveală bogate urme materiale, cu ocazia dezvelirii așezărilor romane de la Cinciș ³⁾, Micia (Vețel) și a complexului agricol roman recent scos la iveală, la capătul străzii M. Eminescu din Deva ⁴⁾, mărturii care aruncă o lumină vie asupra traiului populației dacice în perioada stăpînirii romane.

Renunțarea Romei la provincia Dacia în anul 217 e.n., datorită numeroaselor răscoale ale populației locale și repetatelor atacuri ale dacilor liberi și ale primelor valuri de popoare migratoare, care nu mai puteau fi stăvilite, retragerea oficialităților romane în sudul Dunării, fluviul constituind o graniță mai sigură, n-a însemnat însă și încetarea oricărei forme de viață socială în acest ținut. Populația locală daco-romană a continuat să locuiască și să trăiască pe pămînturile de baștină. Societatea autohtonă, începînd cu sfîrșitul sec. III a evoluat în cadrul unei noi etape istorice, cunoscută sub termenul generic de perioada de trecere la feudalism. În acest răstimp de șapte veacuri (sfîrșitul sec. III — sec. X), populația locală, urmînd un drum plin de restriști și greutăți, în condițiile trecerii numeroaselor valuri de popoare migratoare, a trecut la făurirea unui nou fel de viață și activitate economică, în care agricultura a devenit principalul mijloc de procurare a celor necesare traiului.

În situația în care izvoarele scrise ale autorilor antici și bizantini nu cuprind decît puține și lapidare relații cu privire la teritoriul patriei noastre, urmele culturii materiale, numeroase și variate, scoase la iveală în diferite părți ale ținutului hunedorean, au o valoare documentară deosebită prin faptul că sînt izvoare directe și contemporane care evidențiază faptul că aici, ca de altfel pe întreg teritoriul fostei provincii Dacia, a existat o amplă și continuă activitate economică și socială a populației daco-romane în secolele ce au urmat retragerii stăpînirii romane.

Reutilizarea amfiteatrului roman de la Ulpia Traiana-Sarmizegetusa ca o mică incintă fortificată prin baricadarea intrărilor, descoperirea unui tezaur compus din monede mici din aramă din timpul lui Valentinian I (364–375), ascuns într-o lojă a amfiteatrului, zidurile de separare a camerelor mari de la aedes augustalium executate într-o tehnică mai primitivă și intercalate după ridicarea construcției, o fibulă din sec. VII și alte descoperiri de monede din sec. IV, scoase la iveală în diferite puncte ale localității, sînt mărturii incontestabile care dovedesc locuirea în continuare a teritoriului fostei capitale a provinciei Dacia după anul 271⁵⁾.

Indiciile cele mai convingătoare în susținerea tezei continuității de viață economică și socială a populației locale în secolele ce au urmat retragerii stăpînirii romane din Dacia sînt descoperirile monetare scoase la iveală în multe localități. Între acestea amintim trei monede mici de cupru ale lui Constans (333–350), aflate în tezaurul de la Hunedoara⁶⁾, 25 de monede posterioare anului 271, ultima dintre ele datînd din timpul împăratului Iulian Filozoful (355–363), aflate în tezaurul descoperit în Pasul Vilcan⁷⁾, o monedă de la Dioclețian (284–305), de la Sălaș⁸⁾, 11 monede de bronz aflate la Fizeș de la Valentinian I și Valentinian II din a doua jumătate a sec. IV⁹⁾.

De la Veșel, pe teritoriul așezării romane Micia, aflat în imediata apropiere a Devei, se cunosc două monede de la Gratianus (375–383). În cursul săpăturilor arheologice întreprinse în vara anului 1967 în așezarea civilă de la sud de castru, au fost scoase la iveală, în două puncte diferite, cu ocazia dezvelirii unor locuințe, două noi monede imperiale din sec. IV. Una dintre ele este de argint, emisă de Constantius II (337–361), iar cealaltă de bronz, este emisă de Gratianus¹⁰⁾ (fig. 1). Aceste descoperiri monetare pe teritoriul Miciei se adaugă obiectelor descoperite aici, printre care amintim arcul unei fibule de argint de tipul așa-numit „cu capete de ceapă”¹¹⁾, o fibulă reprezentînd așa-numitul tip cu picior îndoit, datate ambele în sec. IV.

După cum reiese din analiza materialelor arheologice, autohtonii au continuat să locuiască și să desfășoare o activitate productivă în vechile așezări romane sau în preajma lor. Populație de agricultori și păstori, practicînd totodată și unele meșteșuguri (lemnăritul, olăritul, făurăritul, torsul și țesutul), autohtonii au trăit în așezări cu locuințe modeste, construite la suprafața solului sau în bordeie săpate în pămînt, fiind organizată în obști sătești teritoriale. În cadrul obștilor, țărani stăpîneau locurile de casă, cu o mică suprafață împrejur, cu grădină sau livadă, iar pămîntul arabil, pășunile, pădurile, riurile și iazurile erau proprietate obștească. Cu toate valurile de popoare migratoare ce au trecut peste aceste meleaguri, cu toate obligațiile pe care populația le avea față de

aceștia, societatea locală a cunoscut o dezvoltare continuă și ascendentă, un impuls acestei evoluții imprimându-l, în sec. VII, luarea de contact cu obștea, slavă al cărei nivel de dezvoltare economică și social-politică era asemănător cu al populației autohtone, cu care intra în legătură.

Fig. 1. Monede imperiale din secolul IV, descoperite la Mică (Vețel)
1. Constantius II ; 2. Grațianus (reversul complet deteriorat).

Pentru secolele următoare ale perioadei prefeudale, materialele arheologice sînt compuse în special din ceramică, ele constituind singurele indicii directe despre locuirea teritoriului în acest interval de timp, meritînd o atenție deosebită. Este perioada în care se încheie procesul de formare a limbii române și a poporului român prin asimilarea de către populația locală, daco-romană, a populației slave cu care ea a intrat în contact și a conviețuit. Și acum descoperirile arheologice ne sînt mărturii deosebit de prețioase. Alături de descoperirile ceramice ieșite la iveală în timpător în localitățile Boholt, Federi, Valea Nandruului, Turdaș¹²⁾, deosebit de importante sînt materialele apărute în timpul dez-

velirii de către muzeul din Deva a complexului agricol roman de la Deva (cimitirul ciangăilor).

Cercetarea acestui punct a furnizat o seamă de noi date și informații privitoare la cunoașterea mai amplă a unor aspecte ale locuirii teritoriului Devei de azi în sec. IV–X e.n. Printre piesele ceramice, vase și fragmente de vase de factură romană, în timpul săpăturilor au fost scoase și numeroase fragmente ceramice de factură dacică, lucrate cu mina, din pastă mai puțin fină, unele din ele avînd ca ornament briul alveolar și butoni¹³). Prin existența fragmentelor ceramice de factură dacică în cadrul unui complex agricol roman se confirmă atât faptul existenței populației locale dacice în acest loc, cît și participarea activă a acesteia la lucrările agricole. Cu siguranță că și în această gospodărie dacii constituiau o parte însemnată a miinii de lucru cu care se efectuau numeroasele munci. Una dintre clădirile gospodăriei, după cum arată numărul mare de fragmente ceramice de factură dacică descoperite aici, ar fi putut servi drept locuință pentru personalul, daci bineînțeles, aflat în serviciul proprietarului complexului agricol. Un alt fapt important ce se poate desprinde în urma acestei descoperiri îl constituie timpul îndelungat în care a existat o activitate productivă la această gospodărie de pe raza localității Deva. Două monede descoperite aici : un sestert emis de Hadrian (118–138) și un denar datînd din perioada de declin a stăpînirii romane în Dacia, purtînd pe revers chipul împăratului Alexander Severus (222–235), susțin ideea că în gospodăria descoperită în ultimii ani, s-a desfășurat timp de mai bine de un secol o activitate economică neîntreruptă.

Cu ocazia aceluiași săpături arheologice, în stratul de pămînt depus peste ruinele complexului agricol roman de la Deva, s-au descoperit vase de lut și fragmente ceramice de factură locală datînd din secolele IX–X. Sînt frecvente buzele și părți din pereții unor vase de tip borcan, ornamentate cu linii orizontale și cu benzi de linii în val. În același strat de cultură s-a descoperit o vatră de foc foarte bine conservată dintr-o locuință, avînd în jurul ei numeroase fragmente ceramice (fig. 2). Aceste urme ale persistenței populației locale românești în epoca feudală timpurie, de pe locul fostei gospodării agricole romane, demonstrează faptul utilizării solului fertil din împrejurimile Devei de azi, pentru nevoile curente de hrană. Ce alt scop decît practicarea agriculturii ar fi putut determina populația locală să se stabilească într-o zonă deschisă, expusă invaziilor popoarelor migratoare. Continuarea și extinderea cercetărilor arheologice în acest loc va aduce, sigur, noi date și amănunte interesante despre traiul, ocupațiile, felul de viață și organizare a populației românești de pe teritoriul actual al Devei.

Conținutul principal al perioadei constă în începuturile destrămării relațiilor de producție din cadrul obștilor și în apariția germenilor noii orînduiri sociale, feudalismul. Ceea ce este deosebit de important în acest proces de destrămare a obștii și de naștere a raporturilor feudale este faptul că proprietatea privată ciștigă tot mai multă precumpănire în cadrul obștii în raport cu proprietatea colectivă. Unii membri ai obștii ajung la o situație materială și socială superioară față de masa locuitorilor obștii. Condițiile constituirii acestora într-o pătură dominantă – mai întîi ca aristocrație militară și apoi în clasă feudală –

sint astfel create și uzurparea devine inevitabilă. Procesul este însă de lungă durată, căci în plin feudalism se pomenesc în Transilvania „sortile” de pământ ce le acordau țăranilor din satele obștești, după nevoie, cnezii și juzii. Stăpinierea devălmașe a pământului, folosirea în comun a pădurilor, apelor, pășunilor, responsabilitatea colectivă în materie fiscală și penală, toate acestea sint rămășițe ale vechii organizări obștești.

Fig. 2. Vatră de foc (sec. IX–X) descoperită în spărtura zidului unei clădiri din complexul agricol roman de la Deva.

Colaborarea dintre obștile agricole și păstorești, conduse de cnezi și juzi, colaborare cerută de necesități obiective atât economice, cât și de apărare, a dus la apariția uniunilor de obști ce trăiau pe un spațiu relativ restrâns, formând o unitate economică și geografică. Unitățile de genul acesta au fost numite de români – țară. O asemenea unitate economică și administrativă aparținând românilor a luat naștere și pe teritoriul actualului județ Hunedoara, cunoscută sub numele de „Țara Hațegului”, pomenită pentru prima dată în documentele medievale la 1247, dar existența sa era mult mai veche, din sec. IX ; spre nord este posibil ca ea să se fi întins până la Mureș, înglobând și zona Devei. Aceasta cu atât mai mult, cu cât în conștiința locuitorilor acestei regiuni se păstra peste timp, transmisă din generație în generație, imaginea zonei „agerului”, ce a existat în jurul fostei capitale a provinciei Dacia, care se întindea până la Mureș, cuprinzând și așezarea Micia, teritoriu în care procesul de romanizare a fost mai întins. Vechi teritoriu al unor cnezi, juzi și voievozi români, Țara Hațegului și-a păstrat vreme îndelungată o situație politică, administrativă și judecătorească proprie, fiind, alături de Țara Amlașului, Țara Făgărașului și Țara Maramureșului, una din primele forme de organizare a societății românești.

Dezvoltarea forțelor de producție, dovedită atât de descoperirile arheologice cât și de mărturiile scrise¹⁴⁾, care permit cunoașterea în linii generale a modului de viață al populației băștinașe din Transilvania în secolele X–XI, a determinat o dezvoltare socială corespunzătoare, reflectată în apariția claselor sociale și a unor formațiuni statale de tip feudal incipient.

La începutul secolului al X-lea, sint amintite de către Anonymus, notarul regelui Bela III, care ne-a transmis informații foarte interesante cu privire la situația politică a Transilvaniei din prima jumătate a sec. X, ca existând pe teritoriul Transilvaniei trei formații politice conduse de „duci”, adică voievozi : în Crișana voievodatul lui Menumorut, în Banat voievodatul lui Glad și pe Someș voievodatul lui Gelu, conducători destul de puternici, care-și aveau armata lor formată din țărani din obști¹⁵⁾.

În Transilvania este posibil să mai fi existat și alte formațiuni politice, alte voievodate în afara celor pomenite de Anonymus. Existența unor cetăți ca cea de la Teligrad (Blandiana) și Bălgrad, cu urme de locuire intensă din sec. IX–X, care atestă o populație românească înainte de pătrunderea maghiarilor în Transilvania, face posibilă ființarea unei alte formațiuni politice pe valea Mureșului¹⁶⁾.

Pătrunderea triburilor maghiare în Transilvania la începutul sec. al X-lea, cu care ocazie au întâmpinat rezistență armată din partea voievodatelor lui Menumorut, Glad și Gelu, trebuie socotită mai degrabă în sensul unor expediții, așa cum au întreprins triburile maghiare și în alte părți ale Europei în acea vreme și nu a unei cuceriri propriu-zise, fapt ce se va realiza treptat, într-o perioadă mai îndelungată, în secolele XI–XIII. Pentru a-și spori terenurile de pășunat și a ajunge la bogățiile subsolului Transilvaniei și mai ales la sare, triburile întreprind cuceriri de noi teritorii. După atingerea scopului urmărit, masa populației maghiare s-a retras, puțini rămânând în teritoriile unde ajunseseră și conviețuind cu localnicii.

Populația băștinașă și-a continuat felul de viață ca și până atunci, în uniuni de obști, conduse de urmașii acelor voievozi pomeniți la începutul sec. X. Dintre acestea, cnezatul și voievodatul își au originea în perioada prefeudală. Voievodatele, slăbite vremelnic prin atacurile triburilor maghiare din prima jumătate a sec. X, nu numai că se refac după retragerea acestora, dar se dezvoltă atât ca întindere cât și ca putere politică și economică.

Astfel, în primii ani ai sec. X, sînt atestate, pe baza izvoarelor narrative și a descoperirilor arheologice, voievodatul condus de Gyla (Gyula), care depășea în întindere fostul voievodat al lui Gelu, ajungînd la nord pînă la Poarta Meseșului, iar spre est pînă la cursul superior al Mureșului. Centrul voievodatului era la Bălgrad (Alba Iulia), un oraș-cetate construit din pămînt, lemn și piatră. Celălalt voievodat amintit era al lui Ahtum, urmașul lui Glad, a cărui stăpînire se întindea de la Dunăre la Criș, iar spre răsărit, probabil, pînă în Țara Hațegului. Reședința acestei căpetenii era pe Mureș (urbs Morisena), la Cenad. Bazîndu-se pe mulțimea ostașilor săi, Ahtum vămăuia chiar și sarea ce trecea pe Mureș spre Panonia. Conflictul armat apărut între regatul feudal maghiar și cei doi voievozi, pretextul constituindu-l nesupunerea acestora față de regele Ștefan, se sfîrșește prin supunerea acestor teritorii ¹⁷⁾.

Cucerirea Transilvaniei de către regatul feudal maghiar s-a desfășurat încet datorită împotrivirii și luptei maselor populare băștinașe care-și apărau pămînturile și libertățile ce le mai dețineau în cadrul obștilor în fața acțiunilor de cîmpire, ce veneau din partea feudalității, ea terminîndu-se abia la sfîrșitul sec. XIII.

Statul feudal maghiar, pentru a putea exploata bogățiile noilor teritorii cucerite, a început să le organizeze, mai întîi unele centre cu rosturi economice, strategice și administrative mai însemnate. Teritoriile cucerite în Transilvania și pămînturile uzurpate obștilor au devenit proprietatea regelui în mare parte. Un reazim în apărarea teritoriilor cucerite de atacuri din afară și pentru menținerea și consolidarea stăpînirii asupra Transilvaniei l-au avut cetățile regale, în rîndul cărora, un rol important îl avea cetatea Deva, ridicată pe la mijlocul sec. XIII. Prima mențiune documentară care atestă existența unei cetăți la Deva datează din anul 1269 ¹⁸⁾ (fig. 3).

În acel an, Ștefan, regele cel tînăr al Ungariei și duce al Transilvaniei (fiul lui Bela al IV-lea), amintește cetatea regală Deva cu prilejul unui act de danie către comitele Chyl din Cilnic, care în luptele purtate „ni s-a alăturat nouă (lui Ștefan – n.n.), și a rămas cu noi sub cetatea Deva, iar sub cetatea Codlea a luptat cu bărbăție cu dușmanii noștri...” ¹⁹⁾. De aici înainte, viața cetății va fi strîns legată de cea a Transilvaniei, iar istoria sa bogat documentată.

În organizarea politico-administrativă a Transilvaniei, statul feudal maghiar, care urmărea introducerea instituțiilor proprii, a întîmpinat o rezistență activă din partea populației băștinașe, care-și apăra vechile sale instituții. Este semnificativ faptul că în prima jumătate a sec. XII este pomenit doar un singur comitat, al Bihorului, celelalte fiind amintite începînd cu a doua jumătate a sec. XII (Dobica și Crasna – 1164, Solnoc – 1166, Cluj, Alba, Timiș – 1177, Satu Mare – 1181, Cenad – 1197, Caraș – 1200 ²⁰⁾), iar cel al Hunedoarei, mult mai tîrziu, în 1276 ²¹⁾. Aceasta înseamnă că organizarea politico-administrativă s-a

făcut treptat, ajungînd la forma ei deplină la începutul sec. XIV, datorită, pe de o parte împotrivirii populației locale care-și apăra propriile instituții, iar pe de altă parte neputinței regalității de a organiza asemenea teritorii vaste. Datorită acestei opoziții, vechile instituții : cnezatele, voievodatele, conduse de cnezi, voievozi și juzi, fiind adînc înrădăcinate, au rămas în tot cursul evului mediu ca realități viabile. Din același timp este pomenită în documente cnezatul ca instituție și cnezii, conducători ai obștilor, cu atribuții militare – conducători de oaste, în vreme de război, judecatori în pricini mai mici și strîngători de dări în timp de pace. Unii dintre cnezi ajung chiar în rîndul nobililor, dar cei mai mulți dintre

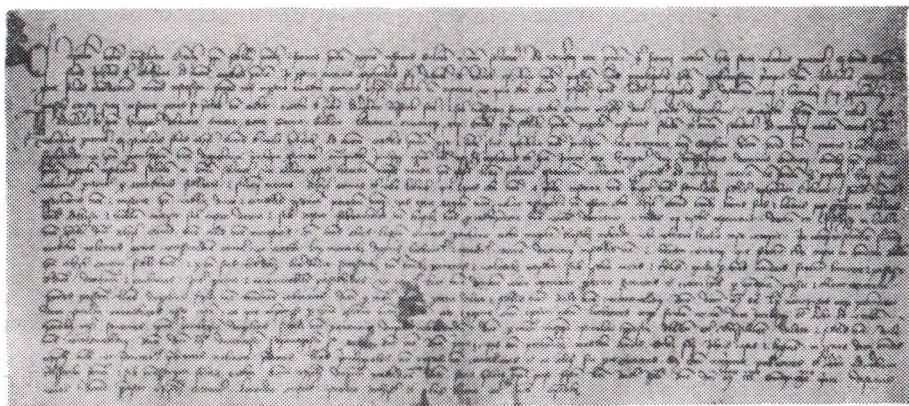

Fig. 3. Document din anul 1269 în care este amintită pentru prima dată cetatea Deva.

ei rămîn simpli conducători de sate, în cadrul obștilor, cum sînt numeroșii cnezititori de biserici din Țara Hațegului, de pe valea Streiului și a Mureșului²²⁾.

O dată cu creșterea autorității sale, marea feudalitate – nobilimea și biserica catolică – a început să exercite o presiune tot mai puternică asupra țărănilor liberi din obști, cu scopul de a-i aservi și a le acapara pămînturile. Numeroasele cazuri de judecată prin proba fierului roșu în fața capitlului din Oradea din sec. XIII sînt mărturii concludente despre amploarea și dirzenia luptei dusă de obștile sătești împotriva feudalizării. Multe obști țărănești cad pradă feudalității hrăpărețe, în timp ce altele, în special în zonele de margine în care se cuprindea și ținutul hunedorean, reușesc pentru un timp să-și mai păstreze vechile libertăți.

Districtele românești, care erau unități ce cuprindeau un număr de cnezate sau voievodate locale, s-au format paralel cu alte organizații administrative și judecătorești (comitatele, scaunele săsești și secuiești). Ele asigurau obștilor românești autonomii locale, mai largi sau mai restrînse, în funcție de timp și loc. Cele mai vechi districte românești au apărut în părțile Făgărașului și ale Hunedoarei, în sec. XIII. Majoritatea districtelor se găseau în jurul cetăților regale de

marginile, depinzând de castelanii lor, dar bucurându-se totuși de o anumită autonomie, care se baza pe niște vechi obiceiuri, libertăți („antique libertas”, „antique et laudabilis consuetudo”) ²³). În comitatul Hunedoarei erau cinci districte românești ale cetăților Hațeg, Hunedoara și Deva, al târgului Dobra și cel de pe cursul superior al Streiului, bucurându-se de o relativă autonomie teritorială.

În sec. XIV, Deva, împreună cu satele înconjurătoare sînt amintite ca un „district militar valah”. Documentele arată că în a doua jumătate a acestui secol, localitatea și cetatea aveau în jurisdicție patru scaune (Deva, Ilia, Șoimuș, moșiile crișene și împrejurimile Bradului). Acestea făceau parte din domeniul regal și erau conduse de cnezii. În anul 1371, după cum arată un document, „toți cnezii și românii din cele patru scaune, districte ale cetății Devei” („universi kenezii et Olachi de quatuor sedibus districtibus castri Deva”), se opun judecării unui țaran de către tribunalul castelanului din Deva, după legile oficiale ale statului („iudicium et legem regni inhibuerunt”), pretinzînd ca românii să fie judecați după legea românilor („juxta legem Olahorum”) ²⁴). Conștiința acestui drept era atât de vie la românii din acest district, încît se cred îndreptățiți să împiedice cu forța ridicarea la valoare de drept a unei sentințe judecătorești, privitoare la un român, dacă această judecată nu s-a făcut pe baza normelor cuprinse în „jus valachicum”. Invocarea străvechilor obiceiuri juridice arată rezistența populației românești la încercările statului feudal maghiar de a-i știrbi autonomia. În anul 1387 „juzii, jurații și toți oaspeții, cnezii și crainicul” districtelor ce aparțineau de Deva, adevăresc, pe baza vechilor obiceiuri, zălogirea morii unui cneaz hunedorean ²⁵).

Locuitorii acestui „district militar valah” al Devei, ca și cei din Banat și alte părți, ținuturi de margine în special, aveau unele îndatoriri militare și de altă natură (construirea și repararea fortificațiilor, apărarea acestora, participarea la expediții în timp de război etc.), obligații pe care le găsim înșirate în diferite documente. Un document din anul 1427, emis de către cancelaria regelui Sigismund de Luxemburg, arată că românii, locuitori ai districtului cetății Deva („populorum in districtibus Olachorum castri nostri Deva”), au ca obligații și lucrări pentru întreținerea cetății, cum sînt : „păstrarea și repararea zidurilor cetății, săparea șanțurilor, tăierea lemnului și a hățșurilor („...etiam opera servitia manualia ad conservationem castri opportuna munimenta struendi et reparandi, aggeres fodiendi ligna secandi, indagine proecidendi...”) ²⁶).

Păstrarea vreme mai îndelungată, în special în ținuturile mărginașe ale Transilvaniei (Țara Făgărașului, Hunedoara, Banat și Țara Maramureșului), a obștilor și a autonomiilor românești se poate explica și prin interesul oficialității de a cointeresa populația de la marginea țării în apărarea fruntariilor în fața incursiunilor turcești ce deveneau tot mai numeroase, pe de o parte și prin legăturile neîntrerupte dintre populația de pe cele două versante ale Carpaților, pe de altă parte ²⁷). Încetul cu încetul aceste libertăți pe care le mai dețineau țărani dispar, pămînturile obștilor fiind acaparate de feudali, iar ei cad în stare de iobăgie. Cnezii și voievozii români au fost principalii beneficiari ai acestei relative autonomii și pentru meritele cîștigate în paza granițelor Transilvaniei, unora dintre ei li se dăruiesc terenuri, în special părți din pămînturile uzurpate obștilor.

Dobre Românul, fiul lui Ioan de la Leșnic, unul din numeroșii cnezi români de pe meleagurile hunedorene, primește în anul 1394, ca danie, drept răsplătă pentru numeroasele slujbe săvârșite în diferite împrejurări (luptele cu turcii fiind una din ele), cnezatul pădurii Leșnic, cu condiția să facă slujbele îndătinat în cetatea Devei, după cum fac și alți cnezi²⁸). Cei mai mulți dintre cnezi și juzi și chiar dintre voievozi rămân în situația de cnezi de rînd sau decad chiar, sfîrșind pînă la urmă în rîndul iobăgimii.

De-a lungul evului mediu, Deva a jucat un rol important în istoria Transilvaniei, fiind cunoscută nu atît prin localitatea care a devenit centrul administrativ al comitatului, ci prin cetatea, care, construită pe înălțimile greu accesibile ale dealului ce constituie ultima ramificație a munților Poiana Ruscăi, a devenit un punct strategic important ce domină împrejurimile. Menită a sluji drept cheie a Mureșului, cetatea Deva făcea parte din ansamblul sistemului defensiv al cetăților de la marginea țării, construite în aceeași epocă (sec. XIII), la hotarul de sud al Transilvaniei.

Despre cetatea Deva, Giovanandrea Gromo, sfetnic și expert militar pe lingă Ioan Sigismund, voievodul Transilvaniei, scria în a doua jumătate a sec. XVI următoarele : „...în mijlocul văii către Lipova pe un munte înalt și liber din toate părțile, se află foarte întărita Deva, socotită una din cele mai importante fortărețe din acest regat, deoarece este cea mai periculoasă strămoare din toate, înundu-se la ea toate cele trei căi prin care turcul are imediat acces de intrare; o dată ea fiind cucerită, se deschide drum liber pentru întreaga provincie, iar aceasta rezistind, va distruge orice armată mare care ar îndrăzni să treacă. În afară de aceasta, cetatea este inexpugnabilă, fiind stăpină pe un riu așa important (Mureș – n.n.), care este apropiat, deoarece pe nici o altă cale nu se poate ajunge pe susnumitul munte, că nu se poate face o breșă și de o asemenea tărie că nu se poate mina. Este aprovizionată întotdeauna cu tot ce este nevoie ca să susțină orice asediu puternic pentru trei sau mai mulți ani și are avantajele rîului și a pădurilor învecinate și a munților pentru a fi ajutată și a se salva...”²⁹). De asemenea, Nicolae Bethlen, două secole mai tîrziu, scria : „Cetatea Deva este cea mai mare și cea mai reușită fortificație din Transilvania și aș putea spune că cea mai rezistentă fortificație din Europa înaintea descoperirii armelor de foc”³⁰). Caracterizările făcute, deși cuprind unele exagerări, recunosc rolul jucat de această fortăreață militară care era cetatea Deva în tulburările vremuri de lupte interne și atacuri dinafară care sînt o caracteristică a istoriei evului mediu.

Ridicată la mijlocul sec. XIII, documentul din anul 1269 consemnează ca existînd „castrum Deva”, cetatea a fost supusă de-a lungul secolelor următoare la o serie de amenajări și amplificări, astfel că azi cu greu s-ar mai putea identifica vestigiile primelor zidiri. De dimensiuni mai reduse și mai simplă în forma inițială, cetatea a fost transformată, începînd mai ales cu sec. XV, o dată cu schimbarea tehnicii și a tacticii de luptă, cu creșterea rolului armelor de foc în operațiunile militare, într-o cetate-castel de mari proporții.

Ca cetate regală, Devei i s-a acordat de-a lungul anilor o serie de privilegii, un întins domeniu care cuprindea și teritoriul districtelor românești. În anul 1444, ea a intrat în posesia lui Iancu de Hunedoara, împreună cu 56 de sate și mi-

nele de aur din Munții Apuseni, care aparțineau domeniului cetății³¹⁾. Pentru primele două secole ale existenței sale (secolele XIII–XIV), avem puține știri documentare despre cetatea Deva și împrejurimile ei care să ne permită reconstituirea principalelor fapte și evenimente, etape ale evoluției.

În a doua jumătate a sec. XIII și începutul sec. XIV, Transilvania făcea parte doar formal din regatul Ungariei, fiind în realitate o țară („regnum”) deosebită. La 1257, regele Bela al IV-lea este nevoit, în urma stăruințelor și presiunilor fiului său Ștefan, să-i cedeze acestuia Transilvania, pe care vreme de 13 ani a cîrmuit-o ca pe o țară independentă. Cînd regele a încercat să-i știrbească din prerogativele suverane, el, ajutat de nobilimea locală, și le-a păstrat cu ajutorul armelor. La aceste lupte se referă documentul din 1269, care amintește pentru prima dată cetatea Deva. Cu toate încercările de stăviliră a tendințelor centrifuge ale Transilvaniei, acestea au continuat să se manifeste cu putere. Din această perioadă avem noi informații documentare despre Deva.

La numai patru ani de la atestarea ei documentară, cetatea Deva și împrejurimile au fost locul unde s-au desfășurat înverșunate lupte împotriva cumanilor care pătrunseseră pînă în aceste părți ale Transilvaniei. Aceasta o aflăm din documentul, datat în 23 mai 1273, prin care regele Ladislau al IV-lea a răsplătit cu o danei de moșie pe magistrul Petru, care „s-a luptat cu bărbăție sub cetatea Deva împotriva oastei cumanilor („sub castro Deva contra Cumanorum exercitum viriliter dimicavit”) și prinzind pe cîțiva, ucigînd pe alții, a cîștigat o măreață biruință...”³²⁾.

La sfîrșitul sec. XIII, voievodul Ladislau adaugă noi prerogative suverane Transilvaniei; el își constituie în cetatea sa de la Deva o adevărată curte suverană cu juzi, cu stolnici, cu notari, stăpînind cetăți, orașe, domenii regale, saline, mine, destituind și numind episcopi, desființînd privilegii și acordînd altele, amestecîndu-se, cu rol de arbitru, în succesiunea la tronul Ungariei după stingerea dinastiei arpadiene. Cînd pretendentul la tronul Ungariei, Otto de Bavaria, în disputa sa cu Carol Robert de Anjou, a mers în Transilvania, în anul 1307, pentru ca printr-o legătură familiară să-și poată găsi un sprijinitor puternic al pretențiilor sale dinastice, a fost prins de către voievodul Ladislau și închis în cetatea Devei²³⁾, de unde este trimis prizonier la voievodul „valah”, care stăpînea „peste munți” („über Walt”) ³⁴⁾, după cum relatează cronica rimată a lui Ottocar din Stiria.

Pentru faptul că sașii au susținut pe Otto de Bavaria în disputa pentru tronul Ungariei, voievodul Ladislau le retrage o serie de libertăți, printre care și libera trecere prin Deva³⁵⁾. În cetatea Deva, Ladislau emite mai multe acte³⁶⁾, printre care și cel din 5 februarie 1302, care întărește dreptul de proprietate a unui nobil din Peștiș asupra pămînturilor de la Cristur³⁷⁾. Această întărire a drepturilor de proprietate a fost necesară deoarece vechile documente au dispărut în anul 1277 cu prilejul tulburărilor ce au avut loc în părțile de sud a Ținutului hunedorean prin ridicarea țăranilor din obști împotriva tendințelor de cotropire din partea feudalilor a pămînturilor obștilor, solidarizîndu-se cu lupta dusă de Litovoi și Bărbat³⁸⁾. Un alt document din 19 aprilie 1295 emis din Deva, îl amintește pe magistrul Ladislau, fiul lui Nicolae, castelan de Deva și comite

al comitatului Hunedoara, numit de către voievodul Ladislau cu ocazia unor împărțiri de pământuri din hotarul localității Buituri ³⁹⁾.

Pentru recunoașterea lui Carol Robert ca rege, voievodul Transilvaniei pune diferite condiții, iar când acestea nu sînt respectate, nu pregetă să înceapă lupta, încheind înțelegeri cu alți feudali ⁴⁰⁾, dar este învins. Ultimele puncte de rezistență în această luptă sînt cetățile de la Ciceu și Deva ⁴¹⁾. După cîțiva ani, în 1324, noul voievod al Transilvaniei numit de rege, Toma de Szecheny, avînd sprijinul cumanilor, smulge urmașilor lui Ladislau cetatea și posesiunile ei.

În a doua jumătate a sec. XIV, cetatea Devei, împreună cu domeniul ce depindea de ea se afla în posesiunea voievodului Transilvaniei. De aici, voievodul conducea, prin supușii săi, întregul comitat al Hunedoarei ⁴²⁾. Cetatea Deva rămîne în această situație pînă la mijlocul sec. XV, cînd intră, prin donație, în posesia lui Iancu de Hunedoara și a urmașilor săi (fig. 4).

Fig. 4. Primul sigiliu al localității Deva (1618).

La sfîrșitul sec. XIV, turcii ajung la Dunăre, iar în octombrie 1394, armatele lui Baiazid Fulgerul fac prima încercare de cucerire a Țării Românești. Cu toate că românii obțin o mare victorie la Rovine, pericolul turcesc nu a fost înlăturat, ci a rămas iminent și pentru Transilvania. Pînă la 1541, cînd Transilvania de-

vine principat autonom sub suzeranitate turcească, acest teritoriu a avut de înfruntat numeroase atacuri ale oștilor otomane, unele dintre aceste lupte dându-se sub zidurile cetății Deva.

Începînd cu sec. XV, numărul relatărilor despre localitatea Deva și împrejurimi (documente, conșcripții urbariale, relatări ale cronicarilor și călătorilor străini), sînt mult mai numeroase și variate, prezentînd aspecte ale vieții social-economice și politice a acestui teritoriu. Intrată în secolele următoare în posesia diferiților principii sau feudali, cetatea Devei, pe lîngă rolul ce l-a avut de sta-vilă în calea atacurilor otomane tot mai numeroase, a devenit și un reazim al nobilimii feudale din comitatul Hunedoarei, ea servind în repetate rînduri ca închisoare pentru cei ce s-au ridicat la luptă împotriva nedreptăților sociale.

Prezentarea dezvoltării social-economice a Devei și împrejurimilor în perioada sec. XV – prima jumătate a sec. XIX, mult mai cuprinzătoare și mai bogată datorită materialelor de referire care există, va constitui obiectul unei viitoare lucrări. Ea va cuprinde principalele aspecte ale vieții economice, sociale și politice ale localității Deva, încadrate în istoria Transilvaniei acestor timpuri.

NOTE

1. Puncte cu descoperiri arheologice pe teritoriul Devei : neolitic – dealul cetății, cartierul Gojdu, cartierul Ciangăi, strada Ion Creangă ; epoca bronzului – dealul cetății, dealul Colț, cartierul Vile Noi, cartierul Ciangăi ; prima epocă a fierului – Deva aeroport ; epoca dacică – dealul cetății, dealul Cozia, str. M. Eminescu (cimitir Ciangăi), str. Petru Maior ; epoca romană – dealul cetății, cartierul Gojdu, str. M. Eminescu (cimitir Ciangăi) ; Deva aeroport. Harta completă a descoperirilor arheologice de pe teritoriul Devei în lucrarea **Harta arheologică a municipiului Deva** de Oct. Floca, în prezentul volum.
2. Aceste descoperiri au fost tratate în următoarele lucrări : Oct. Floca, **Stațiunea de la sfîrșitul treptei de jos a barbariei din marginea Devei (O civilizație neatestată pe teritoriul Transilvaniei)**, în SCIV, II, 1950, p. 220–224 ; I. Nestor, **Etudes sur l'exploitation prehistorique du cuivre en Roumanie. Le depot de barres – colliers de Deva**, în „Dacia” IX–X, p. 165–181 ; B. Bassa, L. Mărghitan, „**Așezarea hallstattiană de la Șăulești**”, în „Apulum”, V, 1967, p. 105–109 ; Oct. Floca, **Urme dacice pe dealul cetății Deva**, în „Omagiu lui Constantin Daicoviciu”, Ed. Acad. R.P.R. 1960, p. 205–214.
3. Oct. Floca, M. Valea, **Villa rustica și necropola romană de la Cinciș**, în Acta Musei Napocensis, II, 1966, p. 163–182.
4. I. Lungu, V. Radu, M. Valea, Gh. I. Ioniță, L. Mărghitan, C. Enea, **Din trecutul de luptă al țărănimii hunedorene**, 1967, p. 67–70.
5. C. Daicoviciu, **Fouilles et recherches à Sarmizegetusa**, în „Dacia”, III–IV, București, 1927–1932, p. 527 ; Idem, **Problema continuității în Dacia**, în AISC, III, 1936–1940, p. 265.
6. D. Protase, **Probleme ale continuității în Dacia**, în lumina arheologiei și numismaticii, Ed. Acad. R.S.R., București, 1966, p. 165.
7. Idem, p. 167.
8. Idem, p. 168.
9. Idem, p. 169.
10. Bucur Mitrea, **Descoperiri recente și mai vechi de monede antice și bizantine**, în Republica Socialistă România, în SCIV, nr. 1, 1969, p. 168.

11. Kurt Horedt, **Ținutul hunedorean în sec. IV–XII**, în „Contribuții la cunoașterea regiunii Hunedoara”, Deva, 1956, p. 104.
12. Idem, p. 109–111.
13. I. Lungu..., *op. cit.*, p. 68–69 ; Dorin Popescu, **Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1967**, în SCIV, nr. 4, 1968, p. 687.
14. **Legenda sancti Gerardi**, cap. 8, în „Scriptores Rerum Hungaricarum”, ed. I Szenpety, II, Budapesta, 1939, p. 489–492, 498 ; Anonymus, **Gesta Hungarorum**, cap. XXIV, în „Scriptores...”, I, Budapesta, 1937, p. 65.
15. **Din istoria Transilvaniei**, I, ed. Acad. R.P.R., 1960, p. 64.
16. Idem, p. 66.
17. Idem, p. 68.
18. **Documente privind istoria României**, C, veacul XIII, vol. II (1251–1300), p. 118, doc. 108.
19. Ibidem.
20. **Istoria României**, II, Ed. Acad. R.P.R., 1962, p. 266.
21. Documente privind Istoria României, C, veac. XIII, vol. II, p. 72, doc. 184.
22. Vasile Drăguț, **Vechi monumente istorice hunedorene**, Ed. Meridiane, București, 1968, p. 12–37, 38, 44, 51–55.
23. Nicolae Densușianu, **Chinesiatul familiei Băsarabă în Țara Hațegului**, în „Revista pentru Istorie, arheologie și filologie”, vol. VIII, an. IV/1902, p. 58.
24. Victor Motogna, **Articole și documente. Contribuții la istoria românilor din veacurile XIII–XV**, Cluj, 1923, p. 46–47 ; vezi și N. Drăganu, **Românii în veacurile IX–XIV, pe baza toponimiei și a onomasticeii**, București, 1933, p. 269, nota 1,3.
25. **Istoria României**, II, p. 264.
26. N. Drăganu, *op. cit.*, p. 269.
27. **Din istoria Transilvaniei**, I, p. 94.
28. Vasile Drăguț, **Biserica din Leșnic**, în „Studii și cercetări de istoria artei”, nr. II, 1963, p. 429.
29. A. Decei, **Giovannandrea Gromo, Compendio di tutto il regno posseduto dal re Giovanni Transilvano ed di tutto le cose notabili d' esso regno (sec. XVI)**, în „Apulum”, II, 1933–1945, p. 170–171.
30. Bethlen Miklos Comte, **Memoires historiques, contenant l'histoire des derniers troubles de Transilvanie**, vol. I, Amsterdam, 1736, p. 145.
31. Oct. Floca – Ben. Bassa, **Cetatea Deva**, Ed. Meridiane, 1965, p. 16–17.
32. **Documente privind istoria României**, C, sec. XIII, vol. II, p. 158–162, doc. nr. 167.
33. Mihail P. Dan, **Cehi, slovaci și români în veacurile XIII–XIV**, Sibiu, 1944, p. 45.
34. **Istoria României**, II, p. 163.
35. Martin Schuster, **Schloss Deva in Siebenbürgen**, în „Jahrbuch des Siebenburgischen Karpathenvereins”, an. XXV, Sibiu, 1905, p. 97.
36. Idem, p. 117, nota 101 ; vezi și Csánki Dezső, **Magyarország történelmi földrajza a hunyadiak korában**, vol. V, Budapesta, 1913, p. 42.
37. **Documente privind istoria României**, C, veacul XIV, vol. I, p. 14.
38. **Istoria României**, II, pag. 147.
39. **A hunyadmegyei történelmi és régészeti tarsulat evkönyve**, vol. I, Budapesta, 1882, pagina 77.
40. I. Moga, **Voievodatul Transilvaniei. Fapte și interpretări istorice**, Sibiu, 1944, p. 18–36.
41. Mihail Dan, *op. cit.*, p. 46.
42. I. Moga, *op. cit.*, p. 39.

R é s u m é

En se fondant sur les découvertes archéologiques de ces dernières années et sur les témoignages des sources écrites, les auteurs présentent de nouvelles données historiques concernant le territoire de la localité de Deva et de ses environs au cours des IVe–XIVe siècles.

Deva în preajma răscoalei de sub conducerea lui Horea, Cloșca și Crișan

ION FRĂȚILĂ

IOSIF JIVAN

Ca oraș cu privilegii, Deva se amintește documentar în 1449. În acest an lancu de Hunedoara, ținând seama de sărăcia locuitorilor orașului Deva, îi scu-tește de cele trei feluri de dări ce i se cuveneau. După moartea lui lancu de Hunedoara, cumnatul său, Szilágyi Mihály a întregit libertățile și privilegiile orașului. Regele Matei Corvin de asemenea a confirmat la rîndul său toate privilegiile orașului ¹⁾.

După conscripția ordonată de către Dieta Transilvaniei la 1650, domeniului fiscal Deva, cu sediul la Deva, i-au aparținut : orașul Deva cu 12 sate din jur, precum și localitatea Dobra cu 22 sate din jur²⁾. Prin donațiunile făcute de către principii Transilvaniei, la 1642, în oraș se afla un număr de 16 nobili ³⁾, care locuiau mai ales în strada Maghiară. (Azi strada A. Vlaicu).

Cu ocazia trecerii prin Deva, în anul 1662, scriitorul turc, E. Celebi, consemnează că orașul avea multe prăvălii și numeroși comercianți care făceau negoț cu produsele lor, avînd legături mai ales cu cei veniți din teritoriile ocupate de turci ⁴⁾.

În a doua jumătate a secolului al XVII-lea, populația orașului era alcătuită din nobili oficiali ai domeniului, meșteșugari, comercianți și țărani. Datorită creșterii populației în această perioadă se dezvoltă simțitor și piața internă a orașului, ceea ce a atras după sine stimularea producției de cereale marfă.

Străduințele administrației domeniului Deva, precum și a nobilimii din oraș s-au concentrat spre producerea acestor mărfuri pentru piață și spre valorificarea lor în bani, în care scop ei caută să-și formeze și rezerva seniorială. „Acest proces s-a făcut în primul rînd în detrimentul pămînturilor iobăgești prin depozitarea iobagilor de sesiile lor sau de părți de sesii, prin răpirea pădurilor, pășunilor și a terenurilor defrișate de țărani” ⁵⁾.

Cea mai grăitoare dovadă în acest sens ne-o dă producția de cereale a domeniului Deva. În anul 1662 din Deva s-a primit drept dijmă 841 clăi de grîu din producția proprie (rezerva seniorială), s-a dobîndit 2 500 clăi. Și iarăși în anul 1672, din dijmă s-a primit 940 clăi de grîu, iar domeniul a obținut din producția proprie 2.571 clăi de grîu ⁶⁾.

Cotropirea sesiilor iobăgești, îngrădirile în folosirea finețelor, pășunilor și pădurilor și trecerea acestora în proprietatea domeniului și a nobilimii ⁷⁾, au contribuit la accelerarea procesului de diferențiere a țărănimii iobage din oraș. Tot mai mulți țărani lipsiți de pămînt sînt nevoiți să se angajeze la alte munci

sau să fugă de pe moșii. Dintr-o situație a anului 1673 reiese că domeniului Deva îi aparținea 54 sate cu 229 familii de iobagi, dintre care 92 familii de iobagi figurează ca fugiți de pe moșii ⁸⁾.

Potrivit diplomei leopoldiene din anul 1691 domeniul fiscal Deva a trecut în proprietatea casei domnitoare de Habsburg, situație ce nu a schimbat continuarea aceleiași politici agrare pentru mărirea rezervei senioriale. Hotărârea Dietei Transilvaniei ținută la 28 martie 1707 la Tîrgu Mureș a favorizat în mare măsură realizarea acestui scop. În această dietă, la articolul 16 s-a hotărît ca să se constate veniturile fiscale, iar prin articolul 23 s-a hotărît ca să se ia din posesiunile cetățenilor bunurile fiscale vechi care se află în posesia cetățenilor și întrucît aceia se aflau în datorie, să se încaseze pe seama fîscului și rămășițele ⁹⁾. Cu ajutorul hotărîrilor menționate mai sus s-au putut recupera toate bunurile și sesiile de la nobilii din oraș.

Conscripția pentru dări din 1727, ne arată că în orașul Deva la acea dată erau 114 cetățeni ai orașului (mici meseriași, meșteșugari și comercianți) – n.n., 24 iobagi, 34 jeleri, 48 alte categorii, numărul nobililor care sînt scutiți de dări nefiind consemnat în această conscripție ¹⁰⁾.

La 1731, împăratul Carol al III-lea a donat partea din jurul orașului a domeniului Deva, baronului Visconti Gyula. Prin contractul încheiat la 19 august 1743 la Viena, acesta vinde proprietatea sa din Deva, lui Haller Ioan și soției acestuia, Sofia Daniel cu 60 000 florini ¹¹⁾. După moartea soțului ei, văduva Haller a continuat acel sistem agrar de întărire a rezervei senioriale. În această acțiune, susnumita a nesocotit drepturile orașului aflate în vatra și hotarul său, dispunînd asupra lor.

Vetrele și pămînturile iobagilor, jelerilor și a plebeilor (pătura săracă) din oraș, au fost amenințate și din partea nobililor. Folosindu-se de hotărîrea Dietei ce s-a ținut la 21 august 1759 în Sibiu, potrivit căreia nobilii se mențin în privilegiile lor, aceștia au revenit pentru restituirea moșiilor avute pe teritoriul orașului. În această acțiune a lor, ei au fost ajutați foarte mult de Tabula Continua a comitatului Hunedoara, înființată la 1764 ¹²⁾.

Mulți nobili veniți din alte comitate ca funcționari ai autorităților și în urma căsătoriilor încheiate, au dobîndit în orașul Deva vetre de casă, bunuri sau chiar ei părți de sesii iobăgești, fenomene care de asemenea s-au produs în detrimentul scăderii vetrelor și sesiilor iobăgești. Astfel, din acțiunea întreprinsă de către fisc, la ordinul Guberniului pentru dovedirea nobilității reiese că între anii 1771–1785, în orașul Deva s-au stabilit un număr de 26 asemenea nobili ¹³⁾.

După cum se vede, asemenea măsuri sînt concepute și aplicate, cum era și firesc, în interesele clasei feudale cu scopul creșterii pămînturilor alodiale, prin răpirea pămînturilor țărănești. Asemenea măsuri au dus la accentuarea procesului de pauperizare a masei țărănești și la adîncirea contradicțiilor dintre clasele sociale.

Din conscripția întocmită în anul 1778 reiese că în teritoriul orașului Deva, pe moșia domeniului Sofiei Haller se aflau 24 iobagi, 2 văduve de iobagi, 203 jeleri, 42 văduve de jeleri, nobilul Ladislau Vesa avea 7 iobagi, Agneta Bartsai 5 iobagi, magnatul Francisc Matskási 3 iobagi, Vaida Iosif 31 iobagi, Samuel Balia 2 iobagi, Szabo Ioan 1 iobag, Gabriel Ioan 1 iobag etc. ¹⁴⁾.

Dintr-o altă conscripție ce s-a efectuat la sfârșitul anului 1783, în preajma răscoalei populare condusă de Horea, Cloșca și Crișan rezultă și mai clar creșterea numărului nobililor, precum și tot mai marele număr al celor rămași fără pământ. Pe lângă domeniul Sofiei Haller, conscripția indică existența a încă 50 de proprietari, iar la coloana „ziuași, lucrători manuali și cei care își caută de lucru pentru a avea ce mânca”, figurează cifra 490¹⁵⁾.

Pauperizarea țăranimii lovește însă în interesele statului austriac diminuând veniturile acestuia, puterea lui politică și militară tocmai în perioada cînd era în conflict cu Turcia și apoi cu Franța. Acest lucru a determinat Curtea din Viena să încerce reglementarea raporturilor dintre stăpînii de pământ și țărani dar cum era și de așteptat, nobilimea se împotrivește. Încercarea unei asemenea reglementări a dus în cele din urmă la un compromis între Curtea Imperială și nobilime cu urmări grave asupra țăranimii care trebuia să suporte mai departe, în mod sporit sarcinile feudale și fiscale.

În goana după capital, cei doi exploatare își dau mina folosind toate mijloacele și privilegiile. Astfel, dările ordinare achitate fîscului austriac, taxele militare și contribuțiile extraordinare, cele trei forme de rentă către feudalii locali au sporit simțitor. După cum se știe, stăpînii de pământ nu se limitau numai la atît, ei foloseau pe iobagi și jeleri în mod nelimitat, atît vara cît și primăvara în timpul muncilor agricole. Abuzurile și samavolniciile acestora și ale slujbașilor erau mai puternice decît legea. În cronica sa, Gh. Șincai consemnează asemenea abuzuri în felul următor : „Afară de slujbele pe care le făceau domnii pămîntești, începînd de luni pînă sîmbătă seara, în toată săptămîna preste tot anul, duminica fiindcă alta nu se putea lucra, domnii cei pămîntești pre iobagii săi îi trimitea cu cărți pe la alți domni”¹⁶⁾.

Lipsa de pământ a determinat comunitatea din Deva să se adreseze Guberniului Transilvaniei, la 1765 cu o petiție în care cereau să li se acorde proprietate funciară necesară vetrelor lor. Gubernul cere ca această petiție să fie rezolvată de către Tabula Continua a Comitatului, care nu a luat în seamă această cerere la timpul potrivit. Acest lucru ne-o dovedește că numai în anul următor, probabil la o altă petiție a Comunității Deva, Gubernul cere tablei să-i raporteze modul cum s-a rezolvat această situație¹⁷⁾.

Pentru a avea posibilitatea să cunoaștem mai bine situația economică și sarcinile excesive pe care trebuiau să le suporte țăranii, în cele ce urmează ne vom raporta la unele puncte din cercetarea efectuată de către organele Tabulei Continue a Comitatului, la 13 mai 1785¹⁸⁾), în urma dispozițiilor date de către contele Iankovits, comisarul Guberniului pentru a se constata serviciile (urbariul), prestate de către țărani față de proprietarii de pământ înainte de răscoală.

Referindu-ne la primul punct prin care se cerea a se stabili dacă în Deva a existat urbariu, de ce natură era acela și de cîtă vreme a luat ființă, s-a răspuns : „Stym ke între Kurtye si între Oras jeszte urbarium, in rindu gyismelor, ke la vreme gyismituluj sze szkatye Urbariumu, si sze sztrigye tot omu stym, ke ásá lám pomenyt”¹⁸⁾.

Din răspuns reiese elocvent că a existat datul dijmelor din timpuri necunoscute, și reținute de asemenea atenția că Domeniul Haller a nesocotit drep-

turile oraşului asupra vetrelor şi pământurilor din hotarul său, suprapunându-se peste aceste drepturi.

La punctul al doilea se stăruie a se afla dacă în lipsa urbariului a existat contract sau vre-o legătură privitor la slujbele feudale ale iobagilor şi jelerilor, de câtă vreme a început acel obicei şi de ce natură era. La aceste întrebări, răspunsul este scurt : „Jobadsi si Dseleri nu au ruptare gye Szluşbe tsi kum ij tyame merg. (Jobbagiones et inquilini nullum habent fixum Robottas praestandi modum sed uti jubitur serviunt)" ¹⁹⁾.

După cum ştim în 1714 Dieta Transilvaniei stabileşte robota de patru zile pe săptămână pentru iobagi, şi de trei zile pe săptămână pentru jeleri cu toţi membrii familiei care sînt apti de muncă, cu deosebire în sezoanele de semănat şi recoltat. În 1769 legea urbarială cunoscută sub denumirea „Certa puncta" stabilea robota la patru zile pe săptămână cu braţele, şi la trei zile cu vitele, iar jelerilor li s-a scăzut această obligaţie la două zile pe săptămână.

Contrar acestor prevederi, după cum se vede din răspunsul de mai sus rezultă că, răstălmăcind legile date, nobilii nu numai că sîlesc pe ţărani la un număr mai mare de zile la robotă, ci abuzurile lor merg pînă acolo încît nu se mai ţine seama de ele, ţăranul fiind la dispoziţia stăpînului în permanenţă. Incertitudinea zilelor de lucru a constituit pentru ţărani cea mai grea sarcină, şi care i-a adus la o stare disperată. În timp de vară mai ales, muncind tot timpul la stăpînul pămîntului, iobagul şi jelerul nu-şi puteau lucra partea de pămînt din sesie.

Punctul al treilea caută să stabilească darurile, slujbele şi datoriile iobagilor şi a jelerilor. Iată ce se spune în răspuns : „Kárészintyem Texas la Kurtya há máre dem dupe meszura pemîntului, altu 5 gerös, altu 2, altu 3, altu 4, altu si 6 Zlotz, ku kare darury nyám poményit, gyi pe pemînturile káré lau imbrekát Kurtya ku kasze, kapete si 30 gye Florintz, gyi la lekuitorj" ²⁰⁾.

Punctul al patrulea se referă la foloasele şi pagubele pe care le au ţăranii de pe pămînturile lor. Din răspunsurile date se oglindeşte starea veridică a sărăciei lor. Pămîntul aşezat în preajma Mureşului şi a Cernei era expus inundaţiilor, insuficienţa acestuia nu permitea sădirea pomilor fructiferi, cultivarea cînepei şi a legumelor necesare traiului zilnic. Cu toate că în Deva au existat, conform răspunsurilor trei mori, ţăranii nu aveau acces la acestea fiind nevoiţi să-şi macine cerealele fie la moara din Sîntuhalm sau din Bîrcea. Întinderea cea mai mare a păşunilor a fost ocupată de către stăpîni, ţăranilor le-a rămas folosirea unei păşuni mai slabe şi insuficientă pentru vitele lor. Problema cea mai arzătoare pentru ţărani a constituit-o folosirea pădurilor. Aceasta din motivul că Domeniul Haller a pretins plata unei taxe pentru lemne, pe care însă ţăranii nu aveau posibilitatea să o achite. Documentele vremii ²¹⁾ atestă o intensă corespondenţă a Gubernului de la Sibiu cu Tabula Continua a Comitatului în ce priveşte folosirea pădurilor „Finicuri" şi „Bejan" din hotarul oraşului de către ţăranii iobagi şi jeleri şi ţăranii corăbieri din Deva. Faptul că, ţăranii nu au beneficiat de folosinţa pădurilor rezultă din însăşi cercetările făcute pentru urbanism la 13 mai 1785.

Prin punctul al cincilea, se cercetează ce suprafaţă de pămînt avea un iobag cu o sesie întreagă. Răspunsul este că întrucît nu s-a făcut deosebire în-

tre iobag și jeler, acest lucru: „nu sze pote styi”. Aceasta demonstrează că sesiile de pământ ale iobagilor erau fărimitate în așa măsură, încât aproape nu exista nici o deosebire între iobag și jeler în ce privește posesiunea de pământuri, iar pe de altă parte se vede că, domeniul era interesat după o atare stare de fapt, în a considera pe țărani numai după taxele și dijele pe care trebuiau să le dea.

Revenind pentru unele precizări la completarea punctului doi, – la punctul șase din cercetări se întreabă cât robot a făcut o gazdă și cu câte vite, dacă s-a ținut seama de timpul plecării și a reîntoarcerii de la pământ. Semnificativ este și aici faptul că, răspunsul țăranilor precizează încă o dată că n-a existat o normă precisă în ce privește cantitatea zilelor de robotă, ei erau la discreția stăpînului, întrucît trebuiau să meargă ori de câte ori erau chemați.

O altă sarcină grea ce se înscrisa în rîndul obligațiilor ce apăsau pe umerii țăranului, era zeciuală. Aceasta atît mai de nesuportat cu cît ea se aplica asupra tuturor produselor.

Punctul al optulea cercetează dacă există sesii pustii. Desigur că, din lipsă de pământ, asemenea cazuri nu puteau să fie decît în foarte mică măsură și aceasta datorită fenomenului adesea întîlnit, ca o formă a luptei țăranimii împotriva feudalilor prin părăsirea moșiei. Grăitor în acest sens este conscripția moșierilor, iobagilor și jelerilor în anul 1781, în care se consemnează 34 iobagi și jeleri p'ecați²²).

Ultimul punct al cercetărilor urbariale se referă la aflarea datei cînd cea mai mare parte a țăranimii a ajuns în stare de iobăgie.

Din analiza succintă a cercetărilor urbariale de care ne-am ocupat, se poate trage concluzia că, situația țăranimii înainte de izbucnirea răscolului condusă de către Horea, Cloșca și Crișan, în orașul Deva era foarte grea. Cercetările efectuate au dovedit că numărul zilelor de lucru ale iobagilor și jelerilor care erau fixate în decretul 1714, 1742, 1769 – nu se respectau; țăranii fiind obligați a presta robota cînd erau chemați. Același lucru se poate vedea și cînd este vorba de suprafața sesiei, a pămîntului, care a fost folosită de iobagi și jeleri. Situația nesigură în cele două cazuri menționate și vitale pentru iobagi și jeleri deopotrivă, a făcut ca aceștia să fie pendenți de bunul plac al moșierilor.

Pe lîngă toate acestea, documentele vremii mai oglindesc în perioada 1754–1780 o serie de calamități ce s-au abătut asupra orașului (incendii, inundații, grindină). Pagubele cauzate în urma unor astfel de nenorociri neprevăzute a lovit rîndul lor în situația materială și așa precară a celor săraci, care în repetate rînduri s-au adresat cu plîngeri autorităților locale și celor centrale. Pe plan local nu s-a luat nici o măsură de scutirea de dări pe timp de trei ani, cum se prevedea în asemenea cazuri, ceea ce a făcut ca în 1775 Comunitatea din Deva să se adreseze personal împăratului pentru a obține aceste scutiri²³).

Tărăgănarea rezolvării celor ordonate de către suveran a determinat ca pînă în anul 1781 să se continue corespondența între Tabula Continua a Comitatului – Guberniul din Sibiu și Curtea din Viena. În timp ce autoritățile așteptau rezolvarea acestor probleme, obligațiile țăranilor creșteau, înhămîndu-i la res-tanțe grele și datorii mari. Semnificativă în acest sens este plîngerea țăranului

Moldovan Gheorghe din Deva, înaintată Tabulei Continue prin care cere să i se facă dreptate în năcazul pe care îl are (cu Curtea cea Mare), pentru cei 180 florini împrumutați cu dobânzi mari²⁴).

Cu ocazia trecerii din Banat în comitatul Hunedoara, la sfârșitul lunii mai 1773, – Împăratul Iosif al II-lea a fost primit de nobilul Zeyk ca reprezentant al comitatului, care printre altele l-a informat pe împărat că în Comitatul ce urmează a trece, există un număr de 600 nobili²⁵). Din conscripția întocmită la 1783 reiese că, din numărul amintit, în orașul Deva existau 113 nobili²⁶). Aceasta justificând în plus numărul nelimitat al abuzurilor și al acțiunilor arbitrare săvârșite de aceștia împotriva țăranilor din Deva, fie în calitate de proprietari de pământ, fie în calitate de funcționari ai Tabulei Continue a Comitatului, care își avea sediul aici.

Cunoscînd cît se poate de bine abuzurile nobilimii din Deva, precum și nepăsarea stăpînirii habsburgice față de țăranime considerăm că, nu întîmplător Horea la 11 noiembrie 1784 a adresat președintelui Tabulei Continue a Comitatului ultimatumul în care se spune : „**Să jure sub cruce nobilul comitat cu toți proprietarii, și împreună cu ei toți copiii lor, ca să nu mai fie nobilime, și fiecare să trăiască din slujba îndeplinită, nobilii proprietari să plece pentru totdeauna de pe moșiile lor, nobilii să plătească dări ca și poporul de rînd, pămîntul nobililor să fie împărțit țăranilor**”²⁷).

Desigur că, satisfacerea acestui înaintat obiectiv al luptei țăranimii la 1784, ar fi pus capăt și suferințelor și necazurilor țăranimii din Deva, care după cum se știe a dorit atît de mult desființarea nobilimii și a relațiilor de producție feudale.

NOTE

1. Csánki Dezső : **Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában**. Budapesta, 1910, vol. II, p. 59.
2. Hunyadm. Tört. Régész. Társulat Evkönyve (Anuarul Societății de Istorie și Arheologie a Comitatului Hunedoara), vol. XII, p. 108.
3. Idem, vol. X, p. 89.
4. Dr. Karácsoni Iános, **Török – Magyar okmánytar**, Budapesta, 1910, p. 112 (Colecția de documente turco-maghiare).
5. **Istoria Transilvaniei**, Edit. Academiei R.P.R., București, 1963, vol. I, p. 254.
6. Dr. Szádeczky Béla, **I Apafi Mihály fejedelem udvartartása, Bornemisza Ana napleja**, Budapesta, 1911, vol. I, p. 45.
7. **Istoria Transilvaniei**, Edit. Academiei, București, 1963, vol. I, p. 254.
8. Szathmáry Sándor, **Hunyady Album**, Cluj, 1888, p. 69.
9. **Erdelyi Dieták Végzéseinek Foglalatja Kolozsvár, 1838**, (Conținutul hotărîrilor dietelor din Transilvania), vol. II, p. 73.
10. **Magyar Statisztikai Közlemények. Magyarország Nepessége A Pragmatica Sanctio korában 1720–1721**, Budapesta, 1896, p. 207.
11. **Hunyadm. Tört. Régész. Társulat Evkönyve**, vol. X, p. 100.
12. Tabula Continua rezolva cauzele politice, economice și judiciare ale locuitorilor, în componența căreia intrau numai nobili.
13. Arh. Stat. Deva, fond. Prefectura județului Hunedoara, u.p. 132, 135/1771, 1, 26/1775, 26, 31/1781.
14. Idem u.p. 5/1778.

15. Idem u.p. 4/1783.
16. Gh. Șincai, **Cronica românilor și a mai multor neamuri**, vol. II, p. 214.
17. Arh. St. Deva, fond Prefectura județului Hunedoara, u.p. 21/1765
- * In legătură cu conscripția orașului Deva, vezi pe larg articolul lui M. Valea – R. Schilling, în volumul de față.
18. Idem fond. Prefectura județului Hunedoara, u.p. 27–1785.
19. Idem u.p. 27/1785.
20. Idem u.p. 27/1785.
21. Idem u.p. 62/1785.
22. Idem u.p. 37/1781.
23. Idem u.p. 44/1776.
24. Idem u.p. 35/1776.
25. **Revista Institutului Social Banat – Crișana**, Timișoara, 1943, septembrie–decembrie, pagina 117.
26. Arh. Stat. Deva, fond. Prefectura județului Hunedoara, u.p. 4/1783.
27. Idem u.p. 866/1784.

DEVA À LA VEILLE DE LA RÉVOLTE DIRIGÉE PAR HOREA, CLOȘCA ET CRIȘAN

R é s u m é

Dans le présent ouvrage, les auteurs se sont proposé d'analyser la situation des catégories pauvres de la population de Deva à la veille de la révolte dirigée par Horea, Cloșca et Crișan, notamment celle de la paysannerie.

Après avoir montré les étapes qui ont permis tant au domaine qu'à la noblesse de se constituer une puissante réserve seigneuriale, les auteurs démontrent au moyen de documents que ce processus a eu lieu au détriment de la paysannerie. Il ressort de l'analyse des recensements que parmi toutes les catégories de citoyens, ce sont les paysans qui étaient les plus exploités.

Les innombrables plaintes adressées aux autorités locales, au gouvernement de Sibiu et à l'empereur attestent que, à Deva comme dans toute la Transylvanie, les masses populaires étaient à bout de patience, prêtes à déclencher la lutte pour la suppression de la noblesse et des relations féodales.

Două izvoare narative despre atacul țărănesc din 1784 asupra Devei

NICOLAE EDROIU

1784

Atacul în două rinduri asupra Devei a constituit, fără îndoială, între acțiunile țărănești din timpul răscoalei lui Horea, unul din episoadele centrale. El a rămas drept un moment însemnat prin amploarea, problemele pe care le-a pus, dar și prin urmările lui, pentru întregul mers al răscoalei. Și tot de acest moment din răscoală se leagă programul ei, expus în punctele lui esențiale și cele mai radicale totodată.

În asemenea împrejurări, atacul săvârșit în zilele de 6–7 noiembrie 1784 asupra Devei ocupă unul din locurile centrale în documentația răscoalei. E prezent în rapoarte și scrisori oficiale și particulare, în corespondența autorităților locale și pînă la cea a organelor centrale ale imperiului, în descrieri și relatări ale unor martori oculari sau din preajma evenimentului, din timpul răscoalei dar și de după sfîrșitul ei. Este amintit peste tot o dată cu ultimatumul adresat în numele lui Horea nobilimii refugiate în cetatea Devei, după atac, izvorînd însă din convingerea țărănimii răsculate și a conducătorilor ei că, pe rînd, Deva și celelalte cetăți și orașe din Transilvania vor cădea, în curînd, sub iureșul răscoalei.

Un asemenea izvor narativ, sau „cronică”, privind episodul de la Deva, intitulat **Luptele cu horeenii pe cîmpul Devei**, îl datorăm lui Bajesdi Vitán Sándor. Autorul era în timpul răscoalei solgăbirău al comitatului Hunedoara și a luat parte la contraatacurile nobilimii și armatei din Deva împotriva cetelor țărănești care au atacat orașul și cetatea Devei la 6 și 7 noiembrie 1784.

Cronica lui, scrisă mult după această dată, dar în orice caz înainte de 1821, își păstrează importanța, fiind datorată unui martor ocular al evenimentelor. Veridicitatea unor fapte trebuie pusă însă la îndoială, deoarece Vitán Sándor scrie la o oarecare distanță în timp de răscoală, iar în al doilea rînd, descrierea episodului din Deva e uneori exagerată, făcîndu-se elogiul faptelor personale, în vremea cînd era judecător la Tabla comitatului Hunedoara.

Manuscrisul original al lucrării, astăzi nu știm unde se află.

Cronica lui Bajesdi Vitán Sándor s-a editat de mai multe ori. Pentru prima dată, fără consimțămîntul autorului, nepusă la punct și cu multe greșeli, apare în 1821 în **Tudományos gyűjtemény**, XII (1821), p. 81–91, sub titlul **A' devai me-**

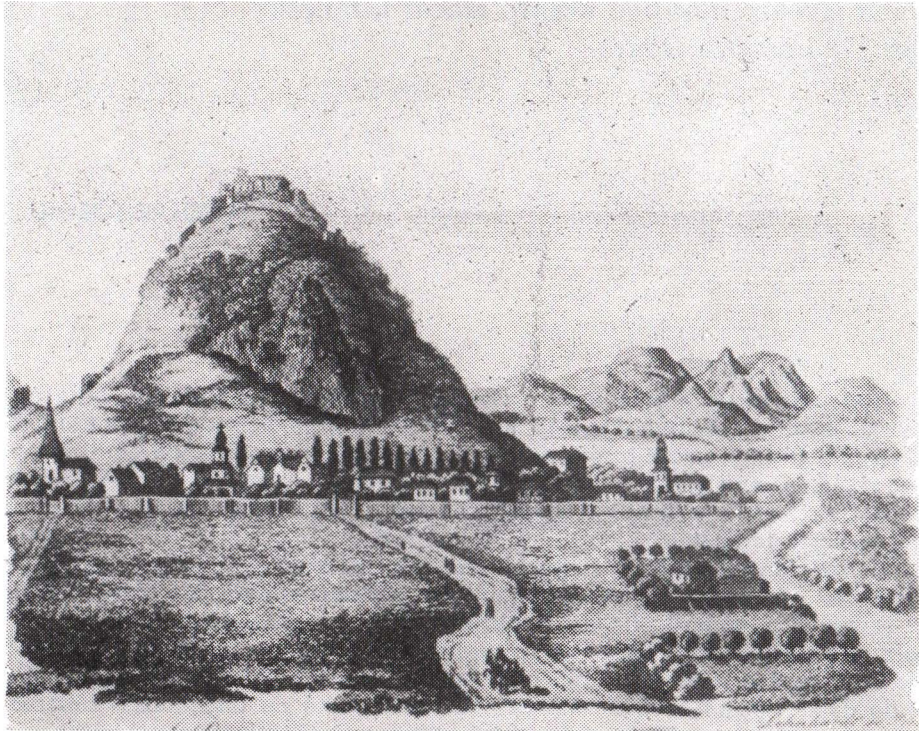

Fig. 1. Cetatea Devei. Ilustrație la însemnările tipărite de Göffy Borbála de Mățișești (Pesta, 1823)

zön a' Korákkal történt Csatáknak rövid de igaz leirása «Descrierea pe scurt dar adevărată a luptelor întimplale pe cîmpul Devei cu cetele lui Horea».

În 1825 este retipărită în volum, sub titlul **Csaták Hóra' Követőjivel a' Dévai mezőn. Leirta Bejesdi Vitán Sándor, Tekintetes, Hunyad Vármegye' Táblabírája. Segédkönyv Hóra' paraszthadának Híztóriájára**. «Luptele cu partizanii lui Horea pe cîmpul Devei. Descrise de... judecător al onor. comitat al Hunedoarei. Carte auxiliară pentru istoria războiului țărănesc al lui Horea», Pesta, tipărită la Fűskuti Landerer Lajos, 1825, în –8°, 30 p.

Cronica a mai fost publicată de Kolozsvári Papp Miklós în **Kolozsvári Nagy Naptár** «Marele calendar din Cluj» din 1866, p. 120–124, ediție care a stat la baza celei următoare a lui Jancsó Elemér, în **Erdély öröksége**, Budapesta, 1942, VIII, p. 142–148.

Iosif Vulcan, după cele două ediții antume, dă traducerea românească – prima și singura de-atunci – a izvorului maghiar: **Descrierea scurtă, dar adevărată, a bataliilor cu horeni întimplale pe cîmpul Devei**, în „Concordia” din Pesta, 1862, II, nr. 91, p. 360–361 și nr. 92, p. 364–365.

Cronica lui Bajesdi Vitán Sándor este cunoscută istoriografiei răscoalei din 1784. Teleki D. (în **A Hóra – támadás története**, Pesta, 1865) și Szilágyi Fr. (**A Hóra – világ Erdélyben**, Pesta, 1871), o au în vedere când tratează, în monografiile lor, atacul țărănesc asupra Devei, fără a-i privi critic exagerările. Rămâne astfel justificată observația lui N. Densușianu, referitoare la acest izvor narativ : „amândoi scriitori, Teleki și Szilágyi, au urmat în mare parte monografia lui Vitán Sándor, scrisă din memorie cu 40 de ani în urma acestor evenimente și plină de cele mai grosolane neadevăruri (așa de exemplu, că din toată trupa țăranilor, numai 4 inși au scăpat cu viața)”¹). De aceea, o privire critică a acestui izvor narativ este necesară.

Textul lucrării lui Bajesdi Vitán Sándor se deschide cu un episod pe care autorul l-a trăit la Chitid (Hunedoara) în 5 noiembrie, „la anul demult trecut de 1784”, cînd protopopul unit Ioan Popa din Strei-Săcel (Hunedoara), îl înștiințează despre izbucnirea răscoalei în munți și formele de manifestare ale acțiunilor țăranilor răsculați în primele zile de răscoală. În rezumat, „dincolo de Mureș «țărani răsculați», au prefăcut totul în cenușă și pămîntul de asemenea, iar acum a mulțime mare merge spre Alba Iulia”.

Descrierea solgăbirăului Hunedoarei se oprește de acum încolo asupra acțiunilor plănuite și efectuate de autorități și nobilime, împotriva țăranimii răsculate, la care autorul ia parte. El anunță de urgență pe vicecomitele substituit Papp Miklós, aflat chiar atunci în Chitid, despre știrea amintită privitoare la răscoală. Vicecomitele îl trimite pe solgăbirău la Deva, pentru a-i duce lucrurile de preț la Hunedoara, unde va sosi și el cit de repede.

Aflăm în continuare din cronică despre măsurile luate de autorități în fața răscoalei : toți funcționarii superiori sînt chemați de urgență la Deva. De la Streisingiorgiu, unde Bajesdi Vitán Sándor întilnește curierul purtînd această dispoziție, se întoarce la Chitid, pentru a-l înștiința despre aceasta pe viceconte, și apoi iau împreună drumul Devei. Autorul își duce acum și familia – mama, soția și doi copii mici –, pornind astfel într-un adevărat refugiu devean, fapt ce-i va oferi ocazia să cunoască și apoi să descrie atmosfera din oraș și cetate în prima jumătate a lui noiembrie 1784.

Drumul de la Chitid la Deva e parcurs de la orele 10–11 seara, pînă a doua zi, 6 noiembrie, orele 9, cînd grupul sosește în orașul de pe Mureș. Aici domnea panica : „orașul întreg era atît de tulburat, încît nu e cu putință a se nara sau a se descrie. Știrile despre apropierea horenilor soseau neîncetat, oamenii erau în perplexitate și nu știau ce să facă” – notează autorul.

În aceeași zi, seara, „cu puțin înainte de apusul soarelui”, survine primul atac țărănesc asupra Devei. Vitán Sándor apreciază că numărul țăranilor care se pregăteau să intre în oraș putea fi de 300–400 de oameni. Vicecomitele Ioan Zejk insistă ca nobilii din oraș să fie gata pentru apărarea cetății, însă fiecare nobil – scrie Vitán Sándor – „se scuză cu meritele faptelor făcute înainte de aceea... și nici unul n-a ascultat de poruncă, deci rămase neexecutată”. În acest timp, grupul de țărani ajunse la „cetatea bulgară”, nobilii care au refuzat să sprijine garnizoana cetății, în vederea apărării ei, o iau acum la fugă, motivînd că „se duc în cetate pentru a o apăra, dar nu făcură așa, ci se ascuseră”.

În cronică lui Bajesdi Vitán Sándor urmează apoi un episod din care reiese atitudinea grănicerilor români aflați la Deva, față de atacul pe care tocmai îl pregătea țărănimea răsculată. Autorul se apropie de cei 30 soldați grăniceri români, comandați de locotenentul Lupul „din națiunea lor”, și care se aflau „dincolo de casa de vamă din Deva”, apostrofându-i că de ce nu năvălesc asupra țăranilor ; la care primi răspunsul unuia dintre dinșii : „De ce-i lăsați, năvăliți d-voastră asupră-le, căci asta se începu pentru dumneavoastră, iar nu pentru noi !”. De unde autorul – după cum mărturisește – a înțeles că țărani răsculați și soldații grăniceri români „sînt în deplină înțelegere”.

Ciocnirea din acea zi dintre țărani răsculați și nobilime e doar menționată în descriere și pare exagerată ; după autor, nouă nobili înarmați au atacat grupul de țărani, ucigînd 4 dintre ei, restul fiind apoi alungați. Evident, cifrele date de acest izvor nu sînt reale.

La fel de inexacte sînt datele privitoare la efectivele care s-au înfruntat în ziua următoare la Deva. După Bajesdi Vitán Sándor, la 7 noiembrie „horeni, în număr cam de vreo patruzeci de inși”, care au înopțat la capătul grădinilor din cetatea bulgară, se îndreptau la primele ore ale dimineții spre cetatea de pămînt a Devei. Grosul oastei țărănești era însă ascuns în cucuruzele de lângă Mureș, „numărul lor putea fi cam 1600–1700”, apreciază autorul. Acestei cete țărănești – despre care autorul afirmă eronat că s-au strîns în jurul lui Horea – i-au ieșit în întîmpinare „nouă călăreți și opt pedestri nobili”, aceștia din urmă fiind nevoiți să se întoarcă în cetate pentru a nu-i fi slăbită apărarea.

După nararea unor episoade mărunte, este relatat atacul țărănesc propriu-zis din această zi, cînd cetatea e asaltată de vreo 500–600 răsculați. La „sunețul clopotelor într-o ureche”, ceata nobililor, de vreo 25 de oameni – apreciază autorul – a înaintat pînă la „șura lui Ribitzei, unde 22 nobili s-au oprit, iar 3 dintre ei, între care și Vitán Sándor, s-au apropiat mai mult de răsculați ; ceilalți doi fiind ușor atinși de focurile trase de țărani”, s-au retras în grupul celorlalți, fiind urmăriți de către răsculați. Din ceata nobililor însă s-a început a se trage, țărani – fără a fi căzut vreunul dintre ei – împărțindu-se în trei grupuri : unul se strecura „pe lângă drumul țării”, altul rămase „între cucuruzele de la Hothmaros”, și ultimul se retrase pe țărmul Mureșului în jos. Oastea nobililor plecă în urmărire și „începură a tăia și a împușca”. În cursul acestei urmăriri, autorul își amintește că era să fie rănit, calul său primind trei gloanțe în grumaz, omorînd apoi pe acei țărani care au tras în el. Autorul ajunge apoi la „ospătăria Sepi, în curtea cea mare a Devei”, de unde cîțiva nobili au luat drumul pe Mureș în sus, în apă aflîndu-se țărani români uciși și alții, care înnotau înspre o insulă, fură de asemenea uciși. După Vitán Sándor, bilanțul luptei, desigur mult exagerat, este următorul : doar 4 țărani au scăpat, din întreaga oaste țărănească, în timp ce despre pierderile nobilimii nu se face nici o mențiune.

Autorul încheie prin a menționa și alte locuri unde s-au dat lupte între răsculați și nobili (Cîrnești, Clopotiva Mare, Bîntînți), unde însă nu a luat parte în persoană și le amintește doar, după care semnează astfel șirul însemnărilor sale : „Alexandru Vitan de Băiești, jude în comitatul Hunedoarei”.

Un alt izvor narativ, scris și el mai tîrziu, după 1800, este datorat Borbalei Göttfy de Mătișeni, scăpată de la moarte în timpul răscoalei. Manuscrisul ori-

ginal a fost publicat în 1823 la Pesta, când autoarea mai era încă în viață. Titlul din tipăritură este **Néhai Mátisfalvi Göttfy László háznépének Hóra pòrhada miatt esett romlása. Előadta Mátisfalvi Göttfy Borbála.** „Stricăciunea ce a avut casa răposatului Ladislau Göttfy de Mătișeni din pricina cetelor țărănești ale lui Horea, relatate de Göttfy Borbála de Mătișeni». Editorul menționează pe foaia de titlu că este „prima carte ajutătoare la cunoașterea istoriei războiului țărănesc al lui Horea, scrisă în limba maghiară”.

Urmează o prefață intitulată **Iubiții mei fii**, scrisă în orașul Deva, la 23 iunie 1816, din care aflăm că la stăruințele fiilor ei, cărora de altfel le și dedică lucrarea, autoarea s-a decis să relateze întâmplările prin care a trecut, în timpul răscoalei lui Horea, ea și familia.

Înainte textului propriu-zis al tipăriturii (p. 7–71), se află o ilustrație care reprezintă orașul și cetatea Devei la începutul secolului al XIX-lea (fig. 1), cuprinzând detalii ce permit localizarea unor episoade din timpul atacurilor asupra Devei ale țărănimii răscolate.

Tatăl autoarei, Göttfy László, era în timpul răscoalei din 1784 comisar fiscal în plasa Ilia din comitatul Hunedoarei și notar al curților domeniului Brănișca, locuind în comuna Sirbi, din apropierea Iliei.

În prima parte a lucrării, autoarea relatează despre izbucnirea răscoalei, spaima ce a cuprins familiile nobiliare. Tatăl Borbálei a trimis, în ziua de 1 noiembrie 1784, oameni să grăbească adunarea birului din satele de sub mîna sa. Aceștia s-au întors în 4 noiembrie și au relatat că au văzut cete de țărani care le-au spus că „s-a isprăvit cu birurile !... De-acum avem noi un crăișor bun, pe sfîntul Horea, iară acela fiind român ca și noi, n-are să ne mai apese cu biruri” și că în Zărând, țărani au trecut la fapte.

În primele pagini ale acestor însemnări despre răscoală sînt relatate măsurile luate de nobilimea din părțile Iliei, atacul țărănesc asupra satului Sirbi, unde își avea reședința comisarul fiscal Göttfy, care a avut loc la 4 noiembrie, tocmai în momentul cînd comisarul cu familia lui voia să fugă. Este lovit mai întîi comisarul, apoi și autoarea acestor însemnări, tînără pe atunci, care fusese ajunsă de un țaran în momentul cînd încerca să se salveze prin fugă. Ceata de țărani se îndreaptă spre curtea comisarului fiscal. Autoarea reușește să se strecoare pînă la moara baronului Józsika Daniel, unde primește adăpost. De acolo urmărește în cursul zilei de 5 noiembrie, luarea bunurilor familiei ei și sfatul țăranilor răscolți în vederea acțiunilor lor viitoare. Tot de acolo ar fi auzit despre planurile țăranilor de a ataca cetatea Devei, autoarea amintindu-și despre aceste cuvinte spuse de un țaran : „să ardem Deva pînă o facem cenușă, căci – ziceau ei – dacă punem stăpînire pe ea, apoi supunerea Ardealului nu mai înseamnă mare lucru”. Alți țărani spuneau că trebuie luat orașul și cei din cetate înfomețați, la care se obiecta că exista atunci pericolul de a fi împușcați de către nobilii din cetate. Cu privire la soarta celorlalte orașe ale Transilvaniei, un țaran ar fi spus că „să fie o dată Deva sub stăpînirea noastră, că apoi zidurile celorlalte orașe le dărimăm și cu ciomegele !”. Chiar dacă nu acestea au fost cuvintele rostite de către țărani răscolți, așa cum relatează autoarea la trei decenii după răscoală, rămîne un fapt rolul însemnat pe care acțiunea de sub zidurile Devei l-a jucat în cursul răscoalei.

După descrierea altor peripeții ale autoarei din cursul zilelor de 6 și 7 noiembrie, relatează cum au reușit să părăsească satul Sirbi, refugiindu-se pe dealurile din împrejurimi, unde rămân – dacă dăm crezare însemnărilor – până în 18 noiembrie. Atunci mama și fiica au aflat de la doi oameni despre liniștirea de moment a răscoalei, trecerea unor nobili maghiari cu familiile lor la religia ortodoxă (**legea românească**), scăpând astfel cu viață. Mama autoarei se hotărăște să procedeze la fel dacă va mai fi amenințată de către țărani. Tot acum, cele două femei află despre atacul țărănesc asupra Devei, unde au pierit mulți români. Efective de soldați secui aveau să sosească în acea zonă pentru pedepsirea țăranilor răsculați.

Cele două femei au apucat, cu toată avertizarea asupra primejdiei, drumul spre Ilia ; la intrare în târg sînt oprite de un grup de țărani, și se dau drept slujnice, pentru a scăpa cu viață. Aici în Ilia își găsesc adăpost din 19 pînă în 29 noiembrie, cînd mama autoarei află că trăiește fata ei mai mică pe care nu o mai văzuse din timpul atacului asupra satului Sirbi.

Dar tot atunci sosește vestea ridicării din nou a țăranimii ; autoarea descrie panica în care a intrat din nou nobilimea refugiată la Ilia, trebuind să părăsească acum în grabă tirgul. După ce au trecut dincolo Mureșul, cele două femei, travestite, au primit adăpost la o familie de români pînă la 4 decembrie. Atunci ele sînt sfătuite să apuce drumul spre Deva, cetatea fiind acum bine apărată o dată cu sosirea soldaților secui.

Ultimele pagini ale însemnărilor Bórbálei Göttfy descriu drumul lor spre Deva, înspre care au pornit în ziua de luni, 6 decembrie 1784. Peste Vețel fugarii ajung în spatele cetății Deva în aceeași zi, de acolo la marginea orașului, și trag la niște rude pe ulița vămii. Aici, la adăpostul orașului, autoarea cu familia ei și alți nobili, se mai găseau în luna mai 1785, ținînd de aici legătura cu domeniile lor. Teama de o nouă ridicare a țăranimii române o dată cu sosirea primăverii anului 1785 făcuse ca nobilii refugiați între zidurile orașelor și cetăților să rămînă acolo și în cursul anului următor răscoalei lui Horea.

NOTE

1. N. Densușianu, **Revoluțiunea lui Horea în Transilvania și Ungaria, 1784–1785**, București, 1884, p. 184–185.

DEUX SOURCES NARRATIVES SUR L'ATTAQUE DE DEVA PAR LES PAYSANS EN 1784

R é s u m é

L'auteur analyse les témoignages (très peu connues, sinon inédites) de deux témoins oculaires sur un épisode important du temps de la révolution de 1784 – l'attaque de Deva. Outre l'attaque proprement dite de la ville, les deux sources relatent certains événements qui se sont passés dans les vallées du Mureș et du Strei, ainsi qu'au Pays de Hațeg. Ces deux sources étaient déjà connues par N. Densușianu, qui a montré la nécessité de leur consacrer une étude critique.

MIRCEA VALEA

ROLAND SCHILLING

Reprimarea singeroasă a marii răscoale populare din 1784 a oferit nobilimii transilvănene noi prilejuri de a înăspri gradul de asuprire a țărănimii, de a adăuga vechilor abuzuri – care au dus la izbucnirea răscoalei – altele noi, drept pedeapsă pentru participarea la răscoală.

Spre deosebire de nobilimea din Transilvania, curtea de la Viena era interesată în crearea unei situații cât mai stabile pe plan intern, într-o vreme de nesfârșite războaie, pentru a evita noi răscoale țărănești, pentru ca țărănimea, principala masă de producători, să contribuie în mai mare măsură la sarcinile statului ¹⁾.

În scopul cunoașterii cât mai exacte a situației țărănimii din Transilvania, atât a condițiilor care au dus la izbucnirea marii răscoale, cât și a condițiilor create după răscoală, pentru o reglementare cât mai strictă a raporturilor dintre țărani și nobili, în așa fel încât să corespundă și intereselor curții imperiale habsburgice, autoritățile locale primesc dispoziții de a se întocmi conscripții urbariale amănunțite în toate satele cu populație dependentă și chiar în orașele mai mici – țiguri – unde exista asemenea populație ²⁾.

O parte însemnată a conscripțiilor care s-au păstrat până astăzi de pe cuprinsul județului Hunedoara, se află în arhiva istorică a Muzeului județean din Deva. Aceste conscripții au fost studiate cel dintâi de către Tr. Bălan ³⁾, în lucrarea de față, ne vom opri mai pe larg asupra conscripției urbariale referitoare la orașul Deva ⁴⁾.

Ca și celelalte conscripții hunedorene din anul 1785, conscripția privind orașul Deva se prezintă sub forma unui chestionar, cuprinzând 9 întrebări legate de situația țăranilor și obligațiile lor față de stăpînii feudali. Aceste conscripții se întocmeau pe baza interogării unui anumit număr de „jurați”, reprezentanți ai diferitelor categorii de țărani dependenți din localitatea respectivă ⁵⁾.

În ceea ce privește Deva, diferite părți din teritoriul localității erau în posesia mai multor proprietari feudali. Principala calitate a orașului (în afară de cea pur administrativă de reședință a comitatului Hunedoara), era însă aceea de centru al domeniului cetății Deva, aflat în acea perioadă în stăpînirea familiei Haller. Stăpînul suprem al orașului Deva apare de obicei în documente sub numele de „Curia Halleriana”, sau, în limbajul țăranilor români, pur și simplu „Curtea”. De aceea, chiar și cei doi juzi ai orașului care figurează cei dintîi printre cei chestionați – judele primar Ioan Tártsai, precum și Zaharia Baciotă,

judele sâtesc (villicus), acesta ocupându-se probabil numai de problemele populației iobăgești – apar ca dependenți⁶⁾ ai Curții Haleriene din categoria de taxaliști. Au mai fost chestionați cu ocazia conscripției : Marian Curta, iobag al susnumitei Curți, Gh. Grozav, iobag al lui Fr. Matskássy, de asemenea Iosif Lung, Zaharie Timar, Ianăș Bitea, Sandor Budiu, Iștoc Ilincea, Ioan Timar.

În sfârșit, mai sînt amintiți printre persoanele interogate fără nici o mențiune specială (poate jeleri) și fără ca semnăturile lor să apară la sfârșitul documentului, următorii : Marian Suciu, Petru Străuț, Gh. Berar, Cădar Lasc, Mihai Cădar, Toader Giurgiu, Iuon Nandra.

Conscripțiile din anul 1785 prezintă un deosebit interes și pentru faptul că întrebările din chestionar sînt formulate în limba română, răspunsurile țăranilor sînt reproduse în original în aceeași limbă, prevăzute doar cu o traducere latinească sau maghiară. Această procedură se datorează pare-se dispozițiilor Curții imperiale, pentru a nu da posibilitate autorităților nobiliare de a denatura, prin abuz, situația existentă la fața locului. Firește, rezultatul scontat nu este atins totdeauna.

E curios că abia ultima întrebare – a noua – atinge o chestiune de principiu : problema provenienței populației dependente din oraș. Întrebarea, concepută pentru cercetarea situației din obișnuitele sate iobăgești, suna astfel : „**Lăcuitorii locului acestuia sînt iobagi de uric sau ba ?**”⁷⁾.

Și răspunsul : „**Lăcuitorii locului acestuia sînt mai mare parte oameni slobozi (libertini), numa v(r)o cîțiva sînt care s-au adus din sate iobagi**”. Mai departe, răspunsul țăranilor precizează că numai o singură familie, „**Lăcătușerii sînt iobagi moșteni de uric**” (haereditarii).

Autoritățile de la Viena, fie că mizau pe existența unei stricte reglementări a raporturilor feudale, așa cum era situația în Austria și, într-o oarecare măsură, în Ungaria, fie că bănuiau abuzurile practicate de nobilimea transilvăneană în cele mai diferite domenii, formulau adesea întrebări foarte amănunțite. Față de acestea, uneori răspunsurile țăranilor erau cu atît mai laconice, mai întii pentru că nobilii îi sileau să nu intre în amănunte⁸⁾, dar și pentru a da de înțeles că obligațiile lor față de stăpînul de pămînt nu se supun vreunei regui, ci doar bunului plac al acestuia. Cele de mai sus se pot ilustra elocvent în primele două întrebări. Astfel, la prima întrebare care se interesa de existența unor reglementări urbariale, țăranii răspund pe scurt că urbariul există numai între oraș și „Curte” și numai în ceea ce privește dijmele („în rîndul dijmelor”), fără să dea alte amănunte⁹⁾.

Foarte amănunțită este întrebarea a doua : „Dacă n-are urbarium, pe lingă contractuș sau legătură fac slujba cea iobăgească și iobagii și jelerii ? Cîtă vreme este acuma de cînd acest obicei s-au început sau au pășit la această legătură locu¹ (localitatea – N.N.), acesta cu domnii locului ? Nu-i așa dară că și pînă a se face acest urbarium sau contractuș au fost altele ? Și de au fost, ce feluri și cînd s-au început împlinirea datoriei acestui de-acum obicei ?”.

Față de această avalanșă de întrebări, răspunsul țăranilor e scurt dar edificator : „Iobagii și jelerii nu au ruptoare de slujbă ci cum îi cheamă, merg” („...nullum habent fixum robottas praestari modum, sed uti iubetur, serviunt)”¹⁰⁾.

Obligațiile iobagilor deveni față de diferiți stăpini feudali sint dezvoltate abia la întrebarea a treia. Este însă curios că, deși au fost interogate un număr destul de mare de persoane, iobagii taxaliști („care sintem tăxași la Curtea cea mare”), sint obligați să furnizeze informații despre alte categorii de țărani. Ei înșiși trebuie să plătească, după mărimea lotului („după măsura pământului”), între 2–6 florini renani, iar pentru locuință (de pe pământurile care le-au umplut curtea cu case) plătesc 30 florini, (aceeași monedă în limbajul locuitorilor este denumită uneori „zloți”, alteori „gărași” sau „florinți”). Iobagii aceleiași „curți” în mod obișnuit 3 zile pe săptămână („dacă s-ar ține după obicei...”), dar în prezent sint siliți să practice diferite meșteșuguri, după bunul plac al stăpînului („din chedvelatu curții nu și-or făcut slujba ahaia pe toate săptămînile, fiind și oamenii meșteri”).

Alți stăpîni feudali, ca Fr. Matskassy, au jeleri care slujesc două zile pe săptămînă. Despre iobagii acestuia nu se spune nimic, probabil intenționat, deși unul dintre ei – Grozav Gheorghe – figurează printre cei chestionați. Aceeași situație nereglementată domnește și pe alte proprietăți: „Iobagii domnului Vereș Lasc slujesc la vreme de lipsă mai mult, de alteori mai rămîn” (**urgentiori tempore plus, deinde minus praestant**).

În sfîrșit, iobagii văduvei lui Iosif Vajda: „**A Văidoaii iobagi nu au ruptoare ci cum îi cheamă, merg**”¹¹).

Deosebit de importantă pentru o putere de stat care intenționează să reglementeze relațiile feudale era întrebarea a patra, care se referea la condițiile materiale și situația locuitorilor: „**Ce feliuri de venituri și dobinzi are locul și hotarul acesta, sau iară ce feliuri de pagube sau scăderi și lipsă au obișnuit a ajunge locul și hotarul acesta ?**”¹²).

În realitate, această întrebare va fi fost formulată mult mai amănunțit, fiindcă răspunsurile locuitorilor cuprind nu mai puțin de 26 puncte, pe care nu le putem reproduce aici. Nici nu se poate ști întotdeauna ce cuprindeau toate aceste puncte și anume în acele cazuri în care răspunsurile sint scurte: „Nimica”, „Este”, „Între lipsă”, „În haznă”, „Între hazne” etc.

Ceea ce trebuie să remarcăm aici este că autoritățile nobiliare nu s-au mulțumit să-i silească pe locuitori de a face declarații incomplete, dar au mers pînă acolo încît au operat modificări și ștersături în textul conscripției deja întocmite.

Astfel, la punctul 4 (nu se știe la ce se referea)¹³, răspunsul original – „**între lipse**”, a fost șters și alături s-a scris „**este**”. Mai departe, la punctul 10, referitor la posibilitățile de valorificare a fructelor și legumelor pe piață, în răspunsul original: „**pometuri și grădini de legumi de neguțătorit nu avem**” – ultimele două cuvinte s-au șters, înlocuindu-se prin „**sint**”. La punctul 6, legat de vechea și arzătoarea problemă a țăranilor iobagi – procurarea lemnului din „curături”, răspunsul original: „Nimica”, a fost înlocuit prin cuvintele „**Pădure destulă de foc**”.

În sfîrșit, locuitorii își precizează încă o dată dificultățile în capitolul „Măleficia”. La punctul 4, locuitorii se plîng că „pășunea îi cam strîmță, că locurile mai bune le oprește Curtea, pe dealuri nu să face iarbă”. De asemenea la punc-

tul 5, se reia problema lemnelor : „Lemne de foc nu avem, dară cerăt îi slobod ce-i mincat” (**liberae lignationes**). Toate aceste pasaje din textul conscripției, au fost șterse ¹⁴⁾.

Un important obiectiv al reglementării urbariale preconizate de Curtea de la Viena, era delimitarea strictă a sesiilor iobăgești. Bunul plac care domnea și în această privință în Transilvania este dezvăluit cu ocazia întrebării a 5-a : „Cîte și ce feluri de fărdașe de arat și de semănat are o gazdă întreagă ?”. Răspunsul este cit se poate de clar : „Pentru că în locul acesta, locuri iobăgești dischilinite nu or fost (**dinstinctae sessiones non existunt**), nu sã poate ști o gazdă întreagă cit pãmînt are și ține” ¹⁵⁾.

Atunci cînd nu sînt siliți sã procedeze altminteri, lăcuiitorii sînt consecvenți în răspunsurile lor în acele cazuri în care conscriptorii reiau aceeași chestiune cu diferite prilejuri. Astfel, la întrebarea a 6-a, în care li se cere sã spunã „cîte slujbe au făcut pînã acuma o gazdă întreagă și cu cîte vite trãgãtoare” (aceste amănunte erau iarăși importante pentru proiectarea unei noi reglementări urbariale), ei subliniazã : „**De rîndul slujbii, ruptoarea aleasã nu au fost** (nulla regulatio existit), **precum am rãspuns subț al doilea punctum...**” ¹⁶⁾.

În mai multe sate hunedorene, unii stãpîni de pãmînt nu țineau seama de timpul pe care-l pierdeau țãranii iobagi în strãbaterea distanței de acasã pînã la locurile de muncã și înapoi, la socotirea zilelor de robotã efectuate ¹⁷⁾. În această privință, situația din Deva era ceva mai bunã : „...Fiindu-ne slujba în loc, despre vremea mersului și a întorsului nu am avut pricinã” (nullam habuimus controversum) ¹⁸⁾.

Cea mai lungã serie de probleme le ridicã întrebarea a 7-a, referitoare la obligațiile în naturã și în bani : „Dau locuitorii de aicea domnilor locului a noua ? Dacã dau, din ce feliuri de venituri crescute din pãmînt și averi o dau aceea ? Și de citã vreme ? Și este în obicei această a noua și pe la alte domnii în această cinstitã varmeghie ? Afarã de această ce au obișnuit pînã în ziua de azi sã dea pe un an iobagiul domnu-sãu în rîndul altor feliuri de daruri ? Și mai ales darurile acelea, acar în bani, acar în altceva din ce or stãtut ?

De data aceasta, nici locuitorii nu mai ezitã de a rãspunde pe larg la orice amãnunt, aducînd chiar detalii pe care autorii conscripției nici nu le cereau. Din declarațiile lor spicuim :

„Pe sama Curtii dãm din zece clãi de griu una, din zece mãsuri de cucuruz alta, din vin iarã a zecelea ; așîșdelea din cînepã și din fuioare și din sãmînță și din mazãre, alac și din toate helea fãrã fin ; din miei și iezi a zecelea, au de nu sã deplinesc, doi creițari de unu, din porci nu dãm și din stupi pentru cã nu avem. De-asupra, de dijmã de panã (titulo pennatici), din vin de toatã povara cîte o cupã, din tãt carul de griu doi znopi și un creițar la stoguri de cucuruz de fiștecure gazdã...”. Trecînd abia acum la obiectul întrebării, în legãturã cu noua, rãspunsul precizeazã cã „a nouãlea nu dãm nici pe sama clerului, nici aiurilea în rînd de dijme au a nouãlea...” (nonam nec clerorac aliis praestamus). Urmeazã noi amãnunte în legãturã cu vechimea unor obligații, precum și informații privind situația iobagilor de pe alte moșii. „Deva rîndul dijmelor, așã ne-am pomenit, darã plata pentru panã s-au început înaintea ahelea cu

28 de ani. Iobagii încă dau dijmă, dar alt feliuri de daruri nu dau ; în această cinstită varmeghie* la alte domnii ce obicei este nu știm, fără numai a domnului Măicași jeleri dau dijmă din griu și din cucuruz ; a celorlalți să iartă ca să se poată ține mai bine (sic), a jupinesii Văidoaie jeleri își țin pământuri cu dijmă de la curte, pentru aceea domnesa (jupinesii – N.N.) nimic nu dau !" 19).

Cu întrebarea a opta, referitoare la sesiile pustii – care, după spusele locuitorilor, pe cuprinsul Devei nu existau ²⁰⁾ și cu întrebarea a noua, pe care am analizat-o în prima parte a lucrării noastre – se încheie și conscripția urbarială a orașului Deva. Conscripțiile întocmite în anul 1785 constituie mărturii dintre cele mai prețioase, fiindcă cuprind relatări ale țăranilor înșiși despre propria lor situație, exprimate în limbajul simplu, direct și în același timp pitoresc popular, cu toate lacunele inevitabile pe care le au și documentele de acest fel, datorate obișnuirilor constrîngerii exercitate de autoritățile nobiliare asupra locuitorilor. Ele ofereau un tablou suficient de complet al raporturilor feudale existente în Transilvania pentru ca pe baza lor să se întocmească o reglementare urbarială.

Curtea de la Viena nu a mai efectuat însă o astfel de reglementare, în primul rînd din cauza opoziției neîncetate a nobilimii, chestiunea fiind aminată pentru secolul următor, chiar și atunci în conformitate cu interesele „domnilor de pământ” ²¹⁾. Această situație va menține nestins spiritul de revoltă al maselor țăărănești, culminînd cu marea înclăștare revoluționară de la 1848.

NOTE

1. *Istoria României*, III, p. 795.
2. Nu se știe dacă porunca împărețească a fost dusă la îndeplinire în întreaga Transilvanie. În orice caz, pînă în prezent nu se cunosc conscripții de acest fel decît din comitatele Hunedoara, Turda și Solnocul de mijloc. Vezi E. Csetri, **Conscripțiile urbariale ale satului Chiochiș**, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj” (A.I.I.C.), VII, 1964, p. 240.
3. Tr. Bălan, **Relații feudale în comitatul Hunedoarei după răscoala lui Horia**, în „Apulum”, VII/I, 1968, pp. 577–584.
4. Dintre studiile consacrate analizei amănunțite a conscripțiilor unei singure localități, vezi în special D. Prodan, **Toplița la 1785**, Cluj, 1947 și recent E. Csetri, **loc. cit.**, mai ales pp. 248–251. La cea de a doua lucrare vom face unele referiri cu titlu de comparație.
5. **Relatio conscriptionis urbarialis in oppido Deva**, die 13-tia M. Maij 1785 inchoatae 20-ma et 21-ma continuatae et peractae. Arh. Muz. Deva, nr. 313.
6. Cf. D. Prodan, **Judele satului iobăgesc în Transilvania în secolele XVII–XVIII**, în „A.I.I.C.”, IV, (1961), p. 219.
7. Arhivele Muz. Deva, nr. 313, f. 5. Pentru înțelegerea optimă a textului original, nu am reprodus nici ortografia maghiarizată (cf. I. Frățilă – I. Jivan, în volumul de față, supra), dar nu am adoptat nici „literaturizarea excesivă” (cf. Csetri, **loc. cit.**). Sistemul nostru corespunde cu cel din L. Boteran – C. Enea, **supra**.
8. Cf. *Istoria României*, III, pp. 795–796. Vezi și Gh. Bariț, **Părți alese din istoria Transilvaniei**, Sibiu, 1889, vol. I, p. 562.
9. Arhiva muzeului Deva, nr. cit. f. 1.
10. *Ibidem*, pe verso.
- *) Din ung. kedvelet – dorință, plăcere.

11. Ibidem, loc. cit. și f. 2. ,
12. Arhiva muz. Deva, nr. 317 ff. 2-3.
13. În cazul satului Ciocîș-Gherla, acest punct se referea la pășuni. Vezi E. Csetri, loc. cit., p. 249.
14. Arhiva muz. Deva, nr. 313, f. 3, **pe verso**.
15. Ibidem. La E. Csetri, **loc. cit.**, p. 250, cunoscutul termen popular „fărdaș” este transcris greșit, „jerdaș”. Vezi și T. Bălan, loc. cit., p. 579.
16. Ibidem sqq.
17. A se vedea în acest sens, de exemplu, **Conscripția satului Cristur**, Arh. muz. Deva, nr. 124.
18. Ibidem, nr. 313, f. 4.
19. Ibidem, și pe verso. Locuitorii din Chiochiș, referindu-se exclusiv la nonă, răspund scurt : „A noua nu dăm, nici știm în această cinstită varmeghie”.
- **) Varmeghie (din ung. vármegye) – comitat, județ, ținut.
20. Ibidem, f. 5.
21. **Istoria României**, III, loc. cit.

LE RECENSEMENT DE DEVA DE 1785

R é s u m é

Les auteurs analysent l'un des recensements de 1785, conservé dans les archives historiques du Musée de Deva. Ils soulignent le manque de toute réglementation, autant les obligations féodales que la superficie des lots des paysans asservis ne dépendant que du bon plaisir des propriétaires fonciers.

Frământări sociale în jurul Devei sub influența răscoalei lui Tudor Vladimirescu

MARIA ANDRIȚOIU
MIHAI CERGHEDEAN

Vatră pe care a ars focul plămuirii neamului, ținuturile hunedorene au păstrat de-a lungul zbuciumatelor veacuri ale istoriei Transilvaniei mereu trează flacăra luptei împotriva jugului care apăsa greu pe umerii țării, pentru libertatea socială și națională. Zadarnice au fost încercările celor mari de a o înăbuși, ea s-a aprins din nou, transmisă din generație în generație, cu vîlvătăi tot mai mari, pînă cînd țelul și năzuințele strămoșilor au fost împlinite. Hotarele care despărteau românii în trei țări diferite n-au fost o piedică pentru o simțire comună, inima transilvăneanului, a munteanului sau a moldoveanului a bătut în același ritm. Necazurile, bucuriile și izbînzile unora și-au găsit întotdeauna puternic răsunset în inimile celorlalți. La vestea că sub conducerea lui Tudor a izbucnit răscoala în Țara Românească, valul de agitații din Transilvania manifestă o intensitate deosebită. Știrea, ca sămînța aruncată pe cel mai roditor pămînt prinde rădăcini puternice, rădăcini alimentate de focul nedreptăților și a umilirilor de tot felul.

Țărănimea iobagă și oamenii liberi ai comitatului Hunedoara gemeau sub povara asupririi și a persecuțiilor de tot felul din partea nobililor și a fiscului.

Ca și în celelalte părți ale principatului și aici robota era stabilită arbitrar, după bunul plac al nobilului și nu la fel peste tot. Ea era cea mai grea sarcină pe care o aveau de suportat țărani. Lucrînd cea mai mare parte din an pentru nobili, lor nu le mai rămînea timp pentru a-și lucra propriul pămînt, mai ales în perioadele de vîrf ale muncilor agricole cînd nobilul avea dreptul de a-i ține cu forța la lucru pe moșia lui. Dintr-o anchetă făcută în anul 1810 rezultă următoarele obligații pe care trebuiau să le aibă sătenii. În comuna Leșnic, cei care aveau o jumătate de sesie au prestat cîte 2 zile pe săptămînă cu doi boi și două cu palmele. Pentru răscumpărare, un țaran a dat nobilului o mie pari pentru vie, 200 pari pentru grădină și 50 pentru proptele. În comuna Vulceș, aparținătoare domeniului Deva, cei cu o jumătate de sesie au prestat cîte o zi pe săptămînă cu doi boi, alții pentru răscumpărare au plătit 5 fl. La fel se prezenta situația și în comunele Herepea și Bretelin. La Merișor, jelerii au efectuat într-un an zece transporturi și 30 zile cu palmele, iobagii 3 zile cu 2 boi pe săptămînă. La Sereca, jelerii au prestat pe an 3 săptămîni cu 4 boi și 2 săptămîni cu palma, iobagii au efectuat cîte 2 zile pe săptămînă cu 4 boi¹⁾.

Sarcinile stabilite nu erau respectate de nobili. Ei obligau țărani la tot felul de munci atît la cîmp, cît și pe lingă curte. Sint numeroase plîngerile adresate

de către țărani comitatului împotriva nobililor. Astfel, în 1818 locuitorii din comuna Bistra și Holdea se plîng împotriva nobilului care le pretinde servicii în plus față de cele obișnuite²⁾.

O agravare a acestor sarcini au loc și datorită arendării moșiilor. Arenda-torul, fie în înțelegere cu nobilul, fie cu de la sine putere, pentru a-și mări veniturile personale, dispunea asupra muncii țăranilor și a pămîntului lor.

Iobagii din Cigmău se plîng că arendașul a intrat cu forța peste o bucată de pămînt a lor, pe care o foloseau din vechime, deși pămîntul lui era la marginea locului respectiv. El voia să-și cîștige drepturile asupra acestui pămînt în întregime. Abuzînd de putere el a tăiat împrejmuirea și a intrat cu vitele. Un sătean care a încercat să i se împotrivescă, este lovit în așa măsură că rămîne infirm³⁾. În anul 1811 locuitorii comunei Ocolișul Mic se plîng că administratorul de curte Cionca Mihai a tăiat din pădurea comunei aproape o mie care de lemne rămînînd pădurea goală. Ei arată în continuare că stăpînul lor se află în afara țării, și cer comitatului să ia măsuri pentru a nu se mai întîmpla astfel de cazuri⁴⁾. După cum se vede, pe lîngă faptul că mai mult de jumătate din timpul necesar muncilor agricole era luat de către nobili prin folosirea la maximum a robotei, aceștia încercau prin toate mijloacele să-și mărească alodiul prin acapararea pămînturilor țăranilor mai ales a pășunilor comunale și a pădurilor.

La acestea se mai adăugau și impozitele către împărat, prin care se storceau pînă la ultima picătură puținele bunuri cîștigate cu trudă de către țărani. În comitatul Hunedoara, restanțele la încasarea dărilor sînt continue, nu numai pentru un an, ci pentru doi, trei ani în urmă. Astfel, pentru exemplificare se prezenta situația în anul 1800 cînd printr-un ordin al Guberniului, comitatul este tras la răspundere pentru neîncasarea la timp a impozitelor și se arată că la sfîrșitul lui 1799, restanțele erau următoarele, pe cercuri la percepatori :

– Kendereși	– restanțe pe anii extraordinari	1 902 fl. 33 cr.
	– restanțe curente pe pătrare	10 676 fl. 9 cr.
– Pogany	– restanțe pe anii extraordinari	9 747 fl. 10 cr.
	– restanțe curente pe pătrare	1 785 fl. 44 cr.
– Csoka	– restanțe pe anii extraordinari	2 396 fl. 4 cr. ⁵⁾

Cei care nu-și puteau plăti dărilor, sînt supuși la tot felul de persecuții și virțiți în închisoare. Așa s-a procedat cu Nandra Sigismund, care printr-un ordin al Guberniului din 23 ianuarie 1800, este arestat pentru că n-a plătit darea, deși i-a fost cerută de mai multe ori⁶⁾.

Comuna Uroi, la 1800, se plînge împotriva abuzurilor percepătorului, care n-a dat oamenilor în nici un an chitanțe, cu toate că ei au plătit întotdeauna, ba mai mult, a încasat în plus față de cît era stabilit. Astfel, în 1698 ei au plătit pentru o oaie taxa de 17 crăițari, iar acum percepătorul a încasat 30 cr.⁷⁾ Pentru contribuabilii din procesele Geoagiu și Almaș, percepătorul „este ca un bici”. Ei cer demiterea lui pentru că îi împovărează cu impozite nelegale⁸⁾. La Teliuc, locuitorii se plîng că pe lîngă impozitele obișnuite au fost impuși cu un impozit suplimentar pentru război. În cererea lor ei arată că „este de netăgăduit aceea că noi ne-am născut în mizerie, am crescut în aceasta și sîntem obișnuiți cu ea...⁹⁾”.

Perceperea de impozite suplimentare, mărirea lor de la an la an, fărâdele-gile percepătorilor duc la ruinarea și pauperizarea contribuabililor. Dintr-un raport al pretorului din Deva, întocmit în anul 1821 rezultă că o situație deosebit de grea o au sătenii din Leșnic, care din cauza dărilor excesive, au rămas numai cu jumătate din numărul de vite pe care le aveau. Dacă situația nu se va îmbunătăți – se arată mai departe în raport – ei vor fi nevoiți să și le vîndă și pe acestea. La munca cîmpului nu pot face față și pentru a răzbi, ei trebuie să-și împrumute unul altuia vitele. Pentru a înlătura sărăcirea lor completă, cere să se reducă suma dărilor plătite ¹⁰⁾.

Pe spinarea sătenilor erau puse încartiruirea, întreținerea și efectuarea diferitelor transporturi pentru armată. Acestea ajungeau de multe ori de nesuportat prin frecvența și greutatea lor încît duc la nemulțumiri cum s-a întîmplat la efectuarea forșponturilor între Săliștioara și Deva, unde omul trimis de pretor pentru a le reglementa a fost pîlmuit de către țărani. Pretorul cere instrucțiuni din partea comitatului cum să acționeze deoarece acești oameni au rămas nedepesiți ¹¹⁾.

La această înrăutățire a situației din cauza exploatării nobililor, a impozitelor, a prestațiilor de tot felul, se adaugă și seceta din anii 1813–1818. Recolta fiind foarte slabă, țăranii sînt nevoiți să se împrumute, împrumut pe care trebuie să-l dea înapoi cu camătă, fapt care-i duce la ruinare totală. Un pretor într-un raport al său arată că „s-a dat ajutor numai celor mai săraci, dintre aceștia unii au murit, alții au emigrat, foarte puțini au rămas, dar în anii de foamete au sărăcit că acum numai lucrînd ca jeleri își pot cîștiga existența. Dintre cei care au plecat, unii numai în vara aceasta, s-au întors, dar și aceștia săraci ca cerșetorii... Mie îmi este clar că în anul 1821 situația lor va fi tot mai rea și nu se va putea lua nimic din acest ajutor de cereale pe care l-au primit” ¹²⁾.

O reglementare a situației s-a încercat de către împărat prin Proiectul de reglementare urbarială din 1819. Acesta prevedea stabilirea cantității prestațiilor și slujbelor în raport cu întinderea și calitatea sesiilor, prevedea ca țăranilor să li se dea pămînt suficient pentru a-și plăti dările. De asemenea, robota este stabilită la o zi pe săptămînă cu boii și două cu palmele... Permitea însă nobilului ca aceste zile să fie concentrate în perioada muncilor agricole intense. Pentru a se stabili întinderea pămînturilor deținute de țărani, se inițiază conscripția czi-rakyană, acțiune la care populația, neîncrezătoare, răspunde greu și cu împotriviri. Deoarece, acest proiect leza în mare parte interesele nobililor, ei se opun vehement împotriva aplicării lui și pînă la urmă reușesc, în defavoarea țăranilor, care simt „îmbunătățirea” prin mărirea impozitelor.

Este de la sine înțeles că o astfel de situație avea să ducă la o puternică agitație în rîndul populației. În comitatul Hunedoara, țăranii refuză să efectueze robota mai mult de o zi pe săptămînă. Administratorul moșiei lui Bornemisa din Brănișca și Ilia reclamă că „iobagii au ieșiri răzbuătoare” ¹³⁾. De fapt, autoritățile comitatului și nobilimea erau mereu atente. Teama de o eventuală revoltă a maselor, a dus la luarea celor mai severe măsuri de prevenire, la urmărirea tuturor suspecților. Focarul din Munții Apuseni era supravegheat îndeaproape. În 1811, prim pretorul Nopcea Elek este trimis la Zam pentru a cerceta neliniș-

tile printre populația valahă de acolo. El este mustrat că nu a răspuns prompt acestui ordin¹⁴⁾. Pretorul din Băcia în 1813, raportează că în pădurile din Petreni și Sintămăria de Piatră a fost semnalată o ceată de 11 oameni înarmați.

Condițiile unei noi răscoale erau coapte, izbucnirea ei era iminentă pentru autorități care au luat toate măsurile de prevenire. Poporul știa însă ce are de făcut. Prim pretorul și notarul din Hunedoara informează comitatul la 1812 că un anumit Dan Gabor a afirmat că „la o nouă răscoală a românilor, nu va mai fi ca în lumea lui Horea”¹⁵⁾, lăsând să se înțeleagă că vor lupta cu mai multă hotărâre pentru împlinirea cauzei lor.

Pe acest teren vestea despre răscoala izbucnită dincolo de munți nu putea constitui decît un îndemn și o speranță pentru țărănimia transilvăneană, mai ales că aici găsește puternicele frământări sociale pe care răscoala lui Horea nu a reușit să le rezolve. Amintirea lui Horea era încă vie în mintea țărănimii ardelenene și în mod deosebit a celei din comitatele Hunedoarei și Zarandului.

Nobilimea și autoritățile văd în frământările provocate de această veste spectrul lui Horea și de aceea se grăbesc să ia măsuri urgente pentru prevenirea oricăror tulburări împotriva oricăror forme și căi de pătrundere a rebelilor și a ideilor lor din Țara Românească în Transilvania, fiindcă atît nobilii cit și țărani erau la fel de bine informați asupra caracterului social al mișcării. Astfel, guvernatorul Transilvaniei, adresîndu-se pentru luarea unor măsuri speciale comitatelor, districtelor și scaunelor de la graniță, informează despre începutul mișcării lui Tudor; că s-a așezat cu arnăuții săi la Tismana, aproape de ținutul Hațegului și „de acolo au adresat proclamații către popor, prin care îl îndeamnă la răscoală contra boierilor...”¹⁶⁾ și mai departe își justifică îngrijorarea „fiindcă acest mare principat, vecin cu Țara Românească este în legături strînse economice-comerciale, precum și religioase și naționale de drept cuvînt ne putem teme ca aceste dezordini și principii periculoase, care se aseamănă cu cele ale așa-zisei mișcări a lui Horea, să nu pătrundă pe căi ascunse în patria noastră, să nu se întindă în mijlocul poporului de jos și așa ușor inclinat spre ele”¹⁷⁾. Tocmai pentru a preveni acest pericol, pe întreaga graniță sînt luate măsuri speciale. Astfel, comitele de Hunedoara cere întăriri militare pentru paza pasului Vulcan. În adevăr, un detașament al regimentului de husari „Arhiducele Iosif” este trimis la Baru Mare, un escadron a fost instalat la Hunedoara și unul în valea Hațegului. Pe graniță, propriu-zis la 22 martie se aflau, după cum raportează Nopts, 60 de grăniceri (obișnuit erau 30), la care comitatul a adăugat 24 de plăieși¹⁸⁾. În plus de aceasta, pentru a evita orice surpriză, întreaga Vale a Jiului pînă în Valea Hațegului și dincoace de Hațeg, pînă la Răcăștie, sînt plantate prăjini de alarmă¹⁹⁾. Cînd trupele lui Tudor se retrag spre munți, comitele Hunedoarei solicită noi întăriri sau cel puțin trupele din comitat să fie staționate mai aproape de graniță. Aceasta pentru a preveni eventualele treceri de frontiere din partea răsculaților și toate aceste măsuri speciale de pază a graniței, mai severe aici ca în altă parte, nu erau întîmplătoare, deoarece în imediata apropiere a granițelor comitatului se afla principalul punct de rezistență a pandurilor lui Tudor, mănăstirea Tismana, în care autoritățile vedeau un mare pericol²⁰⁾. Mai mult, potrivit unor informații provenite de la postul de vamă Turnu Roșu, Tudor ar fi plănuit că în cazul că mișcarea sa ar eșua, iar el

nu ar putea să se retragă în Rusia, urmează să se retragă prin pasul Vulcan în Transilvania, unde spera în ajutorul maselor.

De la începutul mișcării sînt luate măsuri speciale pentru supravegherea celor care veneau din Țara Românească cu sau fără pașaport. Guvernatorul Banfy raportînd lui Teleky cancelarul Transilvaniei despre măsurile speciale pe care le-a luat, arată că toți cei care vin din Țara Românească urmează să fie cercetați dacă e justificată venirea lor, iar dacă nu, sau trezesc suspiciuni să fie trecuți imediat peste graniță în Țara Românească. Chiar și boierii care fac dovada că au fugit din fața răsculaților sînt trimiși în adîncul țării²¹⁾. Astfel, boierii veniți prin pasul Vulcan staționați la Hațeg, Hunedoara sau Deva sînt îndrumați să se așeze la Orăștie și Sebeș²²⁾. În plus, familiile și servitorii acestora sînt permanent supravegheați.

În atenția specială a comandanților de la graniță și a autorităților interne sînt puși călugării și ciobanii care deseori trec granița. Ei, potrivit ordinelor, trebuiau supuși unei supravegheri severe și discrete. În același sens pentru a evita contactul populației din Transilvania cu cea din Țara Românească se indică autorităților ca să oprească tirgurile din zona frontierei sau comandanții să ia orice măsuri cred de cuviință pentru a împiedica pătrunderea ideilor mișcării lui Tudor. O altă măsură propusă de Noptsa este introducerea cenzurei asupra corespondenței care vine și pleacă din Transilvania prin pasul Vulcan. Pentru aceasta el da sarcină specială pretorului din Hațeg, care avea datoria să rețină orice scrisoare care făcea referiri la mișcarea lui Tudor²³⁾. Cu atît mai drastice sînt măsurile pentru cei care s-au ridicat alături de Tudor. Orice încercare a lor de a trece granița este respinsă cu forța sau sînt predați posturilor de pază din Țara Românească. Cînd turcii au intrat în Țara Românească și au împins spre munți oamenii lui Tudor, aceștia au căutat scăpare în Transilvania, dar autoritățile îi resping. Comandantul pasului Vulcan refuză să primească familia lui Constantin, „stari gospodar”, aderent al lui Tudor²⁴⁾. La fel sînt tratați Macedonschi și Hagi Prodan, colaboratori apropiați ai lui Tudor, care reușesc să treacă granița prin pasul Vulcan travestiți în negustori²⁵⁾, iar cetele pandurilor, după moartea comandantului lor, sînt considerate de Noptsa „bande de hoți”²⁶⁾ și dă ordine să fie tratați ca atare.

Cu toate acestea, nobilimea nu se vede în siguranță fiindcă „Toate circumstanțele arată că țărănimea române de aici îi plac cele întimplăte în Țara Românească, iar în cazul cînd de acolo s-ar face o invazie la noi, ar fi dispusă cu siguranță să i se alăture”²⁷⁾, scrie Alexe Noptsa, comitele din Deva. Teama nobilimii nu este teama de o eventuală invazie, ci teama de revendicările pe care le-ar putea formula țărănimea sub influența ideilor mișcării lui Tudor. În acest sens comandantul suprem al trupelor din Transilvania este cit se poate de explicit. „În orice caz, lucrul cel mai primejdios, mai ales pentru țările vecine, e părerea răspîdită de Tudor printre țărani din Oltenia, că boierii n-au drepturi mai mari decît ceilalți locuitori. De aceea, ei au să plătească aceleași contribuții și să suporte aceleași sarcini și nu trebuie să ceară robotă”²⁸⁾ și pentru aceasta pe lîngă măsurile de pază a graniței se iau o serie de măsuri militare... Comandantul cetății Deva raportează că în jurul Devei domnește teama de o eventuală răscoală și pentru aceasta Schustekh, comandantul suprem al arma-

tei din Transilvania pune la dispoziția lui Noptsa în plus de trupele existente în comitat și la granița detașamentului de secui de la Dobra și compania de grăniceri de la Răcăștie²⁹), iar comisariatul general al armatei trimite la Deva două companii ale regimentului de infanterie „Bianki”, care sînt așezate în jurul satului Brănișca una, și cealaltă în regiunea Streiului³⁰). De asemenea, sînt ridicate toate armele de la țărani. Mergînd pe linia întregii administrații, el suspiciionează pe preoții români și de aceea propune că orice comunicare oficială către popor să se facă de către preoți în prezența unui oficial³¹). Mai mult chiar, pentru a evita adunarea oamenilor, el propune ca adunările religioase de noapte prilejuite de paști, să fie ținute ziua sau dacă nu e posibil aceasta, funcționarii să fie deosebit de vigilenți³²). De altfel, episcopul ortodox din Ardeal a fost constrîns să îndemne poporul să rămînă cu supunere și credință față de împărat și să nu se lase amăgit de făgăduieli deșarte. De asemenea, pentru românii uniți este folosită enciclica papală, care condamnă toate organizațiile secrete³³). Continuînd propaganda contrarevoluționară, gazeta „Wiener Zeitung” este larg răspîdită, în ea fiind cuprinsă dezavuarea mișcării lui Tudor și a lui Ipsilanti de către împărații Austriei și Rusiei.

Cu toate măsurile militare și de propagandă contrarevoluționară, nobilii din comitatul Hunedoara nu se simt în siguranță. Aceștia se strîng la Deva și redactează un memoriu către comitele Noptsa deoarece „Știrile care, în fiecare zi, vin tot mai numeroase din toate părțile comitatului nostru, ne încredințează în mod neîndoielnic că poporul e pregătit de o răscoală generală, îndreptată împotriva nobilimii funciare...”³⁴) și mai departe își justifică neliniștea „...mai întîi fiindcă o parte din armată e de același neam și de aceeași religie cu poporul”³⁵) și că armata operează în unități mari, neputînd fi în același timp la locuri diferite. Pentru rezolvarea acestei situații se propune înarmarea nobilimii și convocarea unei adunări a nobilimii unde să se ia hotărîri potrivite pentru preîntîmpinarea unei eventuale mișcări. Neliniștea autorităților și a nobilimii era alimentată și de unele informații potrivit cărora Tudor „ar fi dat deja de știre printre oamenii detașamentului său revoluționar, că în continuare, după ce totul va veni la Alba Iulia, deci unirea Transilvaniei și eliberarea de turci, ~~sigur~~ se vor alătura cauzei sale și oamenii asupriți din această țară, pentru a-și apăra drepturile umane”³⁶).

Grănicerii români suspectați de autorități de răspîndirea vestilor privind mișcarea lui Tudor, sînt frămîntați la rîndul lor de puternicile contradicții care măcinau societatea din Transilvania la începutul secolului XIX. Cu toată situația lor deosebită, fiind oameni de jos, simt și ei nedreptățile la care este supus poporul și de aceea privesc cu simpatie mișcarea pornită în Țara Românească. Astfel, pe ulița Poștei din Deva, un nobil surprinde discuția dintre doi grăniceri, unul mai în vîrstă și altul mai tînăr. Cel bătrîn îi spunea celui mai tînăr că în două-trei săptămîni Todoruț va veni și în Transilvania ca să facă orînduială. Încercînd nobilul să-i identifice, grănicerii refuză să răspundă și caută să scape de el. Dar teama fiind mare, nobilul informează de urgență autoritățile³⁷).

Și mai puternice erau frămîntările în rîndurile țărănimii aservite care vede în toate măsurile luate de autorități, prevestiri ale unor tulburări care urmau să se împline. Introducerea sărbătorii regelui Ștefan este înțeleasă de țărănime că

în Ungaria se va ridica un nou rege în scurt timp. Date fiind agitațiile, autoritățile văd în aceasta un pericol și întreprind cercetări pentru a stabili adevărul. Zvonurile care circulau și agitațiile din rîndul țărănimii fac pe oamenii de la Gurasada să îngroape unele lucruri. În urma cercetărilor s-a stabilit că fiind tirg la Zam cineva a răspîndit știrea că s-ar strînge pinza pentru armată și locuitorii au dosit-o. Dar autoritățile surprind tot la Gurasada și discuția dintre doi contribuabili care se informau „că în timpul cel mai apropiat Horea iară va izbucni din Zărand”, iar celălalt i-a răspuns „dea dumnezeu să vină, că încă o dată să mai batem la ușile ungarilor”³⁸). La Ilia, de asemenea, un contribuabil este cercetat pentru o expresie care făcea nobilii și autoritățile să se simtă în nesiguranță. Pretorul din Lăpușnic îl informează pe Noptsă că a fost surprinsă afirmația unui țăran „că nu peste mult se vor întîmpla lucruri mari”³⁹). Pentru aceleași suspiciuni și discuții sînt arestați doi țărani din Chitid⁴⁰). Amintirea lui Horea era atît de puternică în mintea proprietarilor de pămînt, că cele mai vagi afirmații ale țăranilor căpătau un sens precis. La Ohaba, nobilul S. Ribiței reclamă imediat un țăran care afirmase că „nu peste mult se vor întîmpla lucruri mari”⁴¹).

Și mai semnificative pentru starea de spirit a țărănimii sînt comentariile care se făceau pe marginea măsurilor luate de autorități. Teodor Aron din Rapolt, vorbind despre sosirea trupelor în Transilvania, afirmă „Chiar dacă vin soldații, știu că nu vin împotriva noastră, ci vor fi alături de noi”. Arestat și interogat, Teodor Aron își precizează declarațiile : „Poporul român va fi pus acum pe picior de război. Poporul român vrea să se răscolească din nou, după cum a făcut-o cu cîțiva ani mai înainte. Am mai spus că armata care vine, fără îndoială, n-a fost trimisă aici în Transilvania să potolească frămîntările poporului român”. Aceste afirmații nu aparțin lui Teodor Aron, ci el le-a auzit vorbindu-se pe drum cînd mergea cu căruțele să întîmpine soldații apoi în Rapoltul Mare și în Rapoltul Mic. „Acum vreo trei săptămîni, un grup de oameni, strînși în fața casei judeului, spuneau că în curînd se va produce mare răfuială între poporul român și proprietari, și proprietarii se tem deja de aceasta”⁴²). Pedepsele aplicate de nobili țăranilor erau interpretate tot ca un semn de teamă din partea proprietarilor de o tulburare care trebuia să se producă. Țărănimea era convinsă că mișcarea lui Tudor se va extinde și în Transilvania. La mai puțin de două săptămîni după izbucnirea mișcării lui Tudor, Adam Bedia din Sulighete, de cite ori întîlnea un grup de oameni, scotea din șerpar o hîrtie și deși nu știa carte, se făcea că citește, spunînd : „Se face înștiințare că de către răsărit s-o ridicat un crăiuț, cui e numele Todoraș, dintii cu puțină oaste de din zi în zi se sporește, pînă acum s-o adunat la vo citeva sute și mii, dumnezeu i-o și ajuta că vre să facă dreptate și acuma îi în Țara Românească, isprăvește lucru cu boierii și de s-a săvîrși lucru bine acolo, pînă la paști o da și într-acoace că un crăiuț o să vină din jos ca să se întîmple la olaltă să facă și aicea dreptate”⁴³). De la bun început izbește cunoașterea atît de amănunțită a evenimentelor ce se petreceau în Țara Românească fiindcă acel „crăiuț”, pe care urma să-l întîlnească Tudor, nu poate fi decît Alexandru Ipsilante. Despre venirea lui Tudor și ridicarea românilor, vorbeau și tinerii și copiii. Servitoarea nobilului Vasile Gotsa, tot din Sulighete, se plînge stăpînei sale că o prietenă a ei i-ar fi spus în timp ce lu-

tei din Transilvania, pune la dispoziția lui Noptsa în plus de trupele existente în comitatul Hunedoara detașamentul de secui de la Dobra și compania de grăniceri de la Răcăștie²⁹), iar comisariatul general al armatei trimite la Deva două companii ale regimentului de infanterie „Bianki”, care sînt așezate în jurul satului Brănișca una, și cealaltă în regiunea Streiului³⁰). De asemenea, sînt ridicate toate armele de la țărani. Mergînd pe linia întregii administrații, el suspiciionează pe preoții români și de aceea propune că orice comunicare oficială către popor să se facă de către preoți în prezența unui oficial³¹). Mai mult chiar, pentru a evita adunarea oamenilor, el propune ca adunările religioase de noapte prilejuite de paști, să fie ținute ziua sau dacă nu e posibil acestea, funcționarii să fie deosebit de vigilenți³²). De altfel, episcopul ortodox din Ardeal a fost constrîns să îndemne poporul să rămînă cu supunere și credință față de împărat și să nu se lase amăgit de făgăduieli deșarte. De asemenea, pentru românii uniți este folosită enciclica papală, care condamnă toate organizațiile secrete³³). Continuînd propaganda contrarevoluționară, gazeta „Wiener Zeitung” este larg răspîdită, în ea fiind cuprinsă dezavuarea mișcării lui Tudor și a lui Ipsilanti de către împărații Austriei și Rusiei.

Cu toate măsurile militare și de propagandă contrarevoluționară, nobilii din comitatul Hunedoara nu se simt în siguranță. Aceștia se strîng la Deva și redactează un memoriu către comitele Noptsa deoarece „Știrile care, în fiecare zi, vin tot mai numeroase din toate părțile comitatului nostru, ne încredințează în mod neîndoielnic că poporul e pregătit de o răscoală generală, îndreptată împotriva nobilimii funciare...”³⁴) și mai departe își justifică neliniștea „.....mai întii fiindcă o parte din armată e de același neam și de aceeași religie cu poporul”³⁵) și că armata operează în unități mari, neputînd fi în același timp la locuri diferite. Pentru rezolvarea acestei situații se propune înarmarea nobilimii și convocarea unei adunări a nobilimii unde să se ia hotărîri potrivite pentru preîntîmpinarea unei eventuale mișcări. Neliniștea autorităților și a nobilimii era alimentată și de unele informații potrivit cărora Tudor „ar fi dat deja de știre printre oamenii detașamentului său revoluționar, că în continuare, după ce totul va veni la Alba Iulia, deci unirea Transilvaniei și eliberarea de turci, ~~sigur~~ se vor alătura cauzei sale și oamenii asupriți din această țară, pentru a-și apăra drepturile umane”³⁶).

Grănicerii români suspectați de autorități de răspîndirea veștilor privind mișcarea lui Tudor, sînt frămîntați la rîndul lor de puternicile contradicții care măcinau societatea din Transilvania la începutul secolului XIX. Cu toată situația lor deosebită, fiind oameni de jos, simt și ei nedreptățile la care este supus poporul și de aceea privesc cu simpatie mișcarea pornită în Țara Românească. Astfel, pe ulița Poștei din Deva, un nobil surprinde discuția dintre doi grăniceri, unul mai în vîrstă și altul mai tînăr. Cel bătrîn îi spunea celui mai tînăr că în două-trei săptămîni Todoruț va veni și în Transilvania ca să facă orînduială. Încercînd nobilul să-i identifice, grănicerii refuză să răspundă și caută să scape de el. Dar teama fiind mare, nobilul informează de urgență autoritățile³⁷).

Și mai puternice erau frămîntările în rîndurile țărănimii aservite care vede în toate măsurile luate de autorități, prevestiri ale unor tulburări care urmau să se împlinească. Introducerea sărbătorii regelui Ștefan este înțeleasă de țărănimă că

în Ungaria se va ridica un nou rege în scurt timp. Date fiind agitațiile, autoritățile văd în aceasta un pericol și întreprind cercetări pentru a stabili adevărul. Zvonurile care circulau și agitațiile din rîndul țărănimii fac pe oamenii de la Gurasada să îngroape unele lucruri. În urma cercetărilor s-a stabilit că fiind tîrg la Zam cineva a răspîdit știrea că s-ar strînge pinza pentru armată și locuitorii au dosit-o. Dar autoritățile surprind tot la Gurasada și discuția dintre doi contribuabili care se informau „că în timpul cel mai apropiat Horea iară va izbucni din Zărand”, iar celălalt i-a răspuns „dea dumnezeu să vină, că încă o dată să mai batem la ușile ungorilor”³⁸). La Ilia, de asemenea, un contribuabil este cercetat pentru o expresie care făcea nobilii și autoritățile să se simtă în nesiguranță. Pretorul din Lăpușnic îl informează pe Noptsă că a fost surprinsă afirmația unui țăran „că nu peste mult se vor întîmpla lucruri mari”³⁹). Pentru aceleași suspiciuni și discuții sînt arestați doi țărani din Chitid⁴⁰). Amintirea lui Horea era atît de puternică în mintea proprietarilor de pămînt, că cele mai vagi afirmații ale țăranilor căpătau un sens precis. La Ohaba, nobilul S. Ribiței reclamă imediat un țăran care afirmase că „nu peste mult se vor întîmpla lucruri mari”⁴¹).

Și mai semnificative pentru starea de spirit a țărănimii sînt comentariile care se făceau pe marginea măsurilor luate de autorități. Teodor Aron din Rapolt, vorbind despre sosirea trupelor în Transilvania, afirmă „Chiar dacă vin soldații, știu că nu vin împotriva noastră, ci vor fi alături de noi”. Arestat și interogat, Teodor Aron își precizează declarațiile : „Poporul român va fi pus acum pe picior de război. Poporul român vrea să se răscolească din nou, după cum a făcut-o cu cîțiva ani mai înainte. Am mai spus că armata care vine, fără îndoială, n-a fost trimisă aici în Transilvania să potolească frîmintările poporului român”. Aceste afirmații nu aparțin lui Teodor Aron, ci el le-a auzit vorbindu-se pe drum cînd mergea cu căruțele să întîmpine soldații apoi în Rapoltul Mare și în Rapoltul Mic. „Acum vreo trei săptămîni, un grup de oameni, strînși în fața casei judei, spuneau că în curînd se va produce mare răfuială între poporul român și proprietari, și proprietarii se tem deja de aceasta”⁴²). Pedepsele aplicate de nobili țăranilor erau interpretate tot ca un semn de teamă din partea proprietarilor de o tulburare care trebuia să se producă. Țărănimea era convinsă că mișcarea lui Tudor se va extinde și în Transilvania. La mai puțin de două săptămîni după izbucnirea mișcării lui Tudor, Adam Bedia din Sulighete, de cîte ori întîlnea un grup de oameni, scotea din șerpar o hirtie și deși nu știa carte, se făcea că citește, spunînd : „Se face înștiințare că de către răsărit s-o ridicat un crăiuț, cui e numele Todoraș, dintii cu puțină oaste de din zi în zi se sporește, pînă acum s-o adunat la vo cîteva sute și mii, dumnezeu i-o și ajută că vre să facă dreptate și acuma îi în Țara Românească, isprăvește lucru cu boierii și de s-a săvîrși lucru bine acolo, pînă la paști o da și într-acoace că un crăiuț o să vină din jos ca să se întîmple la oaltă să facă și aicea dreptate”⁴³). De la bun început izbește cunoașterea atît de amănunțită a evenimentelor ce se petreceau în Țara Românească fiindcă acel „crăiuț”, pe care urma să-l întîlnească Tudor, nu poate fi decît Alexandru Ipsilante. Despre venirea lui Tudor și ridicarea românilor, vorbeau și tinerii și copiii. Servitoarea nobilului Vasile Gotsa, tot din Sulighete, se plînge stăpînei sale că o prietenă a ei i-ar fi spus în timp ce lu-

crau la înălbitul pinzei : „Dar tu Căraluță, ce vei face, pentru că nu peste mult timp, într-o noapte, pe nobili îi vor omori”. Cercetată, fata care a afirmat aceste lucruri spune că le-a auzit de la un locuitor din Tîrnava, care le spunea în timp ce se aflau la moară la Brănișca. Mai mult chiar, acesta spunea celor prezenți că dinspre Băița va veni o „poteră” care îi va omori pe nobili ⁴⁴). În aceeași comună, nobilii se plîng că și copiii vorbesc pe ulițe despre o apropiată ridicare „acuma vor tîtînii noștri să omoare pe nemeși” ⁴⁵).

În adevăr, țăraniî vād în eventuala venire a lui Tudor un prilej pentru a se ridica ei. De altfel, Toma Voina din Pricaz „a avut îndrăzneala să declare că, de îndată ce Theodor va sosi din Țara Românească aici, el va fi cel dintîi care i se va alătura” ⁴⁶). Pe străzile Devei este arestat Dănilă Almășan, originar din Zdrapți (comitatul Zarand), care afirmase că urmează să se țină o adunare la Alba Iulia, la care urma să se hotărască soarta Transilvaniei, că aceasta va fi scoasă de sub stăpînirea împăratului dacă nu se reglementează problema oamenilor de rînd, că în curînd aici va sosi voievodul Țării Românești și că posesiunile turcești de dincoace de Dunăre au fost scoase de sub stăpînirea lor și turcii urmează să fie alungați și din țările de dincolo de Dunăre ⁴⁷). Interogat, el confirmă cele spuse. Sînt demne de relevat cele cîteva mari idei din spusele lui Almășan : ideea necesității reformelor sociale în Transilvania, ideea că Transilvania va fi scoasă de sub stăpînirea împăratului, că voievodul Țării Românești va veni la Alba Iulia, deci unirea Transilvaniei și eliberarea de turci. Sînt cuprinse în acestea. dorințele cele mai arzătoare ale românilor din Transilvania. Dănilă Almășan pretindea că e trimisul locuitorilor din Zdrapți. Indiferent dacă Dănilă Almășan, știutor de carte, de altfel, era sau nu trimisul celor din Zdrapți, fapt este că el a auzit undeva cele ce spunea și acest lucru reprezintă tocmai faptul că între țărănimea română din Transilvania a existat tot timpul acea conștiință a solidarității tuturor românilor în fața oricăror greutăți, indiferent dacă ei se aflau într-o țară sau alta.

Venirea lui Tudor, față de care țărănimea se declara pe deplin solidară, însemna în primul rînd prilejul de a răzbuna anii de trudă și umilințe. Astfel, contele Sigismund Kun din Băciia, se plînge autorităților că s-au făcut amenințări ⁴⁸). Kis Toma din Sulighete, mergînd la fierarul satului și venind vorba despre zvonurile care circulau cu privire la ridicarea armelor de la țărani, afirma cit se poate de categoric, căci chiar dacă se ridică și securile, la 10—20 de case va trebui lăsată cel puțin una. Cu aceasta își va face o bită cu măciucă cit cei doi pumni ai săi și va lovi pe proprietar la ureche, că va muri imediat și-l va arunca la ciini ⁴⁹). Ungur Ignat, tot din Sulighete, stabilește, ca de altfel toți țăraniî, data pînă cînd vor veni oamenii lui Tudor, că încă înainte de paști el va bea din vinul stăpînului său și va juca în cizmele lui. Nobililor li se vor lua armele și va trebui să plătească dare și ei, ori dacă nu fiecare locuitor își va omori propriul său stăpîn ⁵⁰).

Denunțați și arestați, locuitorii din Sulighete sînt tîrîți într-un proces greu. Audierile de martori aduc noi elemente în caracterizarea celor care se făceau vinovați de tulburarea liniștei publice. Ei erau niște oameni liniștiți, cu bună reputație și totul ar fi fost spus sub formă de o glumă, aceasta pentru a ușura situația celor acuzați. Nu de aceeași părere erau martorii nobili. Aceștia dau amă-

nunte care scot la iveală și mai mult caracterul social al acestor tulburări. Acuzatorul consideră fapta ca drept instigare și conturbare a liniștei publice, fapt pentru care date fiind condițiile speciale, cere condamnarea lor la moarte, pentru a înfrica țărănimea, neliniștită la acea dată. Scaunul filial din Deva găsește vinovați pe cei trei țărani și dă o pedeapsă deosebit de aspră. Bedea Adam este condamnat la 10 ani de ocnă la Uioara și pentru că e om de 65 de ani și nu poate suporta bătaia, joia și duminica va primi numai piine și apă timp de 10 ani. Ungur Ignat, de asemenea este condamnat la 10 ani de ocnă și să primească 1000 de bîte, cite 25 lovituri o dată, pe parcursul condamnării, Kiș Toma este condamnat la 5 ani de ocnă și să primească 500 de bîte, cite 25 de lovituri o dată. În plus, cînd vor fi duși la ocnă și cînd se vor elibera, Bedea Adam va sta o jumătate de zi la stîlpul infamiei în satul său, iar Ungur Ignat și Kiș Toma vor suferi din nou cite 25 de lovituri de bită, tot în satul lor⁵¹). Această sentință este găsită „demnă” de scaunul general al comitatului. Făcînd apel, atît acuzatorul, cît și acuzații, guvernul modifică sentința, după cum urmează. Bedea Adam este condamnat la 6 ani de ocnă, legat în fiare și vinerea și duminica va primi piine și apă. Înainte de a fi trimis la Uioara, va sta la stîlpul infamiei din Deva în zi de tîrg, cu o tablă deasupra, timp de un ceas. Ungur Ignat, de asemenea, este condamnat la 6 ani de ocnă, legat în fiare și la fiecare jumătate de an va primi 25 lovituri de bită, în total 300. De asemenea, la plecare, în zi de tîrg la Deva, va primi 25 de bîte. Kiș Toma este condamnat la trei ani de ocnă, legat în fiare și să primească cite 25 de bîte o dată, în total 300 de lovituri⁵²).

Prin această sentință, guvernul urmărea să intimideze țărănimea, în rîndul căreia mocnea permanent focul revoltei.

Deși trecuseră abia 30 de ani de la răscoala lui Horea, în Transilvania, și mai ales în comitatele Hunedoarei și Zarandului, mult timp unite între ele, s-au acumulat noi și noi contradicții generatoare de nemulțumiri și revolte. Caracterul social al tulburărilor era evident. Țărănimea privea diferențiat pînă și nobilimea. Dacă față de proprietarii mari erau categorici, față de nobilii mici încearcă să și-i alieze. Astfel, un contribuabil din Hațeg se interesa dacă „nobilii cu o casă”, cînd se va produce răscoala, vor fi cu „domnii” sau cu contribuabilii⁵³). În același sens se încadrează și afirmația lui Ungur Ignat din Sulighete, care nu vede nici un rău în faptul că Ștefan Măgulitsi este ungur. El îi dă asigurări să nu să teamă. „Domnule Măgulitsi, să nu-ți fie frică, pentru că d-ta umbli în portul nostru și trăiești după munca dumată, ca și noi”⁵⁴). Așadar, țărănimea viza abolirea feudalismului și atunci cînd vorbesc de unguri, ei înțeleg de fapt nobili, fiindcă, așa cum remarca Toth Zoltan, „După cum nobilul maghiar era întruchiparea feudalismului asupritor, tot astfel, iobagul român, cu religia lui ortodoxă, fără de care el însuși nu se putea închipui pe sine însuși, era întruchiparea celeilalte clase de bază a feudalismului, a țărănimii”⁵⁵).

Rapiditatea răspîndirii veștilor despre mișcarea lui Tudor, simpatiile și adeziunile declarate în mod expres, dovedeau o legătură permanentă a conștiinței, a soartei unitare a tuturor românilor, indiferent în care țară românească se aflau. Chiar dacă această conștiință este exprimată nu tocmai clar în spusele

lui Dănilă Almășan din Zdrapți, nobilimea adunată la Deva formulează expres această idee, existentă în rindul poporului : „...poporul de jos, începînd revoluția în Țara Românească vecină, crede în ajutorul mării tale și VIZÎND UN NOU REGAT (sublinierea noastră), amenință cu primejdie și patria noastră”⁵⁶). Așadar, țărănimea transilvăneană vede la acea dată în Tudor „crăiuțul”, chemat să realizeze cele două mari deziderate ale sale, eliberarea socială și prin aceasta eliberarea națională.

NOTE

1. Arh. Stat. Deva, fond. Pref. jud. Hunedoara, dos. 22/1810.
2. Arh. Stat. Deva, fond. Pref. jud. Hunedoara, dos. 13/1818.
3. Arh. Stat. Deva, fond. Pref. jud. Hunedoara, dos. 29/1810.
4. Arh. Stat. Deva, fond. Pref. jud. Hunedoara, dos. 25/1811.
5. Arh. Stat. Deva, fond. Pref. jud. Hunedoara, dos. 4/1800.
6. Arh. Stat. Deva, fond. Pref., jud. Hunedoara, dos. 4/1800.
7. Arh. Stat. Deva, fond. Pref. jud. Hunedoara, dos. 4/1810.
8. Arh. Stat. Deva, fond. Pref. jud. Hunedoara, dos. 25/1810.
9. Arh. Stat. Deva, fond. Pref. jud. Hunedoara, dos. 25/1810.
10. Arh. Stat. Deva, fond. Pref. jud. Hunedoara, dos. 2/1821.
11. Arh. Stat. Deva, fond. Pref. jud. Hunedoara, dos. 24/1804.
12. Arh. Stat. Deva, fond. Pref. jud. Hunedoara, dos. 11/1820.
13. Arh. Stat. Deva, fond. Pref. jud. Hunedoara, dos. 12/1819.
14. Arh. Stat. Deva, fond. Pref. jud. Hunedoara, dos. 26/1811.
15. Arh. Stat. Deva, fond. Pref. jud. Hunedoara, dos. 27/1812.
16. **Documente privind Istoria României**, Colecția Eudoxiu de Hurmuzaki (seria nouă), III, „Solidaritatea românilor din Transilvania cu mișcarea lui Tudor Vladimirescu”.
17. A. Oțetea, în **Documente**, pag. 24.
18. **Documente privind Istoria României**, Colecția Eudoxiu de Hurmuzaki (seria nouă), III, „Solidaritatea românilor din Transilvania cu mișcarea lui Tudor Vladimirescu”, pag. 97.
19. F. Șontag, **Informații despre ecoul în Transilvania a mișcării revoluționare conduse de T. Vladimirescu**, în „Revista Arhivelor”, anul X, nr. 21, 1967, pag. 329.
20. **Documente privind Istoria României**, Colecția Eudoxiu de Hurmuzaki (seria nouă), III, „Solidaritatea românilor din Transilvania cu mișcarea lui Tudor Vladimirescu”, pag. 241.
21. **Documente...** pag. 65–66.
22. **Idem**, pag. 91.
23. **Idem**, pag. 241–242.
24. **Idem**, pag. 245.
25. **Idem**, pag. 474.
26. **Idem**, pag. 340–341.
27. **Idem**, pag. 214.
28. A. Oțetea, **Solidaritatea românilor din Transilvania cu mișcarea lui Tudor Vladimirescu**, în loc. cit., pag. 20.
29. Loc. cit., pag. 171.
30. **Idem**, pag. 214.
31. **Idem**, pag. 156.
32. **Ibidem**.
33. A. Oțetea, loc. cit., pag. 25–26.
34. **Documente**, pag. 188.
35. F. Șontag, **Informații despre ecoul în Transilvania a mișcării revoluționare conduse de T. Vladimirescu**, în „Revista Arhivelor”, X, nr. 2, 1967, p. 329.
36. A. Oțetea, loc. cit., pag. 24.

37. Ibidem.
38. Documente, pag. 213.
39. Ibidem.
40. Ibidem.
41. A. Oțetea, *loc. cit.*, pag. 23.
42. A. Oțetea, *loc. cit.*, pag. 23.
43. Arh. Stat. Deva, fond. Pref. jud. Hunedoara, dos. 12/1821.
44. Ibidem.
45. Ibidem.
46. Documente... pag. 198.
47. Idem... pag. 140.
48. Idem, pag. 213.
49. Arh. Stat. Deva, fond. Pref. jud. Hunedoara, dos. 12/1821.
50. Ibidem.
51. Arh. Stat. Deva, fond. Pref. jud. Hunedoara, dos. 12/1821.
52. Idem.
53. Documente... pag. 241.
54. Arh. Stat. Deva, fond. Pref. jud. Hunedoara, dos. 12/1821.
55. Toth Zoltan, *Mișcările țărănești din Munții Apuseni până la 1848*, București, 1955, pag. 157.
56. Documente... pag. 188.

TROUBLES SOCIAUX AUTOUR DE DEVA SOUS L'INFLUENCE DE LA RÉVOLTE DE TUDOR VLADIMIRESCU

R é s u m é

En s'appuyant sur des documents inédits d'archives, les auteurs exposent les troubles qui ont eu lieu parmi les paysans asservis des environs de Deva sous l'influence du mouvement révolutionnaire de 1821 dirigé par Tudor Vladimirescu.

Unele aspecte ale obligațiilor iobăgești pe domeniul Deva și pe alte moșii din comitatul Hunedoara, la începutul veacului al XIX-lea

**CONSTANTIN ENEA
LIVIU BOTEZAN**

La începutul sec. al XIX-lea, nobilii din comitatul Hunedoara, avînd unelte agricole și animale de muncă insuficiente, continuau să se bazeze – asemenea celor din restul comitatelor transilvănene – pe vitele de calitate scăzută, pe uneltele rudimentare și pe munca forțată a țăranilor dependenți. Pămîntul, fie moșieresc, fie țărănesc, continua să fie lucrat, în cea mai mare parte, cu inventarul viu și mort al iobagilor. Cei mai mulți nobili continuau să negligeze înregistrarea gospodăriilor lor cu inventar propriu, corespunzător, deoarece aveau monopolul proprietății feudale asupra pămîntului. Acest monopol le permitea, ca în schimbul pămîntului, pe care-l dădeau țăranilor dependenți, să se bazeze, (în prelucrarea terenurilor arabile și a finațelor alodiale), pe inventarul viu și mort al acestora. Dreptul exclusiv de proprietate le oferea posibilitatea de a obține plusprodusul de la țăranii dependenți, sub forma rentei feudale. Renta feudală constituia, deci, și la începutul sec. XIX, forma economică prin care se realiza, și în comitatul Hunedoara, proprietatea feudală asupra pămîntului.

Referindu-se la relațiile de producție feudale, Lenin arăta că ele „constau în aceea că pămîntul era împărțit între marii proprietari de pămînt, care dădeau acest pămînt țăranilor în vederea exploatării acestora, astfel că pămîntul era un fel de salariu în natură : pămîntul dădea țăranului produsele necesare pentru ca acesta să poată produce plusprodusul pentru moșier ; pămîntul era baza servituții prestate de țăranii moșierului” ¹⁾. Reluînd această idee, Lenin preciza că „Gospodăria proprie” a țăranilor pe lotul lor era o condiție a gospodăriei moșierești, avînd scopul de „a asigura” pe țăran cu mijloace de existență, iar pe moșier cu brațe de muncă” ²⁾.

Din afirmațiile lui Lenin reiese că proprietatea moșierului asupra pămîntului, determina esența relațiilor de producție feudale. Țăranii avînd nevoie de pămînt, îl obțineau de la moșieri sub formă de lot – sau sesie, cum i se spunea în Transilvania – în schimbul acestuia avînd obligația de a le presta rentă în muncă, în natură și, uneori, în bani. Toate aceste trei tipuri de rentă feudală sînt consemnate de conscripțiile oficiale și particulare, la începutul veacului al XIX-lea, în satele din comitatul Hunedoara. Dintre acestea, predominantă continuă să fie renta în muncă.

Predominarea rentei în muncă se datora faptului că în Transilvania, ca și în alte părți ale Europei răsăritene, sistemul iobăgesc de exploatare, creat pe baza economiei naturale, s-a adaptat la producția de mărfuri pentru piață, apărută

în secolele anterioare, determinînd mărirea clăcii și, prin aceasta, accentuarea dependenței feudale a țăranilor. Predominarea rentei în muncă dovedește că, și la începutul sec. XIX, gospodăriile proprii ale iobagilor hunedoreni, aveau ca scop de a asigura, în primul rînd, nu atît mijloace de existență pentru săteni, cît brațe de muncă pentru moșieri.

Renta în muncă se concretiza în totalitatea obligațiilor în muncă pe care iobagii le aveau față de stăpînii feudali. Obligațiile în muncă erau cuprinse și acum – ca și în secolele anterioare – în zile de robotă și – parțial – în daturi.

Zilele de robotă sau de slujbă, cum le spuneau iobagii, continuau să fie cele mai grele pentru țăranii dependenți, ele trebuind să fie îndeplinite fie cu unelte și vitele proprii, fie cu brațele, atunci cînd nu aveau animale de muncă, ori cînd li se pretindeau în acest fel. Zilele de robotă continuau să joace un rol preponderent în punerea în valoare a terenurilor arabile și fînățelor alodiale. În Transilvania, lipsind o reglementare urbană, nu s-a stabilit prin lege, nici mărimea lotului pe care nobilii trebuiau să-l dea iobagilor, nici cantitatea obligațiilor în muncă, pe care țăranii dependenți urmau să le îndeplinească față de stăpînii lor feudali. Nefiind reglementată prin lege, slujba iobăgească sau robotă continua să prezinte, la începutul sec. XIX, o mare varietate, în majoritatea satelor hunedorene, ca de altfel în toată Transilvania. Marea varietate a robotei se explică prin condițiile fizico-geografice și mai ales prin necesitățile diferite ale stăpînilor feudali. În funcție de aceste condiții, slujba iobăgească varia de la un sat la altul, în cadrul aceleiași localități de la moșier la altul, Conscripțiile redau un tip de robotă la munte, unde principalele îndeletniciri la același moșier, de la o categorie țărănească la alta, de la un iobag la altul, erau păstoritul, ocupațiile legate de exploatarea și prelucrarea lemnului, sau minierul, și un alt tip de robotă pe luncile riurilor, unde principala ocupație era agricultura. O anumită cantitate de slujbă iobăgească pretindeau nobilii mici și mijlocii, fără alodiu sau cu pămînt alodial redus ca suprafață, și o altă cantitate nobilii cu arabile și fînățe alodiale întinse și cu iobagi relativ puțini. Moșierii impuneau, de regulă, o anumită cantitate de robotă iobagilor cu animale de tracțiune și cu sesii întregi și o altă cantitate celor fără vite de jug și cu fracțiuni de sesii. Apoi, la un anumit număr de zile de slujbă erau impuși iobagii și la alt număr jelerii etc.

Cu prilejul conscripției czirákienne, iobagii din Luncani, Petrila, Măgura au declarat că prestau robotă numai cu palmele și că ea era relativ uniformă pentru iobagi. Acest lucru se explică prin situarea lor în zonă muntoasă, în astfel de sate neexistînd terenuri arabile și fînățe alodiale. De obicei, iobagii din astfel de localități răscumpărau zilele de robotă cu bani sau le prestau în hotarele altor sate, unde stăpînii lor feudali aveau pămînturi arabile și fînățe alodiale. În preajma anului 1820 mai prestau slujbe relativ uniforme, iobagii din Fărcădinul de Jos, cel de Sus, Pui, Sîntămăria de Piatră, Silvașul de Sus și Săcămaș. Cu excepția Fărcădinului de Sus și a Silvașului de Sus, care se aflau mai spre munte și unde existau mai mulți nobili, relativa uniformitate a robotei se explică fie prin existența unuia sau a cel mult doi stăpîni feudali, fie prin existența unei singure categorii de țărani dependenți.

Din declarațiile făcute, cu ocazia conscripției cizăriene de iobagii din Bo-holț, Bozeș, Brănișca, Demșuș, Livezeni, Nojag, Sălașul de Sus, Silvașul de Jos, Sintandrei, Șoimușul de Mureș, Vilcelele Rele, Vălișoara etc., rezultă că zilele de slujbă iobăgească variau de la un stăpîn feudal la altul, de la o categorie de țărani la alta, de la un iobag la altul. De pildă, în comuna Nojag, contesa Susana Bethlen avea 14 iobagi, 7 jeleri și cițiva subinquilini. Din cei 14 iobagi, 8 prestau cîte 3 zile pe săptămînă, 2 cîte 2 zile pe săptămînă și 4 cîte 1 zi pe săptămînă, fie cu vitele, fie cu palmele. Cei 7 jeleri prestau numai 1 zi pe săptămînă fie cu palmele, fie cu cîte doi boi. Subinquilinii nu erau obligați la robota săptămînală, dar pe timpul secerișului erau schemați la cîteva zile de clacă. La nobilul Ludovic Bartsai, din același sat, din 21 iobagi, 6 prestau cîte 3 zile, 4 cîte 2 zile și 11 cîte 1 zi pe săptămînă ; la nemeșul Sigismund Nándrá, din 4 iobagi, 3 efectuau cîte 2 zile, iar 1 cîte 1 zi pe săptămînă ; văduva nemeșului Gh. Nándrá avea tot patru iobagi, aceștia îndeplinind robota ca și cei ai lui Sig. Nándrá ; nemeșa Barbara Nándrá avea un singur iobag obligat la 3 zile pe săptămînă. În total, țăranii dependenți din Nojag prestau, celor cinci nobili, 4 628 zile de robotă pe an, fie cu cîte doi boi, fie cu palmele.

În Sintandrei sătenii aveau patru stăpîni feudali : Domeniul fiscal Deva, văduva lui Avram Bartsai, Carol Bartsai și Paul Matskási. Domeniul fiscal Deva dispunea de 33 iobagi, și de 12 jeleri numai cu intravilane. Iobagii prestau fiecare cîte 3 zile pe săptămînă de primăvara pînă toamna și cîte 2 zile pe săptămînă pe timpul iernii. Cei 12 jeleri erau obligați, fiecare, la cîte 12 zile pe an. Pe deasupra, 11 din ei, mai dădeau fiecare, o taxă de 1 zlot, iar celălalt 3 zloți pe an.

Văduva lui Avram Bartsai avea 15 iobagi și 2 jeleri. Din cei 15 iobagi, unii, prestînd robota cu cîte 4 boi, erau obligați la 1 zi pe săptămînă. Ceilalți, efectuînd-o cu cîte doi boi sau cu palmele, prestau fiecare cîte 2 zile pe săptămînă. Cei doi jeleri erau obligați, fiecare, la cîte 15 zile pe an.

Nemeșul Carol Bartsai stăpînea numai 4 iobagi, obligați fiecare la cîte 2 zile pe săptămînă, fie cu boii, fie cu palmele, iar nemeșul Paul Matskási numai 3 iobagi obligați fiecare la cîte 1 zi de robotă pe săptămînă. În total, țăranii dependenți din acest sat prestau 4 982 zile robotă și dădeau 15 zloți pe an.

Declarațiile făcute de iobagii din Șoimușul de Mureș, în 1820, arată că robota era tot atît de variată și în acest sat. Aici existau opt stăpîni feudali : a) contesa Susana Bethlen cu 34 iobagi, din care 20 prestau cîte 1 zi, 13 cîte 2 zile și 1 cîte 3 zile de slujbă pe săptămînă ; b) Ludovic Bartsai cu 10 iobagi din care 4 cu cîte 1 zi, 5 cu cîte 2 zile și 1 cu 3 zile pe săptămînă ; c) Carolina Bartsai cu 3 iobagi, obligați fiecare la 3 zile pe săptămînă ; d) baronul Gh. Bánffy cu 8 iobagi, obligați fiecare la cîte 2 zile pe săptămînă ; e) baronul Vasile Bánffy cu 2 iobagi, obligați fiecare la cîte 1 zi pe săptămînă ; f) nemeșul Goro cu 4 iobagi, din care 2 cu cîte 2 zile și 2 cu cîte 1 zi pe săptămînă ; g) Ștefan Vadas cu 6 iobagi și 4 jeleri, din cei 6 iobagi 2 obligați la cîte 2 zile, iar restul, la fel ca și jelerii, la cîte 1 zi pe săptămînă ; h) Vasile Nalátzu cu 2 iobagi, obligați fiecare la cîte 2 zile de robotă pe săptămînă. În total, țăranii dependenți din această comună efectuau, împreună, 5 876 zile de slujbă iobăgească anuală³⁾.

Exemplele de mai sus arată că robota iobagilor varia între 1–3 zile pe săptămână, iar cea a jelerilor între 1–2 zile pe săptămână sau uneori între 10–20 zile pe an. Conscriptiile moșiilor particulare și cea oficială din 1819–1820, demonstrează că în cele mai multe sate hunedorene robota iobagilor era fixată la 2-3 zile pe săptămână. În satele unde robota diferea în funcție de prestarea ei cu patru, cu doi boi, sau cu palmele, de obicei, dacă iobagilor cu patru boi li se pretindea 1 zi pe săptămână, celor cu 2 boi (siliți să prindă câte doi în to-vărășie) și celor cu palmele li se cerea cite 2 zile pe săptămână ; dacă celor cu patru boi li se impuneau 2 zile pe săptămână, celor cu 2 boi sau cu palmele li se pretindeau cite 3 zile pe săptămână.

În satele unde slujba iobăgească varia în funcție de mărimea terenurilor arabile și a fînătelor extravilane, țăranilor dependenți cu sesie întreagă li se pretindeau 3 zile pe săptămână, celor cu sesie de jumătate 2 zile pe săptămână, iar celor cu fracțiuni de sesie de $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{6}$, $\frac{1}{8}$ etc., li se pretindea numai 1 zi pe săptămână.

În ceea ce privește jelerii, robota lor varia tot în funcție de extravilane și de animalele de tracțiune. Jelerii cu pământuri arabile și fînate asemănătoare cu ale iobagilor, înzestrați cu boi de jug, erau obligați la 1 zi pe săptămână dacă o prestau cu vitele și la 2 zile dacă o efectuau cu palmele. Jelerii ce aveau extravilane minuscule, erau obligați la cel mult 1 zi de slujbă iobăgească pe săptămână. Iar cei ce aveau numai intravilane, efectuau, în cele mai multe cazuri, numai câteva zile de robotă pe an.

În comparație cu încercarea de reglementare oficială a robotei făcute în 1769, prin „Certa puncta”, zilele de slujbă iobăgească înregistrate de conscriptiile efectuate după 1785 sînt ceva mai reduse. Prin „Certa puncta”, iobagii ce prestau robota cu cite patru boi, erau obligați la cite 3 zile pe săptămână, iar cei ce o efectuau cu palmele, sau cu cite doi boi, la 4 zile pe săptămână. Jelerilor cu pământuri arabile și fînate extravilane asemănătoare cu ale iobagilor, „Certa puncta” le impunea cite 2 zile pe săptămână, fie cu boii, fie cu palmele, iar celor numai cu intravilane, cel mult 1 zi de robotă sau câteva pe an.

Conscriptiile oficiale și particulare arată, că în anii ce au urmat patentei lui Iosif al II-lea din august 1785, iobagii ce efectuau robotă cu patru boi, erau obligați să presteze 1-2 zile pe săptămână, iar cei ce o îndeplineau cu doi boi sau cu palmele, 2-3 zile pe săptămână. La fel, jelerii cu extravilane prestau numai 1 zi, dacă o îndeplineau cu animale de tracțiune, și 2 zile, dacă o efectuau cu palmele.

Explicația reducerii relative a robotei săptămînale, după patentăa lui Iosif al II-lea se explică, pe de o parte, prin efortul puterii centrale de a limita exploatarea țăranimii dependente de către nobili, cu scopul de a mări sarcinile în bani și în natură pe care iobagii și jelerii le aveau față de statul habsburgic. Pe de altă parte, această reducere se explică prin rezistența țăranimii față de numărul ridicat de zile de slujbă iobăgească și, mai ales, prin teama clasei dominante de a nu provoca o repetare a răscoalei din 1784–1785.

Forțați de rezistența țăranilor și de presiunile venite din partea puterii centrale, cei mai mulți nobili din comitatul Hunedoara, asemenea nobililor din celelalte comitate, se străduiau să lase impresia că respectă cele 2-3 zile de ro-

botă săptăminală, impuse pe cale oficială. Practic, antrenaji pe scară tot mai largă în producția de mărfuri pentru piață, majoritatea nobililor recurg la diferite metode pentru a impune iobagilor robotă suplimentară, îndeosebi în perioadele de vîrf ale muncilor agricole.

Una din metodele des uzitate de către nobilii hunedoreni, pentru a obține robotă suplimentară în tot decursul anului, era de a pretinde iobagilor cu fracțiuni de sesii, același număr de zile de slujbă săptăminală, ca și celor cu sesii întregi. De pildă, contele Ștefan Gyulai avea, în anul 1806 : a) în Sulighete trei sesii vechi de jumătate, folosite de 9, de 7 și respectiv de 2 familii de iobagi ; b) în Săliștioara două sesii vechi întregi și una veche de jumătate, prima sesie veche fiind folosită de 4, a doua de 11, iar sesia veche de jumătate, de 2 familii de iobagi ; c) în Vălișoara o jumătate de sesie veche folosită de 4 familii de iobagi. Toate aceste familii de iobagi erau obligate să presteze cite 3 zile de slujbă iobăgească, deși ele nu foloseau decît fracțiuni, mai mari sau mai mici, de sesii.

Groful Ștefan Gyulai avea, în 1806, în Săliștioara șase sesii noi, cinci defalcate din sesia veche, denumită „Stoicescă” și a șasea din sesia veche numită „Ometescă”. Cinci din ele erau locuite, în momentul conscripției, de tot atîția jeleri. Trei dintre aceștia prestau pentru ele cite 2 zile pe săptămînă fiecare. Unul îndeplinind funcția de gornic sau paznic de pădure, era obligat numai la o zi pe săptămînă. Iar al cincilea fiind dascăl, avea îndatorirea anuală de a efectua o săptămînă de robotă cu boii, pe vremea ogoritului, întorsului și semănatului, precum și două săptămîni cu palmele la seceriș. Contele Ștefan Gyulai mai avea zece sesii noi și în Bejan (o parte din acestea provenite din defrișarea unor terenuri din pădurea comunală) și, de asemenea, patru sesii noi în Dealu Mare. Cei zece jeleri care foloseau sesiile noi din Bejan prestau, fiecare, cite 2 zile de robotă pe săptămînă. Trei din jelerii ce foloseau sesiile noi din Dealu Mare nu efectuau slujbă săptăminală, dar erau obligați să participe cu boii sau cu palmele, la ogorit, la întors, la însămințat, la secerat și la culesul viilor, pînă se termina lucrul pe pămîntul alodial din hotarul satului lor. În plus, dădeau, fiecare, și o taxă anuală de un galben *). Jelerul ce folosea cea de a patra sesie din Dealu Mare fiind rotar, îndeplinea robota la curtea nobiliară ⁴⁾).

În 1807, baronul Gh. Bánffy avea în Certej : un iobag cu o sesie veche întreagă, doi iobagi cu cite o jumătate, un iobag cu un sfert, cinci iobagi cu cite o șesime de sesie veche, trei iobagi cu cite o treime de sesie veche și cu cite o treime de sesie nouă, și doi iobagi cu cite o jumătate de sesie veche și cu cite o jumătate de sesie nouă. Toți acești iobagi erau obligați să presteze, fiecare, cite 3 zile de robotă pe săptămînă, indiferent că foloseau o sesie întreagă sau o fracțiune de $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{4}$ sau $\frac{1}{6}$ de sesie.

Baronul Gh. Bánffy mai avea, în 1807, patru jeleri ce foloseau cite o treime de sesie, unul din ei fiind obligat la 1 zi, iar doi la cite 2 zile pe săptămînă. Al patrulea fiind vier sau vințeler, era scutit de robotă. Baronul pretindea cite 2 zile pe săptămînă și celor trei săteni pe care-i avea în Chișcădaga, desi doi dintre ei, iobagi, nu foloseau decît cite o treime de sesie veche, iar celălalt jeler, nu poseda decît o treime de sesie nouă ⁵⁾.

Un alt mijloc de a obține robotă suplimentară pe tot parcursul anului, era acordarea de pământ alodial suplimentar țăranilor dependenți. În Silvașul de Jos, de exemplu, cei șase iobagi ai nobililor Alexa și Iosif Noptsă au arătat, în august 1820, că prestau, fiecare, câte 3 zile pe săptămână cu brațele sau 1 zi pe săptămână cu 4 boi. În continuare, ei au declarat că prestau aceste zile de robotă, în schimbul pământurilor alodiale suplimentare cu condiția folosirii acestora „numai pînă cînd ar vrea domnii, pînă atuncea să rămînă sub stăpînirea noastră”. Iobagii nobilului Alexa Szalántzi, au arătat și mai clar că prestau 4 zile de robotă cu palmele, plus „o zi muierască” pe săptămînă, „pentru că pe lingă moșie (sesie), mai ținem holde și de a(le) curții”⁶).

Lipsa de brațe de muncă era acută în perioadele de vîrf ale muncilor agricole, îndeosebi la seceriș, la prășitul porumbului și la săpatul viilor, la cosit, la culesul viilor, la căratul recoltei de pe cîmp etc. De aceea, în aceste perioade, nobilii sporeau zilele de robotă, pretinzînd, în plus, zile de clacă, sub cele mai variate forme și sub cele mai diferite pretexte. Cu prilejul conscripției czirákienne s-au plîns că li se pretindeau slujbe suplimentare, sub forma zilelor de clacă, iobagii din Bozeș, Brănișca, Demșuș, Fărcădinul de Jos, Făderi, Nojag, Livezeni, Săcămaș, Silvașul de Jos etc. De pildă, sătenii din Bozeș au arătat, în iulie 1820, că din cei 21 iobagi ai căpitanului Francisc Levandai, doi prestau câte o zi de robotă pe săptămînă cu patru boi, unul 1 zi pe săptămînă cu doi boi, doi câte 2 zile pe săptămînă cu câte doi boi, iar ceilalți 16, fiecare, câte 2 zile pe săptămînă cu palmele. În afară de iobagi, căpitanul avea și doi jeleri, unul obligat la 1 zi pe săptămînă și celălalt la 3 săptămîni pe an. În plus, toți erau obligați să presteze două săptămîni de clacă pe timpul seceratului și o săptămînă pe timpul căratului cerealelor.

Aceiași clacă îndeplineau, și cei șase iobagi ai grofului Sigismund Kúnn. Din cei 15 oameni ai grofului Vasile Kúnn, trei prestau câte 1 zi de robotă pe săptămînă cu patru boi, patru câte 2 zile pe săptămînă cu doi boi, șase câte 2 zile pe săptămînă cu palmele și doi (jeleri), câte 1 zi pe săptămînă cu palmele, fiecare. În plus, toți prestau câte 2 săptămîni de clacă pe timpul seceratului cerealelor, 3 zile de clacă la prima prașilă și tot atîtea la cea de a doua prașilă a porumbului.

Cei 9 oameni ai văduvei grofului Lupu Kúnn prestau : unul câte 2 zile cu câte patru boi, unul 1 zi cu patru boi, trei 1 zi cu doi boi, unul 2 zile cu doi boi, doi (jeleri), câte o zi de robotă pe săptămînă cu palmele. Pe deasupra, îndeplineau o clacă de 2 săptămîni la secerat și 3 zile la cărat.

Din cei doi iobagi ai baronului Iosif Györfi, unul îndeplinea 1 zi cu patru boi și celălalt 2 zile de robotă pe săptămînă cu palmele. Totodată, ei efectuau, în plus, câte o săptămînă de clacă pe timpul secerișului și căratului.

Nobilul Gh. Dobai avea 9 oameni. Dintre aceștia, doi îndeplineau câte o zi de robotă pe săptămînă cu patru boi, iar ceilalți câte 2 zile, fie cu doi boi, fie cu palmele. Pe deasupra, efectuau o clacă continuă de o săptămînă la secerat și 3 zile la cărat.

Groful Ștefan Kúnn avea patru oameni, unul (iobag), prestînd 1 zi de robotă pe săptămînă cu boii, iar ceilalți (jeleri), câte 3 săptămîni pe an, fiecare. În plus, prestau și ei o clacă de 8 zile la secerat.

Cele mai numeroase zile de clacă le efectuau însă cei 4 oameni ai contelui Benedek Lázár și anume 3 săptămîni la seceratul cerealelor alodiale și 4 zile la căratul acestora. Sătenii au precizat că acest moșier a impus zilele de clacă în urmă cu zece ani (deci prin 1810). Din conscripție nu rezultă că și ceilalți nobili din Bozeș pretindeau iobagilor zile de clacă suplimentară.

Iobagii lui Lászk Noptsza din Fărcădinul de Jos, arătau, în septembrie 1820, că, în afară de slujba săptămînală, erau obligați la „zilele de clacă din vremea secerii și de cărătură”. În august 1820, iobagii nemeșului Gargots din Silvașul de Jos declarau : „Noi care slujim la domnul Gargots Elek și la ceilalți domni, fiindcă toți au în satul nost vii, lucrăm viile alea și facem fieștecare (cîte) o săptămîină de clacă la secere”.

Țăranii din Federi și Livezeni arătau, la fel, în 1820, că efectuau zile de clacă continuă pînă se termina secerișul și căratul cerealelor la curțile stăpînilor lor. De exemplu, cei 12 iobagi ai contelui Adam Kendeffy din Federi, îndeplineau cîte 2 zile de robotă săptămînală, fie cu boii, fie cu palmele. Cu toții erau obligați apoi la cîte „o zi muierască”. „Pe lingă asta, cu boii, au cu picioarele îi chichilean (obligat) a face tot insul o cale lungă... la secere și la cărătură îi chichilean a sta pînă se gată și a crșnui încă sint(em) chichileni” 7).

În unele sate, nobilii făceau rost de robotă suplimentară, impunînd iobagilor transformarea daturilor în natură, sau a dijmelor în zile de clacă. În iunie 1820, baronul Bornemisza preciza că 80 dintre iobagii săi din Sîntămăria de Piatră efectuau, fiecare la via sa din Măceu, cîte 12 zile de clacă pe an, în contul dijmii.

În august 1820, iobagii din Pui relatau că nu dădeau dijmă deoarece o răscumpărau cu claca făcută în timpul secerișului și cu așa-zisul „lucru muieresc” 8). De altfel – după cum se va vedea mai jos – într-un număr însemnat de sate din comitatul Hunedoara, iobagii răscumpărau dijma cu zilele de clacă pretinse de nobili la seceratul și căratul cerealelor, precum și cu „zilele de slujbă muierască”.

O altă metodă folosită de nobili pentru a obține zile de muncă suplimentare consta în acordarea de împrumuturi, în bani sau în natură, țăranilor dependenți. În schimbul împrumuturilor acordate nobilii pretindeau, drept dobîndă, zile de clacă. În 1806, sătenii din Mintia arătau că în anii precedenți, contele-cămătar Ștefan Gyulai a acordat mai multor țărani, din satul învecinat Căinel, un împrumut între 60–70 florini. În contul cametei, țăranii respectivi i-au prestat ani de-a rîndul, cîte o zi de clacă pe an, fiecare. Dar, în anul conscripției, acești țărani n-au mai efectuat clacă, deoarece, între timp, au reușit să-și achite datoria 9).

Obiceiul pretinderii de robotă suplimentară, în contul unor împrumuturi acordate țăranilor dependenți, era practicat de nobilii din comitatul Hunedoara și înainte de 1800. În acest sens poate fi dat ca exemplu, moșierul Petru Bartsai. În 26 mai 1785 Petru Bartsai a vîndut, unui număr de 17 săteni din Bîrcea Mare și Cristur, 37 gălete și 2 mîerțe de porumb pentru suma de 100 florini. Deoarece sătenii n-au putut plăti această sumă, în momentul preluării porumbului, ei s-au angajat, ca pînă la achitarea banilor, să presteze anual, drept dobîndă, pentru

fiecare găleată împrumutată, cite 2 zile de clacă la cositul finului. Tot la 2 zile de clacă, pentru fiecare găleată s-au angajat să presteze și 21 săteni din Sint-andrei. Aceștia au cumpărat, în 27 mai 1785, de la Petru Bartsai, 32 gălete porumb, în valoare de 80 florini, pe care nu i-au putut achita imediat. Același moșier a mai dat, în 12 iulie 1820, alte 70 mierțe (17 gălete și 2 mierțe) porumb, unui număr de 12 iobagi de-ai săi din Peștișul Mare. Până la achitarea prețului porumbului, iobagii s-au obligat să-i efectueze cite 3 zile de clacă, după fiecare 5 gălete de porumb¹⁰).

Conscripția din 1815, a bunurilor lăsate moștenire de contele Samuel Gyulai, arată că și acesta obișnuia să împrumute țărani din Mintia – unde-și avea curtea – cu cereale și furaje. Astfel, în 1792, a împrumutat unor iobagi 72 mierțe grâu, și 24 mierțe porumb, în valoare de 102 fl. ren. ; în 1811 aproximativ 200 mierțe grâu și porumb, în valoare de 632 fl. ren. și 12 cr. ; în 1812, fin în valoare de 290 fl. ren. ; în 1813, peste 200 mierțe grâu și porumb, în valoare de 352 fl. ren. ; în 1814, 4 mierțe grâu și 219 mierțe porumb, în valoare de 628 fl. ren. și 30 cr. ; iar în 1815 a mai dat 51 mierțe grâu și 121 mierțe porumb, în valoare de 853 fl. ren. și 20 cr. Valoarea totală a împrumuturilor de mai sus se ridică la 2 858 fl. ren. și 20 cr. Conscripția din 1815 nu precizează cite zile de clacă efectuau sătenii din Mintia, pentru cerealele și furajele împrumutate, dar se poate presupune că nu erau mai puține decît cele amintite în cazurile precedente¹¹).

Marea foamete care a început în Transilvania în anii 1813–1814 și a durat pînă în 1817–1818, a forțat cei mai mulți țărani din satele comitatului Hunedoara (și din celelalte comitate) să procedeze asemenea celor din Mintia. Adică să facă mai mulți ani la rînd, împrumuturi masive de cereale și furaje la stăpînii lor feudali, care, alături de prețuri exorbitante *), le-au impus, drept camătă și numeroase zile de clacă. Împrumuturile efectuate în anii foametei au contribuit nu numai la pierderea animalelor de jug cît și la pierderea a numeroase parcele arabile și finațe, date sub formă de zălog, de către majoritatea țăranilor transilvăneni. Ieșind sărăcite din acești ani deosebit de grei, multe din familiile de țărani dependenți, inclusiv din comitatul Hunedoara, nu au reușit să-și refacă potențialul economic, nici chiar în anul 1820, cînd s-a efectuat conscripția czirákiană.

În afară de metodele înșirate mai sus, în goana lor după supramuncă, moșierii din comitatul Hunedoara, asemenea celor din restul Transilvaniei, recurgeau, desigur, și la alte mijloace. În perioadele de vîrf ale muncilor agricole, unii nobili pretindeau zile de clacă, pentru: judele și preotul sătesc, podul plutitor, taurul, armăsarul sau vierul curții, diferiți paznici de curte, de hotar, de pădure, de vie, diferite categorii de păstori ; alții pentru acordarea de lemne de foc și de construcții din pădurile alodiale, de pășune suplimentară din finațele sau pășunile alodiale, pentru darea în folosință a unor sesii pustii etc., etc.

Indiferent de forma sub care se pretindea, claca suplimentară, ca și robota, apăsa deosebit de greu asupra gospodăriilor țăranilor dependenți. Claca pretinsă, în plus, peste robota obișnuită, compromitea, adesea, recolta de pe pămînturile iobăgești. Claca suplimentară constituia o manifestare concretă a goanei moșierilor după supramuncă.

Fără să prezinte ponderea și greutatea zilelor de robotă, daturile în muncă și în natură apăsau și ele asupra gospodăriilor iobăgești din comitatul Hunedoara.

Daturile în muncă erau obligații impuse, indeosebi, femeilor țăranilor dependenți, uneori putînd fi antrenați, pentru executarea lor, și alți membri ai familiilor iobăgești. Cele mai generalizate daturi în muncă erau legate de prelucrarea linii și, mai ales, a cînepii curților nobiliare, adică torsul și țesutul. În comitatul Hunedoara, ele includeau, în unele localități, și alte munci casnice, necesare bunului mers al curților nobiliare, cum ar fi : cernutul sau vînturatul cerealelor gospodăriilor moșierești ; spălatul rufelor curților nobiliare ; efectuarea curățeniei zilnice sau periodice în camerele stăpînilor feudali ; plivitul zarzavaturilor și a legumelor din grădinile curiale ; culesul fructelor și a fasolei din grădinile curiale și de pe pămînturile alodiale ș.a.m.d.

Oficial, soțiile țăranilor dependenți nu erau obligate decît la tors și la țesut. Cantitatea torsului și a țesutului a fost fixată, în 1769, prin „Certa puncta”, la cel mult 4 funți de cînepă sau lină și, respectiv, la 10 coți de pînză sau pănură. Dar, asemenea robotei, daturile în muncă, nefiînd fixate printr-o lege votată de dieta transilvăneană, torsul și țesutul variau de la o comună la alta, de la un stăpîn feudal la altul, de la o categorie de țărani la alta. Conscriptiile particulare și oficiale, din primele două decenii ale sec. XIX, arată că în unele localități moșierii nu pretindeau iobagilor nici un fel de daturi în muncă, printre acestea putînd fi enumerate : Nevoieș, Chișcădaga, Șeulești, Brănișca, Sintămăria de Piatră și altele. În 1807, iobagii moșteniți de baronul Gh. Bánffy în Nevoieș și Chișcădaga nu erau obligați nici la daturi în muncă, nici la daturi în natură. În celelalte trei sate, înșirate mai sus, iobagii au declarat, în 1820, că nu erau obligați la daturi în muncă, ci numai la daturi în natură.

În cele mai multe sate hunedorene daturile în muncă erau în uz. Cu prilejul conscripției czirăkiene, sătenii din Bozeș, de exemplu, arătau că la doi, din cei 13 nobili, femeile iobagilor erau obligate, fiecare, să toarcă anual pînă la 2 funți de cînepă, la unul cîte 4, la șapte cîte 3, iar la unul, iobagii răsкупărau daturile, împreună cu toate celelalte obligații, cu taxe bănești. Țesutul se efectua la opt stăpîni feudali, la ceilalți cinci iobagii răsкупărîndu-l cu taxe ce variau între 7 și 30 cr. Despre cei șase oameni ai grofului Sigismund Kúun se precizează că erau obligați la zece zile anual pentru efectuarea diferitelor munci legate de prelucrarea cînepii și, în plus, femeile trebuiau să toarcă 3 funți de cînepă, să țese 10 coți de pînză și să cearnă grîul stăpînului lor. Iobagii din Bozeș, torceau anual, împreună, 241 funți cînepă. Pe lîngă aceasta, o parte țeseau 40 coți pînză, iar cealaltă parte răsкупărau țesutul cu 33 zloți și 3 cr. pe an. În Vălișoara, nouă din cei zece stăpîni feudali impuneau soțiilor iobagilor să toarcă cîte 2 funți de cînepă sau lină, iar unul cerea să i se toarcă o oca *) de cînepă pe an. În total, femeile iobagilor din Vălișoara țeseau anual 240 funți de cînepă și răsкупărau țesutul cu 40 zloți ¹²⁾.

Într-o serie de sate din comitatul Hunedoara, și anume în Bejan, Petros, Fărcădinul de Jos, Fărcădinul de Sus, Federi, Livezeni, Măgura, Nojag, Pui, Sălașul de Sus, Săcămaș, Sintandrei, Silvașul de Sus, Silvașul de Jos, Vilcelele Rele etc., obligația de a torce și a țese s-a transformat într-o zi de slujbă săp-

tăminală, pe tot parcursul anului. Cunoscută din conștiinței sub denumirea de „zi muierască”, ea se adăuga celor 2-3 zile de slujbă săptămînală, la care erau obligați capii familiilor iobăgești. Din relatările făcute de țărani dependenți, cu prilejul conscripției cizirăkiene, rezultă că ea reprezenta, de regulă, un fel de răscumpărare a dijmii iar, uneori, și a daturilor în natură. În acest sens, iobagii din Fărcădinul de Sus au mărturisit, în iulie 1820, că nu dădeau dijmă decît din animalele mărunte, deoarece pentru cea din stupi și din cereale, „gîndim că am făcut slujba cea muierască și claca la secere”. În august 1820, sătenii din Sălașul de Sus relatează că, în afară de cele 2 zile de robotă săptămînală, fiecare din cei 15 iobagi ai nobililor Laurențiu și Vasile Mara erau obligați la „cite o zi muierască peste săptămîină, și, peste aia, 3 drumuri (cărăușii lungi în alte localități), fără slujbă facem pe an”. În septembrie 1820, cei șase oameni ai nemeșului Iosif Csoká din Livezeni se plîngeau că, în afară de cele 2 zile de slujbă iobăgească săptămînală, erau obligați să meargă la secere și la coasă pînă se termina lucrul pe pămîntul alodial, iar, în contul slujbei muierăști trebuiau să toarcă, să țese și să ducă la pive cite 12 ocale (funți) de lînă. În sfîrșit, declarațiile țărănilor dependenți din Nojag ajută la înțelegerea și mai clară a noțiunii de „zi muierască”. Referindu-se la iobagii nemeșului Sigismund Nándrá și la cei ai văduvei lui Gh. Nándrá, după ce subliniază că nu dau nici dijmă, nici daturi în natură, ei precizează : „...cînd îi lipsă în curte la tors, la cernut și la alt lucru muieresc (le iau) și pe femeii la lucru”. Această precizare arată că moșierii din comitatul Hunedoara impuneau femeilor iobagilor în „ziua muierască”, pe lîngă tors, țesut și cernutul sau vînturatul cerealelor, și alte munci necesare bunului mers al curților nobiliare, care puteau cuprinde, plivitul zarzavaturilor și culesul fructelor din grădinile curiale, spălatul rufelor curții, coptul pîinii etc.¹³⁾.

Uneori, moșierii admiteau ca în locul femeilor să fie puși la dispoziția curții lor nobiliare, în contul „zilei muierăști”, copiii iobagilor. Astfel, sătenii din Dem-suș, arătau în august 1820, că erau obligați „la ziua muierască, acu copilărească, cu care precum gîndim răscumpărăm dijmă”¹⁴⁾.

Exemplele înșirate mai sus dovedesc că daturile în muncă nu se ridicau la importanța zilelor de robotă. Totuși ele constituiau o greutate, în plus, pentru familiile iobăgești. Pretinse în foarte multe cazuri „peste slujbă”, ele sustrăgeau, alături de forța de muncă a femeilor și pe cea a copiilor sau chiar pe cea a bătrînilor (îndeosebi la smulsul, topitul și melîtatul cînepii), de la bunul mers al gospodăriilor iobăgești. Daturile în muncă prezentau, desigur, greutatea cea mai mare în satele unde moșierii le-au transformat în obligații cu caracter permanent, sub denumirea de „zile muierăști”. Prin însuși specificul lor, daturile în muncă prezentau o mare varietate, în unele localități fiind mai ușoare, în altele mai grele. O varietate și mai mare prezentau daturile în natură. Daturile în natură pot fi încadrate însă, împreună cu dijma, în renta în natură.

Daturile în natură apar, în conscripțiile de la sfîrșitul sec. XVIII și de la începutul celui următor (împreună cu daturile în muncă), sub denumirile de dajdii, dații, dacia, munera, censuri. Daturile în natură se pretindeau sub o multitudine de forme. Cu reglementările încercate de puterea centrală, în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, cele mai obișnuite erau una sau mai multe găini, 10-20

ouă, și 1-5 cocoși tineri denumiți în conscripții „pui de coponit” sau „claponi”. În cazuri mai rare, ele continuau să cuprindă tot felul de produse alimentare și anume, cantități variabile de unt, brinză, alune, mere pădurețe, ciuperci, chimin, hrean etc. De asemenea, un anumit număr de pești, găinușe, căprioare, melci și chiar miei sau berbeci. La fel, puteau cuprinde piei de jder, tocuri sau legături de rășină, coaje de tei pentru legatul viței de vie, vase și unelte de lemn, mierre de ovăș și altele, în funcție de obicei și de necesitățile curților nobiliare.

În cele mai multe sate, daturile în natură constau dintr-o găină și din zece ouă, pe care iobagii le dădeau stăpînilor feudali la sărbătorile de iarnă sau de primăvară. În comitatul Hunedoara, la astfel de daturi erau obligați, la începutul sec. XIX, țăranii dependenți din Mintia, Fărcădinul de Sus, Sălașul de Sus, Vilcelele Rele și altele. În Șoimușul de Mureș, Silvașul de Sus, Fărcădinul de Jos, Vălișoara etc., daturile în natură variau între 1-2 găini, 1-2 pui de coponit și 10-20 ouă ¹⁵⁾.

În anul 1806, iobagii contelui Ștefan Gyulai din Sulighete dădeau, fiecare, anual, cite 1 găină și 10 ouă la crăciun, cite 1 găină și 10 ouă la paști și, pe deasupra, în timpul verii, după fiecare sesie întreagă, cite 12 „pui de coponit”. Tot în 1806, iobagii aceluiași conte din Săliștioara, Dealu Mare și Boholt, erau obligați să dea 1 găină și 10 ouă la crăciun, tot atita la paști, plus, cite 12 găini de fiecare sesie întreagă, pe an. În Boholt, iobagii contesei Susana Bethlen dădeau fiecare, în 1820, cite 1 „pui de coponit” și 20 ouă ; ai nemeșului Kenderesi cite 2 găini, 3 „pui de coponit” și 20 ouă ; iar cei ai micii nobile Elena Vályá cite 4 găini, 4 „pui de claponi” și 10 ouă ¹⁶⁾.

Printre satele unde daturile în natură erau deosebit de apăsătoare, în preajma anului 1820, se numără Federi, Livezeni și Petrila. În Federi, de exemplu, oamenii grofului Adam Kendeffi dădeau anual cite 1 găină, 1 „pui de coponit”, 12 ouă, 2 cupe de alune, 1 zlot drept bani de bici, 1 zlot pentru răsкупărarea iernatului caprelor ; ai nobilului Alexa Kendeffi cite 1 găină, 1 „pui de coponit”, 12 ouă, 1 găinușe, 1 cupă de alune, 50 melci, 1 zlot ca răsкупărare a iernatului caprelor, 1 zlot pentru răsкупărare a torsului și țesutului și 2 zloți ca răsкупărare a crișmăritului ; ai succesorului lui Francisc Kendeffi, fiecare cite 1 găină, 1 „pui de coponit”, 10 ouă, 2 cupe de alune, 1 zlot „bani de bici”, 1 zlot ca răsкупărare a țesutului, 10 cr. drept răsкупărare a datului melcilor și, în comun, 36 zloți și 30 cr. pentru răsкупărarea crișmăritului ; ai urmașului lui Iosif Kendeffi cite 1 găină, 1 „pui de coponit”, 10 ouă, 2 cupe de alune, 30 cr. drept „bani de bici”, 10 creițari ca răsкупărare a datului melcilor și, laolaltă, 10 zloți pentru răsкупărarea crișmăritului ; ai fiului lui Nicolaie Kendeffi cite 1 găină, 1 „pui de coponit”, 20 ouă, 1 zlot pentru răsкупărarea țesutului, 3 zloți drept răsкупărare a datului melcilor (probabil împreună) și 3 zloți (tot împreună), pentru răsкупăratul circiumăritului ; ai nemeșului Vasile Koszta cite 1 găină, 1 „pui de coponit”, 10 ouă, 1 cupă alune, 2 găinușe ca răsкупărare a țesutului, 1 zlot pentru iernatul caprelor, 2 zloți pentru datul melcilor și, împreună, 6 zloți pentru răsкупărarea circiumăritului. În total, iobagii din Federi dădeau anual : 46 găini la crăciun, 46 „pui de coponit”, 75 cupe alune, 13 găinușe, 500 melci, 14 fl. ren. și 30 cr. drept „bani de bici”, 14 fl. ren. pentru iernatul caprelor și 75 fl. ren. și 36 cr. ca răsкупărare a circiumăritului.

Iobagii din Livezeni dădeau, fiecare, anual : a) cei cinci oameni ai văduvei nemeşului Daniel Pui cite 2000 praştile (şindrile sau şite ?), 2 cupe de unt, 1 oca peşte, 1 găinuşe, 1 fele (o jumătate font) răşină, 1 fele seminte de ienupăr, 1 căprioară, trei din ei cite 2 şeldei (peşti) şi doi cite 2 flori pentru răscumpărarea „slujbei muieresti” ; b) cei şapte oameni ai soţiei lui Iosif Buda cite 1 fele de răşină, cite 200 praştile (cind li se pretindeau), unul din ei 1 şeldoai, altul 2 ocale de peşte, iar cinci, împreună, 1 căprioară ; c) cei şapte oameni ai lui Samuel Bălint cite 100 praştile, 1 găinuşă, patru din ei cite 200 melci, ceilalţi trei cite 100 melci şi, fiecare, cite 1 florin pentru răscumpărarea „lucrului muieresc” ; d) cei cinci oameni ai lui Avram Bălint cite 1 găinuşe, 200 melci, 200 praştile, şi 2 florini ren. pentru răscumpărarea „lucrului muieresc” ; e) cei cinci iobagi ai lui Ioan Bălint cite 1 găină, 12 ouă, 5 suluri de cercuri, 1 florin pentru răscumpărarea „lucrului muieresc” ; f) cei doi oameni ai soţiei lui Francisc Kendeffy cite 1 fele răşină, 1 berbec ca răscumpărare a crîsmăritului, 15 cr. drept „bani de bici”, 3 cr. pentru datul melcilor, 1 fl. pentru răscumpărarea „slujbei muieresti” ; g) cei doi oameni ai nemeşului Ştefan Bajo cite 200 melci, 20 găinuşe şi 20 praştile ; h) cei zece oameni ai soţiei lui Ştefan Buda cite 25 suluri de cercuri, 1 coş de răşină, 30 melci, 1 găină, 20 ouă şi 3 cupe unt sau 1 fl. pentru răscumpărarea „lucrului muieresc” ; i) cei trei oameni ai nemeşului Paul Herczeg cite 2 ocale brînză, 2 ocale sfori de tei şi 1 oca de răşină ; j) cei trei oameni ai soţiei lui Samuel Bajo cite 1 găină, 12 ouă, 300 melci, 1 fl. pentru răscumpărarea „lucrului muieresc” ; k) cei şase oameni ai moşierului Iosif Nălăţzi cite 1 găină, 1 fele de unt de crăciun, tot atît de paşti, 100 praştile, 1 coastă (de porc), 2 cupe sămîntă de cînepă, doi 200 melci, celălalt 125 melci şi 5 fl. „bani de bici” ; l) cei 17 oameni ai soţiei lui Iosif Kendeffy cite 1 fele de seu, 1 oca de răşină, 100 melci, 2 cupe alune, 1 găină de crăciun, 1 găinuşe în loc de 10 ouă, 1 oca păstrăvi, 1 oca hrean, 20 cr. „bani de bici”, 24 cr. pentru răscumpărarea jirului păscut de porci, 3 cr. pentru răscumpărarea ţesutului şi 2 fl. pentru răscumpărarea cîrciumăritului. Iobagii celorlalţi 17 nobili din Livezeni erau obligaţi la daturi mai puţine sau le răscumpărau, împreună cu celelalte obligaţii feudale, cu anumite taxe băneşti. Cei 140 iobagi, din această localitate, dădeau anual împreună : 5 căprioare, 76 găinuşe, 8 şeldei (galocza), 39 oca păstrăvi, 64 cupe unt, 30 găini, 240 ouă, 8½ ocale seu, 370 melci, 5 cupe boabe de ienupăr, 29 cupe răşină, 275 suluri de cercuri, 10 500 şindrile, 12 fl. şi 30 cr. „bani de bici”, 74 fl. „taxă muierescă” şi 34 fl. pentru răscumpărarea cîrciumăritului.

Tot atît de grele şi de numeroase erau daturile în natură şi în Petrila, locuită, în 1820, de 360 iobagi români, aparţinînd grofilor Adam, Paul, Francisc şi Borbala Kendeffy. Aceşti iobagi dădeau anual : 19 căprioare, 66 perechi de găinuşe, 62 găini, 170 „claponi”, 620 ouă, 208 cupe alune, 3 800 melci, 224 tocure de răşină, 12 900 şindrile, 30 000 pari de vie, 64 zloţi „bani de bici”, 38 ocale de seu. Ultimilor trei grofi, iobagii dădeau, în plus, 34 berbeci, 18 piei de jderi şi 286 zloţi, pentru răscumpărarea datului seului, a birişitului, a cîrciumăritului şi a „slujbei bărbăteşti şi muieresti” 17).

Exemplele înşirate mai sus arată că daturile în natură variau, într-o măsură mai mare decît cele în muncă. Daturile în natură, împreună cu dijmeele, lipseau

gospodăriile iobăgești de o parte din produsele alimentare. Acolo unde daturile în natură erau extinse asupra celor mai variate produse alimentare și de altă natură, ele erau mai grele decât dijmeele. În schimb, în localitățile unde daturile în natură se rezumau numai la una sau câteva găini, la unul sau câțiva cocoși tineri și la 10–20 ouă, dijmeele erau incomparabil mai grele decât daturile în natură. În general, dijmeele – după cum se va vedea – continuau să ocupe și la începutul sec. XIX, primul loc, în ansamblul obligațiilor în natură, pe care iobagii și jelerii le aveau față de stăpînii lor feudali.

Dijmele erau obligații ale țăranilor dependenți, potrivit cărora trebuiau să dea, statului sau stăpînilor feudali, a zecea parte din toate produsele obținute pe pămînturile lor arabile, adică din grîu, secară, orz, ovăz, mei, porumb, cînepă, în, vin, iar din a doua jumătate a sec. XVIII și din fasole, mazăre, linte, ceapă, varză, cartofi, lubenițe etc. (Legumele, zarzavaturile și fructele produse în grădinile din interiorul vetrei satelor nu se dijmuiu). Dijmele cuprindeau, de asemenea, și obligația iobagilor de a da a zecea parte din animalele mărunte și anume, din porci, miei, iezi, precum și din stupi.

Pînă la mijlocul sec. XVI, dijmeele au fost percepute numai de biserica catolică de la țăranii catolici. Cu ocazia reformei religioase din 1566, o dată cu averile bisericești și mănăstirești, a fost secularizat însă și dreptul de a percepe dijmeele. Ceea ce a însemnat că acest drept a trecut de la biserică la stat. Cum însă visteria principilor transilvăneni nu s-a prea interesat de stringerea dijmilor, nobilii au profitat de împrejurare și au reușit să impună, prin Diploma Leopoldină din 1691, dreptul de a arenda dijma de la stat. Conscripțiile de la sfîrșitul veacului XVIII și de la începutul celui următor, arată că nobilii continuau să arendeze, total sau parțial, dijmeele în toate comitatele transilvănene, inclusiv în comitatul Hunedoara. Astfel, cu prilejul conscripției czirákiene, iobagii din Brănișca, Săcămaș, Sintandrei și din alte sate, au declarat că stăpînii lor răscumpărau integral dijmeele. În iunie 1820, sătenii din Brănișca, de exemplu, spun: „Iosagul (averea) Brănișcăi îi sub dijmă fiscălească, pentru care stăpînii noștri, măriile sale, arindă hotărîtă în locul ăsteia plătesc”. În iulie 1820, locuitorii din Sintandrei au arătat și ei că dijma în satul lor era fiscală. Dar, cu excepția domeniului fiscal Deva, ceilalți stăpîni feudali plăteau anual fiscoiului o arendă și, de aceea, iobagii proprii le dădeau lor dijmă din tot felul de bucate, precum și din miei și porci. Cei ce aveau sub zece miei sau porci, răscumpărau dijma cu cîte 2 creițari de fiecare miel sau porc ¹⁸⁾.

În unele sate, ca, de pildă, în Șoimușul de Mureș, dijma era percepută și de către fisc și de către stăpînii feudali. În astfel de cazuri, coexistența dijmilor fiscale cu cea pretinsă de nobili, se explică prin aceea, că aceștia din urmă arendau numai dijma din produsele solului, cea din animalele mărunte continuînd să o perceapă fiscoiul ¹⁹⁾.

Într-o serie de sate situate în zone deluroase și muntoase nobilii nu pretindeau iobagilor decît dijma din animalele mărunte. Printre acestea pot fi amintite Federi, Luncani, Nojag, Vălișoara etc. În Federi, de exemplu, iobagii au subliniat, în octombrie 1820, că nu aveau obligația de a da dijma din cereale, ci numai din oi, capre, porci și stupi. Acei care aveau sub zece, răscumpărau dijma plătînd de fiecare miel, ied, porc sau stup cîte 6 creițari. Doar nemeșul Vasile

Koszta pretindea iobagilor lui răscumpărarea integrală a „mieilor de Singeorz” (adică o dijmei de primăvară din miei), cu 4 zloți. Iobagii din Federi au arătat că nu dădeau dijma din cereale deoarece o răscumpărau cu „Ziua muierască” și cu zilele de clacă pe care le prestau la seceriș. După cum s-a văzut mai sus, cu aceste zile răscumpărau integral sau parțial, dijma din cereale sau din animalele mărunte și iobagii din Demsuș, Fărcădinul de Jos, Fărcădinul de Sus, Livezeni, Măgura, Petrila, Sălașul de Sus, Silvașul de Jos, Silvașul de Sus, Vilcelele Rele etc. În Măgura și Silvașul de Sus răscumpărarea era totală, dar în celelalte numai parțială, deoarece stăpînii feudali continuau să perceapă dijma din miei, iar în Vilcelele Rele și din vin.

Iobagii din Nojaș au precizat, în august 1820, că la ei în sat nu era în uz dijma fiscală. Nu era în uz nici dijma din produsele solului. Chiar și dijma din animalele mărunte o percepeau numai doi din cei cinci stăpîni feudali, și anume contesa Susana Bethlen și nemeșul Ludovic Bartsai. Dar și aceștia pretindeau numai dijma din porci.

Tot numai la dijmă din porci erau obligați și iobagii a șase din cei zece stăpîni feudali din Vălișoara. Cei care pretindeau, în afară de dijma din porci, și dijmă din miei, iezi și stupi, erau grofii Ludovic și Albert Gyulai. Iobagii lor puteau răscumpăra dijma din porci cu 3 florini, iar pe cea din miei, iezi și stupi, dacă aveau sub zece, cu cîte 2 groșițe sau 6 creițari de bucată. Iobagii văduvei lui Francisc Fábian și ai văduvei lui Samuel Kenderesi nu erau obligați la nici un fel de dijmă²⁰).

Vălișoara, împreună cu Luncani, Bohoț, Bejan, Sulighete, Săliștioara, Dealu Mare, Runc, Fornădia și altele, făceau parte dintr-un grup de sate în care, dacă dijma din miei, iezi, stupi și eventual cereale se percepea obișnuit, în schimb din porci se pretindea unul gras. Dar nu unul din zece porci, ci unul gras de fiecare sesie întreagă. Porcul gras trebuia dat însă de toate familiile iobăgești ce populau sesia întreagă, indiferent de numărul lor. Dacă sesia era de jumătate, familiile iobăgești ce o foloseau aveau obligația de a da numai o jumătate de porc gras, sau se puteau înțelege cu familiile țăranilor ce foloseau altă sesie de jumătate, pentru a da împreună unul. În 1806, de pildă, contelui Ștefan Gyulai îi reveneau : a) un porc gras după sesia întreagă și cîte o jumătate de porc gras după cele trei jumătăți de sesii pe care le avea în Sulighete, deși sesia întreagă era folosită de un singur iobag iar jumătățile de sesie de 9, 7 și respectiv 2 familii de iobagi ; b) în Săliștioara îi reveneau doi porci grași după două sesii întregi folosite de 4 și respectiv 13 familii, precum și o jumătate de porc gras după o jumătate de sesie folosită de 2 familii de iobagi ; c) în Gelmar, o jumătate de porc gras după o jumătate de sesie veche folosită de 6 familii de iobagi ; d) în Vălișoara, o jumătate de porc gras, după o jumătate de sesie, folosită de 4 familii de iobagi ; e) în Fornădia, la fel, după o jumătate de sesie folosită de o familie de iobagi ; f) în Runc, doi porci grași, după două sesii întregi, folosite de două și respectiv o familie de iobagi ; și g) în Bohoț, doi porci grași, după două sesii întregi, folosite fiecare de cîte 2 familii de iobagi. În 1806, iobagii contelui Ștefan Gyulai din satele înșirate mai sus dădeau individual dijmă și din miei, iezi și stupi. Acei care aveau sub zece, plăteau, de fiecare miel, ied sau stup cîte 12 dinari, drept răscumpărare a dijmei. În niciuna

din aceste localități nu se percepe dijma din cereale, iar de la jeleri nu se prețindea nici dijma din porci, nici cea din miei, iezi sau stupi.

În 1815, urmașilor contelui Samuel Gyulai le reveneau, la fel, cite un porc gras sau cite o jumătate de porc gras, după sesiile întregi și, respectiv, de jumătate pe care le-au moștenit în Bejani, Sulighete, Săliștioara, Vălișoara, Dealu Mare și Fornădia, deși ele erau folosite de una pînă la 15 familii de iobagi. Spre deosebire de porcul gras, dat împreună de familiile ce foloseau sesiile, dijma din miei, iezi și stupi se percepea individual și de către fiii grofului Samuel Gyulai. Și în 1815, iobagii ce aveau sub zece miei, iezi sau stupi, răscumpărau dijma cu cite 6 cr. bucata.

Atît în conscripția din 1806, cit și în cea din 1815, se precizează că familiile iobăgești ce foloseau jumătăți de sesii se asociau între ele, pentru a da împreună un porc gras. În Săliștioara, de exemplu, cele 15 familii ce foloseau, în 1806, primele două jumătăți de sesii, dădeau, împreună un porc gras. Iar cele două familii ce foloseau cea de a treia sesie de jumătate, denumită „Trifească”, se asociau cu cei ce foloseau sesia de jumătate, denumită „Fornadiană”, pe care contele Ștefan Gyulai o ținea în zălog de la nemeșul Nádudvár.

Conscripția din 1815, arată că porcul gras putea fi răscumpărat cu bani. De pildă, în Fornădia, cei doi iobagi care foloseau sesia întreagă, puteau răscumpăra porcul gras cu 3 fl. ren., cei cinci iobagi care foloseau sesia întreagă din Dealu Mare îl puteau răscumpăra cu 6 fl. ren.; iar iobagul ce folosea jumătatea de sesie veche din Vălișoara, dădea, în locul jumătății de porc gras, 6 fl. ren. pe an etc.²¹⁾.

În satele de mai sus, obiceiul de a da porcul gras, precum și practica de a-l răscumpăra cu bani, era în vigoare și în 1820. În Vălișoara, de exemplu, în afară de membrii familiei Gyulai, permiteau răscumpărarea porcului gras; contesa Susana Bethlen (văduva lui Avram Bartsai), nemeșul Domokos Szeredai, nemeșul Ribitzei și urmașii micului nobil Adam Buda. Cei 20 iobagi ai contesei Susana Bethlen răscumpărau, împreună, porcii grași cu 14 florini anual; cei patru iobagi ai lui Domokos Szeredai cu 4 florini; cei trei iobagi ai urmașilor lui Adam Buda cu 6 florini; iar iobagul lui Ribitzei cu 3 florini.

În Bozeș, răscumpărau în 1820, porci grași: oamenii căpitanului Levandai cu 20 zloți; ai contelui Sigismund Kúnn cu 10 zloți; ai grofului Ștefan Kúnn cu 2 zloți și 30 cr.; și tot cu atît cei ai baronului Györffi. În acest sat, ceilalți nobili, și anume, baronul Leopold Bornemisza, contele Vasile Kúnn și fratele acestuia, Lupu Kúnn percepeau, în afară de porcul gras, și dijma obișnuită din miei, iezi și stupi. Singur nemeșul Szentpáli pretindea oamenilor săi dijma obișnuită din toate animalele mărunte și din toate produsele solului²²⁾.

Exemplele de mai sus dovedesc că, în primele două decenii ale sec. XIX, dijma prezenta o relativă uniformitate, chiar dacă în unele sate se percepea numai din animalele mărunte, iar în altele, și din animalele mărunte, și din cereale. Conscripțiile mai arată că, în acest interval, transformarea rentei din natură în bani a făcut oarecare progrese. Procesul transformării rentei din natură în bani este mai evident în cazul dijmii decît în cazul daturilor. El este reflectat de conscripții și în cazul rentei în muncă.

Renta în bani, după cum o caracterizează Lenin, era „rentă în natură, transformată în bani... în virtutea dezvoltării producției de mărfuri”²³). Procesul de transformare a rentei în natură în rentă în bani, era deci, consecința dezvoltării producției de mărfuri. Acest proces corespunde perioadei în care capitalul comercial și circulația monetară cunoaște o dezvoltare deosebită. Primele două decenii ale sec. XIX corespund în cazul Transilvaniei, perioadei în care procesul de descompunere a orânduirii feudale se accentuează. În această perioadă, ca urmare a dezvoltării comerțului și a circulației monetare, procesul transformării rentei în natură și a celei în muncă în rentă în bani, face incontestabile progrese și în comitatul Hunedoara. Trebuie subliniat că în acest comitat renta în bani a făcut cele mai mari progrese, fie în satele situate în apropierea centrelor miniere și a orașelor Hunedoara, Deva, Hațeg, Orăștie, fie în apropierea granițelor cu Țara Românească. Deci, în acele localități unde și moșierii și țărani dependenți au fost atrași pe scară mai largă în relațiile de marfă bani. Printre aceste localități pot fi amintite : Bozeș, Brănișca, Briznic, Bejani, Certej, Dealu Mare, Federi, Livezeni, Nevoieș, Petrila, Silvașul de Jos, Sintandrei, Vălișoara, Gelmar, Fornădia și altele. În Bozeș și Federi progresul rentei în bani este mai evident la daturi, în Vălișoara, Dealu Mare și Fornădia, la dijmă și daturi, în Silvașul de Jos la robotă, în Brănișca la robotă și dijmă, în Livezeni și Petrila la robotă și daturi, iar în Sintandrei și la robotă și la daturi, și la dijmă.

În toate aceste localități renta în bani a făcut, într-adevăr, progrese, dar ea continuă să coexiste alături de renta în muncă și în natură. În Bozeș (s-a arătat mai sus), iobagii conților Ștefan și Sigismund Kúnn, cei ai grofului Györffi și cei ai căpitanului Levandai își răscumpărau dijma plătind anual între 2 zloți și 30 cr. și 20 zloți. Ceilalți nobili continuau să o pretindă însă în natură. La fel stăteau lucrurile și cu daturile în muncă. Oamenii căpitanului Levandai și cei ai baronului Leopold Bornemisza răscumpărau țesutul, plătind anual, fiecare, între 7 și 14 cr., în timp ce iobagii celorlalți nobili din Bozeș prestau efectiv torsul și țesutul. De altfel, și oamenii căpitanului Levandai și cei ai baronului Bornemisza răscumpărau numai țesutul, nu și torsul. Și mai defavorabil era raportul între renta în bani și robotă. În Bozeș, numai doi iobagi își răscumpărau zilele de robotă (împreună cu celelalte obligații), plătind anual o rentă în bani de 20 zloți. Restul iobagilor le îndeplineau efectiv, prestind anual, împreună, 1 163 zile cu cite 2 boi și 6 646 zile cu palmele.

În cazul satelor Livezeni și Petrila, alături de daturi în muncă și în natură, iobagii dădeau importante sume de bani. În aceste sate, situate în apropiere de pasul Vulcan, de Hunedoara și Hațeg, a înregistrat progrese însemnate și procesul de transformare a rentei în muncă în rentă în bani. În Livezeni, de exemplu, cei 140 iobagi răscumpărau așa-zisa „slujbă bărbătească” cu suma de 497 fl. pe an. Alături de această sumă importantă, ei prestau 13 270 zile de slujbă anuală. În Petrila, toți cei 147 de iobagi ai grofului Adam Kendeffi și-au răscumpărat robota plătind împreună, o rentă anuală, de 1 600 zloți. Spre deosebire de iobagi, cei 60 jeleri ai acestui grof, continuau să presteze renta în muncă, efectuind 3 000 zile pe an²⁴).

Renta în bani era prezentă deci la începutul sec. XIX în diferite părți ale comitatului Hunedoara, fără a ajunge să se generalizeze. În ansamblul localită-

șilor rurale hunedorene, satele unde robota a fost înlocuită, total sau parțial, cu taxe bănești, erau incomparabil mai puține decât acelea unde se pretindea numai renta în muncă. La fel, erau cu mult mai puține satele unde daturile și dijele fuseseră înlocuite, total sau parțial cu rentă în bani, în comparație cu acelea unde continuau să se pretindă numai în natură și în muncă. În localitățile unde cele trei tipuri de rentă coexistau, în cele mai multe cazuri, obligațiile în muncă și în natură jucau un rol mai important decât cele în bani.

Dacă renta în bani n-a făcut progrese mai mari, în primele două decenii ale secolului al XIX-lea, acest lucru se explică, pe de o parte, prin insuficiența dezvoltare a unor orașe și regiuni industriale, care să dea posibilitate iobagilor

Nr. crt.	Denumirea localității	Anul conscripției	Nr. stăpînilor feudali	Nr. familiilor de țărani dependenți	Nr. zilelor de robota prestate anual cu		Nr. funcțiilor de lină sau cînepă toți anual	Nr. coților de pinză țesuți anual	Nr. găinilor date anual	Nr. cocoșilor tineri dați anual	Nr. ouălor date anual
					boii	palmele					
1.	Mintia	1806	1	18		2444	—	—	—	—	—
2.	Sulighete	1806	1	23		2588	—	—	46	276	460
3.	Săliștioara	1806	1	23		2954	—	—	210	—	300
4.	Certej	1807	1	23		2231	—	—	16	16	160
5.	Boholț	1820	5	65		4479	5	—	34	61	880
6.	Bozeș	1820	13	99	1918	6646	241	40	243	—	1350
7.	Brănișca	1820	1	64		6604	—	—	63	126	630
8.	Demsuș	1820	13	40		3792	—	—	34	5	396
9.	Fărcădinul de Jos	1820	1	16		1024	—	—	16	32	192
10.	Fărcădinul de Sus	1820	5	35	1456	2536	—	—	35	—	420
11.	Federi	1820	6	46		3276	260	267	46	46	548
12.	Luncani	1820	1	49	—	5304	—	—	—	—	—
13.	Măgura	1820	31	46	—	3355	—	—	3	—	30
14.	Nojag	1820	5	50		4628	—	—	40	43	650
15.	Livezeni	1820	29	140	—	13270	264	40	30	—	240
16.	Petrila	1820	8	270	—	13443	1200	—	62	117	620
17.	Pui	1820	5	72	3540	6612	430	—	72	80	864
18.	Sălașul de Sus	1820	6	24		3640	—	—	24	—	288
19.	Săcămaș	1820	2	33	—	3122	—	—	2	16	201
20.	Sîntămăria de Piatră	1820	1	166	—	5504	240	—	—	52	260
21.	Sîntandreaș	1820	4	69		4982	55	48	37	21	481
22.	Silvasul de Sus	1820	5	10	—	1562	—	—	10	10	120
23.	Șoimușul	1820	8	72		5876	17	—	73	73	1440
24.	Vîlcelele Rele	1820	12	54		5616	—	—	54	—	540
25.	Vălișoara	1820	10	49		6500	98	—	49	99	710

să-și valorifice, în condiții optime, produsele agricole și forța de muncă, pentru a-și putea răscumpăra obligațiile feudale ; iar pe de altă parte, se explică prin faptul că nici nobilii n-au avut mijloace financiare pentru a-și procura inventar viu și mort propriu, cu ajutorul căruia să înlocuiască forța de muncă gratuită a țăranilor dependenți. Iată de ce, renta în bani n-a ajuns să se generalizeze, în preajma anului 1820, continuând să predomină renta în muncă.

Tabelul de mai jos, întocmit pe baza conscripțiilor unor moșii particulare și a celei czirákienne, oferă cifre impresionante privind obligațiile în muncă și în natură ale iobagilor și, în același timp, permite să se scoată în evidență raportul dintre aceste obligații și renta în bani :

Nr. cârtoarelor date anual	Nr. găinușelor date anual	Nr. melcilor dați anual	Nr. cupelor de alune date anual	Nr. ocalelor de pește date anual	Nr. ocalelor de seu date anual	Nr. cupelor de unt date anual	Nr. coșurilor de rășină date anual	Nr. mierțelor de oază date anual	Valoarea taxelor bănești anuale în		Observații
									fl. ren.	cr.	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	La primele 4 loca- lități e redat nu- mai un nobil, de- oarece datele pro- vin din conscripții particulare.
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	53	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	14	68	43	
—	—	—	—	—	—	24	—	—	24	—	
—	—	—	—	—	—	1	—	—	45	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	13	500	75	—	—	—	—	—	104	6	La primele 4 loca- lități e redat nu- mai un nobil, de- oarece datele pro- vin din conscripții particulare.
—	—	800	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
5	76	370	—	39	8 1/2	64	29	—	617	30	
19	116	3800	208	—	38	—	224	—	3530	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	4	—	—	
—	—	—	—	—	—	1 1/8	—	—	3	42	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	40	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	19	24	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	27)
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	34	—	

Datele din tabelul de mai sus demonstrează că renta în muncă, percepută sub forma zilelor de slujbă sau robotă, continua să joace un rol predominant în ansamblul obligațiilor iobăgești la începutul sec. XIX. Prestată cu animalele de tracțiune, ori cu palmele, săptăminal sau anual, slujba iobăgească avea și acum menirea de a pune în valoare pământurile alodiale, lucrate de nobili în regie proprie. Prin frecvența și numărul lor impresionant, zilele de robotă apăsau strivitor asupra gospodăriilor iobăgești, sustrăgând principala forță de muncă de la prelucrarea loturilor proprii, în perioadele cele mai favorabile efectuării mun-cilor agricole.

După zilele de slujbă iobăgească, cea mai mare frecvență o au daturile în natură privind găinile, ouăle și cocoșii tineri. Celelalte obligații în natură și anume, ocalele sau cupele de alune, unt, seu, muștar, măceșe, prune uscate, semințe de cînepă, semințe de ienupăr, sforile de ciuperce, tocurile de rășină, sforile de tei, animalele sălbatice sau mierțele de ovăz, aveau, în general, un caracter accidental, fiind pretinse în regiunile de munte, unde se puteau procura și, unde, alte obligații erau, eventual, mai reduse.

În comparație cu daturile în natură, cele în muncă apar în tabel cu o frecvență mai redusă, lucru ce se explică prin faptul că torsul și țesutul se percepeau în puține comune uniform. Acolo unde torsul și țesutul difereau de la un stăpîn la altul, de la un iobag la altul și, prin urmare, calculul era mai anevoios, conscriptorii s-au mulțumit să consemneze că se pretindeau în mod variat, fără să dea măcar cifre aproximative. Țesutul apare în tabel cu o frecvență și mai redusă decît torsul, deoarece, în cele mai multe cazuri, conscriptorii presupuneau că lîna sau cînepa toarsă era și țesută de iobagi. Daturile în muncă apăsau mai ales asupra soțiilor țăranilor dependenți.

Dijma nu a fost inclusă în tabel, întrucît varia de la an la an, în funcție de recoltă și de numărul animalelor mărunte ale iobagilor. În plus, dijma nu se percepea de la jeleri, iar într-o serie de sate hunedorene, ea era răscumpărată cu așa-zisa „slujbă muierască”, și cu zilele de clacă pretinse de moșieri la secerișul cerealelor. Greutățile întîmpinate de scribi în calcularea dijmei a făcut ca ea să nu apară fixată cantitativ în conscripții decît foarte rar. Dijma, împreună cu daturile în natură, apăsau și ele asupra gospodăriilor iobăgești, lipsindu-le de o parte din produsele alimentare.

În ceea ce privește renta în bani, ea face progrese mai substanțiale în satele situate în jurul orașelor mai mari și în apropierea regiunilor miniere, fără a ajunge predominantă. În majoritatea satelor din comitatul Hunedoara, unde renta în bani era prezentă, ea juca un rol secundar în comparație cu renta în muncă.

NOTE

1. V. I. Lenin, **Opere complete**, vol. 1, Ed. pol. 1960, p. 185.

2. Ibidem, vol. 3, București, 1961, p. 180.

3. Șt. Meteu, **Viața agrară, economică a românilor din Ardeal și Ungaria**, vol. III, (lucrarea în manuscris), p. 270, 288-289 și 298-299.

*) 1 galben = 4 florini renani și 30 creițari.

4. Arhiva istorică a Filialei Academiei Republicii Socialiste România din Cluj, **Urbaria et Conscriptioes**, fascic. 5, nr. 3, p. 364–709.
5. Arh. ist. a Fil. Acad. Cluj, **U. et C.**, fascic. I, nr. 11, p. 33–183.
6. Șt. Meteș, **op. cit.**, vol. III, p. 291–292.
7. Ibidem, p. 231–292.
8. Ibidem, p. 285–286.
9. Arh. ist. a Fil. Acad. Cluj, **U. et C.**, fascic. 3, nr. 3, p. 218.
10. Arhivele Statului Cluj, **Arhiva familiei Bartsai**, vol. VIII/367, 368 și 369.
11. Arh. ist. a Fil. Acad. Cluj, **U. et C.**, fascic. 5, nr. 5, p. 216–217.
- *) Dacă în anii cu recolte compromise din primul deceniu al sec. XIX, prețul unei mierțe de griu sau porumb n-a urcat peste 2 florini, în 1815–1817, o mierță de griu sau porumb a ajuns să se vîndă frecvent cu 12–15 florini și uneori chiar cu 20–30 florini.
- *) 1 oca = 1 cupă ardeleană ; 1 oca mică = 3/4 din cupa ardeleană.
12. Șt. Meteș, **op. cit.**, vol. III, p. 231–233 și 305–307. z z z z z z z z
13. Ibidem, p. 249–280.
14. Ibidem, p. 239.
15. Ibidem, p. 239–280.
16. Arh. ist. a Fil. Acad. Cluj, **U. et C.**, fascic. 5, nr. 3, p. 427–620; și Șt. Meteș, **op. cit.**, vol. III, p. 228–229.
17. Șt. Meteș, **op. cit.**, vol. III, p. 251–252, 255–258 și 272–273.
18. Ibidem, p. 237–238 și 288–289.
19. Ibidem, p. 298–301.
20. Ibidem.
21. Arh. ist. a Fil. Acad. Cluj, **U. et C.**, fasc. 5, nr. 3, p. 344–709, și fascic. 5, nr. 5, p. 117–302.
22. Șt. Meteș, **op. cit.**, vol. III, p. 234 și 305–307.
23. V. I. Lenin, **Opere** vol. 21, Ed. pol. 1958, p. 55.
24. Șt. Meteș, **op. cit.**, vol. III, p. 261 și 272–273.
25. Arh. ist. a Fil. Acad. Cluj, **U. et C.**, fascic. 5, nr. 3, p. 217–516.
26. Arh. ist. a Fil. Acad. Cluj, **U. et C.**, fascic. I, nr. 11, p. 632–634.
27. Șt. Meteș, **op. cit.**, vol. III, p. 228–310.

ASPECTS DES OBLIGATIONS DE LA PAYSANNERIE ASSERVIE SUR LE DOMAINE ET SUR D'AUTRES TERRES DU COMITAT DE HUNEDOARA AU DÉBUT DU XIXe SIÈCLE

R é s u m é

Seuls maîtres de la propriété féodale des terres, les nobles de Transylvanie, parmi lesquels ceux du comitat de Hunedoara, continuaient au début du XIXe siècle à bénéficier du plus-produit de la paysannerie dépendante sous forme de rente féodale. Parmi les différents types de rente féodale, celle en travail, perçue sous forme de journées de travail, ou de corvée, occupait toujours la première place.

La rente en argent a fait des progrès, durant cette période, dans les villages proches des régions minières et des grandes villes. Cependant, considérée dans l'ensemble des villages du comitat, elle jouait encore un rôle secondaire par rapport à la rente en travail.

ISTORIE MODERNĂ ȘI CONTEMPORANĂ

GELU NEAMȚU

Elementele radicale din rîndul tinerilor ardeleni stabiliți în România, unde desfășurau o susținută activitate politică, își fac auzit glasul printr-o proclamație manifest, tipărită la București, cu data de 18 august 1885, semnată „Comitetul de inițiativă al Iredentei române”. Elaborată de Gh. Secășanu și Gh. Ocășanu, fondatori și conducători ai societății „Carpați”¹⁾, ea exprima atitudinea și poziția unui cerc mult mai larg. În principal ea constituia replica dată intensificării politicii de deznaționalizare a românilor din Transilvania, îndreptîndu-și ascuțișul în special împotriva societății „EMKE” (Erdélyrészi magyar közművelődési egyesület – Societatea transilvană maghiară pentru cultură), menită a înfăptui cele urmărite de guvern.

Tipărită în 100 000 de exemplare, cu litere roșii în chenar tricolor, Proclamația se adresa de fapt tuturor românilor, chemîndu-i la solidaritate, în scopul accelerării procesului istoric al unirii Transilvaniei cu România.

Calea preconizată era ridicarea la luptă a maselor, declanșarea unei revoluții îndreptate împotriva regimului dualist, împotriva habsburgilor.

„Ordinea legală” a încetat pentru românii subjugați – se spune în Proclamație – deoarece nici un drept nu mai poate fi apărut prin ea. „O nouă iobăgie mai rea ca cea din trecut vi se pregătește”, avertizează manifestul, și continuă prin a descrie oprimarea la care sînt supuși românii: „O administrație, ostilă sub toate formele și în toate direcțiile cînd se tratează de voi, v-a nimicit buna stare materială, vă gonește din țara voastră strămoșească ori vă pune iarăși sub regimul biciului domnesc”. Indemnul la revoltă este direct: „Nu aveți arme. Așa e. Revoluția pe față nu vă este încă cu putință. S-au schimbat vremurile de la Horea încoace. O să le aveți însă și veți face-o”. Evident, deschiderea unei atari posibilități era condiționată de renunțarea la credința față de împărat, care „E un tiran ca toți ceilalți, care vă cere punga și sîngele scump al copiilor voștri și nu vă dă în schimb decît urgia și disprețul”. Și încheie la modul imperativ – fiecare român, trebuie să se convingă că „garanția reală și statornică a neatrînrării patriei sale nici în tratate, nici în politica de azi pe miine, ci în completarea unității noastre politice se va găsi”²⁾.

Tendențele evidente de unitate și limbajul violent al Proclamației, a îngrozit literalmente administrația și aristocrația din Transilvania, precum și guvernul.

Proclamația a fost răspîndită în Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, mai ales prin oficiile poștale. Reacția guvernului a fost și promptă și fără pre-

cedent. Ministrul de interne a ordonat cele mai severe percheziții³, ministrul de justiție a dat ordin ca toate oficiile poștale să trimită celui mai apropiat tribunal, pentru examinare, scrisorile suspecte ce vor sosi din România, anulind astfel secretul corespondenței, garantat de constituție⁴). Forțele jandarmerești se întăresc, tribunalele, și mai ales cel de la Tîrgu Mureș, se pun în stare de alarmă. Se dezlănțuie un val de teroare îndreptat în primul rînd împotriva intelectualității românești. Ziarele deschid o rubrică specială intitulată : „**Perchezițiuni domiciliare și arestări**”, care apare cu regularitate timp de cîteva luni. Sate întregi sînt supuse percheziției. Se părea că orașele Transilvaniei sînt sub stare de asediu. N-au lipsit voci (în presa guvernamentală), care să ceară ridicarea de „furci” (spinzurători), ca la 1848.

Deva este și ea cuprinsă în aria de răspîndire a Proclamației. Aici se instăpînise o situație politică agitată încă din 1883–1884, cu ocazia manifestațiilor împotriva introducerii limbii maghiare în școlile medii românești. Se menținea încă proaspătă amintirea procesului intentat organizatorilor și oratorilor de la adunarea populară din 10 martie 1883, proces desfășurat în Deva și prelungit pînă în 1885⁵). Pe lîngă aceasta, în satele din jurul Devei, procesele între țărani și moșieri se țineau lanț, de ani de zile. De asemenea, prin „comasări”, țărani erau deposedați de pămînturile cele mai fertile, de către moșieri. În satul Spálnaca, țărani erau în ultima fază a procesului cu Teleki Károly, iar pierderea procesului în fața celei de a treia instanțe ar fi însemnat, pur și simplu, că sînt forțați să abandoneze satul. La Silvași și Uioara de Sus, același conte care făcuse comasări, prin interzicerea accesului pentru vitele țăranilor la adăposturi, stîrnise puternice nemulțumiri⁶).

În această atmosferă explozivă, „Proclamația Iredentei române” va potența lupta românilor din Deva și jur pentru eliberare națională și socială.

Datorită unor pagini memorialistice ale avocatului Francisc Hossu-Longin, aflate printre manuscrisele Bibliotecii Centrale Universitare din Cluj, se poate urmări pas cu pas, drumul parcurs de către un exemplar al acestei Proclamații care a ajuns la Deva⁷).

La oficiul poștal din Deva, Casina română și Fr. Hossu-Longin dispuneau de o cutie poștală specială. În dimineața zilei de 6 septembrie 1885, Fr. Hossu-Longin își ridică corespondența sosită, după care, s-a oprit la librăria „Frații Hirsch”, de unde, în mod obișnuit, își cumpăra ziarul „Egyetértés” („Concordia”), ziar de stînga, ce apărea la Budapesta. Așteptînd să primească ziarul, deschise un plic care se deosebea de celelalte. În interiorul plicului se afla o tipăritură cu litere roșii în chenar tricolor românesc. Nu apucă s-o citească, deoarece librarul se aplecă și el asupra scrisorii și-l întrebă ce ar putea fi. Hossu-Longin, împăturind instinctiv tipăritura, îi răspunse că nu e nimic deosebit și plecă acasă, unde o citi împreună cu soția, peste măsură de speriată aflînd conținutul Proclamației. Soția sa tocmai insista să-i ia Proclamația și s-o distrugă, cînd clienți grăbiți îl solicitară la cancelaria avocațială, astfel că scrisoarea i-a rămas vîrîtă în buzunarul dinafară al jachetei. Lucră în cancelarie pînă tîrziu la ora mesei. În timp ce-și lua masa, un servitor de la tribunal îi aduse o citație ur-

gentă, emisă chiar în acea zi, prin care i se cerea să se prezinte neapărat la tribunal, la orele 14⁰⁰). Fiind tocmai ora prevăzută, se grăbi să apară în fața judecătorului de instrucție, căruia îi fusese repartizat.

Ce se întâmplase între timp? Librarul Adolf Hirsch – cum află ulterior Hossu-Longin – plecă la cafenea mai devreme decât obișnuia. Aici se purtau discuții în legătură cu „Proclamația roșie” care împinzea Transilvania. Dorind să se laude, librarul afirmă că a văzut și el o asemenea Proclamație. De la masa vecină, Ioan Balomiri, fost deputat guvernamental în dieta de la Budapesta, trăgea cu urechea. Acesta, printre altele, avea și indeletnicirea de agent secret al procurorului Horváth Simon, care își dobândise o tristă faimă de zbir al intelectualității din comitatul Hunedoarei.

I. Balomiri îl luă de guler pe librar și-l interogă pe loc, fără vreun rezultat însă, căci brusc, A. Hirsch devenise mai circumspect. Balomiri alergă însă la procuror pe care-l informă asupra celor auzite. Tot atât de precipitat, procurorul aduse cazul în fața lui Sölyom Fekete Ferencz, președintele tribunalului, alt stilp al regimului dualist, care încredință cercetarea judeului de instrucție Iosif Pop Gherendi. Deoarece însă, Balomiri nu specificase procurorului pe care dintre frați i-a interogat, fu adus la tribunal Samuil Hirsch, de la care evident, nu s-a putut scoate nimic, însă acesta dându-și seama de confuzie, le ceru să se ocupe de fratele său Adolf, care frecventează cafenelele și este la curent cu știrile din gazete. Citat imediat, Adolf Hirsch, de teama unor consecințe grave, mărturisi unde văzuse proclamația și astfel judele de instrucție semnă pe loc o cîtație către Hossu-Longin, care sosind în scurt timp, fu interogat într-o sală a tribunalului, care putea fi supravegheată din două săli alăturate unde se auzeau perfect discuțiile duse acolo și unde ascultau cu siguranță, procurorul și președintele, așa după cum ne lasă să înțelegem Hossu-Longin. În camera unde se lua interogatoriul se aflau doar trei persoane, judele de instrucție Iosif Pop Gherendi, cancelistul Koncz Aladar, care nota procesul verbal și interogatul, avocatul Fr. Hossu-Longin.

De la început Fr. Hossu-Longin recunoscă că a primit pe poștă o tipăritură roșie⁹⁾, afirmă însă că nu a avut timp s-o citească, grăbindu-se la clienții săi și că plicul, împreună cu ziarele primite, au rămas pe masa „Casinei” române¹⁰⁾.

Dar nu numai fruntașii români au primit „Proclamația iredentistă”, ci și personalități politice din guvern¹¹⁾, iar la Deva, după declarația lui Hossu-Longin, reiese că au primit și oamenii guvernului, președintele tribunalului și temutul procuror Horváth Simon. Făcând această declarație „jenantă”, cu discreție, judele de instrucție îi făcu semn că sînt supravegheați (cancelistul nu putea observa, stînd cu spatele la cei doi) și să se oprească aici. Apoi încheie dictarea procesului verbal cu hotărîrea de a se efectua o percheziție la Casină. În momentul cînd cancelistul ieși probabil să raporteze procurorului mersul lucrărilor, judele – un român „blind și conștiincios”, cum îl caracteriza Hossu-Longin – prieten vechi al familiei sale, îi ceru pe „nerăsuflete” să-i spună unde se află de fapt proclamația pentru ca să nu o caute acolo. Dîndu-și încă de mai multă vreme seama că uitase plicul în buzunarul său, îl scoase de acolo și-l întinse judeului: „Bine” – zise acesta surizînd și virî Proclamația într-un buzunar al pantalonilor și mai adăugă: „Aici n-o s-o afle d-l procuror Horváth”¹²⁾.

Astfel că Hossu-Longin – cum ne mărturisește – a putut asista cu toată liniștea la percheziția Casinei, precum și la percheziția locuinței sale, unde-i fu răsturnată toată casa, arhiva, pină și cămara și bucătăria, evident, fără nici un rezultat. Așa a scăpat Fr. Hossu-Longin de procesul de înaltă trădare, la tribunalul din Tirgu Mureș, unde ar fi trebuit să fie transportat în caz că proclamația s-ar fi găsit la el.

Percheziția este semnalată atât de „**Tribuna**”¹³⁾, cit și de „**Gazeta Transilvaniei**”¹⁴⁾. „**Gazeta**” indică persoanele care au luat parte la percheziție : judele de instrucție, procurorul și doi jandarmi.

Un corespondent de presă din Deva, înfățișând mai amănunțit percheziția avocatului Hossu-Longin redă și atmosfera existentă în oraș. Proclamațiile ce se zice că s-au trimis din România, – scrie corespondentul – au produs o mare spaimă. „Ministrul de interne și de honvezi au ordonat ascuțitul baionetelor și săbiilor, s-au ordonat patrule de jandarmi și honvezi, care umblă ziua-noaptea ca nu cumva românii să se „revolte”. Românii din Deva sunt urmăriți pas cu pas”¹⁵⁾.

Frații Hirsch, pentru a nu-și pierde creditul la autorități, publică o dezmințire la știrea că ei ar fi fost arestați în legătură cu „Proclamația iredentistă”, arătând că au fost doar interogați și puși în libertate, afirmându-și în același timp și atașamentul față de împărat¹⁶⁾.

Lucrurile nu s-au oprit aici, deoarece la Deva soseau în continuare asemenea proclamații, motiv pentru care primăria orașului afișează o săptămână mai târziu, la toate colțurile străzilor **Publicația** nr. 3321/1885¹⁷⁾, cu următorul conținut : „Din partea primăriei orașului Deva se face cunoscut, că toți aceia, care fie imediat prin poștă, fie mediat prin altă cale au primit proclamațiuni **ce derivă din România**, purtând subscrierea „**comitetul de acțiune iredentist**”, și avind un cuprins ce atîță și îmbărbătează în contra statului..., a Majestății Sale c. reg. și în contra clasei posesorilor, să predea aceste proclamațiuni în persoană, subscrisului, în termen de 24 ore, căci în cazul contrar vor fi amenințați cu asprimă legii și se va porni în contra lor cercetarea criminală.

Deva, 13 septembrie 1885. Subscris : **Csürös Antal**, protonotar,
loțiitor de primar.

În afară de afișarea publicației, magistratul orașului Deva a dat în aceeași zi (13 septembrie), ordin să se bată și toba prin oraș. „**Tribuna**”¹⁸⁾ publică anunțul făcut pe această cale, care diferă de cel tipărit, prin faptul că pentru predarea proclamației se acordau 8 zile. Iată conținutul acestuia : „Fiește care, cine a căpătat reclamație de revoluțiune din Țara Românească, are să o aducă în 8 zile la casa orașului, că dacă nu, se va face cercetare de casă și la cine se vor afla reclamații de revoluțiune acela va fi pedepsit aspru”.

Scurt și cuprinzător. Lipsa de tact a oficialităților s-a dovedit încă o dată, căci fiind duminică și aflindu-se mulți țărani de prin împrejurimile Devei, anunțul în loc să molcomească spiritele, mai mult le-a tulburat, și spune corespondentul, martor ocular al agitației, „nu auzai pe strade despre altceva vorbind, chiar și de (cătore) popor, decît despre „proclamațiunea revoluționară”.

O știre foarte interesantă, publicată de „Gazetă” după „Nemzet”, care la rîndul său, informat din Deva, releva un fapt pînă astăzi necunoscut, acela, că pe lingă „Proclamația Iredentei române” știută, mai circulau și alte tipărituri, semnate (semnătura fiind făcută cu mina) „Iredenta română”. Una dintre acestea invita la „prenumeratiune” (abonament) pentru cartea „Viața lui Horea”. Asemenea scrisori primesc inspectorul școlar Réthy Lajos și vicecomitele Barcsay. Scrisorile au fost expediate din România, dar ziarul maghiar susține că au fost tipărite în Hațeg. Scrisorile purtau și un sigil cu literele „R.I.” (România Iredentă). Vicecomitele și procurorul au pornit să caute pe autorii și răspînditorii tipăriturii. „Gazeta Transilvaniei” se îndoaiește totuși că invitațiile de abonament au fost tipărite în Hațeg, deoarece acolo nu există tipografie, decît numai dacă nu va fi existînd una secretă, ironizează redactorul. A fi abonat la „Viața lui Horea”, constituia un delict politic. Pentru că a răspîndit cîteva exemplare din acest roman, cunoscutul fruntaș național Rubin Patița a fost condamnat în 2 septembrie 1885 la 6 săptămîni închisoare¹⁹). La aceasta se adaugă procesul lui George Barițiu, pentru publicarea unei serii de articole despre Horea, cu un an în urmă, cu ocazia centenarului răscoalei din 1784, a cărui sărbătorire a fost interzisă de autoritățile²⁰).

În cercul Orăștiei s-au trimis, la 16 septembrie, circulare notarilor pentru a înștiința poporul să predea Proclamația în decurs de 8 zile²¹).

În legătură cu frîmîntările provocate de Proclamație, zierele guvernamentale au început să-i atace pe români ca „nepatrioți” și „agitatori”.

Un răspuns curajos și demn, acestora, vine tocmai de la Deva, printr-un articol publicat de „Gazeta Transilvaniei”²²), cu titlul „Cine e nepatriot și cine agitează?”, semnat „Cassiu”.

Autorul arată că ziaristica șovină, cuprinsă de delir, zi de zi strigă că țara e plină de nepatrioți care nu fac altceva decît agită mereu. Acești agitatori au fost descoperiți în special între „oamenii cu carte” ai naționalităților, intelectualii independenți ai românilor și sașilor din Transilvania. Vina lor capitală este că nu se lasă deznaționalizați.

De fapt, agitatori prin faptele lor sînt opresorii, clasele dominante, sînt miniștrii „constituționali” care nu vor să vadă nenorocirile din țară, care despoaie pe alegătorii români, maghiari, germani și de alte naționalități de libertatea de a-și da votul după plac. Nepatrioți, se spune mai departe în articol, sînt acei miniștri care risipesc averea țării pentru scopuri de deznaționalizare și caută să vîre vrajba între naționalități. Acei deputați care și-au cîștigat mandatul prin corupție și toată fericirea lor le este banul și luxul..., acei fișpani care terorizează municipii întregi, toți acei arhirei, profesori universitari, literați și academicieni care „fac politică de rasă”, acei procurori cămătari și președinți de tribunale afaceriști. Sînt analizate amănunțit și condamnate tarele coruptului regim dualist. În nici un caz, încheie autorul, nepatrioți și agitatori nu sînt aceia care „nu voesc să asuprească pe nimeni, nici să răpească limba nimănui, dar nici nu vor suferi ca alții să le ia ceea ce le este mai scump pe această lume”, și nici aceia „cari protestează în contra tuturor nedreptăților și fărâdelegilor, reclamînd egala îndreptățire națională !”²³).

Ecoul atît de viu al „Proclamației Iredentei române” din 1885 a constituit și pentru orașul Deva o treaptă în consolidarea tradiției luptelor naționale și sociale, un impuls nou dat tendințelor de unitate nutrite ardent și pe aceste me-leaguri românești.

NOTE

1. Șt. Pascu, **Marea Adunare Națională de la Alba Iulia**, Cluj, 1968, p. 151.
2. Anexe documentare I, apud. Al. Lapedatu, **Un episod revoluționar în luptele naționale ale românilor de peste munți acum o jumătate de veac**, București, 1937, p. 36–41.
3. **Tribuna**, anul II, nr. 195, din 28 august (9 septembrie) 1885, p. 778.
4. **Ibidem**, nr. 229 din 8/20 octombrie 1885, p. 915.
5. Biblioteca Centrală Universitară Cluj, **Donăția Fr. Hossu-Longin, Manuscrise**, ser-tar 251/5.
6. **Gazeta Transilvaniei**, anul XLVIII, nr. 225, din 10 (23) octombrie 1885, p. 3.
7. B.C.U., Cluj, **Donăția Fr. Hossu-Longin, Manuscrise**, seriar 246/3.
8. **Ibidem**, f. 1, citația cu nr. 4178 b.f.
9. **Ibidem, Manuscrise**, seriar 246/3, f. 2. Fr. Hossu-Longin credea că e o „proclama-ție iredentistă” din Paris. Tot pe atunci se credea că este o provocare a guvernului pentru a avea motive să aresteze pe fruntașii români, și în fine, alții credeau că proclamația a fost tipărită la Sibiu, în redacția Tribunei, unde s-a și făcut o per-cheziție în acest sens. Referitor la aceasta, vezi : **Tribuna**, II, nr. 217 din 27 sep-tembrie (6 octombrie) 1885, p. 867.
*) Valoarea din 1941.
10. **Ibidem**, f. 4 verso.
11. A. Lapedatu, **op. cit.**, p. 11.
12. B.C.U., **Manuscrise, ibidem**, f. 5.
13. **Tribuna**, anul II, nr. 195, din 28 august (9 septembrie) 1885, p. 778.
14. **Gazeta Transilvaniei**, anul XLVIII, nr. 190, din 27 august (8 septembrie) 1885, p. 1.
15. **Ibidem**, nr. 191 din 28 august (9 septembrie) 1885, p. 2.
16. **Ellenzék**, din 12 septembrie 1885, apud „**Gazeta Transilvaniei**” nr. 195, din 3 (15 sep-tembrie) 1885, p. 3. Cf. și nr. 193, din 31 august (12 septembrie) 1885, p. 2.
17. **Ibidem**, nr. 196 din 4 (16 septembrie) 1885, p. 2.
18. **Tribuna**, anul II, nr. 202 din 5 (17 septembrie) 1885, p. 807.
19. „**Gazeta Transilvaniei**”, nr. 190, din 27 august (8 septembrie), 1885, p. 2.
20. **Observatorul**, anul VII, nr. 98, din 20 (8 decembrie) 1884, p. 393.
21. **Gazeta Transilvaniei**, nr. 215 din 27 septembrie (9 octombrie) 1885, p. 2.
22. **Ibidem**, nr. 197, din 5 (17) septembrie 1885), p. 1–2.
23. **Ibidem**, p. 2.

LA „PROCLAMATION DU MOUVEMENT IRRÉDENTISTE ROUMAIN” DE 1885, À DEVA

R é s u m é

Comme riposte aux mesures de dénationalisation prises par le gouvernement contre les Roumains de Transylvanie, les jeunes Transylvains établis à Bucarest ont publié en 1885 une Proclamation signée par le „Comité d’initiative du Mouvement Irrédentiste Roumain”.

Diffusée par la poste et par d'autres moyens en Transylvanie, dans le Banat, la Crișana et le Maramureș, celle-ci était un appel à la révolution contre le gouvernement et l'empereur.

La Proclamation fut diffusée aussi à Deva, où les autorités prirent des mesures rapides et sévères pour la saisir. Un exemplaire, reçu par l'avocat Francisc Hossu-Longin, déclencha une enquête judiciaire, sans qu'on ait pu pourtant le condamner, le corps du délit n'ayant pu être découvert. Le contenu incendiaire de la Proclamation, ainsi que les ordres des autorités aux habitants de livrer les exemplaires parvenus entre leurs mains, ont produit de vives agitations au sein des masses. Pour les Roumains de Deva et de ses environs, cette action a constitué un puissant encouragement dans la lutte pour la libération nationale et sociale, favorisant en outre les tendances vers l'unité politique.

CONSTANTIN CLEMENTE

În anul 1880, din inițiativa unor tineri intelectuali și oameni de cultură, a luat ființă la Deva, „Societatea istorică arheologică și de cultură a comitatului Hunedoara”. Evenimentul este salutat cu entuziasm de ziarul „Observatorul” de la Sibiu, printr-un articol publicat în prima pagină, sub semnătura B., în care se face o succintă prezentare a trecutului istoric al ținutului Hunedoarei.¹⁾

După opinia noastră, autorul articolului menționat nu este altul decât George Barițiu, una din personalitățile cele mai complexe și mai active ale poporului român din secolul al XIX-lea, editorul și redactorul responsabil al ziarului.

Că Barițiu cunoștea într-o măsură destul de însemnată ținutul Hunedoarei, nu mai există nici o îndoială.

Săpăturile arheologice de la Sarmizegetusa l-au îndemnat pe Barițiu la amănunțite cercetări în această zonă, care aveau să se finalizeze într-un raport înaintat Academiei – „Raport asupra călătoriei la ruinele Sarmizegetusei și a formațiunilor adunate la fața locului în anul 1882”.

Pentru a urmări procesul romanizării și reflectarea lui în tradițiile și săpăturile arheologice, el a vizitat în anii 1882 și 1885 localitățile Deva, Streiul, Hațegul, Sarmizegetusa etc.

Cunoașterea ținutului Hunedoarei i-a fost facilitată de legăturile ce le stabilise cu diverși colaboratori și corespondenți permanenți din Deva și Hunedoara, recrutați de Barițiu pentru știrile și faptele locale, ce urmau să fie publicate în „Gazeta de Transilvania” și „Foaia pentru minte”.

Este apoi de menționat și faptul că, în calitate de președinte al „Asociațiunii”, George Barițiu a condus adunarea generală a acesteia, care a avut loc la Hațeg, în anul 1891.²⁾

Două scrisori, descoperite recent între manuscrisele ce se păstrează în biblioteca documentară a muzeului din Deva, atestă legăturile lui Barițiu cu societatea de istorie și arheologie din acest oraș, preocuparea acestui ilustru om de cultură pentru dezvoltarea activității de cercetare a trecutului istoric al poporului nostru.³⁾ Mai trebuie spus că aceste legături nu au fost întâmplătoare și că s-au perpetuat pe parcursul mai multor ani.

Cu ocazia ședinței ținute în 29 mai 1881, în cadrul ședinței publice anuale, George Barițiu a fost primit în rîndul membrilor de onoare al societății de istorie și arheologie.

Cerabilului, Presidiu
ala Societății istorice și arheo-
logice
Gera

Societatea istorică și arheologică
a binevoitu a face subscripțiului
distintuama cu titulu neasteptatu de
atu numi membriu alu seu onorariu.

În semne de mulțumire caldă și
din partea mea, mi s-a permis a trans-
mite în primăra Văștea onorabilă
Prezidentu una prea mică adăsu
la bibliotecă acestei Societăți științe
fice și anume:

- 1) Dictionariu unghurescu românesc
magyar-roman szotar de S. Baritius
- 2) Dictionariu limbii române, elaborat
cu proiectu
- 3) Glossariu de vorbele straine etc.
- 4) Istoria regimintului alu II roma-
noscu granitarius Transilvania
- 5) Les forêts productives de la Rouma-
nie, d'après le livre de M. Aureliano
par H. Lesage, Paris 1876.
- 6) 5 Prosiuce 4e Statistica din România
din 1875-6-7.

Nola valsa litant qui thura non
habent.

Alu Onor. Presidiu

Gera, 20 Mai
1882.

proaplecatu

George Baritius

Scrisoarea de donație a lui George Barițiu din 1882

Onorat, Barițiu va mulțumi prin scrisoarea datată 30 mai 1882, de cîntea ce i se face și donează societății un număr de cărți, pentru biblioteca acesteia.

Este demn de remarcat, măcar în treacăt, faptul că pentru constituirea și îmbogățirea bibliotecii, societatea a făcut schimb de publicații și a primit cărți de la o seamă de societăți culturale, de la biblioteci și cărturari ai timpului.

În anul 1899, de pildă, secretarul general al Academiei Române, D. Sturdza comunică societății din Deva că „În ședința de la 12 februarie curent, Academia Română a primit cu bucurie propunerea ce i-ați făcut de a trimite Analele ei în schimbul Anuarului Societății pentru istorie și arheologie Comitatului Hunedoara, din care ați binevoit a ne înainta vol. IX pe 1896 – 98”.

Onorabile Președinți
Ale Societății istorice și etnografice
în Deva

Subscrisului mi-a permis a transmite pentru
fondul acestei societăți mică și micușă
sumă de bani de 100 fl. 10 pe care vă
rogu ca să o primiți primum de primis de
nică decanului redării în timpului și stăruie
testamentu.

Nela falsa letant, qui thura non habuit, sine
ultora Phineas.

A lăngă care am enore a subscris

Deva 25 Oct.
1884.

cu înalta stăruie și respectu
Georgie Barițiu.

Scrisoarea de donație a lui George Barițiu din 1884

În același an, bibliotecarul Academiei, Ion Bianu, mulțumește la rindul său președintelui acestei societăți pentru „acestu daru”.

Din Sibiu, Asociațiunea pentru literatură română și cultura poporului român”, va transmite, tot în 1899, mai multe volume societății din Deva, printre care : revista „Transilvania”, pe mai mulți ani, „Românii din Transilvania la 1733” de Nicolau Togan, „Date istorice” de Pușcariu și altele.

În sfârșit, cea de a doua scrisoare a lui Barițiu este datată : „Deva, 15 oct. 1884”.

Este interesant faptul că ambele scrisori sînt scrise la Deva și, probabil, expediate sau depuse personal de autorul lor președintelui numitei societăți.

Probabil că acestea au fost scrise de Barițiu cu prilejul peregrinărilor sale prin ținutul hunedorean, atras de frumusețea și bogăția locurilor dar mai întîi, așa după cum s-a văzut, de vestigiile sale istorice.

Legăturile lui Barițiu cu Societatea de istorie din Deva, reprezintă o pagină luminoasă din activitatea acesteia. Ele pun încă o dată în lumină figura acestui cărturar patriot, luptător neobosit pentru afirmarea românilor din Transilvania dorința de a-și aduce contribuția la împlinirea idealurilor de veacuri ale poporului.

NOTE

1. **Observatorul**, anul III, nr. 17, Sibiu, 10/27 mai 1880.
2. V. Netea, **George Barițiu**, Editura științifică, 1966.
3. Arhiva Muzeului județean Deva.

DEUX LETTRES INÉDITES DE GEORGE BARIȚIU

R é s u m é

L'auteur fait connaître deux lettres, inédites jusqu'à ce jour, de George Barițiu adressées à l'Association historique et archéologique de Deva.

Elles mettent en lumière les liens de l'érudit bien connu avec la région si riche en vestiges historiques de Hunedoara, ainsi que son rôle dans la création d'un Musée à Deva.

Aspecte economice și edilitar-gospodărești ale orașului Deva între anii 1919—1944

N. WARDEGGER

I. FRĂȚILA

Realizarea mărețului act de la 1 decembrie 1918 a creat posibilitatea ca și activitatea administrativă să se desfășoare într-un cadru politic și social nou, pe teritoriul statului național unitar, în condiții din ce în ce mai favorabile.

Pentru a ne face o imagine despre evoluția orașului Deva în perioada de care ne ocupăm, vom căuta în cele ce urmează, să cuprindem câteva aspecte din multiplele preocupări ale noii administrații.

După cum se știe, preluarea noii administrații în orașul nostru s-a făcut încă în toamna anului 1918 în condițiile prăbușirii monarhiei Austro-Ungare, când masele largi populare înlătură vechile autorități, formînd sfaturile muncitorești și consiliile naționale.

Inițiat la 7 noiembrie 1918, Consiliul național român din Deva, din care făcea parte, alături de dr. Virgil Olariu, dr. Iustin Pop, Moise Ioan și eminentul om politic și de stat de mai târziu, dr. Petru Groza, a exercitat un control puternic asupra administrării averii orașului, rezolvînd treburile obștești și asigurînd ordinea și liniștea publică¹⁾.

După 1 decembrie 1918, Primăria orașului Deva are la conducere pe primarul dr. Virgil Olariu, Augustin Herbay prim-notar, Iosif Andreică, șef de poliție, dr. Uliu Alexandru, juriconsult, dr. Eugen Hossu, medic, Ioan Seidelhaffer, socotitor și Alexandru Petcu, percepător orășenesc²⁾.

Ca urmare a destrămării administrației austro-ungare și a pagubelor provocate de război, din toamna anului 1918 și pînă în primăvara și vara anului 1919, în mod deosebit, consiliul național local și pe urmă primăria orașului, au avut de înfruntat o serie de greutăți. „Viața administrativă și economică din județ este complet paralizată” – recunoaște vicecomitele de Hunedoara, în raportul său pe luna noiembrie 1918, ținut în fața comitetului administrativ³⁾. „Activitatea s-a oprit pretutindeni, în uzinele mari, anume în fabrici, în mine” – relatează același raport – iar în mediul rural „imense hotare zac înțelenite”, nutiluate de nimeni, prezentînd tabloul unei vieți moarte⁴⁾.

Aceste împrejurări au avut o influență negativă, în primul rînd asupra alimentației publice, paralizînd-o complet, încît s-a impus luarea celor mai energice măsuri din partea noilor organe pentru înlăturarea foametei ce amenința întreaga populație. Într-o astfel de situație, toate eforturile autorităților locale erau îndreptate pentru restabilirea vieții publice și economice, urmărirea și pedepsirea cu asprime a speculei, ce lua proporții din ce în ce mai mari, înlătu-

rarea din mediul urban a elementelor corupte ale vechii administrații, infiltrate de la țară în centrele orașenești, pentru a scăpa de răspundere în fața mulțimii, și în mod deosebit, aprovizionarea populației cu alimente.

O serie de aspecte referitoare la ultima problemă sînt elocvent oglindite în nenumărate documente ale vremii.

Vechea autoritate în descompunere a comitatului „nu-și mai asuma răspunderea de ce se va întîmpla”⁵⁾. La nenumăratele telegrame ale comitatului din toamna anului 1918 trimise Ministerului Alimentației Publice, acesta răspunde, de asemenea, că nu-i „stă în putință a lua măsuri”⁶⁾. În rezolvarea problemei arzătoare a aprovizionării cu alimente, singur Consiliul național român din Deva a fost în măsură a da un ajutor prompt și eficient⁷⁾ „fiindcă are o mai mare influență asupra populației”⁸⁾ – recunoaște vicecomitele în raportul citat – reușind să salveze de la jaf și să strîngă toate surplusurile de cereale de la gospodăriile mai mari din raza comitatului, asigurînd transportul lor în localitățile destinate. Proviziile de cereale depistate au fost însă atît de minime încît nici cerințele momentane ale comitatului n-au putut fi satisfăcute⁹⁾. Astfel a fost necesar luarea altor măsuri : aprovizionarea cerealelor de la Chichinda-Mare, Arad și alte mori din țară, schimbarea unor cantități de carbune pe făină, sechestrarea transporturilor ilicite de cereale ș.a., pentru a evita foametea și consecințele ei ce băteau la ușă¹⁰⁾.

La sfîrșitul anului 1918 Deva se prezenta cu o suprafață urbană de 42 km² și 51 km² de hotar, populația orașului număra 10 178 de locuitori, majoritatea funcționari, comercianți, meseriași și cîteva sute de muncitori și agricultori, de naționalitate română, maghiară, germană etc.¹¹⁾.

În cele 1 301 de case construite din piatră și cărămidă, acoperite cu țiglă și șindrilă, cu un total de 2 199 încăperi, locuia 1 922 de familii, împărțite după cum urmează : 401 familii cu un copil, 293 cu 2 copii, 209 cu 3, 168 cu 4, 90 cu 5, 48 cu 6, 47 cu 7–10, 4 familii cu peste 10 copii ; 662 familii nu aveau copii. În anul 1918, anul la care se referă, de altfel, toate aceste date statistice, s-au înregistrat 156 nașteri, 84 băieți și 72 fete, iar decese s-au semnalat în 372 cazuri, 231 bărbați și 141 femei.

Orașul are două spitale cu 8 medici, 4 moașe calificate și 2 farmacii. În ultimii 10 ani rareori s-au ivit epidemii mai serioase, acelea au fost de scurtă durată și fără consecințe grave.

Aprovizionarea cu apă a populației se face nemijlocit din fîntini și izvoare. De altfel, prin oraș curge canalul Cernii. Străzile, numai cîteva din ele, cele principale, erau pavate, celelalte amenajate doar cu pietre rotunde. Canalizare nu avea. Industria, de asemenea, era slab dezvoltată : uzina electrică, o fabrică de conserve, o fabrică de brichetat nutreț și o fabrică de mașini și unelte agricole. În sprijinul desfășurării vieții economice și comerciale funcționează 3 instituții bancare. În învățămînt își desfășoară activitatea două școli medii, o școală normală și 5 școli primare. Pentru satisfacerea vieții spirituale, orașul are un teatru-cinematograf.

După cum se poate constata din cifrele relatate, orașul Deva n-a avut o pondere economică sau industrială. Populația orașului constînd, în mare parte din funcționari, mici meseriași și comercianți. Aceștia au avut de suferit mult în

timpul și după primul război mondial. „Din numărul total al săracilor – declara primarul orașului la începutul anului 1919 – abia 58 au avut drept la tratament gratuit” ¹²⁾ deși în oraș exista un număr de 96 invalizi, 295 văduve și 560 de orfani neputincioși și lipsiți de mijloace de existență ¹³⁾. La acest tablou sumbru mai putem adăuga jertfa celor 106 cetățeni, luptători activi în primul război mondial, a celor 12 eroi morți și 13 dispăruți, care nu s-au mai întors la vetrele lor. Pe de altă parte, populația orașului rămasă acasă a fost supusă unor grele încercări mai ales prin deseale rechiziții și contribuții făcute pentru război. Spre exemplificare arătăm că numai contribuția „benevolă” s-a ridicat la valoarea de peste 100 000 de coroane ¹⁵⁾.

Intenționind a pune ocrotirea poporului de la început pe baze cât se poate de temeinice, resortul ocrotirii sociale al Consiliului Dirigent s-a străduit și a reușit să cunoască în mod detaliat, toate lipsurile sanitare, igienice și sociale ale maselor populare din Transilvania. Dar, după cum s-a dovedit mai târziu, numai cu ordine circulare și îndrumări, fără un ajutor material efectiv, aceste probleme sociale nu și-au putut găsi soluționarea în condițiile exploatarei capitaliste. Consiliul Dirigent recunoștea că „Avem o mortalitate de copii exorbitantă, că poporul e în parte rău nutrit și rău adăpostit” ¹⁶⁾, dar mai departe a rămas în seama organelor administrative locale să se descurce cum pot. Și pentru ca să ne dăm seama de posibilitățile materiale de care a dispus primăria orașului, arătăm că averea sa se compunea din următoarele imobile ¹⁷⁾ : clădirea primăriei, spitalul epidemic cu o grădină, grădina publică cu ospătăria din interiorul ei, hotelurile, „Gara”, „Dacia” și „Crucea Albă”, magazinele și grajdurile orașului, abatorul public, cazarma militară, cariera de piatră „Pietroasa”, piața cu casa de vamă, târgul de porci și un palat cu locuințe de închiriat. În proprietatea orașului mai era cuprinsă și o suprafață de 3 iug. pășune și 458 iug. pădure. La inventarierea lor, făcută în 1920, această întreagă avere valora 2 428 870 lei. Majoritatea imobilelor fiind date în arendă, primăria realiza un venit anual de 38 082 lei ¹⁸⁾. Această sumă este mică dacă ne gândim că pe anul 1921–1922, bugetul de venituri și cheltuieli era de 417 564 lei ¹⁹⁾. Din analiza bugetului pe anul 1921–1922 se constată că orașul, în rest, își realiza veniturile din următoarele surse mai importante ²⁰⁾ :

– Din economia silvanală, pășune, fin și fructe	15 000	lei
– După vama pieței și târgului de vite	100 000	„
– Taxa pentru tăiat la abatorul orașului	34 000	„
– Impozitele după biletele de cinematograf și teatru	16 000	„
– Impozitul de vin, carne și spirt	9 300	„
– Pentru întregirea salariilor funcționarilor și spor de scumpete	127 000	„
– Taxa pașapoartelor pentru vite	5 000	„
– După dare de drum	24 000	„

Cheltuieli principale erau :

– Salariile și ajutoarele acordate funcționarilor în jur de	300 000	„
– Amortizarea datoriilor	26 992	„

– Iluminarea electrică	30 040 „
– Pentru curățenia publică	4 500 „
– Fondul pompierilor	40 000 „
– Întreținerea edificiilor orașului	49 136 „
– Tăierea pădurii și transportarea lemnului	15 000 „
– Ajutoare acordate săracilor din oraș	4 000 „
– Spese în cauze școlare	13 704 „
– Pentru sănătatea publică	33 290 „

Restul sumelor s-au cheltuit pentru alte acțiuni gospodărești de mai mică importanță.

Datele de mai sus ne arată că în primii ani după unire, posibilitățile și contribuția orașului pentru dezvoltarea economică, socială și culturală erau mai limitate din cauza greutăților semnalate. În acești ani, orașul Deva mai avea de achitat unele datorii importante din anii precedenți, din care amintim: 66 310 coroane întrebuițate pentru edificarea teatrului orașenesc, un împrumut de 100 000 coroane pentru acoperișul clădirii primăriei și alte datorii ce au afectat serios bugetul orașului²¹).

În anii următori, după redresarea treptată a economiei naționale a crescut și bugetul de venituri și cheltuieli al orașului, creînd posibilitatea de a intra cu încetul pe făgașul unei vieți administrative normale, tinzînd spre o gospodărie tot mai bună și mai echilibrată. Dacă în anul bugetar 1921–1922 veniturile și cheltuielile orașului au fost de 471 564 lei, în anul următor acestea s-au dublat, fiind de 1 051 487 lei, în anul 1927 de 6 milioane, iar în anii 1941 în jur de cîte 10 milioane lei²²).

Preocuparea pentru construcții și gospodărire a contribuit în mare măsură la urbanizarea și dezvoltarea în general a orașului Deva.

La 15 mai 1919, din cauze necunoscute, Casa orașului a fost mistuită de flăcările unui incendiu, deteriorînd zidurile și acoperișul, pentru reclădirea căreia a fost necesară investirea a peste 200 000 de coroane²³). Tot în același an s-au cheltuit cu lucrări de primă urgență repararea rezervorului de apă al orașului, a unor drumuri principale, iar – la cererea muzeului, – s-a acordat un ajutor pentru întreținerea în ordine a drumurilor din cetate și oprirea devastării pomilor²⁴).

Satisfăcînd dorința publicului devean, la începutul anului 1921 primăria orașului hotărâște demolarea unor clădiri vechi (două ruine folosite pentru grădinița de copii) din grădina publică și transformarea terenului într-un parc plantat cu pomi ornamentali și împrejmuit de un zid de 70–80 cm înălțime²⁵). Potrivit planului întocmit de inginerul orașului, lucrările de amenajare și plantare a parcului s-au făcut de către primărie în regie proprie. Spesele au fost acoperite din banii proveniți din licitarea materialelor celor două ruine, donațiunile făcute de locuitorii orașului și din fondul parcului. În interesul igienei și sănătății publice, se dă curs propunerii făcute de către medicul Hossu Eugen privitor la înființarea unei băi cu aburi în orașul Deva²⁶). În ședința consiliului orașenesc din 16 iunie 1921²⁷), se aduce la cunoștință hotărîrea construirii unui ștrand la Deva, acțiune la care se alătură și casa orașului, subscriind 100 de acții a câte o 100 de lei, cu condiția ca după 10 ani ștrandul să treacă în proprietatea orașului.

Primăria depune interes și pentru a crea condiții de desfășurare a vieții culturale. Constatându-se că edificiul teatrului „sub durata timpului din anul 1911 pînă în prezent s-a ruinat tare mult” draperiile de la loje fiind zdrențuite, parchetul degradat, cazanele și apeductul uzate încît folosirea lor ar pune în primejdie viața publicului spectator, aprobă devizul de lucrări în valoare de 58–60 000 de lei, cu precizarea ca să se treacă neîntîrziat la executarea lucrărilor. De remarcat este faptul că sala teatrului-cinematograf era în arenda „Casei de păstrare” din Deva, care a neglijat executarea acestor reparații și exploatarea în bune condiții a imobilului. Pentru acest fapt, consiliul orășenesc a decis să se întreprindă proces împotriva băncii care se face culpabilă de această delăsare și să suporte toate cheltuielile reparației²⁸⁾.

La 8 august 1921, izbucnește un nou incendiu, de data aceasta la hotelul și restaurantul „Crucea Albă”, la una din impunătoarele clădiri ale orașului, provocînd mari pagube și moartea pompierului voluntar Alexandru Kőkösi²⁹⁾.

După îndelungatele dezbateri din ședințele consiliului orășenesc, despre felul executării lucrărilor, întocmirea proiectului etc., în sfîrșit, la 16 ianuarie 1922 primăria acceptă oferta arhitectului Francisc Raday, ca fiind cea mai avantajoasă, de a reedifica din temelii hotelul și restaurantul „Crucea Albă”, cu suma de 1 700 000 lei³⁰⁾. Această sumă de bani, cum s-a dovedit ulterior, în urma scumpirii materialelor de construcții și a vieții în general, precum și în urma executării unor lucrări neprevăzute la această construcție, s-a urcat la peste 2 000 000 lei.

Ca de început, primăria ridică acest împrumut de la Institutul de credit „Timișana” din Banat, cu o dobîndă anuală de 8 la sută³¹⁾. La 13 aprilie 1922 se încheie restaurantul „Crucea Albă” pentru reedificare. La cîteva luni mai tîrziu, consiliul orășenesc se decide pentru modificarea proiectului construcției în sensul de a reclădi hotelul cu două etaje. „Deva fiind capitală de județ, cercetată în continuu, ar fi de lipsă, ca la tot cazul, „Crucea Albă” să fie cu mai multe camere de locuit, ridicarea cu două etaje va contribui și la înfrumusețarea orașului”³²⁾. „Circulația în orașul Deva – motivează consiliul – este în permanență creștere, așa că acum deja este periclitat comerțul și industria, din cauză că oamenii de afaceri au rămas zilnic fără locuințe, siliți fiind a dormi prin Simeria și alte localități”³³⁾. Această hotărîre a dus la majorarea investițiilor inițiale, acestea ridicîndu-se la peste trei milioane lei, apăsînd din ce în ce mai greu pe umerii orașului.

Din darea de seamă asupra mersului lucrărilor la „Crucea Albă”, ținută la 2 septembrie 1922³⁴⁾, din interpelația deputatului dr. Petru Groza se desprinde că „cetățenii orașului Deva sînt nedumeriți în edificarea „Crucii Albe”, deoarece spesele acestei construcții nu au nici o acoperire, iar suma împrumutată pentru acest scop de la institutul particular nu va fi îndestulătoare pentru realizarea proiectului. Aruncul comunal de 26 la sută este insuportabil pentru contribuabilii orașului”³⁵⁾. Construirea hotelului în modul proiectat, cu două etaje, ar duce orașul la o „încurcătură financiară nemaipomenită”³⁶⁾. De aceea, găsește mai potrivit ca edificiul în starea în care se găsește să se dea unui consorțiu pentru construirea lui pe mai departe, unde va rămîne în folosire pe 20–30 de ani, după care timp va trece în posesia orașului³⁷⁾. Primăria orașului „află de foarte co-

recta și mai admisibilă propunere a D-lui Dr. Petru Groza" ³⁸⁾, continuă însă lucrările de construcții pe speșele proprii, predind orașului o impunătoare clădire, dar, totodată îndatorându-se cu peste 4 milioane lei instituțiilor bancare ³⁹⁾. Raportînd asupra situației financiare a orașului pe anul 1926, noul primar arată că „în urma administrației vechi, orașul a rămas cu o datorie de 4 000 000 lei, ce nu se poate acoperi" ⁴⁰⁾. În această privință își declină orice responsabilitate pentru o eventuală vindere prin licitație a bunurilor orașului sau improcusare din partea băncii „Timișana". „Consiliul actual nu poate răspunde pentru greșelile comise de alții" ⁴¹⁾.

Pentru clarificarea acestei situații financiare dificile, ca modalitate de plată, primarul propune vinderea cazarmei militare, luarea unor împrumuturi de la Casa centrală județeană și Banca Națională, precum și emiterea de obligațiuni comunale ⁴²⁾. Ieșirea din impas cu o datorie egală cu bugetul de venituri și cheltuieli a orașului pe anul 1924, s-a făcut foarte anevoios și pe o durată de timp îndelungat. Chiar și în anul 1929 primăria mai avea de plată din această datorie 1 700 000 lei ⁴³⁾, ca pe urmă să fie cuprinsă de criza economică generală din 1929.

La ședința consiliului orașenesc din 16 februarie 1923, pentru prima oară se ridică problema înființării unei școli de meserii în Deva. „Înființarea acestui institut ar fi de mare însemnătate" pentru promovarea industriei – arată senatorul Panaitescu – și roagă consiliul orașenesc să facă demersurile cuvenite pentru găsirea și asigurarea localului corespunzător. Cu ajutorul primăriei, Școala de arte și meserii din Deva încă în toamna aceluiași an și-a deschis porțile pentru copiii de școală, dornici să îmbrățișeze o meserie.

În primăvara anului s-a amenajat un teren de tenis în grădina publică, s-a deschis ștrandul orașenesc și s-au făcut reparații la clădirea spitalului de boli epidemice, lucrări ce nu mai suferau amănare ⁴⁴⁾.

În cartierul Ciangăi se dau nume pentru prima dată celor 10 străzi construite, după cum urmează : 1. Str. Cloșca, 2. Crișan, 3. I. Vulcan, 4. I. Panaitescu, 5. Petru Groza, 6. Dacia, 7. Dorobanților, 8. Elisabeta, 9. Pietroasa, 10. Minerva. În acest an s-a trecut la edificarea unor străzi și a pieței Călugăreni ⁴⁵⁾.

Consiliul orașului hotărăște ridicarea taxei de pavaj de la 2,50 la 10 lei și motivează această decizie cu faptul că automobilele și alte vehicule circulă și ruinează foarte mult drumurile, iar orașul nu dispune de alte mijloace bănești pentru a face față cheltuielilor enorme ce i se cer la repararea, pavarea și îndreptarea străzilor care sînt într-o stare foarte dificilă și necanalizate ⁴⁶⁾.

„De asemenea, se impune introducerea apeductului în oraș, ca să dea cetățenilor o apă bună de băut, de care populația suferă în prezent" ⁴⁷⁾. Trebuie luate cele mai urgente măsuri pentru îndreptarea țărmurilor riului Mureș, ce se revarsă aproape în fiecare an, făcînd pagube enorme în vite, sămănături, gospodării și chiar vieți omenești. „Din aceste motive se prelungește concesiunea dării de pavaj pe încă 10 ani" ⁴⁸⁾.

La 6 septembrie 1924, primarul orașului raportează consiliului că piața orașului nu mai corespunde timpurilor de față, aceasta este așezată în centrul orașului, unde se expun zilnic spre vânzare toate soiurile de alimente, păsări, zarzavaturi și alte produse, făcînd o mare murdărie prin care pun în pericol igiena

și sănătatea publică și strică aspectul general al orașului. Pentru aceste considerente se hotărăște mutarea pieței în str. Domnița Elena, unde se poate amenaja o piață modernă, înzestrată cu mese, chioșcuri și gherete anume construite ⁴⁹⁾.

De asemenea, a. luat ființă o comisie consultativă pentru apeduct și canalizare, care va funcționa pe lângă primăria orașului. Această comisie, formată din deputatul dr. Petru Groza, senatorul I. Panaitescu și prefectul dr. Gh. Dubleșiu, pentru prima oară pun în dezbatere, după 1918, introducerea apeductului și canalizării în orașul Deva ⁵⁰⁾, hotărînd în unanimitate ca lucrările să fie începute cit mai urgent.

După anii 1925–1926, primăria cu o datorie de peste 4 000 000 lei a ajuns într-o situație financiară grea de pe urma căreia a avut de suferit întregul oraș. Consilierul Hoffer Nandru, arată în ședința consiliului orășenesc din 18 octombrie 1928 ⁵¹⁾, că situația grea a orașului provine din două cauze : arenda minimă după hotelul și restaurantul „Crucea Albă (8 000 lei anual – n.n.) și datoria de la banca „Timișana“. Numai prin deschiderea unor credite extraordinare (30 000 lei – n.n.), se pot executa reparații mai mici la pavajele din trei străzi, precum și introducerea luminii electrice în unele cartiere marginale ⁵²⁾. Bugetul de venituri și cheltuieli al orașului pe anul 1926 a prevăzut ca cheltuieli extraordinare pentru repararea și pavarea străzilor 230 000 lei, iar pentru renovarea abatorului comunal 500 000 lei, aceste sume de bani însă din cauza greutăților cunoscute n-au putut fi aprobate ⁵³⁾.

Începînd cu anul 1929, anul crizei economice generale, lipsurile edilitare s-au făcut și mai resimțite. În decursul acestui an s-au executat numai lucrările ce nu mai puteau fi aminate și s-a dat o atenție deosebită necesităților simțite la periferiile orașului. Astfel s-au pavat străzile Sturdza, Kogălniceanu, C. Porumbescu, Griviței de la cantonul C.F.R. la abatorul comunal și curtea abatorului, în total cca. 8 200 m² de pavaj ⁵⁴⁾. S-au executat reparațiuni mai mari numai la edificiul grădiniței de copii din centru și la abatorul orașului și s-a mărit parcul orășenesc, instalîndu-se o fîntînă cu forță motrică. Pe alte două străzi s-a introdus lumina electrică. Pentru pompierii orașului s-a cumpărat o pompă motrică și diferite obiecte de echipament. Pentru igiena și sănătatea publică însă cea mai mare realizare a fost construirea unei stațiuni pentru controlul laptelui și alimentelor ⁵⁵⁾. Toate aceste investiții în sumă de peste un milion și jumătate numai cu mari greutate s-au putut efectua și cu ajutorul prefecturii județului ⁵⁶⁾.

În anii următori situația economică a orașului, în urma crizei generale, a devenit și mai greu. Marea parte a micilor meseriași nu mai putea angaja lucrări sau să fie angajați. Mulți dintre ei căutau plasarea în alte orașe însă fără rezultat.

„Starea materială este slabă – declară primarul orașului – avînd în vedere că majoritatea cetățenilor sînt funcționari și pensionari ai statului, care au salarii fixe și nu dispun de alte venituri, iar cealaltă parte a populației este săracă și nu află resurse de ciștig astfel, că mulți se luptă cu greutățile traiului de toate zilele” ⁵⁷⁾.

„Și micul nostru oraș – relatează în continuare primarul orașului Deva – n-a fost cruțat de această criză, (criza economică generală din 1929–1933 – n.n.) căci avem o mulțime de oameni fără lucru, avem familii care nu sînt în stare să-și cîștige existența, nu mai au unde munci, sînt peritori de foame, ba mai avem și familii de tot sărace, oameni bolnavi, bătrîni neputincioși etc.”⁵⁸⁾.

Prin înțelegere cu asociația de femei și cu concursul școlilor și băncilor din localitate, primăria a format un comitet, stringind o sumă de bani de peste 55 675 lei⁵⁹⁾. Avînd această sumă, comitetul a înființat o bucătărie populară, care pe intervalul cît a funcționat, de la 22 decembrie 1932, pînă la 9 martie 1933, a distribuit mincare zilnică la 17 180 persoane⁶⁰⁾.

După ieșirea din criza economică, abia în anii 1935–1936 începe executarea unor exproprieri masive pentru construcții publice. S-a hotărît construirea școlii primare de fete, a cărei clădire veche a fost luată de către oficiul P.T.T., precum și a unei străzi principale spre gara C.F.R.

În cursul anului 1938, pe raza orașului Deva au fost luate în evidență 891 fîntini, dintre care 759 cu ghizduri de piatră, iar 132 cu pompă de mîină și motor. Cu toate acestea, în cea mai mare parte a orașului apa a rămas nepotabilă întrucît subsolul nu corespundea cerințelor igienice. În orașul Deva a mai funcționat un abator, proprietatea orașului, întreținut în condiții corespunzătoare ; două localuri cu baie caldă cu apă sărată, iar în timpul verii a funcționat un ștrand cu taxe de intrare între 2–5 lei, pe timp de două luni⁶¹⁾.

Locuințele în număr de 3 301 sînt luminate cu curent electric plătit de fiecare locuitor⁶²⁾.

În campania sanitară ce s-a desfășurat pe raza orașului, s-au examinat de către medicul orașului, dr. Eugen Hossu Longhin 2 499 de persoane și 1 820 de gospodării acordîndu-le ajutor necesar după posibilități.

Un neajuns constatat de către primărie a fost că abatorul nu are instalații mecanice și frigoriger. În această privință a fost cerută încă în anul 1938 oferta cu planuri pentru un abator modern de la firma străină „Ganz”, valoarea lucrării fiind de 20 000 000 lei, executarea lucrării în condițiile celui de-al doilea război mondial a trebuit însă să fie abandonată⁶³⁾.

Din investițiile făcute pentru construcții pe anul 1939, în valoare de 1 822 302 lei, s-au reparat și pavat mai multe străzi, printre care strada nouă care duce la gara C.F.R., str. Mihai Viteazul, dr. Hossu Longhin și altele. S-a asfaltat piața din centrul orașului. În mijlocul pieții s-a amenajat un parc, lucrare pentru care s-au plătit din ofndurile primăriei 156 332 lei, iar Ministerul Lucrărilor Publice a contribuit cu suma de lei 1 200 000⁶⁴⁾. Pe drumul nou ce duce la gară s-a mai construit un pod din beton armat pentru canalul Cerna, plătit tot din fondurile primăriei⁶⁵⁾.

În ansamblul acestor lucrări se înscrie și executarea barajelor pentru stăvîlirea inundației, din oraș, a puhoaielor de apă ce amenințau serios cartierele din marginea orașului⁶⁶⁾, precum și executarea lucrărilor premergătoare pentru alimentarea cu apă și canalizare a orașului⁶⁷⁾.

În urma apariției legii de urbanizare a orașelor, în anul 1942 au fost inițiate lucrări de sistematizare și pentru orașul Deva, cerîndu-se de la Ministerul Afacerilor Interne – Comisiunea superioară a planurilor de sistematizare – sub-

vențiile necesare pentru atacarea acestor lucrări. Primăria a depus la 31 iulie 1942 în acest scop, la dispoziția comisiei, suma de 147 652 lei și a făcut corespundență cu diferiți arhitecți, cerându-le oferte pentru întocmirea și executarea planului de sistematizare.

Din darea de seamă asupra activității primăriei pe anul 1942 reiese că lucrările pentru apeduct au întârziat din cauză că analiza apei a dat rezultate nefavorabile până la 3 septembrie 1942. Numai după această dată au putut începe lucrările de săpături și așezare a tuburilor, introducându-se conducta de apă până la sfârșitul anului 1942 pe o distanță de aproape 1 km.

Lucrările de alimentare cu apă și de canalizare a orașului au continuat și în anul 1943, alocându-se pentru acest scop 4 000 000 lei pentru apeduct și 10 000 000 pentru canalizare⁶⁸). Toate aceste lucrări, precum și planul de sistematizare însă, din cauza războiului și a greutăților materiale, au rămas într-o fază incipientă, sistindu-se chiar, urmînd ca acestea să fie executate, după criteriile științifice de urbanizare modernă, abia în anii puterii populare. Acestea sînt măsurile concrete mai importante, îndeosebi în probleme edilitare-gospodărești, întreprinse de administrația orașului Deva în anii 1919–1944. Desigur, la dezvoltarea urbanistică a orașului, au contribuit și alți factori. Este vorba de viața economică și administrativă a orașului.

Orașul Deva n-a avut o industrie dezvoltată, doar cele cîteva fabrici și ateliere mai mari, 361 de comercianți și meseriași și cele 7 instituții bancare, cîte au fost înregistrate la Camera de comerț și industrie din județul Hunedoara încă din anul 1924.

În ce privește agricultura, orașul dispunea în această vreme de 1 397 ha arător ; 593 ha fînațe naturale ; 13 ha grădini irigate ; 36 ha vii, 155 ha livezi de pomi ; 811 ha păduri ; 415 ha terenuri clădite și 486 ha terenuri neutilizate⁶⁹).

Prin urmare, nici industria și nici viața economică, în general, n-a avut un grad de dezvoltare mai însemnat ce ar fi atras după sine urbanizarea orașului. Acest rol i-a revenit vieții administrative. Din cele mai vechi timpuri Deva a fost și este oraș de reședință a județului Hunedoara. Aici au luat ființă o seamă de instituții publice, cu un număr mare de funcționari, dîndu-i caracterul binecunoscut de „important centru administrativ”.

În anul 1941, în orașul Deva a existat un număr de 46 instituții publice, cu un total de 1 025 funcționari⁷⁰). Datorită acestei situații, s-au executat și unele construcții de mare faimă, dintre care sînt vrednice de amintit : Palatul administrativ, Palatul justiției și noul palat al instituțiilor administrative locale.

T A B E L

cu evidența instituțiilor și numărul funcționarilor din orașul Deva pe anul 1941

Nr. crt.	Instituția	Nr. funcționarilor
1.	Prefectura județului Hunedoara	100
2.	Oficiul protopopesco ort. rom.	3
3.	Tribunalul Hunedoara	80

4. Judecătoria mixtă	22
5. Judecătoria de muncă	8
6. Baroul avocaților	2
7. Muzeul județean	3
8. Serviciul județean de drumuri	2
9. Adm. fin. de încasări și plăți	57
10. Ad. fin. de constatare	24
11. Liceul „Decebal”	27
12. Percepția circ. I urbană	13
13. Serviciul sanitar	11
14. Poliția de reședință	106
15. Camera de muncă	4
16. Serv. silvic jud. și ocolul „Cetatea”	16
17. Biroul de măsuri și greutate	2
18. Casa de asigurări sociale	45
19. Camera de comerț și industrie	3
20. Inspectoratul școlar primar	13
21. Serviciul veterinar județean	1
22. Școala normală	26
23. Liceul de fete	25
24. Subinspectoratul muncii	2
25. Camera de agricultură	14
26. Școala primară de băieți centru	6
27. Școala primară de băieți colonie	7
28. Școala primară de fete	9
29. Gimnaziul industrial	16
30. Spitalul de stat	55
31. Garda financiară	15
32. Serviciul sanitar orășenesc	6
33. Oficiul P.T.T.R.	60
34. Parchetul tribunalului Hunedoara	8
35. Penitenciarul județean	17
36. Depozitul de tutun C.A.M.	6
37. Primăria orașului Deva	24
38. Oficiul gării C.F.R.	9
39. Depozitul de spirt M.A.T.	2
40. Oficiul de telefoane	17
41. Banca Națională	7
42. Inspekția C.F.R.	28
43. Direcția financiară C.F.R.	9
44. Serviciul de drumuri naționale	26
45. Școala primară Sintuhalm	2
46. Banca federală	7

În încheiere vom prezenta pe scurt situația orașului Deva la sfârșitul anului 1944. În industrie, pe primul loc se situează Uzina electrică „Seta”, care produce și distribuie energie electrică pentru orașul Deva, Orăștie, Simeria și Sin-

tuhalm. Energia electrică este, o parte, produsă de uzina locală, iar o altă parte, cumpărată de la Societatea „Mica” Brad. În anul 1944, uzina electrică locală a produs 38 205 kWh, iar de la Societatea „Mica” Brad s-au cumpărat 2 575 596 kWh⁷¹⁾.

La 1 februarie 1944 a luat ființă la Deva fabrica de pieptene și nasturi „Unitex”, producând până la 1 ianuarie 1945, cca. 4 945 duzine de pieptene din galalit și 155 duzine din os ; 14 424 buc. nasturi din galalit, respectiv 76 164 buc. nasturi dis os.

Tot în anul 1944 și-a început activitatea firma „Industria părului”, avînd un atelier pentru confecționare de perii, pensule și bidinele, din păr de animal și rădăcini.

În anul 1944 au fost fabricate 9 918 perii și pensule, dar producția maximă putea fi de 90 000 buc. de perii și pensule diferite pe an. Fabrica a lucrat cu 3 specialiști și 30 muncitori necalificați.

La începutul anilor 1940–1941 și-a mai desfășurat activitatea fabrica de sobe de teracote din Deva, fabricînd în 1940 cca. 802 buc și în 1941 în jur de 534 sobe de teracotă, după care și-a încetat activitatea.

În orașul Deva mai funcționa fabrica de săpun și articole chimice „Oltul”, cu o capacitate de producție maximă de 4 vagoane de săpun, 4 vagoane unsoare de car, 2 vagoane ulei de podele, 5 000 kg unsoare de bocanci și 5 000 duzini de albăstreală.

Dintre fabricile de conserve și mezeluri, cea mai veche era firma „Mureșana”, înființată în 1930. Această societate avea un atelier de prelucrarea produselor animale, o fabrică de gheață și se mai ocupa cu comerțul de vite.

Cu circa 30–40 muncitori, fabrica a produs în 1944 diferite mezeluri, în cantitate de 24 464 kg.

O altă fabrică de conserve de carne a fost „Industria alimentară română din Transilvania”, S.A.R. Deva. În anii 1940–1941, fabrica n-a lucrat. În anul 1942 a lucrat în lunile iulie și august, pentru consumul intern și armată, fabricînd 50 000 conserve. În perioada anilor 1943–1944 fabrica a lucrat în lunile aprilie, mai și iunie, iar din octombrie 1944, a fost închiriată Oficiului de vânzarea animalelor și produselor animale Deva, care executa comenzi exclusiv pentru armată. Fabrica lucra cu 55 de măcelari, 5 mecanici și 100–120 muncitori zilieri. Cu o singură echipă se puteau fabrica 10 000 de conserve pe zi, cu două echipe producția se putea dubla.

Cu o dată mai recentă, de la 2 ianuarie 1945, a început să funcționeze fabrica de conserve, mezeluri, șuncă și salam din Deva, fabricînd în primele 6 luni ale anului 1945 cantitatea de 138 780 kg conserve de carne și 126 833 kg carne sărată. Fabrica lucra exclusiv pentru nevoile armatei, cu o capacitate zilnică de 5 000 kg conserve și 10 000 kg carne sărată. Fabrica avea 78 salariați, dintre care 7 funcționari, 32 lucrători calificați și 39 lucrători necalificați⁷²⁾.

În afară de aceste câteva fabrici mai însemnate, pe teritoriul orașului Deva mai erau ținute în evidență 3 mori țărănești, dintre acestea una sistematică, 31 circume, 12 prăvălii mixte, 13 restaurante, 3 hoteluri și 7 bănci, cu un capital social global de 21 000 000 lei *)⁷³⁾.

Pentru a ne face o imagine și asupra altor aspecte din preajma anului 1945, redăm următoarea situație statistică :

1. Numărul populației : 14 638 (mai mare cu aproape 50 la sută decît în anul 1918).

Compunerea după naționalități :

români	8 304
maghiari	4 348
evrei	1 082
germani	555
alte naționalități	349
Total	14 638

2. Numărul caselor de piatră	1 769
Numărul caselor din lemn	357

Total 2 126
(în anul 1918 numai 1 301)

a) Edilitare

- Numărul străzilor : 83.
- Lungimea străzilor : 35 km.
- Lungimea străzilor canalizate : 0,300 km.
- Numărul străzilor alimentate cu apă : 1.
- Numărul străzilor cu lumină electrică : 75.

b) Suprafața străzilor și piețelor pavate în mp .	127 400
carosabile . .	89 180
trotuare .	38 220

c)	"	"	"	impietruite in mp	42 560
				carosabile .	31 920
				trotuare . .	10 640

d)	"	"	"	nepavate în mp	125 745
				carosabil	102 500
				trotuar	23 242

e) Numărul podurilor : 10 – diguri : 3 – parapete 1.

f) Hale și piețe de alimente : 1 obor de vite, 1 piață de lemne.

3. Numărul școlilor primare : 5, cu 1005 elevi și 17 învățători.
Numărul grădinițelor de copii: 3, cu 241 copii și 3 educatoare.
Numărul școlilor secundare: 4, cu 1 475 elevi și 112 profesori.

Total : 12, cu 2 721 elevi și 132 profesori.

4. Instituții spitalicești :
Ambulatoriu . . .	2
Policlinică școlară	1
Spital civil . . .	1 cu 180 paturi

5. Hoteluri :

1. „Decebal” . . .	cu 47 camere, 49 paturi
2. „Orient” . . .	cu 17 camere, 20 paturi
3. „Europa” . . .	cu 12 camere, 16 paturi
4. „București” . . .	cu 10 camere, 14 paturi

6. Localuri de cultură :

- Cinematograful „Corso” cu 300 locuri.
- Teatru-cinema comunal cu 800 locuri.
- Muzeul jud. arheologic și etnografic.

Biblioteci :

- Liceul „Decebal” cu 2 800 volume.
- Liceul de fete cu 2 000 volume
- Școala normală cu 3 540 volume
- Casina română cu 2 125 volume

Parcuri :

- Parcul comunal, cu suprafața de 20 000 m².
- Regiunea cetății, cu suprafața de 20 000 m².

Băi : 2, cu posibilități de îmbăiere a 40 persoane pe oră.

7. Garaje, nu sînt.

8. Depozite de benzină :

1. „Distribuția”, Calea Horea nr. 68, capacitate 174,5 tone.
2. Distribuția, str. 23 Aug. nr. 1, capacitate 3,5 tone.
3. Creditul minier, Calea Horea 70, capacitate 121,600 litri.
4. Creditul minier, 23 Aug. nr. 5, capacitate 700 litri.
5. Unirea, Piața Avram Iancu, capacitate 300 tone.

9. Biserici 9

Mănăstiri 1

10. Suprafața orașului . . . 44 km².
- din care intravilan . . . 7 km².

11. Piețe :

1. Piața Unirii, cu suprafață	6 000 m ²
2. Piața Gh. Barițiu	4 600 m ²
3. Piața Avram Iancu	2 000 m ²

12. Inchisori : 1 penitenciar.

13. Farmacii : 3.

14. Apaduct și canalizare : Orașul Deva se alimenta cu apă dintr-o fântină subterană, forată la 9 m adâncime, cu electropompe centrifugale. Debitul de apă al fântinii era de 11 litri pe secundă. Calitatea apei fiind bună, nu necesita nici o tratare sau filtrare. Apa era adusă printr-o conductă principală de la Horgoș (locul fântinii), pe strada principală a orașului, pe o distanță de 4,8 km. La capătul acestei distanțe, apa ajungea la rezervorul de compensație, așezat pe versantul de vest al colinei cetății. În afară de cea principală, alte conducte secundare sau ramificate nu erau.

Canalizarea orașului, după cum am mai precizat, numai parțial a ajuns să fie rezolvată. Canalul de beton cu diametrul de 30 cm și în lungime de 900 m, pornea de la capătul pieții Gh. Barițiu, urmându-și traseul prin piața Unirii și strada Avram Iancu, până la canalul Cernii, unde se revărsa în mod liber în acest canal⁷⁴).

Apaductul, canalizarea și sistematizarea propriu-zisă a orașului, după cum este cunoscut azi unanim, au fost realizate pe deplin abia în anii puterii populare, transformând din temelii înfățișarea orașului Deva, într-un oraș modern, cu clădiri și cartiere noi impunătoare și bulevarde drepte.

NOTE

1. Arh. Stat. Deva, fond. Primăria orașului Deva, dos. 186/922.
2. Idem, dos. 211/918, proc. verb. din 22 febr. 1919.
3. Idem, Pref. jud. Hunedoara, dos. 150/918.
4. Ibidem.
5. Ibidem.
6. Ibidem.
7. Ibidem.
8. Ibidem.
9. Ibidem.
10. Ibidem.
11. Arh. Stat. Deva, fond. Primăria orașului Deva, dos. 146/919, actul nr. 2993.
12. Ibidem.
13. Ibidem.
14. Arh. Stat. Deva, fond. Primăria orașului Deva, dos. 264/922.
15. Ibidem.
16. Idem, dos. 146/919.
17. Idem, dos. 164/920.
18. Ibidem.
19. Idem, dos. 374/919 — 1949.
20. Idem, 178/921 — 924.
21. Ibidem.
22. Idem, dos. 374/919 — 1949.
23. Idem, dos. 211/918, proc. verb. din 16 mai și aug. 1919.
24. Idem, proc. verb. din 20 mai și 21 iulie 1919.
25. Idem, proc. verb. din 12 ianuarie și 26 martie 1921.
26. Ibidem.
27. Idem, proc. verb. din 16 iunie 1921.
28. Idem, proc. verb. din 14 oct. 1921.
29. Idem, proc. verb. din 12 aug. 1921.
30. Idem, proc. verb. din 16 ian. 1922.
31. Idem, proc. verb. din 24 mai 1922.
32. Ibidem.

33. Ibidem.
34. Idem, p. 197, proc. verb. din luna septembrie 1922.
35. Ibidem.
36. Ibidem.
37. Ibidem.
38. Ibidem.
39. Idem Pref. jud. Hunedoara, dos. 268/926.
40. Ibidem.
41. Ibidem.
42. Ibidem.
43. Idem, Primăria oraşului Deva, dos. 262/928-929.
44. Idem, u.p. 197/923, proc. verb. din 16 iunie 1923.
45. Idem, proc. verb. din 22 iunie 1923.
46. Idem, proc. verb. din 8 iunie 1923.
47. Ibidem.
48. Ibidem.
49. Idem, u.p. 215, proc. verb. din 5 sept. 1924.
50. Idem, proc. verb. din 24 febr. 1925.
51. Idem, u.p. 243, proc. verb. din 18 oct. 1928.
52. Idem, Pref. jud. Hunedoara, dos. 268/926.
53. Idem, Primăria oraşului Deva, u.p. 243/926, proc. verb.
54. Idem, u.p. 262/929.
55. Ibidem.
56. Ibidem.
57. Idem u.p. 280/1931.
58. Idem, u.p. 283/932.
59. Ibidem.
60. Ibidem.
61. Idem, u.p. 330/938.
62. Ibidem.
63. Idem, u.p. 374/938.
64. Idem, u.p. 330/939-948.
65. Ibidem.
66. Idem, u.p. 379/939-948.
67. Idem, u.p. 453/942.
68. Idem, u.p. 379/939-948.
69. Idem, u.p. 330/938.
70. Idem, u.p. 441/941.
71. Idem, Pref. jud. Hunedoara, u.p. 4204/945.
72. Ibidem.
73. Ibidem, Primăria oraşului Deva, u.p. 441/941.
74. Ibidem.

ASPECTS ECONOMIQUES ET EDILITAIRES-ADMINISTRATIFS DE LA VILLE DE DEVA EN 1914-1944.

R é s u m é

Parmi les préoccupations de la nouvelle administration de Deva après l'acte grandiose du 1 Décembre 1918, les auteurs se sont surtout attachés à faire ressortir les problèmes édilitaires et d'administration, qui ont contribué directement à l'urbanisation de la ville. Celle-ci étant connue depuis les temps les plus reculés comme un important centre administratif, capitale du district de Hunedoara, ce facteur a joué un rôle décisif dans le développement de la ville. En conclusion, l'ouvrage expose la situation générale de Deva au seuil de l'année 1945 à la suite de cette activité administrative.

Istoria Devei oglindită în „Muzeul de istorie a Partidului Comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România“

ELISABETA IONIȚĂ

În prețuirea mai puternică a realizărilor obținute de poporul nostru în anii construcției socialiste, a perspectivelor luminoase ce i se deschid, un rol deosebit îl are cunoașterea trecutului istoric, cunoașterea drumului greu și eroic străbătut de cel mai cutezător vlăstar al epocii contemporane a țării – Partidul Comunist Român.

Reorganizat în lumina criteriilor stabilite de către al IX-lea Congres al P.C.R., Muzeul de istorie a Partidului Comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România, înfățișează într-o manieră științifică istoria mișcării muncitorești și a partidului nostru de la începuturile afirmării lor și pînă azi, în strînsă legătură cu realitățile politice, economice și sociale ale fiecărei etape de dezvoltare a țării. Redînd lupta eroică desfășurată de clasa muncitoare, de țărănime, intelectualitate, de toți oamenii muncii, fără deosebire de naționalitate, sub conducerea partidului comunist, cit și activitatea celorlalte forțe progresiste, materialul vast expus în muzeu înfățișează totodată împrejurările grele în care s-a desfășurat această luptă, înriurirea pe care au exercitat-o asupra mișcării revoluționare o serie de factori interni și externi din acea vreme. Referindu-se la munca ce trebuia desfășurată în continuare pentru îmbogățirea și îmbunătățirea conținutului muzeului, tovarășul Nicolae Ceaușescu spunea : „Va trebui să se continue munca de cercetare în vederea îmbunătățirii continue a prezentării faptelor și documentelor din muzeu, astfel încît ele să redea cît mai complet și veridic istoria revoluționară din țara noastră”¹⁾.

Cum este normal, exponatele din muzeu se referă la evenimentele care au avut loc în întreaga țară. Unul dintre orașele în legătură cu care în muzeu sînt expuse numeroase materiale, este orașul Deva, de numele căruia sînt legate importante momente din istoria poporului român, a mișcării revoluționare și democratice.

„Istoria zbuciumată a poporului român care a năzuit întotdeauna spre un viitor de dreptate și lumină, a consemnat pe aceste meleaguri numeroase fapte de eroism și de dragoste de patrie”²⁾ – spunea tovarășul Nicolae Ceaușescu, în timpul mitingului ținut în orașul Deva, cu ocazia vizitei conducătorilor de partid și de stat făcută pe meleagurile hunedorene în octombrie 1966.

Deva este unul dintre cele mai vechi orașe de pe teritoriul României. Urme

mai vechi care atestă existența unor așezări omenești ne urcă în timp până la daci și romani. Numele Devei relevă la origine o „dăvă”, o cetate dacică. Prezența ei și a așezării daco-romane ce a continuat-o, sînt consemnate în muzeu pe o hartă expusă în prima sală și care se referă la teritoriul pe care s-a format poporul și limba română în decursul mileniului I e.n.

Cîteva panouri mai departe, Deva e prezentă pe o hartă privind dezvoltarea țărilor române în secolele XIV–XVI, referindu-se la strînsele legături economice, politice și culturale între Țara Românească, Transilvania și Moldova. Orașul Deva e marcat aci ca fiind una din cetățile dezvoltate economic, prin care treceau drumuri comerciale ce legau ambele versante ale Carpaților.

Numele Devei este legat de răscoala țăranilor iobagi din Munții Apuseni, de sub conducerea lui Horea, Cloșca și Crișan din anul 1784. Printre exponatele aflate în muzeu referitoare la acest moment istoric este o hartă privind aria răscoalei. Cetatea Deva e menționată ca fiind printre primele locuri unde au avut loc ciocniri ale răsculaților cu armata. Sînt marcate de asemenea satele din împrejurimile cetății din care țăranii s-au ridicat la luptă. E știut că răscoala a izbucnit la începutul lui noiembrie 1784 din satul Curechi. Sutele de țărani răsculați, hotărîți să-și facă singuri dreptate, s-au îndreptat spre Deva, unde nobilimea se refugiase în număr mare, prezentînd cererile lor cuprinse într-un program. La 6 și 7 noiembrie, răsculații au atacat Deva, dar au fost respinși, datorită intervenției armatei habsburgice.

Un puternic imbold în dezvoltarea luptei revoluționare a maselor populare din orașul Deva și împrejurimi, l-au dat o serie de importante evenimente istorice ce au avut profunde repercusiuni în viața țării noastre, cum au fost revoluția română de la 1848, unirea celor două Principate române în 1859, precum și cucerirea independenței de stat în 1877.

Aceste evenimente, după cum se știe, au stimulat dezvoltarea forțelor de producție capitaliste în România, determinînd creșterea numerică a clasei muncitoare. Organizarea proletariatului din țara noastră cunoaște în această perioadă un proces gradat evolutiv, marcat printr-o continuă maturizare politică, rezultat al îmbinării socialismului științific cu mișcarea muncitorească. Ca o consecință firească a acestei activități, în 1893 a luat ființă primul partid politic al clasei muncitoare din România – P.S.D.M.R. Și în Transilvania, ca pe întreg teritoriul țării, mai ales după 1890, ca urmare a creării organizațiilor locale ale P.S.D., mișcarea muncitorească s-a afirmat tot mai mult, intensificîndu-se legăturile dintre socialiștii de dincoace de munte și cei transilvăneni. În muzeu, în sala unde e prezentată perioada de sfîrșit a sec. XIX și începutul secolului XX, se află un tabel cuprinzînd organizații județene din Transilvania ale P.S.D. în anul 1898. Printre județele menționate este și Hunedoara, județ din care făcea parte în acea perioadă și orașul Deva.

Rezultat al activității desfășurate de elementele înaintate socialiste din Deva, totodată și ca o evidentă necesitate a cristalizării formelor de organizare ale muncitorimii, se înmulțește numărul sindicatelor în această regiune. Astfel iau ființă și la Deva sindicate, printre care sindicatul muncitoarelor casnice.

Unul din momentele importante prezentate în muzeu este actul unirii Transilvaniei cu România, la 1 decembrie 1918. Materialul prezentat ilustrează că

înfăptuirea visului secular al poporului român de desăvîrșire a statului național unitar, a fost rodul luptei revoluționare a maselor populare de pe întreg teritoriul țării noastre.

Aportul locuitorilor din Deva și din comunele apropiate a fost însemnat. Organizații social-democrate din diferite centre din Transilvania, după cum și din Deva, se pronunțau pentru despărțirea de statul maghiar și unirea cu România. Efervescența revoluționară care cuprinsese întreaga Transilvanie la sfîrșitul anului 1918, concretizată prin desfășurarea unei revoluții burghezo-democratice, s-a manifestat la Deva prin acțiuni muncitorești-țărănești și ale altor categorii sociale.

În anul 1918, în focul luptelor revoluționare au luat amploare grevele și demonstrațiile în toate orașele principale din Transilvania. În același timp au fost create sfaturi muncitorești, care organizau lupta proletariatului.

Un rol important în pregătirea actului unirii l-a avut Consiliul Național Român, „unicul for care reprezenta voința poporului român”. Alături de acest for central, pe întreg teritoriul Transilvaniei au luat ființă consilii naționale locale. Concomitent s-au înființat și gărzi naționale române. În muzeu, Deva e marcată pe o hartă printre principalele centre din Transilvania unde s-au constituit consilii și gărzi naționale române în preajma lui 1 decembrie 1918.

Dovezi ale contribuției esențiale adusă de locuitorii Devei în vederea înfăptuirii acestui deziderat, sînt și alte exponate prezente în muzeu. Astfel, este expusă hotărîrea de unire a cetățenilor orașului : „Obștea poporului român din Deva, din indemn propriu și fără nici o silă sau ademenire din vreo parte, dă la iveală dorința fierbinte, ce însufletește inima fiecărui român și declară că voința sa nestrămutată este : Voim să fim alăturați, împreună cu teritoriile românești din Ardeal, Banat, Ungaria și Maramureș la Regatul României... În această hotărîre a noastră, așternem tot ce au dorit strămoșii noștri, tot ce ne încălzește pe noi, cei de față și tot ce va înălța pururea pe fiii și nepoții noștri”. Urmează numeroase iscălituri.

Un alt document, un „Credințional”, atestă că în cercul electoral al Devei au fost aleși în unanimitate 5 delegați, printre care și dr. Petru Groza, care sînt „autorizați a lua parte cu vot decisiv la Marea Adunare Națională Română... și a contribui cu votul lor la decidera asupra sorții viitoare a neamului românesc din Transilvania, Ungaria și Banatul Timișan”.

Alături de delegații lor de la Deva, au venit numeroși locuitori, care, împreună cu cei peste 100 000 de români, veniți din întreaga Transilvanie, au aclamat cu entuziasm rezoluția citită de V. Goldiș, care reprezenta voința lor de unire cu România.

Realizată însă, în condițiile regimului burghezo-moșieresc, unirea nu a fost însoțită de satisfacerea revendicărilor vitale ale oamenilor muncii, care aveau să ducă, mai departe, puternice lupte pentru eliberarea socială.

Luptele revoluționare din anii următori au culminat cu greva generală din octombrie 1920, la care a participat întreaga clasă muncitoare, precum și alte categorii de oameni ai muncii.

Muncitorimea hunedoreană – în cadrul căreia masele muncitoare din Deva și-au adus contribuția lor –, alături de proletariatul din întreaga țară, sub con-

ducerea elementelor revoluționare, s-a pregătit intens pentru desfășurarea grevei generale din toamna anului 1920. Deși înfrântă, clasa muncitoare, în frunte cu elementele revoluționare din partidul socialist, au tras concluzia necesității făuririi partidului politic marxist-leninist. La congresul din 8 mai 1921, reprezentanții muncitorimii din această regiune, alături de ceilalți delegați și-au spus cuvântul hotărât și într-un entuziasm general au votat în unanimitate crearea Partidului Comunist Român. Începând din acel moment, clasa muncitoare din România, sub conducerea P.C.R., a fost prezentă și și-a spus cuvântul în toate evenimentele importante ale țării, s-a situat în fruntea luptei pentru progres social.

Din anul 1924, timp de două decenii, P.C.R. a fost nevoit să activeze în condițiile deosebit de grele ale ilegalității. Reorganizându-și activitatea, potrivit condițiilor noi de muncă, comuniștii au continuat să stea în primele rinduri ale luptei. Dintre organizațiile de masă care activau în mod legal, dar erau sub îndrumarea directă a P.C.R., a fost și Blocul Muncitoresc Tărănesc. Acesta a avut o vastă rețea de filiale în țară, rețea ce poate fi văzută în cadrul unui tabel expus în muzeu, referitor la comitetele regionale și locale ale B.M.Ț. în 1928. Printre acestea figurează și regionala Hunedoara, din care făcea parte și Deva.

În împrejurările legate de desfășurarea marilor bătălii de clasă ale proletariatului din România, de la începutul anului 1933, ale petroliștilor și ceferiștilor, organizate și conduse de partid, au luat naștere o serie de organizații democratice de masă. Printre acestea s-a numărat și organizația democratică a țărănimii muncitoare, Frontul Plugarilor, care în întreaga sa activitate a avut strânse legături cu partidul comunist.

În muzeu se află expuse numeroase materiale – multe originale – referitoare la activitatea desfășurată de această organizație, în Deva și în centrele din împrejurimile ei. Astfel, este expusă fotografia care înfățișează marea adunare a țărănimii de la Deva, din 18 aprilie 1933, cu ocazia ținerii în acest oraș al primului congres al Frontului Plugarilor. În fotografie este prezentat dr. Petru Groza vorbind mulțimii, chemind țărănimea să se unească pentru a putea deveni o forță de luptă.

Pe același panou este expus în original ziarul „Horia” – organul de presă al Frontului Plugarilor, care apărea la Deva. În numărul din 1 aprilie 1933 se poate citi articolul intitulat semnificativ : „18 aprilie 1933”, subliniind importanța acestei date la care avea să se întrunească la Deva întiul Congres al Frontului Plugarilor.

O altă fotografie expusă, prezintă primul sfat al plugarilor hunedoreni, constituit în 1933, din care făcea parte Miron Belea, Ion Moga Fileru, Dumbravă Ioniță-Sarmisegetuza și Ion Șuțiu.

În anii următori, P.C.R., care ieșise din focul luptelor revoluționare din anii 1929–1933 cu un prestigiu sporit, cu rindurile întărite, a luat noi măsuri în vederea stringerii legăturilor cu masele muncitoare. În această direcție, organizația de partid din Deva a constituit legătura prin care Comitetul regional P.C.R. Banat a putut realiza o mai bună apropiere de organizațiile de partid din regiune. Comuniștii din Deva în anii 1934–1940 au stat în primele rinduri ale acțiunilor maselor populare din localitate și împrejurimi, pe linia luptei împotriva pericolului fascist, pentru apărarea democrației, a independenței țării și păcii.

În muzeu sînt expuse numeroase materiale care relevă rolul de seamă jucat de orașul și locuitorii Devei gazde și totodată participanți activi la acțiunile democratice, antifasciste.

Lupta maselor a intrat într-o etapă calitativ superioară, o dată cu punerea de către P.C.R. în fața maselor a unor noi și importante sarcini în direcția luptei pentru făurirea Frontului Popular Antifascist, pentru încheierea unor înțelegeri de front popular între diferite organizații și partide. În acest context, a avut loc semnarea acordului de la Băcia (în apropierea Devei), de colaborare democratică, antifascistă, între Frontul Plugarilor și MADOSZ, act de o importanță covârșitoare pe drumul pentru realizarea frontului popular din România. Despre întrunirea comună de la Deva a celor 2 organizații din 3 noiembrie 1935, ne vorbește un articol expus în muzeu. A apărut în ziarul „Crainicul Maramureșului” din 16 noiembrie 1935, sub titlul „Marea adunare de la Deva. O primă manifestație puternică a Frontului Popular Antifascist”. „Frontul Plugarilor din Ardeal – se arată în articol – a ținut la Deva o mare întrunire, la care au luat parte cîteva mii de țărani hunedoreni și delegații Uniunii muncitorilor și țăranilor maghiari (MADOSZ). Adunarea, de care s-a ocupat pe larg presa din Capitală, s-a desfășurat sub semnul a două mari evenimente: „anunțarea pactului încheiat între „Frontul Plugarilor” și MADOSZ”, aprobarea acestuia din partea adunării și manifestul pentru Front Popular Antifascist și aderarea la principiile lui. În mijlocul tulburărilor create de forțele fasciste și diversioniste cu sprijinul guvernului, adunarea aceasta a țăranilor români și unguri apare ca un punct luminos, dînd pildă de înțelegere frățească între neamuri drept răspuns nebuniei șoviniste și arătînd singura soluție pentru masele muncitoare din România: stringerea lor într-un Front Popular Antifascist”.

La indicația partidului comunist pentru generalizarea frontului comun, delegați ai Blocului Democratic, Frontului Plugarilor, Partidului Socialist (Popovici), au semnat în 6 decembrie 1935, un acord democratic antifascist, în comuna Țebea. Fotografia expusă în muzeu înfățișează grupul semnatarilor – printre care deosebim pe dr. Petru Groza, Atanase Joja, P. Constantinescu-Iași, C. Popovici etc., împreună cu țărani localnici, sub gorunul lui Horia, la mormîntul lui Avram Iancu, ca semn de cinstire a luptelor duse în trecut pentru libertatea și prosperitatea poporului.

Prezența activă a Devei în desfășurarea unor evenimente importante își găsește ilustrare în continuarea în Muzeul de istorie a Partidului Comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România, prin documente diferite, multe originale. Astfel, este expusă fotografia întrunirii electorale ce a avut loc în orașul Deva, organizată de Blocul Democratic, în ajunul alegerilor parțiale parlamentare din județul Hunedoara din 18 februarie 1936. Scrisoarea purtînd semnătura dr. Petru Groza, trimisă din Deva în mai 1936 lui L. Blaga, relevă succesul categoric obținut de forțele democratice în aceste alegeri.

Deva este prezentă în muzeu și ca fiind unul din orașele țării unde au avut loc manifestări pe linia luptei pentru pace, pentru apărarea independenței și suveranității țării. Astfel, este expus în original un articol apărut în ziarul „Horia” din 31 august 1936, intitulat „O importantă manifestațiune pentru pace la Deva”.

În anii grei de adîncită teroare a dictaturii militarо-fasciste antonesciene, alături de întreg poporul român, comuniștii, masele muncitoare din Deva, au participat la lupta dusă împotriva războiului hitlerist, pentru zdrobirea hitleriștilor, pentru răsturnarea regimului antonescian. În anii 1941–1944 la Deva au fost arestați pentru activitate revoluționară numeroși luptători care au fost judecați în fața curților marțiale și condamnați la ani grei de temniță.

Momentul culminant al luptei îndelungate, plină de sacrificii, dusă de poporul român în frunte cu P.C.R., a fost insurecția națională antifascistă din august 1944. Pe o hartă de mari dimensiuni, luminoasă, referitoare la desfășurarea operațiunilor militare în timpul insurecției armate (23–31 august 1944), Deva e marcată ca fiind unul din locurile unde au avut loc acțiuni de luptă ale unităților române și ale formațiunilor patriotice muncitorești, pentru nimicirea și dezarmarea garnizoanei hitleriste din localitate.

23 August 1944, cea mai măreață sărbătoare a poporului nostru, a marcat începutul unei noi perioade de adînci transformări revoluționare democratice, începutul revoluției populare, deschizînd drumul construcției socialismului în România.

După două decenii de activitate în condițiile deosebit de grele ale ilegalității, P.C.R. a devenit partid legal, partid de guvernămînt. Alături de primul număr legal al ziarului „Scinteia” – organul central al P.C.R. – în muzeu sînt expuse ziare ale organizațiilor regionale și județene de partid, apărute în toamna anului 1944. Printre ele se află și ziarul „Zori noi” – organ al fostului Comitet regional Alba–Hunedoara al P.C.R., care apărea la Deva, în str. Decebal nr. 3.

Deva, alături de celelalte orașe ale țării, s-a integrat în noul mers revoluționar al societății noastre, a răspuns cu entuziasm și adînc simț patriotic sarcinilor importante care au stat în fața poporului român, pentru sprijinirea frontului anti-hitlerist, lichidarea rămășițelor feudale printr-o reformă agrară cu adevărat democratică, democratizarea aparatului de stat, refacerea economiei naționale.

Influența P.C.R. în mase a crescut puternic imediat după 23 August 1944. Așa cum scria un locuitor din Deva în articolul apărut în ziarul „Zori noi” din martie 1945, intitulat „Vreau să mă înscriu în Partidul Comunist. Muncitorii și plugarii cer să lupte în rîndurile Partidului Comunist : „Partidul Comunist din România s-a dovedit atît în anii grei de ilegalitate, cit și în perioada de după 23 August 1944, un consecvent și dirz luptător pentru fericirea și libertatea poporului român, pentru o Romînie democratică, liberă și independentă”.

Alte aspecte prezentate în muzeu privind aportul adus de populația orașului Deva în lupta generală a oamenilor muncii din țara noastră, sînt în direcția sprijinului acordat armatei române pe frontul antihitlerist. Acest lucru este relevat de ziarul „Zori noi”, prin articole care aveau ca frontispiciu cuvintele : „Totul pentru front, totul pentru victorie”.

Un aspect important al acestei etape de înfăptuiri revoluționare democratice, o constituie și lupta pentru democratizarea aparatului de stat. Astfel, în muzeu este expus în original un articol apărut în „Scinteia” din noiembrie 1944, o relatare a modului cum s-a desfășurat la Deva în ziua de 26 noiembrie 1944, întrunirea convocată de Frontul Național Democrat, în timpul căreia, așa cum spune și titlul articolului – „Prefectul județului Hunedoara a fost ales de popor”.

În această perioadă, problema agrară și-a găsit o rezolvare deplină. La chemarea P.C.R., țărâimea hunedoreană, la fel ca țăranii din întreaga țară, ajutați îndeaproape de muncitorii veniți de la orașe, a înlăptuit în mod revoluționar reforma, intrînd pe moșiile boierești, împărțind pămîntul. „Comuniștii ajută pe frații lor plugari să înlăptuiască reforma agrară”, se poate citi din articolele apărute în presa locală din Deva, din acel timp.

Din Deva – leagănul de naștere al Frontului Plugarilor – în noiembrie 1944, a fost dat un manifest intitulat „Către toți plugarii din România”, semnat de dr. Petru Groza, Miron Belea, Romulus Zaroni, dr. Almășanu Augustin etc., prin care se dădeau instrucțiuni privind organizarea activității și luptei Frontului Plugarilor în noile condiții.

Cu prilejul reorganizării Frontului Plugarilor, la Deva, în martie 1947, a avut loc o largă manifestație, la care au participat numeroși muncitori și țărani, veniți din întreg județul. În fotografia prezentă în muzeu se văd grupurile de țărani în timpul întrunirii, pe pancarde avînd scris numele comunelor din care veneau.

În anii construcției socialiste, oamenii muncii de pe aceste meleaguri, alături de întregul popor, au muncit cu elan și entuziasm pentru edificarea noii societăți. În acești ani, județul Hunedoara, a cărei reședință este orașul Deva, a cunoscut o puternică dezvoltare, devenind unul din cele mai înfloritoare și industrializate județe ale României. Acest fapt este menționat și în muzeu, prin fotografii, date, grafice, referitoare la Hunedoara, la Deva și alte centre.

O hartă luminoasă, care oferă o sinteză a procesului de industrializare socialistă a României, ilustrînd dezvoltarea țării din punct de vedere industrial, prezintă și realizări obținute de oamenii muncii din Deva și din județul Hunedoara.

Succesele obținute de oamenii muncii de pe aceste meleaguri ale patriei noastre în opera de construire și de desăvîrșire a construcției socialiste, își au izvorul în adîncă dragoste pentru țară, în dorința de a contribui la progresul ei.

Cu prilejul vizitei conducătorilor de partid și guvern pe meleaguri hunedorene în octombrie 1966, la întîlnirea cu activul de partid, tovarășul Ceaușescu spunea :

„Cunoscînd istoria glorioasă a poporului nostru, luptele și sacrificiile înaintașilor noștri, strădaniile lor în perfecționarea creației materiale și spirituale, învățăm să prețuim și să iubim mai mult, mai profund, cuceririle prezentului, să facem totul pentru a le dezvolta, pentru a făuri istoria nouă a patriei noastre, istoria socialismului și comunismului. Cunoașterea acestor tradiții, ne învață să prețuim libertatea, independența, suveranitatea națională, dobîndite cu atîtea jertfe, ne obligă să muncim și mai viu pentru a consolida necontenit aceste cuceriri de preț ale progresului nostru, pentru a face mereu mai luminos, mai strălucitor chipul patriei noastre, ne obligă și facem totul pentru ca poporul român, națiunea noastră, România socialistă, să fie totdeauna o țară liberă și independentă în rîndurile țărilor socialiste, în rîndul țărilor întregii lumi”³⁾.

Vizitînd „Muzeul de istorie a Partidului Comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România”, călătorul, de unde va veni el, va avea satisfacția ur-

măririi pe documente a unui drum eroic de luptă a poporului român, a mișcării revoluționare și democratice din țara noastră, a Partidului Comunist.

Pe fondul general al unei istorii glorioase, vizitatorul va putea întâlni în muzeu – așa cum ne-am străduit să relevăm în această comunicare – și o serie de aspecte din trecutul de luptă al locuitorilor Devei, oraș care-și aniversează în anul celui de-al X-lea Congres al Partidului Comunist Român, împlinirea a 700 de ani de la prima atestare documentară a existenței sale.

N O T E

1. Nicolae Ceaușescu : „**Partidul Comunist Român – continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România**”, Editura politică, București, 1966, pag. 10.
2. „**Scinteia**”, anul XXXVI, nr. 7125, din 8 octombrie 1966.
3. Nicolae Ceaușescu : „**România pe drumul desăvîșirii construcției socialiste**”, Editura politică, București, 1968, vol. II, pag. 57.

L'ISTOIRE DE DEVA À TRAVERS LES DOCUMENTS DU „MUSÉE DE L'HISTOIRE DU PARTI COMMUNISTE, DU MOUVEMENT RÉVOLUTIONNAIRE ET DÉMOCRATIQUE DE ROUMANIE”

R é s u m é

A l'aide de documents appartenant au „Musée de l'histoire du Parti Communiste, du mouvement révolutionnaire et démocratique de Roumanie”, l'auteur relève une série d'aspects du passé de lutte des habitants de Deva.

Frământări țărănești în satele din jurul Devei după primul război imperialist

ION LUNGU
VASILE RADU

După unirea Transilvaniei cu România – datorită condițiilor istorice existente – problemele economice și sociale ale vremii nu și-au găsit rezolvare, deși masele populare au avut un rol principal în lichidarea puterii dualiste austro-ungare. Neexistind în fruntea maselor un partid revoluționar de tip nou, care să conducă cu fermitate lupta pentru rezolvarea acestor cerințe care ar fi îndreptat dezvoltarea viitoare a României pe un făgaș democratic, burghezia a reușit să preia inițiativa și conducerea – speriată de frământările interne și de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și revoluția burghezo-democratică din Germania, Austria și Ungaria, alăturându-se după 1918 reacțiunii, retractând principiile democratice. Astfel, noul stat român nu a rezolvat în mod revoluționar principalele aspirații ale maselor muncitoare.

Pentru țăranime, ca și pentru întreaga populație, Unirea Transilvaniei cu România a însemnat curmarea pentru totdeauna a asuprații naționale. Acest lucru constituie prin el însuși o mare victorie, un succes ce a putut fi dobândit numai prin luptă aprigă, luptă ce s-a încheiat la 1 decembrie 1918, prin desăvîrșirea formării statului național unitar român.

Pe planul împlinirii idealurilor maselor de lichidare a asuprații sociale, unirea – ținînd seamă de împrejurările în care a fost făurită, de faptul că treptat burghezia a renunțat la principiile revoluționare – nu a putut îndeplini decît, în anumite limite, aceste deziderate. În ce privește țăranimea, este de notat că împroprietărirea celor lipsiți de pămînt sau cu pămînt puțin s-a realizat succesiv însă trunchiat. Întîrzierea reformei agrare promisă la Adunarea de la Alba Iulia – cît și starea de cruntă mizerie a maselor în urma războiului, au provocat adînci nemulțumiri și noi acțiuni țăărănești îndreptate împotriva celor ce-i exploatau.

Încă în prima jumătate a lunii decembrie, au avut loc atacuri împotriva domeniilor moșierești, însoțite de confiscarea vitelor, cerealelor, nutrețului și altor bunuri ¹⁾. În munții Apuseni, țăranii moți din Țebea au atacat în 1918 conacul grofului din localitate și alungîndu-l pe acesta cu întreaga familie, au împărțit averea magnatului între ei ²⁾.

La 14 decembrie 1918, moșierul Barcsay Gabor din Cioara se plîngea prefectului că țăranii răsculați i-au luat totul, iar subprefectul din Aiud cerea să se ia măsuri urgente împotriva țăranilor răsculați din Vințul de Jos ³⁾. Referindu-se la acțiunile revoluționare ale țăranimii din comitatul Hunedoara, unul din zia-

rele vremii, semnala în 22 decembrie 1918 că în comunele Lăpușnic, Peșteana și Birsău, conacele grofilor au fost devastate, încât marii proprietari cereau insistent trimiterea de trupe pentru a stăvili răscoalele țărănești ⁴⁾.

În situația creată, în care nemulțumirile maselor țărănești continuau să ia forme violente, autoritățile de stat au fost silit să treacă la pregătirea aplicării reformei agrare. Într-adevăr, decretul lege nr. 3697 din 1918 stabilea două momente în efectuarea reformei agrare : momentul exproprierii moșierului și momentul împrumietării definitive a țăranilor. Între aceste două momente este o perioadă de „arendă forțată”. Pământul intra în patrimoniul statului, care-l dădea în folosință proprie țăranilor. Starea aceasta de „folosință provizorie dura până când se terminau de judecat contestațiile, apelurile, recursurile, se stabileau cei îndreptățiți la împrumietărire, se făcea măsurarea și parcelarea pământului expropriat, se atribuiau parcele în mod definitiv și se încheiau acte de vindere a loturilor respective de către stat, către țărani. În acest moment abia, al împrumietării definitive, statul debita pe țăran cu prețul lotului respectiv și plătea rimii era diferit de cel pe care-l încasa de la țăran și, mai mult decât atât, între moșierului prețul pământului. De reținut că prețul pe care statul îl plătea moșierului momentul exproprierii și cel al împrumietării definitive, moșierul încasa arenda conform prețului local de arendare, ca și cum el n-ar fi fost expropriat. Această arendă era calculată în mod deosebit de avantajos pentru moșieri, întrucât aceștia sporeau arenda pentru pământul neexpropriat de obicei cam de două ori față de arenda obișnuită și uneori de opt ori față de arenda „oficială”, ceea ce urca simțitor „prețul local de arendare”, mărindu-și astfel și arenda încasată pentru pământul deja expropriat. Dacă legea nu se străduia de loc să stabilească un cuantum arenzii, lăsind-o la latitudinea „prețului local”, în schimb ea se dovedea deosebit de grijulie în asigurarea moșierului pentru încasarea arenzii. Plata – stipula legea – va fi calculată pe un an agricol de la 23 aprilie la 23 aprilie următor și se va face în primul an la 1 noiembrie, iar în anii următori până la împrumietărire definitivă, la 1 mai și 1 noiembrie în fiecare an. Mai mult încă : dacă țăranii cărora li se dăduse în folosință provizorie pământul nu plăteau arenda la timp, statul era obligat s-o achite prin Centrala de cooperare și împrumietărire, care avea să urmărească apoi pe țăranii neplatnici, ca nu cumva să fie păgubit moșierul de „drepturile” asupra unui pământ care-i fusese totuși „expropriat”. Iar dacă statul nu dădea pământ expropriat în folosință provizorie, plătea bineînțeles el arenda convenită moșierului. În felul acesta, în afară de valoarea semințelor și lucrărilor făcute de moșier pe pământul expropriat, în afară de prețul de expropriere pe care statul îl plătea la împrumietărire definitivă a țăranilor, moșierul primea pe tot timpul efectuării lucrărilor de împrumietărire arenda.

Nu se poate spune că burghezia nu și-a respectat angajamentul luat față de moșierime în momentul când cele două clase exploatatoare s-au văzut constrinse să accepte reforma agrară : „Pacientul, proprietarul trebuia la rîndul lui să suporte cu resemnare și bravură această operație. Încercător în înțelepciunea chirurgului și în precizia miinii sale experte, care nu trebuia să meargă nici prea adînc, nici prea la suprafață, marele proprietar trebuia să suporte operația reformei agrare” ⁵⁾. Cu asemenea „chirurg expert”, moșierimea a putut, într-ade-

văr, să suporte operația nu numai cu bravură și rezonanță, dar chiar cu bucurie și câștig. În ciuda numeroaselor inconveniente cauzate de către guvernarea vremii, țărani, în majoritatea cazurilor, din cauza lipsei acute de terenuri arabile și de pășuni, acceptau arendarea forțată, ba chiar o cereau. Sărăcia cumplită i-a minat și pe țărani din satele Briznic, Vinerea, Sulighete și Cîmpuri-Surduc să ceară autorităților pământ în arendă ⁶⁾.

O lipsă acută duceau țăranii și în ce privește pășunile și pădurile. De aceea, numeroase cereri adresate autorităților se refereau la arendarea de păduri și pășuni. Astfel, țăranii din jurul Devei și Alba arătau în cereri trimise prefecturii că proprietari îi exploatează, refuzând cu încăpăținare să le dea în arendă pășunile. Pentru ca vitele lor să nu moară de foame, au fost siliți să-și descopere șurile de paie ⁷⁾.

Aflind de lucrările premergătoare reformei agrare, țăranii hunedoreni au început să înainteze cereri către autorități, solicitând concomitent cu arendarea forțată a pământului și improprietărirea. Bazându-se pe promisiunea făcută de Ministerul de Comerț în timpul războiului, în care se spunea că după război toate comunele care nu au pășuni vor fi improprietărite, țăranii săraci din comuna Federi cereau prefectului în 15 ianuarie 1919, să fie improprietăriți, iar pînă la reforma agrară propriu-zisă, să fie obligați proprietarii din comună să scadă prețurile la pășune și să le-o dea în arenda lor și nu chiaburilor ⁸⁾. Improprietările cereau și țăranii din Ribicioara, care arătau prefectului la 21 august 1919, că pământul ce-l posedă este atît de puțin și de nefertil, încît cu toată munca și osteneala lor, sint în imposibilitate de a-și satisface cele necesare traiului ⁹⁾.

Întîrzierea aplicării reformei agrare și piedicile puse arendării forțate a pământului de către autorități și mari proprietari, au determinat pe țăranii să treacă la ocuparea cu forță a terenurilor arabile, pășunilor și pădurilor.

În iunie 1919, țăranii din Baia de Criș iau în stăpînire pădurile aparținătoare căilor ferate unite din Arad și Cenad ¹⁰⁾. Însăpămîntat de amploarea devastării pădurilor exploatate de firma „Pecol”, prefectul de Hunedoara cere urgent Consiliului Dirigent la 24 decembrie 1919, ca : „în interesul liniștirii populației din comunele învecinate cu pădurile, să dispună de urgență să dea comunelor lemnele de foc necesare, la prețul de cost” ¹¹⁾.

Frămîntările au cuprins și pe soldații aflați încă sub arme. Aflind de cele ce se petrec la sate, ei se prezentau în masă la comandamente și cereau să li se dea concedii „ca singuri să se răfuiască cu cei ce neîndreptătesc familiile lor, rămase fără sprijin” – după cum se relatează într-un ordin circular din 28 noiembrie 1919 al Consiliului Dirigent către prefecti : „se simte o vie nemulțumire în popor – se arată în continuare în ordinul circular – soldații cer intervenire la ajutoarele legale pentru ca familiile lor să fie achitate... nu după bunul plac al secretarilor comunali” ¹²⁾. Comandamentul regimentului 92 infanterie din Orăștie raporta prefectului că zilnic soldații se prezentau la raport, arătînd că părinții lor sint neîndreptățiți cu ocazia arendărilor forțate, sint maltratați de către jandarmi, iar petrolul și zahărul se distribuie doar oamenilor de încredere ai primarilor și jandarmilor. „Socotind după desele reclamațiuni ce-mi vin – arată ra-

portul – starea spiritelor la sate și prin repercuzie, și în cazarmă, nu este deloc îmbucurătoare”¹³⁾.

Anii 1920–1921 găsea țărănimea hunedoreană într-o stare materială deosebit de grea. Lipseau alimentele de bază, lipsea îmbrăcăminte. Numeroasele telegrame ale prefecturii județului Hunedoara relatau în acea vreme despre „completa criză de cereale” din județ¹⁴⁾ și despre faptul că pe piață nu se găseau alimente, ceea ce provoca „tulburări și nemulțumiri în sinul populației”¹⁵⁾. Pretura plasei Ilia anunța alarmată că locuitorii a 76 comune, din cauza lipsurilor materiale „sînt nemulțumiți la culme”¹⁶⁾, iar satele moșești din jurul centrului minier Băița, „suferă, neputîndu-și cîștiga cele necesare traiului”, semnală o adresă a Institutului de credit „Zărăndeană” din Băița, către comisia de cumpărare județeană¹⁷⁾.

Pe de altă parte, abuzurile săvîrșite de autorități cu ocazia arendărilor forțate, precum și starea proastă în care se găseau vitele țăranilor din cauza lipsei de pășuni, au dus la menținerea în permanență a unei atmosfere de ură neîmpăcată a țăranilor față de organele administrative de stat și față de marii proprietari.

Semnificative pentru modul în care țăranii erau batjocoriți și exploatați de către moșieri cu sprijinul autorităților de stat, socotim, și cele două cazuri redată mai jos, alături de alte nenumărate situații similare.

În comuna Pui, moșierul Naláczy Géza, stăpînea 300 iugăre de pămînt „Acest magnat – arăta un document al vremii – nu știe bine unde este situată averea lui, de cum să o fi muncit vreodată”¹⁸⁾. În 1920, Comitetul agrar din Cluj dă în arendă forțată țăranilor din Pui moșia lui Naláczy, la prețul de 120 coroane pe iugăr. Țăranii au plătit banii primăriei comunale întrucît groful a refuzat să-i primească, neținînd cont de hotărîrea luată de comitetul agrar. Dar, în timp ce ei își transportau recolta acasă, consilierul agricol a încercat să-i oprească, spunîndu-le că trebuie să dea proprietarului jumătate din recoltă. Țăranii se opun, ceea ce atrage după sine, trimiterea de jandarmi în comuna Pui spre a „liniști spiritele” și încheierea unui proces verbal de către consilierul agricol în care se preciza că „părțile fiind pe deplin mulțumite cu ceea ce au primit, se lasă proprietarului 200 iugăre de pămînt”. Pe baza acestui act ticluit de consilierul agricol, omul de încredere al grofului, „țăranii din patru comune au fost dați afară de pe acea moșie”¹⁹⁾.

La 15 decembrie 1920, țăranii din Brănișca înaintau o plîngere către președintele comitetului agrar, în care, printre altele arătau că în hotarul comunei „se află moșiile mari ale dispărutului baron Losika Lajos și ortacii”. Timp de peste 30 ani aceste moșii au fost arendate unor persoane străine de comună, la prețul de 25 coroane pe iugăr. Arendașii la rîndul lor subarendau terenul țăranilor „încasînd fel de fel de dijme, prestațiuni de lucru, jupuind aproape și pielea de pe bieții țărani”²⁰⁾. O dată ce autoritățile de stat stabiliseră că moșiile se vor arenda țăranilor pînă la rezolvarea problemei împrumutării, moșia din Brănișca se cuvenea, de drept, să fie dată în întregime, în arendă forțată, țăranilor din acea comună. Dar, în 1920, fostului arendaș i se dădea dreptul, datorită intervențiilor consilierului agricol – să arendeze el către țărani un teren de 350 iugăre din moșia Losika. În plus, țăranii care luaseră în arendă terenul agricol,

erau forțați acum să plătească atât arendașului pentru folosirea celor 350 iugăre, cât și statului pentru restul pământului arendaș, la totodată, suma plătită pe iugăr era majorată de la 25 coroane cât se prevăzuse în contractul încheiat, la 80–100 coroane. Revoltați de abuzurile comise de arendaș, ce era în cîrdășie cu consilierul agricol, țărani din Brănișca cereau ca „tot terenul cultivabil, să ni se dea, completîndu-se și cu cel predat arendașului, cu atât mai virtos, cu cât terenul este însămințat de noi”²¹).

Indignarea țăranilor față de nedreptățile săvîrșite de autoritățile de stat au determinat ca lupta pentru pămînt și libertăți democratice să continue, să se întetească. O mare însemnătate pentru această luptă au avut-o numeroasele acțiuni revoluționare ale clasei muncitoare, care au desfășurat o vie activitate la sate, îndreptată spre ridicarea conștiinței de clasă a țăranimii, spre atragerea ei la lupta unită cu clasa muncitoare. În acest sens, la 9 februarie 1920, ziarul „Socialismul” publica un articol intitulat în mod sugestiv : „Pămîntul trebuie să fie al nostru”, care explica poziția elementelor de stînga din partid în problema agrară. Influența marilor bătălii de clasă ale proletariatului, în anii 1918–1921, mai ales în jurul centrelor muncitorești, a dus la creșterea intensității acțiunilor țăărănești, dar acestea nu au fost organizate și conduse de clasa muncitoare. Așa se explică caracterul predominant spontan al acțiunilor țăărănești din acei ani și desfășurarea lor în același timp cu luptele muncitorimii, dar izolate de acestea. Situația se datora faptului că proletariatul din țara noastră nu avea încă un partid consecvent revoluționar, marxist-leninist, capabil să mobilizeze masele țăărănești alături și sub conducerea clasei muncitoare. Militanții revoluționari, lipsiți de acel stat major care să conducă întreaga lor activitate dintr-un centru ideologic, politic și organizatoric unic, nu numai că nu au putut să elaboreze o linie politică generală care să țină seamă de perspectivele, etapele și laturile problemei aliaților, dar nu au putut să asigure întotdeauna nici aplicarea în practică chiar a acelor directive politice juste pe care izbutiseră deja să le elaboreze.

Tergiversarea improprietărilor promise de guvernele burghezo-moșierești, a menținut atmosfera de adînci frămîntări și în rîndul maselor țăărănești hunedorene ca, de altfel, în întreaga țară. Primpretorul din Orăștie făcea cunoscut legiunii de jandarmi din Deva, la 13 martie 1920, că „locuitorii comunei Cugir, din nou au început devastările de păduri într-un grad foarte mare”. Primpretorul cerea legiunii de jandarmi să mărească de urgență efectivul trupei din Cugir, pentru a putea face față țăranilor²²). În aprilie, din Baia de Criș se raporta legiunii de jandarmi din Deva că țăranii din localitate au incendiat pădurea moșierului Șerban, din hotarul satului Birtin, nemulțumiți fiind de faptul că le-a fost respinsă cererea lor de arendare a pădurii²³).

Ingrijorate de intensificarea luptei maselor muncitoare și temîndu-se de uniunea acțiunilor muncitorești și țăărănești în ajunul grevei generale din octombrie 1920, guvernul Averescu a procedat la improprietărirea cu mare zgomot a țăranilor din cîteva comune²⁴), iar după greva generală, la trecerea în proprietate provizorie a țăranilor a circa un sfert din pămîntul expropriat în 1918–1919.

La capătul valului marilor bătălii de clasă din anii avîntului revoluționar (1918–1921), lupta maselor condusă de reprezentanții curentului revoluționar, a

fost încununată cu succes la Congresul Partidului Socialist din 8–12 mai 1921. Făurirea Partidului Comunist Român în cadrul acestui istoric congres a deschis calea pentru rezolvarea celor mai arzătoare sarcini ce stăteau în fața maselor populare din țara noastră.

La scurtă vreme după primul congres al P.C.R., în iulie 1921, Parlamentul a votat legiuirea de reformă agrară. Cu toate că prin reforma agrară din 1921, un număr însemnat de țărani au fost împroprietăriți, rezolvându-se în acest fel, într-o măsură oarecare problema agrară, modul în care au fost concepute legiuirile și mai ales modul în care au fost aplicate, au dat posibilitatea săvârșirii multor abuzuri, multor nedreptăți care au limitat în acest fel reforma și au îngustat în ultimă instanță efectul acestui act de guvernământ al generalului Averescu.

Legea pentru reforma agrară recunoștea ca expropriate definitiv terenurile care au fost supuse exproprierii pe baza decretelor din 1918 și stabilea că exproprierea terenurilor moșierești se va face în raport cu suprafața pe care o aveau moșiile la data de 15 august 1916.

Principiile legii de reformă agrară din 1921 au oglindit în esență grija claselor exploatatoare de a menține pe mai departe marea proprietate moșierească, de a nu împroprietări pe toți țăranii fără pământ și cu pământ puțin, spre a avea asigurate brațe de muncă ieftine pentru gospodăriile moșierești și chiburești.

Înfăptuită sub presiunea marilor frământări sociale și a necesităților economice obiective, „reforma agrară din 1921 – arată tovarășul Nicolae Ceaușescu – dă impuls dezvoltării capitalismului în agricultură, slăbește puterea economică a moșierimii, reduce rolul jucat de această clasă în viața politică și socială a României. Totodată, la sate se accentuează diferențierea țăranimii, se adâncesc contradicțiile social-economice, crește rolul economic al burgheziei sătești”²⁵).

Pentru pământul expropriat, proprietarii funciari primeau din partea statului despăgubiri foarte avantajoase. Pînă la definitivarea vânzării pământului către țărani, aceștia îl primeau în folosință, pentru care plăteau arendă ca și înainte de reformă, cînd îl arendau direct de la moșier. Prețul arendei era fixat în mod arbitrar de către comisiile județene pentru reforma agrară. În județul Hunedoara de pildă, Comisia județeană pentru reforma agrară din Deva, fără să mai aștepte tablourile oficiale de prețuri, stabilea în iunie 1921, prețul unui iugă de pământ ce urma să fie arendat la suma de 100–140, trecînd totodată la delimitarea suprafețelor destinate a fi arendate țăranilor, după bunul plac al membrilor comisiei²⁶). Impotriva abuzurilor săvîrșite de către comisia județeană pentru reforma agrară, se ridică țăranii din Ciula Mare, cerînd să nu i se lase moșierului din comună suprafața de 204 iugăre cît stabilise comisia, ci numai 30 iugăre, „așa cum prevede legea pentru arendări forțate în caz de necesitate”, restul terenului arabil fiind de drept proprietatea lor²⁷). În satul Biscaria, peste 600 de iugăre teren arabil, finaț și pășune din suprafața de circa 1 000 iugăre, cît cuprindea hotarul satului, era în stăpînirea grofului Ocskay. Fiind favorizat de către autoritățile de stat austro-maghiare, moșierul acaparase – după cum arătau țăranii într-o cerere adresată prefectului de Hunedoara – „tot pământul bun din jurul satului, iar pământul puțin al oamenilor (țăranilor – n.n.), este la de-

părtare considerabilă de comună, fiind expus, cu totul înundării Mureșului". Moșia a fost arendată țăranilor în 1918 pe timp de 9 ani, pe baza unui contract încheiat între acestea și moșier, în urma cărui fapt, numeroși țărani săraci și-au înjghebat mici gospodării pe terenul arendat. În iulie 1920, țăranii au fost scoși cu forța armată din moșia domnească, spunându-li-se că, totuși, în câteva zile, se vor rezolva lucrurile în favoarea lor.

Desigur, nici o măsură eficientă nu s-a luat de către autorități, cu toate că terenul rămânea nelucrat, și mai mult, țăranii făcuseră deja semănăturile de primăvară. În acest timp, groful încerca pe toate căile să-și transforme moșia în „fermă model”, scoțind-o astfel de sub urmările legii agrare. „Ce se va întâmpla cu sârmanii oameni care porniseră în cei doi ani trecuți o gospodărie atît de frumoasă, a căror proprietate, în general, nu este mai mare de $\frac{1}{2}$ – $1\frac{1}{2}$ iugăre pămînt” ? – se întrebau țăranii năpăstuiți din Biscaria. „Vor fi siliți din nou – conchid ei – să ia pe grumazul lor jugul iobăgiei, acum modernă, pe care cu rușine l-au purtat de veacuri”. Arătînd prefectului că groful Ocskay este „pose-sorul a mai multor palate din Budapesta, mine de aur și alte bogății în Cehoslovacia, a căror valoare ajunge la mai multe zeci de milioane”, țăranii cereau insistent „dreptate pentru popor”²⁸⁾.

În martie 1921, o delegație de țărani din Biscaria explicau plini de amărăciune lui Garoflid, la București, că „dreptatea” ce li s-a făcut consta în primirea în arendă forțată a 100 iugăre „calitatea cea mai rea” din moșia lui Ocskay. Pentru a se debarasa într-un fel de țăranii ce-și susțineau doleanțele, ministrul moșier trimite un inginer la Biscaria. Acesta promite țăranilor că va propune comisiei județene pentru reformă agrară satisfacerea cererilor lor de a primi loturi de pămînt cu o întindere mai mare. Așteptările au fost zadarnice. Timpul fiind înaintat pentru arături, țăranii au ieșit cu plugurile la arat, intrînd pe moșia grofului. În această situație, consilierul agricol județean, împreună cu o unitate de jandarmi, a intervenit brutal, amenințînd cu închisoarea pe cei „răzvrățiți”²⁹⁾.

Rezultatul împroprietăririi nu poate fi apreciat însă numai prin prisma procentului însemnat al țăranilor care au rămas fără pămînt, ci el trebuie completat și cu o imagine asupra felului cum arătau gospodăriile împroprietăriților. Sînt foarte multe materiale documentare, care ar putea fi citate și care, toate duc la aceeași concluzie : loturile de pămînt atribuite țăranilor erau în majoritate răzlețe, în diferite părți ale comunei, alteleori la zeci și chiar sute de kilometri de comuna în care locuia cel împroprietărit. Totodată, aceste loturi erau dobîndite cu bani grei (în afară de prețul plătit statului), datorită modalităților în care se efectua împroprietărirea –, ceea ce făcea ca în momentul, cînd, în sfîrșit, primea pămîntul rîvnit, țăranul să trebuiască să-l și vîndă, spre a-și achita datoriile făcute cu cumpărarea lui. Dar nu numai atît : pămîntul a fost primit fără nici un fel de inventar agricol și fără nici o posibilitate pentru țăranul împroprietărit de a-și cumpăra un minim de inventar necesar lucrării pămîntului. Autorul legii de împroprietărire a fost categoric în această privință : nu trebuie să se acorde credite țăranilor la împroprietărire deoarece... țăranii au prea mulți bani și lenevesc, susținea el. Dimpotrivă, în schimbul pămîntului trebuie să li se smulgă cît mai mulți bani, căci în felul acesta vor deveni harnici etc.³⁰⁾.

O cercetare atentă a materialelor documentare care au aparținut autorităților din fostul județ Hunedoara, ca și al altor numeroase documente aflate în diferite arhive din țară, dă o imagine concludentă în ce privește problema : cum și în interesul cui s-a realizat reforma agrară din 1921.

În ianuarie și septembrie 1923, țăranii săraci din Cimpuri-Surduc adresează memorii comisiei județene de improprietărire, prin care iau atitudine împotriva faptului că li s-a dat voie moșierilor din comună să-și vîndă parte din păduri și teren arabil „unor oameni în stare bună, nelipsiți de pămînt”, cu toate că „legea oprește vînzările pînă la terminarea exproprierii”³¹⁾.

Familiiilor țărănești din satele hunedorene, care nu au fost trecute pe listele de improprietărire, li se promisese de către autorități colonizarea **pe Bărăgan**. În acest sens, subprefectul de Hunedoara semna la consilierului agricol județean: „...zi de zi mi se prezintă locuitorii comunelor care în trecut, din lipsă de pămînt arător, lucrau în parte, moșiile proprietarilor de pe valea Mureșului, iar acum, prin reforma agrară au rămas lipsiți cu totul de pămînt arător”, cerînd urgentarea colonizării lor, întrucît se află „în cea mai neagră mizerie”³²⁾. Consilieratul agricol județean era sesizat în 3 noiembrie 1923 că nemulțumirile țăranilor din comuna Grid, curg tot mai aspre zi de zi, „deoarece le-a fost luată pe seama statului, o suprafață întinsă din pășunea comunală”. Totodată, sătenii „ar dori ca toți cei ce au luat parte la război să se împărtaşească cu pămînt”³³⁾. Într-o plîngere a țăranilor din comuna Teiu, adresată președintelui comisiei agrare din București se arată că, la întoarcerea de pe front, soldaților li s-au repartizat în mod provizoriu teren din proprietatea statului. Cu ocazia improprietăririi însă, celor mai mulți li s-a luat pămînt ; pe de altă parte – arată țăranii – din cei 82 de oameni îndreptățiți la improprietărire, au primit pînă la 2 iugăre fiecare, doar 30 inși³⁴⁾. Nemulțumite erau și văduvele de război din Săcămaș, care își reclamá dreptul lor la pămînt, demascînd abuzurile săvîrșite de autoritățile agricole ce favorizau pe chiaburi, comercianți și pe cei ce nu participaseră la război³⁵⁾. Din moșia contelui Horvath Rudolf din Șoimuș, s-au expropriat doar 12 iugăre teren arabil, din care 8 iugăre s-au repartizat bisericii, școlii, jandarmilor, cantonierilor de drum și cantorului bisericesc, iar restul, unor neîndreptățiți – se arăta într-un memoriu semnat de 60 de țărani din comuna Bejan. Aceștia, fie foști participanți pe front, fie lipsiți de pămînt, cer prefectului să li se dea teren arabil din moșia contelui, căci, se arată în memoriu – sîntem toți pieritori de foame”³⁶⁾. Postul de jandarmi din Rîșculița raporta prefecturii în 29 noiembrie 1923 că locuitorii comunelor Bulzești și Tomnatec, sîntem extrem de nemulțumiți din cauza improprietăririi³⁷⁾. Țăranii fără pămînt din Nădăștia de Jos demască tertipurile comisiei județene agrare care trecuse pe listele de improprietărire pe chiaburi, excluzînd în același timp pe văduvele de război, țăranii săraci și foștii luptători pe front. „Scopul reformei agrare ar fi – afirmă țăranii – îmbunătățirea stării săracilor și nu ca prin legea de reformă agrară să se multiplice averea bogăților”³⁸⁾.

Îlegalitățile făcute cu ocazia improprietăririi sînt semnalate din nou prefectului de către țăranii din Teiu în 1928, arătîndu-se într-o cerere că au fost șterși de pe lista de improprietărire, „iar pe alții care au destul pămînt, i-au luat în listă”³⁹⁾. În comuna Gothatea au fost improprietați 16 țărani invalizi, dîndu-li-se

loturi cu o suprafață de circa 1 iugăr fiecare. În 1928, din ordinul agronomului regional din Ilia, țăranilor împroprietăriți li se ia jumătate din teren, după ce parte din ei semănaseră deja grâu, secară, porumb și trifoi, cedându-se jandarmilor din comună. La fel, în comuna Bretea Mureșană, celor 30 invalizi împroprietăriți li se ia pământul, pentru a fi împroprietărite biserica și școala ⁴⁰).

Înșelați prin reforma agrară și apăsați de impozite împovăraătoare, de cotele de răscumpărare a pământului și de datorii față de chiaburi și bănci, mulți țărani ajunseră într-o stare de cruntă sărăcie, mizerie, disperare și neștiind cum să scape de acest jug, puneau mina pe furci, topoare etc., și se ridicau deseori împotriva regimului de exploatare nemiloasă.

În aprilie 1922, țăranii din Fornădia, înarmați cu furci și ciomege, pun stăpînire pe moșia Domeniilor satului. Secția de jandarmi din Hațeg raporta alarmată forurilor sale superioare că țăranii sînt hotărîți să are pământul, susținînd că „este al lor” ⁴¹). Consilierul agricol din Deva anunța prefectura, în 1923, că țăranii împroprietăriți din comuna Bobilna amenință, spunînd că vor intra cu forța pe terenurile lor primite din moșia lui Aurel Vlad și răpite ulterior și vor strînge recolta obținută în urma semănăturilor făcute în toamna anului 1922, căci lor li se cuvine și nu proprietarului. Autoritățile din Folt, comună vecină cu Bobilna, au încercat să oprească pe țărani în acțiunea lor, dar aceștia s-au împotrivit, fiind hotărîți să-și adune recolta. „Împroprietăriții pretind recolta, amenințînd că nu vor ceda nici în fața forței”, raporta secretarul comunal din Folt ⁴²). Subprefectul cerea companiei de jandarmi din Deva să ordone secției de jandarmi din Geoagiu să ia măsuri „de împiedicare a agresiunii pentru cazul cînd acuma, cu ridicarea recoltei, țăranii se vor folosi de forță”. Totodată, se dau dispoziții primpretorului din Geoagiu de a pune în vedere țăranilor că nu au nici un drept asupra semănăturilor. În această situație, țăranii intră cu forța pe moșie și strîng recolta, act considerat de către autorități drept „rebeliune”. Consilieratul agricol, cerea subprefectului să ia cele mai severe măsuri de reprimare a mișcării țărănești. Subprefectul ordona primpretorului din Geoagiu ca, însoțiți de jandarmi și de agronomul regional, să se deplaseze la Bobilna pentru a lua măsuri ca „acestor abuzuri să li se pună capăt”. La 2 decembrie 1923, primpretorul din Geoagiu raporta că, cu ajutorul jandarmilor „a restabilit ordinea și liniștea” în comuna Bobilna ⁴³).

În aprilie 1923, țăranii din Căzănești, lipsiți de teren arabil, intră cu forța în pădurea moșierului Dimitrie Borca, croindu-și locuri arătoare ⁴⁴).

Notariatul din Balșa, raportînd despre nemulțumirile și frămîntările din sînul maselor țărănești, anunța îngrijorat la 15 mai 1926 că populația „vorbește de revoluție”, iar ura împotriva conducătorilor crește pe zi ce trece, astfel că „totul este discreditat și compromis”. Dacă nu se vor lua măsuri la timp – se arată în raport – „ne apropiem cu pași repezi spre dezastru” ⁴⁵).

În toamna anului 1928, țăranii din Rapolt și Uroi au alungat pe argații grofului Simeny Bela de pe moșie și au ocupat-o cu forța, demonstrînd prefectului într-un memoriu că moșierul și-a scutit pământul de la expropriere prin acte false ⁴⁶).

Paralel cu lupta pentru pământ, țăranii desfășoară acțiuni hotărîte în vederea obținerii de pășuni pentru vite și micșorarea impozitelor. Astfel, țăranii din

Fornădia își dezveleau amarul vieții lor plină de lipsuri într-un memoriu adresat prefectului : „Azi nu mai simțim în stare a ne câștiga existența de pe o zi pe alta din cauza marilor dări ce ne apasă. Numai dacă plătim aceste dări cu viața, căci cu altceva nu avem... Mai cu seamă, parte din noi de am vinde totul și nu am putea câștiga sumele ce ni se cer”⁴⁷⁾.

Numeroasele plingeri adresate de năpăstuiții satelor hunedorene organelor în drept, oglindesc cât se poate de fidel cruda realitate, care va dăinui peste decenii pînă cînd zorii lui 23 August 1944, vor „deschide larg drumul eliberării poporului român, drumul progresului social”⁴⁸⁾.

NOTE

1. Biblioteca Academiei R.S.R., filiala Cluj, Anexa III, MS. 313, fila 47 și 51 verso ; V. Liveanu, 1918, **Din istoria luptelor revoluționare din România**, Ed. polit. București.
2. **Hunyadvármegye**, nr. 50 din 16 decembrie 1918.
3. Biblioteca Academiei R.S.R., filiala Cluj, Anexa III, MS. 313, fila 58, verso și MS. 314, fila 4 verso.
4. **Hunyadvármegye**, nr. 51 din 22 decembrie 1918.
5. Mitiță Constantinescu, **L'évolution de la propriété et la réforme oprière en Roumanie**, București, 1925, pag. 304.
6. A.S. Alba Iulia, fond P.J. Alba, U. 996 și 662/1919.
7. Idem, dosar 11/1919.
8. A.S. Deva, fond subprefectură, pachet 6/1919, fila 3.
9. A.S. Deva, fond Consilieratul agricol Hunedoara, dosar 3/1919.
10. Idem.
11. A.S. Deva, fond prefectură, pachet 6/1919.
12. A.S. Deva, fond prefectură, dosar 443/1920.
13. Ibidem.
14. Ibidem.
15. A.S. Deva, fond prefectură, dosar 462/1921.
16. Ibidem.
17. A.S. Deva, fond prefectură, dosar 463/1921.
18. **România liberă (Deva)**, din 19 septembrie 1920.
19. Ibidem.
20. **România liberă**, din 20 martie 1921.
21. Ibidem.
22. A.S. Deva, fond prefectură, pachet 449/1920.
23. Idem, pachet 433/1920.
24. Luptătorul din 22 septembrie 1920.
25. N. Ceaușescu, **Partidul Comunist Român – continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România**, Ed. politică București, 1966, pag. 27–28.
26. **România liberă (Deva)** din 7 august 1921.
27. **România liberă (Deva)**, din 17 aprilie 1921.
28. **România liberă (Deva)**, din 19 septembrie 1920.
29. Idem, 28 august 1920.
30. C. Garoffid, **Chestia agrară în România**, București, 1920, pag. 404–409.
31. A.S. Deva, fond Consilieratul agricol al jud. Hunedoara, dosar 97/1923.
32. Idem, dosar 542/1923.
33. Idem, dosar 97/1923.
34. Ibidem.
35. A.S. Deva, fond Consilieratul agricol al jud. Hunedoara, dosar 97/1923.
36. A.S. Deva, fond Prefectură, dosar 545/1923.

37. Idem, dosar 596/1923.
38. Ibidem.
39. Idem, dosar 1/1928.
40. N. Marcu, **Unele aspecte ale crizei agrare din România, în perioada dintre cele două războaie mondiale**, în „Probleme economice”, 1961, nr. 11, pag. 81.
41. A.S. Deva, fond prefectură, pachet 6, 175/1919.
42. A.S. Deva, dosar 557/1923.
43. Idem, dosar 551/1923.
44. Idem, dosar 556/1923.
45. A.S. Deva, dosar 625/1926.
46. A.S. Deva, fond Prefectură, dosar 5/1929.
47. Idem, fond Prefectură, dosar 2/1931.
48. N. Ceaușescu, **Partidul Comunist Român – continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România**, Ed. politică 1966, pag. 53–54.

TROUBLES PAYSANS DANS LES VILLAGES DES ENVIRONS DE DEVA APRES LA PREMIERE GUERRE MONDIALE IMPÉRIALISTE

R é s u m é

En se fondant sur de riches matériaux d'archives, les auteurs relèvent la situation matérielle pénible et les troubles qui en ont résulté dans un grand nombre de villages de la région de Hunedoara au cours des années qui ont suivi la première guerre mondiale. La lutte pour une existence meilleure de la paysannerie laborieuse s'est engagée dans la voie de la révolution à la suite de la création du Parti Communiste Roumain.

Orașul Deva — gazdă a desfășurării unor importante acțiuni democratice, antifasciste de masă (1933 — 23 August 1944)

GH. I. IONIȚĂ

Orașul Deva — de la a cărei primă atestare documentară s-au împlinit 700 de ani —, ca, de altfel, întreg ținutul hunedorean, mult încercate în trecutul de luptă al poporului nostru, au fost prezente și în anii dintre cele două războaie mondiale — cu deosebire în perioada 1933 — 23 August 1944 — pe coordonatele eroice lupte revoluționare, antifasciste, patriotice a maselor largi populare, luptă organizată și condusă pînă la victoria deplină de către Partidul Comunist Român.

Cel de-al patrulea deceniu al secolului nostru, jalonat de marea criză economică din 1929–1933 și de începutul celui de-al doilea război mondial, a constituit pentru întreaga omenire o perioadă de profunde frământări sociale și politice care reflectau, pe de o parte, ascuțirea contradicțiilor fundamentale ale capitalismului, instabilitatea lumii burgheze, iar pe de altă parte, vigoarea ridicare la luptă a forțelor democratice și progresiste.

Transformată în centrul celor mai reacționare forțe ale imperialismului, prin instalarea lui Hitler la putere în ianuarie 1933, Germania nazistă a devenit principala primejdie pentru securitatea și pacea generală, pentru libertatea popoarelor.

În țara noastră, Garda de fier — devenită coloana a V-a a hitlerismului — și celelalte grupări și organizații fasciste, teroriste, au folosit instalarea la putere a lui Hitler în Germania în scopul intensificării propagandei lor deșănțate și au militat fățiș pentru alăturarea României la Germania hitleristă, pînă la subordonarea țării intereselor imperialismului hitlerist. De altfel, Corneliu Codreanu, căpetenia Gărzii de fier, nu o singură dată în anii la care ne referim și chiar în împrejurări hotărîtoare pentru soarta țării a afirmat public că, „în 48 de ore de la biruința mișcării legionare, România va avea o alianță cu Roma și Berlinul”.

Se ridică astfel în fața Partidului Comunist Român — cea mai hotărîită și consecventă forță a luptei democratice antifasciste —, precum și a celorlalte forțe politice patriotice imperativul dezvoltării marilor primejdii reprezentate de fascism, necesitatea punerii în gardă a maselor largi față de pericolul fascist. În aceste împrejurări, P.C.R., exprimînd interesele vitale ale maselor largi, militează activ pentru unirea tuturor forțelor democratice și patriotice ale poporului, pentru apărarea independenței și suveranității țării.

Obiectivele luptei pentru apărarea independenței și suveranității naționale a României, împotriva fascismului, a hitlerismului au antrenat la luptă clasa

muncitoare, țărâtimea, intelectualitatea, în genere păturile mijlocii ale societății, inclusiv elemente și cercuri ale claselor stăpînitoare, neliniștite de perspectivele sumbre ale atentării la integritatea și ființa statului român de către forțele întunecate ale fascismului.

Eforturile depuse în anii 1933 – 23 August 1944 de către Partidul Comunist Român pentru făurirea unei coaliții a tuturor forțelor democratice, patriotice, antifasciste, au dus la obținerea unui șir de succese care au pregătit pas cu pas acel moment culminant al luptei pe care avea să-l constituie, în august 1944, triumful insurecției armate antifasciste și instaurarea, o dată cu acesta, a puterii populare în România.

În această luptă eroică și grea, în rindurile participanților săi activi și-au înscris numele la loc de cinste și masele muncitoare de pe meleagurile hunedorene, locuitorii străvechiului oraș Deva.

În întreaga perioadă care formează tema articolului de față, activitatea democratică, antifascistă a maselor muncitoare din orașul Deva și din întreg județul a fost concepută, organizată, îndrumată și condusă de către organizația județeană a P.C.R., al cărui sediu se afla la Deva și în conducerea căreia au activat Gombo Samuilă, Augustin Almășan, Maier Ion ș.a. ¹⁾.

Alături și sub conducerea organizației județene a P.C.R. au activat la Deva, în anii 1933 – 23 August 1944, pe întreaga perioadă sau pe perioade mai restrînse, o serie de organizații democratice, printre care Frontul Plugarilor – ale cărui baze s-au pus în ianuarie 1933 chiar în acest oraș –, Blocul democratic, Madosz, comitetele pentru apărarea antifasciștilor, Patronajele populare, Apărarea patriotică ș.a.

Și în orașul Deva ca, de altfel, în întreaga țară, primele acțiuni de masă, revoluționare, democratice au avut loc în perioada care ne stă în atenție sub impresia profundă produsă asupra maselor largi muncitoare de către valul luptelor revoluționare declanșate și desfășurate cu deosebită vigoare în anii crizei economice din 1929–1933. Eroicele lupte muncitorești din anii crizei economice, care au culminat cu marile bătălii de clasă din 1933 ale ceferiștilor și petroliștilor, au constituit o puternică expresie a hotărîrii de luptă a clasei muncitoare și a unor largi pături sociale împotriva exploatării capitaliste, a subjugării imperialiste și dominației monopolurilor străine, pentru libertate, democrație, independență și suveranitate națională.

În zilele furtunoase ale anului 1933, cînd la „Grivița” și în alte ateliere fieroviare din țară, clasa muncitoare înfrunta gloanțele și întregul arsenal de măsuri represive ale burgheziei, la Deva au avut loc o serie de acțiuni de solidaritate cu muncitorimea grevistă, ecoul luptelor fiind puternic printre locuitorii orașului. În locuința doctorului Petru Groza din această localitate a avut loc – cum aflăm din documentele vremii – o ședință care a durat o noapte întreagă; la ședință au participat o serie de delegați din București, unii dintre ei membri ai partidului comunist (Scarlat Callimachi, Marin Avramescu ș.a.); cu această ocazie s-au discutat măsurile prin care populația acestui oraș și a acestui județ urma să intre în tumultul revoluționar ²⁾.

Pe fondul general social-politic, creat ca urmare a declanșării și desfășurării acestui val revoluționar, orașul Deva avea să devină, în primele zile ale anului 1933, teatrul de desfășurare a unor impresionante acțiuni populare care aveau să constituie plămada constituirii organizației democratice a țărănimii – Frontul plugarilor. Astfel, pe baza discuțiilor purtate la Deva, în ultimele zile ale anului 1932, de către un grup de țărani din mai multe sate ale județului Hunedoara s-a hotărât convocarea pentru 8 ianuarie 1933, a unei mari adunări țărănești, cu scopul de a se analiza situația grea în care se găsea populația satelor în acea vreme și a se hotărî asupra căii de urmat pentru îmbunătățirea traiului acesteia³). Convocarea s-a făcut prin felurite mijloace, un rol important printre acestea ocupându-l difuzarea în mase a unor chemări, redactate în versuri. Atenția ne este reținută în mod deosebit de următoarea chemare :

„Frați țărani din departare,
În ziua de 8 ianuarie,
Să veniți cu mic cu mare,
La Deva, la adunare.
Ca să vadă și domnii,
Că s-au deșteptat proștii,
Că de 14 ani,
Nu fac nimic pentru țărani,
Rău fraților pentru noi,
Care-am luptat în războiu.
Nu vă lăsați amăgiți,
De dimineață porniți,
Pentru că noi, țăranii,
Am făcut piept cu dușmanii”.

Răspunzînd acestor chemări, în dimineața zilei de 8 ianuarie, numeroase grupuri de țărani din întreg județul se îndreptau spre Deva unde, în sala Teatrului orășenesc, avea să se țină adunarea convocată. Niciodată pînă atunci vreun guvern sau partid politic burghez nu reușise să organizeze în acest oraș, ca de altfel, în întreg județul Hunedoara, vreo întrunire mai grandioasă decît cea de la 8 ianuarie 1933. Mii de țărani, grupați în coloane nesfîrșite, au pătruns în zorii zilei în orașul Deva⁴ ; „piața orașului și străzile din jur gemeau de mulțimea moșilor, care zguduiau văzduhul cu strigătele lor metalice și neconținute : „lume nouă... lume nouă !”⁵).

Sala Teatrului orășenesc fiind neîncăpătoare, țăranii s-au masat pe străzile din jur, trimițîndu-și înăuntru doar delegații, adunarea începînd la orele 10,00.

În cuvîntul lor, delegații țărănilor s-au ridicat împotriva politicii guvernanților de ieșire din criză prin aruncarea greutăților acesteia pe umerii maselor, împotriva exploatarei moșierești, a datoriilor și cametelor ce li se luau de către bănci și particulari. „Vrem azi viață nouă. Vrem și trebuie să rupem jugul de oțel. Ne trebuie dreptate, să vie lume nouă” – spunea Rotea George, țăran din Popești. „Vrem dreptate pentru toți care muncesc, să ne înțelegem și nă ne unim” – spunea un alt vorbitor, țăranul N. Dehellean din Bampotoc. În cuvinte pline de înțelepciune populară, Miron Belea din Leșnic spunea, apoi, cu adînci semnifi-

cații : „Exploatatorii de astăzi fac ca baba care, cind casa arde, ea se perie mai departe, netezindu-și pletele, să fie mîndră, iar în casă poți să arzi. Dar acum le venim de hac. Pentru asta pornim noi la organizare”. Ideea necesității unei organizări atente a maselor țărănești era exprimată în adunare și prin următoarele cuvinte rostite de țăranul Cionca Todor din Herepeie : „A bătut ceasul, să deschidem drumuri noi, să transformăm lucrurile”.

În cadrul adunării, către orele 16,00, a luat cuvîntul dr. Petru Groza. „Eu văd, și să ia seama tot omul, că niciodată din 1918 n-a văzut acest oraș o adunare mai mare, mai aprinsă, ca cea de azi, și nici un guvern sau partid politic, niciodată nu s-au putut aduna așa de măreț, așa de însuflețiți, așa de treji. Și lumea să ia aminte cu atît mai mult, cu cît partidul azi la putere, național-țărănesc, cu senatorii și deputații lui, după ce au văzut convocarea dv., au convocat și ei o adunare pe aceeași zi, aceeași oră, într-un local mai mic din apropiere (casinoul orașului). Dar localul lor a rămas gol și toată lumea de țărani e aici”. Trecînd în revistă apoi unele momente ale luptelor străbune ale poporului pentru dreptate și libertate și, pe acest fir necurmat, marcînd faptul că „ați ridicat în această zi de 8 ianuarie arma înțelepciunii voastre strămoșești împotriva mizeriei”, vorbitorul spunea celor prezenți : „prin această măreață adunare voi ați dat dovadă de disciplină și eu cred în viitorul vostru. Puterea voastră e mare, cu o singură condiție, să vă uniți și să vă organizați”⁶⁾.

Către ora 18,00, marea adunare populară de la Deva se încheia cu hotărîrea fermă a celor prezenți de a se organiza în vederea luptelor viitoare. Entuziasmul ce caracterizase dezbaterile, cuvintele pline de conținut rostite de vorbitori, au înflăcărat miile de participanți și au produs în același timp, panică în rîndul autorităților. Șeful siguranței din Deva avea ulterior de altfel, să afirme superiorilor săi : „.....am asistat la această întrunire. A fost o re-vo-lu-ție !”⁷⁾.

Potrivit hotărîrilor adoptate la Deva în adunarea de la 8 ianuarie, țăranii din cele 45 de sate aparținînd plasei Deva, și-au ales, la 1 februarie, comitetul de plasă al Frontului plugarilor. Constituirea comitetului a avut loc la Deva, în sala hotelului „Crucea albă”, în cadrul unei adunări la care a participat o mare mulțime de țărani din toate plășile județului. Vorbitorii, potrivit unui raport al poliției din Deva, au atacat în cuvîntările lor, guvernul național-țărănesc care i-a adus pe țărani „în starea de mizerie”⁸⁾ în care se aflau. Deschizînd adunarea, Miron Belea, ales președinte al adunării, s-a referit pe larg la necesitatea organizării maselor țărănești în lupta pentru apărarea intereselor lor vitale. „Intindeți pretutindeni lozinca organizării – spunea el –, faceți ca să ni se respecte glasul. Destul am stat în amorțire, dar acum să fim într-un singur glas”. „Pe noi ne interesează soarta țării, soarta noastră – spunea apoi Victor Morariu din Sintandrei. Să ne organizăm bine. Organizarea ne privește pe noi plugarii. Ideea este bună. Eu am lăsat totul acasă ca să vin. Vrem înțelegere și unire, căci altcum praf ne facem”. Ideea unirii eforturilor de luptă o găsim prezentă și în alte cuvîntări rostite în acea adunare. „Uniți-vă, punînd umăr la umăr, pentru a ieși biruitori” – spunea, de pildă, Păcuraru Ion din Birsău. „A sosit timpul deșteptării, să fim uniți și organizați”, spunea în chip asemănător Rain Remus din Lăpușnic⁹⁾.

Adunarea, încheiată cu alegerea la Deva a primului comitet de plasă al Frontului plugarilor, constituie o nouă și puternică dovadă a drumului luminos pe care mergea țărănimea spre organizare și luptă.

În cursul lunilor februarie, martie și în prima jumătate a lui aprilie 1933, s-au făcut la Deva intense pregătiri pentru Congresul Frontului plugarilor, convocat pentru ziua de 18 aprilie.

În vederea ținerii acestui congres, un mare număr de membri ai organizației au sosit la Deva, la 26 martie 1933, la o consfătuire preliminară. Mulțimea înconlată, după ce a manifestat timp îndelungat pe străzile Devei, s-a strâns în curtea băncii „Decebal”, unde a fost stabilit planul de măsuri pentru convocarea congresului. S-a stabilit cu acea ocazie că ținerea congresului trebuia să fie anunțată autorităților, pentru a se preveni eventuale ciocniri de stradă, determinate de intervenția forțelor represive ¹⁰⁾. Reacția autorităților și în primul rând a guvernului național-țărănesc la această veste a fost însă negativă, acțiunea fiind interzisă. „Chiar dacă curge sînge – a ordonat primul ministru Vaida –, opriți !” ¹¹⁾. Printr-un ordin al Prefecturii Deva, pentru spargerea marii adunări țărănești, au fost consemnate puternice forțe de represiune în cazărmile din localitate și din împrejurimi ¹²⁾. Cu conducerea „operațiilor” de represiune a fost însărcinat în mod special colonelul Amzulescu, cunoscut ca „mină tare” printre autoritățile polițienești și jandarmerești județene ¹³⁾.

În dimineața zilei de 18 aprilie 1933, punctele de intrare în orașul Deva erau păzite de unități militare echipate de luptă.

Pentru a induce în eroare autoritățile asupra locului unde avea să se țină Congresul, organizatorii au instalat de mai multe ori tribune fictive la tirgul de vite (în sudul orașului), apoi pe cîmpia de sub cetate (la nordul orașului). De fiecare dată, autoritățile au deplasat acolo trupe pentru a împiedica instalarea tribunelor și a megafoanelor. În acest timp, țărani așteptau la intrările în oraș cuvîntul de ordine pentru a pătrunde în Deva.

Între orele 8 și 8,30, tribuna a fost instalată în piața centrală a orașului. La ora 9,00 au început să intre în piață grupuri de țărani din plășile Brad, Zarand, Tebea, Avram Iancu, Sarmisegetuza, Pui, Hațeg, Dobra, Orăștie, Deva, Geoagiu etc. ¹⁴⁾. În scurt timp, întreaga piață a devenit o mare de capete, căci numărul participanților la Congres a fost estimat la cca. 20 000 de oameni ¹⁵⁾; țărănilor participanți la Congres li s-a alăturat și populația orașului Deva, care a trăit din plin emoțiile acelei zile de neuitat, încadrîndu-se organic în rîndurile celor prezenți în piața orașului și pe străzile lăturalnice.

Congresul a fost salutat prin telegrame de numeroase organizații democratice ale maselor din întreaga țară ¹⁶⁾.

Într-un entuziasm indescriptibil, după cum nota ziarul „Dimineața”, ore în șir, „la tribuna improvizată se succed vorbitori țărani. Cu toții critică politicianismul și arată relele pe care le-a pricinuit politica (guvernanților – n.n.), de la război încoace” ¹⁷⁾.

Congresul a fost deschis de Miron Belea, președintele organizației plasei Deva a Frontului plugarilor care a dat pe rînd cuvîntul unui mare număr de participanți. „Sîntem adunați în acest loc numai cetățenii conștienți de răspundere, generoși la jertfe, hotărîți la fapte. Să ne organi-

zăm pentru ca să înlăturăm situația grea de azi, ca și pericolele care ne amenință – spunea țăranul Baicu Aron, președintele plasei Hațeg. Să apărăm țara dar să înlăturăm și pe aceea care ne vînd marelui capital național și străin. Timpurile grele de azi nu dorim să le trăiască și copiii noștri. Imi saltă inima de bucurie cînd văd adunate în acest loc și primind adunarea noastră atîtea suflete din diferite județe ale țării”.

Cu adîncă semnificație se adresa Congresului moțul Ion Moga. „Am coborît și eu din plasa Bradului – spunea el – cu nepoții lui Iancu și ai lui Horia, Cloșca și Crișan, la această adunare, ca să vă spun cu durere, că după 15 ani de la întregirea țării, durerile noastre au rămas aceleași din vremea străbunilor noștri. Și astăzi : „Munții noștri aur poartă, noi cerșim din poartă-n poartă !”. In continuare, vorbitorul lansa congresiștilor vibrante chemări la acțiune unită împotriva exploatarei capitalisto-moșierești, pentru apărarea țării și poporului întreg în fața gravelor primejdii ce se conturau la adresa independenței, suveranității și integrității teritoriale a României „Pentru cîștigarea drepturilor noastre – spunea în continuare Romulus Zăroni – se cere să ne unim. Sămînța aruncată în județul nostru prinde rod și roadele se vor răspîndi în țara întreagă”. Iar un alt vorbitor, țăranul Iuliu Pop din Totești, spunea într-o manieră plină de înțelepciune populară : „Hotărîrea noastră să fie neclintită așa după cum Dunărea își concentrează apele de pe toate plaiurile țării, urmîndu-și cursul înainte, înfrîngînd piedicile, fie ele de granit”.

„Mizeria și vitregia vremurilor – spunea în continuare țăranul Crînciova Juon din Bințișni – ne-au adus în cetatea Devei. Să facem front hotărît și dîrz contra acelor care nu țin seamă de interesele noastre”.

Printre cei care au luat cuvîntul s-a numărat și Guia Petru Moțu. „Am primit cu bucurie inițiativa dv. din ianuarie – spunea el. Noi comercianții și mese-rișii din acest județ contribuim la organizarea dv. cu toată simpatia și vă adu-cem salutul nostru frățesc atît dv. cît și intelectualilor care stau alături de dv.”.

Președintele congresului a dat apoi cuvîntul doctorului Petru Groza. In cu-vinte calde, pe înțelesul miilor de participanți la congres, vorbitorul a făcut o amplă expunere asupra situației grele a maselor muncitoare lovite crunt de con-secințele crizei economice și a înfățișat un plan larg de acțiune pe care noua organizație creată era chemată să-l ducă la îndeplinire ; vorbitorul a prezentat apoi punct cu punct programul Frontului plugarilor – intitulat „Ce vrem ?” – care fusese pregătit cu mult timp înainte de conducerea organizației. Asistența a răsplătit cu îndelungată și vii aplauze ultimele cuvinte ale vorbitorului. „Iată pentru ce Frontul plugarilor din județul Hunedoara, răsărit de jos în sus, din su-ferințele unui popor, fără intervenția artificială atît de compromisă a făuritorilor de partide, în regiunea Hunedoarei și Zărandului, deci tocmai pe meleagurile lui Decebal, Horia, Cloșca și Crișan, Avram Iancu, meleaguri încercate de fata-litatea istorică a inițiativelor de totdeauna ale poporului de țărani, sclavi ai gliei, se simte îndreptățit să strige de la un hotar la altul : „Plugari din toate colțurile țării, uniți-vă cu noi !”.

Primul Congres al Frontului plugarilor, consemnînd cadrul general demo-cratic al noii organizații, s-a încheiat prin adoptarea programului organizației ce cuprindea 17 puncte printre care : desăvîrșirea improprietăririi țăranilor, regle-

mentarea producției industriale și a comerțului „în interesul poporului”, libertate politică, reducerea cu 3/4 a datoriei ce le aveau țăranii la bănci și cămătari, reducerea impozitelor pentru țărani etc. Foarte semnificativ pentru caracterul programului era articolul în care se preciza că toate cerințelor țăranilor organizați în Frontul plugarilor vor putea fi îndeplinite în folosul tuturor celor ce muncesc cu brațele și cu mintea numai „printr-o revizuire temeinică a sistemului de guvernământ”, asigurându-se maselor muncitoare „rostul îndrumător și hotărâtor asupra dirigerii sorții proprii”¹⁸).

După aprobarea în unanimitate a programului organizației Frontului plugarilor, țăranii încolonați au parcurs în marș străzile Devei, către Palatul județean, demonstrând pentru punerea lui imediată în aplicare. În zilele următoare, poliția a efectuat numeroase arestări din rîndul participanților la congres, iar conducătorilor organizației li s-au dresat acte de dare în judecată, care au fost înaintate Tribunalului din Deva¹⁹).

În acele zile, în întreg orașul a domnit o atmosferă apăsătoare, locuitorii Devei luînd cunoștință cu justificată indignare de măsurile represive îndreptate împotriva conducătorilor mișcării populare abia începută.

Linii directe ale organizației în Frontul plugarilor stabilite în cadrul Congresului de la Deva au fost ulterior urmate în tot mai multe comune ale județului Hunedoara și treptat în alte județe. Ocupîndu-se de angajarea pe care o lua organizarea țăranilor în Frontul plugarilor, ziarul „Horia”, oficios al organizației ce apărea la Deva, explica aceasta prin starea materială grea în care se zbătea populația satelor. Ziarul preciza că numai alături de muncitori și uniți în luptă cu ei, Frontul plugarilor, organizație pusă „în slujba clasei țărănești muncitoare, se ridică împotriva marilor financiari, a băncilor și a marilor capitaliști”²⁰). Ziarului „Universul”, care caracteriza în acele zile activitatea Frontului plugarilor ca fiind „comunistă”, „Horia” îi răspundea „fie și comunism dacă așa se cheamă dreptatea, căci noi știm că dreptatea e cu noi”²¹).

Autoritățile la rîndul lor manifestau tot mai multă atenție în urmărirea activității noii organizații create, străduindu-se să adopte măsurile menite a o împiedica să activeze. Din rapoartele acestor autorități distingem azi îngrijorarea lor pentru faptul că între noua organizație creată și organizația județeană a P.C.R. existau strînse legături, pentru faptul că la Deva – cum citim într-un asemenea raport – foarte des aveau loc consfătuiri ale conducerii organizației comuniste cu cea a Frontului plugarilor, consfătuiri la care erau nelipsiți Gombo Samuilă, secretarul județenei P.C.R., și dr. Petru Groza, președintele Frontului plugarilor²²). „Noi care urmărim de mult întreaga activitate a dr. Petru Groza – citim într-un alt document al autorităților din Deva, elaborat în 1933 – am avut ocazia să ne convingem că acest politician a început de la un timp încoace să se apropie de membrii conducători comuniști. El ia sub ocrotirea sa pe toți membrii marcanți ai P.C.R. din județ, care au suferit deja condamnări grele” pentru activitate revoluționară²³).

Un moment important în afirmarea democratică a locuitorilor Devei și a celor din întreg județul Hunedoara l-a constituit campania electorală pentru alegerile parlamentare din 20–22 decembrie 1933. Rod al activității desfășurate de organizația județeană a P.C.R. și, sub îndrumarea acesteia, de Frontul plugari-

lor, listele democratice avind în frunte candidații Frontului plugarilor au reușit să întrunească la despuierile scrutinului 7497 de voturi pentru Camera deputaților, mai multe decât fiecare dintre celelalte partide din opoziție, care au obținut după cum urmează : Partidul țărănesc-democrat – 1 808, P.N.Ț. – 6 775, Partidul național-agrar (Goga) – 1 303, P.R.T. – 730, Partidul poporului (Averescu) – 338. Lista guvernului, beneficiind de întregul arsenal de măsuri pentru asigurarea „succesului” său de masă a reușit să întrunească 29 287 voturi ²⁴).

Succesul Frontului plugarilor a fost întărit prin obținerea unui procent de 13,47 la sută din totalul voturilor pentru Senat ²⁵).

Succesele raportate de organizație, aderența maselor largi la programul ei au atras atenția organelor represive care au adoptat un șir de măsuri de împiedicare a extinderii influenței sale. Valul arestărilor, perchezițiilor, șicănărilor și interdicțiilor de tot felul, aplicate organizației și membrilor ei în anii 1934–1935 au determinat hotărîrea de la 3 august 1935 de a se adopta textul unei scrisori de protest și a se trimite regelui Carol al II-lea. Scrisoarea, elaborată la Deva și semnată de un mare număr de membri ai Frontului plugarilor, în frunte cu dr. Petru Groza, preciza : „Bastonul poliției și baioneta jandarmeriei au intrat în funcție, bătăuși și pușcăriași angajați de politicienii parlamentari etc., au încercat, sub scutul puterii, la văzul autorităților, fără vreo sancțiune, asasinarea șefilor și delegaților noștri, mereu maltratați, arestați, bătuți de jandarmi pînă la sînge” ²⁶). Expunîndu-se apoi programul organizației, în scrisoare se arăta că în baza lui, lupta va fi continuată pînă la victoria finală „pentru viitorul nostru mai bun” ²⁷).

Prestigioasele rezultate obținute în alegerile din decembrie 1933 au mobilizat masele hunedorene la acțiuni în viitoarele campanii electorale și cel mai bine au reușit s-o facă în februarie 1936 cu prilejul alegerilor parlamentare parțiale din acest județ. Precedate de o vastă muncă politică de pregătire desfășurată de organizația județeană a P.C.R., de comuniștii din Deva și din celelalte localități ale județului, precedată de o serie de manifestări de semnificație politică, cum a fost încheierea acordurilor de Front popular antifascist de la Băcia și de la Țebea, la 24 septembrie 1935, și, respectiv, 6 decembrie 1935 ²⁸, alegerile parlamentare parțiale de la 18 februarie 1936 au reprezentat prin adinca lor semnificație politică un succes al întregii democrații din România. Trebuie menționat faptul că pregătirea tuturor acțiunilor pentru încheierea acestor acorduri a fost efectuată sub îndrumarea organizației județene a P.C.R. în orașul Deva. Casa doctorului Petru Groza a fost folosită în tot acest timp ca loc de întîlnire al tuturor celor care au conlucrat la obținerea succeselor în aceste alegeri.

Despre alegerile parlamentare parțiale din județul Hunedoara, desfășurate la 18 februarie, au fost publicate în ultimii ani o serie de materiale ²⁹), fapt pentru care nu vom insista în cele ce urmează decât asupra unor aspecte de ordin general.

Guvernul își pusese mari speranțe în obținerea victoriei în aceste alegeri. Cu mari pretenții se prezenta în alegeri și Partidul Național Creștin de orientare fascistă. Astfel se și explică campania de pregătire furibundă dusă de guvern și de fasciștii gogo-cușiști.

Pentru a asigura succesul forțelor democratice în alegeri, partidul comunist a chemat masele muncitoare să formeze comitete de acțiune și comitete electorale de front antifascist, să organizeze demonstrații, adunări populare, manifestații și gărzi de apărare împotriva huliganilor fasciști³⁷⁾). Pentru închegarea Frontului democratic organizația județeană a P.C.R. a adresat vibrante chemări maselor.

Răspunzând acestor chemări, muncitorii din Deva și din întreg județul Hunedoara au pășit cu hotărâre în primele rînduri ale Frontului democratic. Pe făgașul luptei antifasciste a pășit, alături de muncitorime, țărănimea, a cărei situație era – după cum nota „Adevărul” – „din cele mai deplorabile”³¹⁾.

În județul Hunedoara, P.C.R. a reușit de la început să ralieze pe platforma comună a Frontului democratic organizațiile Blocul pentru apărarea libertăților democratice, Frontul plugarilor, MADOSZ-ul; de asemenea, a desfășurat o activitate rodnică în vederea atragerii organizației locale a P.S.D., precum și a P.N.Ț.

Ca urmare a luptei dusă de partidul comunist pentru atragerea tuturor acestor forțe în Frontul democratic, masele din județ se pronunțau cu hotărâre pentru victoria democrației în alegeri. Cu mult înainte au avut loc adunări ale organizațiilor democratice în cadrul cărora s-au discutat problemele referitoare la alegeri. Astfel, la 3 noiembrie 1935, s-a ținut la Deva adunarea organizației Frontului plugarilor, în cadrul căreia participanții s-au pronunțat hotărît pentru aderarea la Frontul democratic³²⁾.

Într-un cadru sărbătorec, la 14 ianuarie, la Deva, în sala „Decebal”, a avut loc o mare adunare a Frontului democratic, unde delegații autorizați ai organizației locale a P.N.Ț. și-au exprimat dorința de a colabora pentru victoria candidatului comun în alegerile parțiale din Hunedoara³³⁾. Adunarea a desemnat candidatul comun ce provenea din P.N.Ț., subliniind în mod deosebit faptul că din acel moment el trebuia să reprezinte interesele Frontului democratic în numele și din însărcinarea căruia candida. Pe rînd, Petru Guia Moțu, Ion Moga Fileru, Dănuț Șotingă, Gh. Micle, Iustin Poruțiu, Petru Groza, Ghiță Pop, Aurel Dobrescu, Miron Belea ș.a., reprezentanți ai P.C.R., precum și ai organizațiilor Blocul democratic, Frontul plugarilor, MADOSZ, Partidul socialist (Popovici), P.N.Ț. în cuvîntul lor și-au exprimat adevărată adieziunea la Frontul democratic, la lupta pentru reușita candidatului comun în alegerile parțiale. Luînd cuvîntul la adunare, dr. Petru Groza a subliniat că sprijinirea în alegeri de către toate forțele democratice a candidatului P.N.Ț. înseamnă sprijinirea candidatului Frontului democratic, al cărui reprezentant era. În adunare, numeroși vorbitori au precizat că din clipa încheierii acordului electoral, candidatul comun devenea reprezentantul Frontului democratic³⁴⁾. Acest lucru îi era cunoscut și conducerii centrale a P.N.Ț., care, neputînd înfrînge presiunea exercitată de masa membrilor de rînd ai acestui partid, a trebuit să aprobe încheierea acordului.

Adunarea a adoptat un manifest³⁵⁾ ce consemna acest succes. Unirea forțelor democratice din județ a avut un răsunet și în organizația locală a P.S.D. care a decis ca în alegerile parțiale „...să nu pună candidaturi proprii, ci să se sprijine un candidat democrat și adversar al ofensivei fasciste”³⁶⁾.

Incheierea acordului electoral în Hunedoara se datora, înainte de toate, muncii neobosite și perseverente a organizației județene a P.C.R., care reușise să aducă pe făgașul comun toate organizațiile democratice din județ.

Unirea forțelor democratice la Hunedoara a avut un ecou puternic în întreaga țară, în rindul tuturor acelor care militau pentru democrație, împotriva fascismului, pentru apărarea independenței și suveranității țării.

În apelul C.C. al P.C.R. „Către poporul muncitor din județul Hunedoara”, se sublinia că „Bande fasciste vor avea răspunsul poporului. Puternice organizații și-au dat mina. Partidul comunist s-a înțeles cu Frontul plugarilor pentru lupta comună. S-a înțeles cu Blocul pentru apărarea libertăților democratice, Partidul socialist și Uniunea muncitorilor și țăranilor maghiari. Programul lor de luptă a fost primit de organizația județeană a P.N.Ț.”³⁷⁾. Analizând importanța înfăptuirii acestei uniri, P.C.R. arăta că „întreaga suflare muncitorească, țărănească, democratică și antifascistă se unește contra tilharilor fasciști și sprijină în alegeri un singur candidat...”³⁸⁾.

Precizând conducerea centrală a P.N.Ț., care este poziția forțelor democratice față de candidatul comun, conducerea frontului, într-o scrisoare către P.N.Ț., expunea punctele programatice de care candidatul trebuia să țină cont. El trebuia să se situeze în fruntea luptei pentru combaterea tendințelor dictatoriale și fasciste, combaterea restrîngerii sau desființării libertăților publice, desființarea organizațiilor fasciste, interzicerea formațiunilor paramilitare și înarmării lor, asigurarea libertăților democratice, asigurarea unor condiții de muncă omenești etc.³⁹⁾.

Pentru a se face cunoscute sarcinile luptei democratice, antifasciste, în general, și sarcinile Frontului democratic în alegerile parțiale din februarie, în special, în întregul județ au fost organizate adunări ale frontului în care s-au expus obiectivele luptei și s-au dat indicații asupra modului cum trebuia organizată mai bine activitatea în vederea obținerii succesului de către forțele democratice. O asemenea adunare a avut loc la Deva, la 9 februarie 1936. „Pe ulițele Devei – citim în „Adevărul” din 11 februarie 1936 – defilează în marș popular țăranul cetățean, apoi în urma lui se înșiră exponenții cartierelor proletare.

E grupul delegaților muncitorești ale Blocului democratic venite din 8 centre ale țării.

Urmează în rinduri de câte patru aproape 1000 de țărani din Frontul plugarilor.

Toată lumea se consideră la datorie pe linia Frontului popular și a democrației românești”.

Adunarea de la Deva din 9 februarie 1936 s-a transformat într-o puternică manifestație de luptă împotriva fascismului, pentru democrație, pentru pace. În cuvîntul lor, vorbitorii și-au manifestat atașamentul față de lozincile frontului, dorința sinceră de a contribui prin votul lor la succesul democrației în alegeri⁴⁰⁾. „Și pentru că fascismul vrea să dărime pînă și ultimele rămășițe ale democrației din România, se impune o luptă dîră de apărare. Un sector important al acestei lupte este și județul Hunedoara”⁴¹⁾ – a subliniat un vorbitor. În cuvîntul său, Petre Constantinescu-Iași a cerut „extinderea concentrării democratice pe întreg teritoriul țării, fără nici o rezervă”.

Importanța succeselor obținute de forțele democratice este cu atât mai mare cu cât tot timpul, bande fasciste, gogo-cuști, înarmate au căutat să împiedice desfășurarea campaniei electorale. Elementele fasciste, multe aduse din alte părți ale țării, au desfășurat o deșănțată campanie de intimidare și presiuni. Demagogia și manevrele fasciștilor au îmbrăcat variate forme. Astfel, la 25 ianuarie, la Deva, lui Romulus Zăroni, președintele Frontului plugarilor din plasa Hunedoara, i s-a propus să pună listă separată în alegeri, în schimbul unei sume de 100 000 lei⁴²). Această încercare de corupție urmând să lipsească pe candidatul Frontului democratic de voturile Frontului plugarilor, pentru ca șansele de succes ale candidatului guvernamental să crească, în cazul în care numărul de voturi primit de cei doi ar fi fost sensibil egal. Această manevră a primit însă riposta cuvenită. Josnicia „metodelor” electorale ale guvernanților a fost demascată în fața maselor.

Partidul comunist a înfierat în tot timpul desfășurării campaniei electorale manevrele fasciștilor și a mobilizat în jurul frontului masele muncitoare pentru apărarea intereselor democrației. Cele „...peste 30 de întruniri, toate desfășurate într-o atmosferă de entuziasm și de viguroase afirmări democratice”⁴³) în întregul județ, au demonstrat din plin dorința și capacitatea maselor de a stăvili pericolul fascist.

Eforturile P.C.R. pentru încheierea Frontului democratic, care pentru prima oară intra în arena politică a țării, erau, în acest fel, încununate de succes. Rămânea doar ca rezultatul alegerilor să confirme justetea liniei politice a P.C.R. privind necesitatea unirii tuturor forțelor muncitorești și democratice împotriva pericolului fascist.

Ziua de 18 februarie 1936 devenea astfel pentru județul Hunedoara, momentul în care P.C.R. avea să demonstreze întregii țări și tuturor partidelor și grupărilor politice cu stare de spirit democratică, antifascistă, că era posibilă încheierea Frontului popular, capabil să bareze calea fascismului în țara noastră.

Desfășurate sub semnul luptei împotriva primejdiei fasciste hitleriste, pentru democrație și pace, alegerile parțiale din februarie 1936 din Hunedoara au reprezentat un moment important în lupta poporului nostru, sub conducerea P.C.R., pentru crearea Frontului popular antifascist. În fața urnelor, în dimineața zilei de 18 februarie 1936, muncitorii, țărani, intelectualii legați de popor, numeroși oameni care se împotriveau fascismului, nelăsându-se intimidați de demagogia și teroarea fasciștilor gogo-cuști, au votat pentru salvarea democrației, împotriva planurilor de fascizare a țării, pentru o viață mai bună. Prezentându-se în fața urnelor, alegătorii, înfrățiți în spiritul lozincilor de luptă ale Frontului democratic, au acordat votul lor candidatului comun.

Despuierea scrutinului în județul Hunedoara a adus cu sine victoria forțelor democratice. Obținând 31 965 de voturi, cu peste 7 000 mai multe decât candidatul liberalilor și cu aproape 25 000 mai multe decât fasciștii gogo-cuști, Frontul democratic a ieșit învingător în alegeri. Alegerea candidatului comun al frontului constituia confirmarea justetei liniei politice a partidului comunist, care, din adâncă ilegalitate, arăta că acolo unde forțele democratice sînt unite, bine încheiate și organizate, orice manevră a elementelor fasciste poate fi înfrîntă. Cele numai 7 241 de voturi obținute de gogo-cuști și acelea obținute prin pre-

siuni, intimidare și furturi de urne, erau dovada grăitoare a respingerii ofensivei fasciste de către masele de oameni ai muncii din Deva și din întreg județul Hunedoara.

Nu încapă nici o îndoială că numărul voturilor obținute de candidații Frontului democratic ar fi sporit dacă cei 28 250 de alegători neprezenți la urne în județul Hunedoara (93 716 înscriși pe liste – 65 466 prezenți la vot), nu ar fi fost terorizați de către bandele huliganilor fasciști și s-ar fi putut prezenta în fața urnelor pentru a-și exprima părerea prin votul ce urmau să-l dea.

Pentru a analiza rezultatele obținute de forțele democratice în alegerile din februarie 1936, la 24 aprilie 1936 s-au întrunit la Deva reprezentanții partidelor și organizațiilor înmănușiate în Frontul democratic⁴⁴). „În alegerile parțiale din 18 februarie a.c., guvernul a fost bătut – spunea Romulus Zăroni în cadrul întrunirii. Lupta s-a dat cu rezultat. Rezultatul ne-a descoperit și ne-a arătat ce înseamnă secretul solidarității, ne-a arătat mijlocul prin care putem învinge fascismul”. În continuare, Miron Belea preciza : „, Noi luptăm pentru cauza cea scumpă a democrației sociale. Această luptă nu e numai în țara noastră. Această luptă se dă în toată lumea și victoria ei este indiscutabilă”. „Distrugind fascismul – spunea țăranul Belea Ghiulea –, noi stabilim pacea lăuntrică. Or, pacea lăuntrică este pîrghia păcii în afară”. Cuvinte calde au adresat apoi adunării Ladislau Bányai, secretarul general al Madosz-ului : „Toți țărani și muncitorii maghiari conștienți – spunea el –, care sînt organizați în Madosz, sînt împotriva revizionismului și fascismului, ele fiind instrumentul imperialismului”.

A luat apoi cuvîntul dr. Petru Groza, care a făcut o amplă expunere asupra sarcinilor ce stăteau în fața forțelor democratice din România pe linia luptei pentru formarea Frontului popular antifascist. „Noi am înțeles că fascismul este dușmanul maselor populare, al omului și al culturii – spunea el –, că noi, pentru a merita numele de oameni, trebuie să ne ridicăm împotriva lui ca un singur om și să-l zdrobim ! Fără așteptare, fără îndoială ! Da, noi vedem drumul cel just, care duce la nimicirea tiraniei economice, noi sîntem convinși că Frontul democratic este singurul instrument, care poate înfringe nebunia războinică, singurul instrument care poate ajuta înălțarea cetății falnice a libertății și demnității umane. Astăzi se dă lupta între fascism și democrație, între cei puțini și cei mulți într-o singură armată, sub același steag, iată ce vrem pentru înfăptuirea păcii, prosperității și a unei vieți libere !”.

Această importantă întrunire politică s-a încheiat prin adoptarea unanimă a unei moțiuni conținînd sarcinile ce stăteau în perspectivă în fața forțelor democratice, antifasciste pe linia luptei pentru solvgardarea democrației, independenței, suveranității și integrității teritoriale a României.

Incurajate de experiența pozitivă a alegerilor de la 18 februarie 1936, masele muncitoare din Deva și din întreg județul au pregătit realizarea unor acorduri și în vederea alegerilor comunale și județene din perioada ce a urmat. Pe această linie se înscrie încheierea, la 27 iunie 1937, la Deva, a unui acord între Frontul plugarilor și organizația județeană a P.S.D., prin care cele două organizații se angajau să acționeze împreună în alegerile județene din 25 iulie 1937⁴⁵). La acest acord a aderat și organizația județeană a P.N.Ț.⁴⁶). Împreună, aceste organizații au acționat hotărît și, în pofida acțiunilor și manevrelor huli-

ganice exercitate de „echipele” fasciste de propagandă electorală, au reușit să obțină 15 458 de voturi, față de cele 24 648 ale guvernului ⁴⁷⁾. Rezultatul se poate aprecia ca foarte bun dacă se ține seama de condițiile în care s-au ținut alegerile, de furtul de urne practicat de către agenții electorali ai guvernului.

Pe linia eforturilor întreprinse pentru unirea, sub conducerea P.C.R., a forțelor democratice, se înscrie și ședința Frontului plugarilor, ținută la 6 octombrie 1937 la Deva, în sala „Decebal”, în care au fost pe larg discutate posibilitățile de a se uni în viitor pe o platformă comună lupta democratică, antifascistă a maselor ⁴⁸⁾.

Instaurarea dictaturii regale, la 10 februarie 1938, a constituit o grea lovitură dată maselor muncitoare, tuturor forțelor democratice, progresiste din țara noastră. Din primele zile ale instaurării acesteia a fost dezlănțuită o nouă ofensivă împotriva libertăților cetățenești și așa ciuntite. Printre primele măsuri adoptate, ce nu lăsau nici o îndoială asupra caracterului și mai reacționar al noii forme de guvernământ, s-a înscris și decretarea prin lege, la 30 martie 1938, a desființării partidelor și organizațiilor politice. Mult îngreunată a fost o dată cu aceasta, activitatea partidului comunist, a celorlalte organizații de masă, democratice care, determinate de regimul dictaturii regale, au trecut în ilegalitate. Aceste măsuri represive, resimțite de mișcarea revoluționară, democratică din întreaga țară, s-au repercutat cu consecințe grele și asupra activității organizației partidului comunist din Deva, a Frontului plugarilor etc.

În ce privește activitatea Frontului plugarilor, evident, în noile condiții legate de instaurarea dictaturii regale, nu a mai putut cunoaște amploarea acțiunilor din perioada 1933 – februarie 1938. Hotărîrea organizației de a-și continua activitatea pe baze ilegale, presupunea de la bun început o restrîngere dictată de împrejurări a formelor și metodelor de muncă.

În primul rînd se punea problema adoptării acelor măsuri care să poată asigura legătura permanentă între conducerea Frontului plugarilor, al cărui sediu se afla la Deva și organizațiile de jos din județe și comune. Această legătură, ca și în anii anteriori, dar cu o mai mare prudență și conspirativitate, s-a asigurat fie prin trimiterea în comune a delegaților conducerii organizației, fie prin venirea la centru a conducătorilor organizațiilor de jos.

Un rol de seamă în organizarea muncii Frontului plugarilor pe baze ilegale l-a avut consfătuirea convocată de conducerea organizației la Deva, în locuința președintelui Frontului, la cîteva zile după instaurarea dictaturii regale ⁴⁹⁾. Activiștii organizației, prezenți la consfătuire, au stabilit cu acest prilej modalitatea în care aveau să mențină pe viitor legătura cu conducerea Frontului plugarilor, felul în care aveau să ducă la îndeplinire sarcinile ce le stăteau în față.

Nemaiînd posibilă organizarea nici unui fel de întruniri publice, linia politică a organizației și sarcinile ce i-au revenit în diversele etape ale perioadei date au fost făcute cunoscute maselor de țărani prin difuzarea unui însemnat număr de materiale propagandistice, primite îndeosebi de la organizația P.C.R. județeană ⁵⁰⁾.

Lipsită de experiența muncii ilegale, organizația Frontului plugarilor nu a putut întreprinde în general, în primii doi ani de ilegalitate (1938–1939), decît unele acțiuni pe linia menținerii legăturii cu masele și înarmarea acestora cu

sarcinile ce le stăteau în față, prin ținerea lor la curent cu obiectivele luptei împotriva dictaturii regale, reieșite din indicațiile și materialele propagandistice ale P.C.R.

Întilnirile conducerii Frontului plugarilor cu activiștii și membrii organizației, fie că aveau loc la Deva sau în diverse comune, erau în acești ani prilejurile cele mai favorabile pentru trecerea în revistă a sarcinilor ce le stăteau în față⁵¹). La Deva, aceste întâlniri aveau loc fie în locuința președintelui organizației, fie între zidurile cetății, situate pe dealul ce străjuiește impunător această localitate.

La indicația organizației județene a P.C.R., între conducerea Frontului plugarilor și o serie de ofițeri și militari patrioți din regimentele încartiruite pe raza orașului Deva și în împrejurimi, s-au stabilit legături, consemnate cu deosebită neliniste în rapoartele autorităților. Sosit la București, la 20 aprilie 1940, de pildă, dr. Petru Groza, în discuțiile purtate cu reprezentanții partidului comunist, făcea cunoscut „că are alegături cu armata (regimentele din Deva – n.n.), cu ofițeri, chiar din conducerea comandamentului corpului de armată”, care i-au cerut în mai multe riduri părerea în legătură cu perspectivele războiului și ale păcii și, pentru a fi cit mai la curent cu aceste probleme, „au cerut literatură de partid (a P.C.R. – n.n.)⁵²). În baza nemulțumirilor ce au crescut treptat printre ofițeri și militari, nemulțumiri atestate de numeroase documente ale vremii⁵³), președintele Frontului plugarilor făcea cunoscut cu acest prilej că „ofițerii cinstiți sint mihniți de cele ce văd că se petrece în țară, dorind o schimbare fundamentală”⁵⁴).

La 30 august 1940, cînd s-a anunțat dictatul de la Viena, locuitorii orașului Deva, alături de întreaga populație a țării, și-au manifestat minia profundă împotriva celor ce atentaseră la integritatea teritorială a României.

Activitatea desfășurată de forțele democratice din Deva, asemenea celor din întreaga țară, a cunoscut o etapă plină de greutate în perioada ce a început o dată cu instaurarea în România, la 6 septembrie 1940, a dictaturii militaro-fasciste, a celor mai reacționare, mai șovine și mai agresive vîrfuri ale claselor dominante, prin care Germania hitleristă și-a asigurat dominația asupra țării.

Alarmată de pătrunderea tot mai adîncă a cuvîntului partidului comunist în masele de oameni ai muncii din Deva și din întreg județul Hunedoara, la 30 septembrie 1940, Direcția siguranței generale dădea ordinelor sale în subordine indicații cu privire la percheziționarea și confiscarea tuturor manifestelor, broșurilor și celorlalte materiale propagandistice de la oamenii din județ, bănuîți a poseda asemenea materiale⁵⁵).

Activitatea forțelor patriotice democratice din Deva și din întreg județul Hunedoara a fost mult îngreunată în urma măsurilor represive adoptate de dictatura militară-fascistă, mai ales ca urmare a masivelor arestări și întemnițări în închisori și lagăre a celor mai destoinici luptători patrioți în frunte cu comuniștii. Cum aflăm dintr-un raport al poliției din Deva, alcătuit în 1942, mulți patrioți din această localitate au fost internați în anul 1941 mai ales în lagărul de la Tg. Jiu⁵⁶).

Întarea României în războiul hitlerist s-a repercutat puternic asupra situației maselor, cu consecințe dintre cele mai grele.

Activitatea de mobilizare a maselor la lupta pentru scoaterea țării din război, pentru răsturnarea diktaturii militaro-fasciste și instaurarea unui guvern democratic a fost desfășurată permanent și insistent de către organizația județeană a P.C.R. din Deva și de organizațiile de masă democratice aflate sub conducerea sa. Referindu-se la munca dusă pe această linie de Frontul plugarilor, organele siguranței nu-și puteau ascunde neliniștea pentru faptul că propagandiștii acestei organizații „spun că viitorul României este numai în muncitori și plugari”. Relatind în continuare că „simpatizanții Fronului plugarilor țin strînse legături unii cu alții”, raportului nu-i scapă din atenție persoana președintelui organizației, despre care arăta că „are dese întâlniri cu comuniștii”, și, pe baza direcțivelor primite de la aceștia, „face propagandă printre sătenii ce vin în târgurile de țară în orașul Deva” și întreține strînse „legături cu toate clasele sociale”. De altfel, un alt raport al poliției nota cu mare neliniște că „nu mai sînt pentru nimeni un secret legăturile între partidul comunist și Petru Groza”⁵⁷).

Un moment important în înarmarea de către organizația județeană P.C.R. a forțelor patriotice hunedorene cu sarcinile noi ce le reveneau în condițiile în care țara noastră se găsea, l-a constituit consfătuirea de la Deva, de la începutul lunii noiembrie 1941. Alături de reprezentanții partidului comunist, la consfătuire au participat delegați ai Frontului plugarilor și organizațiilor locale ale P.N.Ț. și P.N.L. În moțiunea votată la sfîrșitul consfătuirii, după ample și fructuoase dezbateri, se sublinia că : „Poporul român își dă seama că războiul contra Rusiei Sovietice este împotriva voinței și intereselor sale și servește numai intereselor Germaniei. Țara Românească dorește pace cu Rusia Sovietică. Consfătuirea de la Deva se adresează tuturor românilor de bună credință, chemîndu-i la lupta împotriva asupririi germane, pentru o Românie liberă și neatirnată”⁵⁸).

Sarcinile reieșite din consfătuire au fost făcute cunoscute în zilele următoare, prin legăturile existente, forțelor patriotice, democratice, antihitleriste din Deva și din întreg județul⁵⁹).

Organizînd lupta țărănimii împotriva dictaturii militare-fasciste și războiului hitlerist, la începutul anului 1942, P.C.R. s-a adresat acesteia cu noi chemări. „Uniți-vă cu muncitorii de la orașe în frontul național al poporului, împotriva ocupanților germani și a trădătorilor Antonești de la cîrma țării – se spunea într-un manifest editat de P.C.R. Ascundeți griul, mălaiul și vitele de lăcustele nemțești. Opuneți-vă rechizițiilor. Semănați și lucrați numai cît vă trebuie vouă și familiilor voastre. Nici un grăunte lui Hitler și Antonescu. Luați-vă înapoi din magazine și depozite tot ce vi s-a luat pentru războiul lui Hitler...”⁶⁰).

Acestor înflăcărâte chemări le-au răspuns și membrii Frontului plugarilor în satele din jurul Devei, de pildă, după cum nota „Presa liberă”, țărani „și-au ascuns în pămînt griul pentru a-l salva de la trimiterea în Germania, pentru apropierea lui Hitler”. Pentru asemenea acțiuni, în cursul anilor 1941 și 1942 au fost arestați numeroși țărani membri ai Frontului plugarilor, care au fost internați în închisori și lagăre⁶¹).

În pofida acestor măsuri de teroare, activitatea Frontului plugarilor a continuat. În cursul anilor 1942 și 1943 au avut loc numeroase consfătuiri între conducerea organizației și masa membrilor săi⁶²).

În cadrul lor, țăranilor le erau făcute cunoscute cursurile operațiilor militare pe front, succesele raportate de Armata Sovietică împotriva trupelor hitleriste, le erau, de asemenea trasate sarcini în ceea ce privește necesitatea ducerii unei munci intense de la om la om printre țăranii pentru activizarea lor în lupta împotriva dictaturii militare-fasciste și a războiului hitlerist. În același scop, conducătorii organizației se deplasau printre țăranii în comune sau în târgurile săptămânale, unde participau mari mase de săteni. La 14 ianuarie 1943, de pildă, președintele Frontului plugarilor a purtat lungi discuții de la om la om cu țăranii veniți din toate colțurile județului Hunedoara la târgul de la Deva. Agenții de poliție, urmărind această acțiune, au efectuat mai multe arestări printre țăranii. Duși la poliție, bătuti și schingiuiti pentru a spune ce discutasera cu dr. Petru Groza, aceștia au refuzat să spună adevărul.

Discuțiile au continuat. La finele lunii februarie 1943, la Deva au venit pentru a lua legătură cu președintele Frontului plugarilor delegați ai țăranilor din comunele : Fornădia, Certeju de Sus, Cristur, Bejan, Herepea, Săcărimbu, Băcia, Leșnic, Hărțăgani etc.⁶³). La scurt timp după aceasta, dr. Petru Groza, Romulus Zăroni și alți activiști ai Frontului plugarilor s-au deplasat în Băița, Șoimuș, Crăciunești, Nevoș, Buruiene, Fizeș și în alte comune⁶⁴), fapt care făcea poliția orașului Deva să consemneze într-unul din rapoarte că această organizație „dezvoltă pe zi ce trece o propagandă tot mai mare”⁶⁵).

Este important de subliniat că în regimentele încartiruite pe raza orașului Deva în tot cursul războiului, s-a menținut o atmosferă hotărâtă de luptă antihitleristă. În Regimentul 3 transmisiuni Deva, de pildă, au avut loc în mai multe rânduri acțiuni fățișe contra Germaniei hitleriste, unii soldați și ofițeri chiar declarând că „vor avea ei grijă ca nici cismele soldaților germani să nu plece din țară”⁶⁶). În Batalionul 7 transmisiuni Deva au și avut loc mai multe acțiuni de nesupunere ale militarilor care, aruncând armele, au declarat că s-au săturat de războiul dus alături de Germania hitleristă⁶⁷). Acțiuni asemănătoare au avut loc și în Batalionul 7 vânători din Deva⁶⁸).

Contradicțiile existente între cercurile conducătoare ale burgheziei și moșierimii s-au ascuțit și adincit treptat, în condițiile victoriilor raportate pe fronturi în anii 1942 și 1943 de către coaliția antihitleristă, și în primul rând de Uniunea Sovietică, forța fundamentală a acestei coaliții, care au provocat o profundă criză politică și militară a dictaturii militare-fasciste și au dat un puternic impuls luptei antifasciste, stării de spirit antihitleriste din rândul maselor. În aceste împrejurări, comuniștii, care desfășurau încă de la începutul războiului antisovietic o activitate perseverentă pentru a strânge laolaltă toate forțele patriotice într-un front comun de luptă, pe baza unei platforme largi, în vederea răsturnării dictaturii militare-fasciste și eliberarea țării, și-au intensificat activitatea în această direcție.

În iunie 1943, cînd, sub conducerea P.C.R., s-a încheiat Frontul patriotic antihitlerist, Frontul plugarilor a îmbrățișat fără rezerve această platformă, ca urmare a hotărîrii adoptată în acest sens în cadrul unei consfătuiri ținută la Deva. La indicația partidului comunist, activiștii Frontului plugarilor au depus noi eforturi pentru atragerea în Frontul patriotic antihitlerist a unor mase cît mai largi. Prinzînd de veste asupra acestei activități duse de comuniști, de activiști

ai Frontului plugarilor, autoritățile fasciste au trecut către sfârșitul anului 1943, la arestarea și internarea lor în lagăre, supunându-i la un regim sever de opri-mare ⁶⁹⁾.

Arestările au continuat și în lunile următoare, fără a putea însă curma afir-marea voinței de luptă a maselor. „Partizanii lui Groza – raporta poliția din Deva la 12 noiembrie 1943, Direcției generale a poliției – spun că rușii se apro-pie cu frontul de România și acestora le trebuie ajutor din interior” ⁷⁰⁾. Ceea ce înțelegeau autoritățile fasciste prin acest „ajutor din interior” era, de fapt, toc-mai orientarea dată de partidul comunist luptei patriotice a maselor, care aveau să treacă, la momentul oportun, la înfăptuirea insurecției antifasciste.

Deși în închisoarea din Deva sau din alte localități, comuniștii și ceilalți pa-trioți, membri ai Frontului plugarilor, Madosz-ului și altor organizații continuau să acționeze cu curaj împotriva regimului brutal cărui le erau supuși. Dintr-o serie de documente ale vremii aflăm de pildă despre existența unor asemenea acțiuni curajoase, desfășurate de către cei detinuți în închisoarea din Deva ⁷¹⁾.

Pe baza unui ordin al Direcției generale a poliției, în decembrie 1943, la Deva, președintele Frontului plugarilor a fost arestat, fiind apoi transportat la București și supus anchetei judiciare de către organele fasciste ⁷²⁾.

După eliberarea din închisoare a președintelui Frontului plugarilor, în pri-mele zile ale lunii februarie 1944, au avut loc, în primăvara și vara anului 1944, o serie de noi întrevederi între dr. Petru Groza și delegați ai țăranilor din di-verse comune, în cadrul cărora țăranilor le erau făcute cunoscute sarcinile care stăteau în fața forțelor patriotice din țară ⁷³⁾. În perioada următoare, Frontul plugarilor a desfășurat o susținută activitate propagandistică în mase, ducând cuvîntul de ordine al partidului comunist îndeosebi în mijlocul țăranimii.

Răspunzînd chemărilor P.C.R. de a participa activ la lupta contra dictaturii militare-fasciste și războiului antisovietic, în vara anului 1944, masele munci-toare din Deva, din întreg județul Hunedoara s-au găsit, alături de toate for-țele patriotice, pregătite și hotărîte să participe la doborîrea dictaturii militare-fasciste și la izgonirea hitleriștilor din țară.

Salutînd cu satisfacție și entuziasm înfăptuirea insurecției armate, locuitorii Devei s-au angajat în acele zile în lupta întregului popor, în frunte cu clasa muncitoare, pentru realizarea mărețelor perspective deschise de actul istoric de la 23 August 1944. Răspunzînd chemărilor partidului comunist, hunedoreni și-au adus contribuția la alungarea definitivă de pe teritoriul patriei a trupelor hitle-riste. „Întreg poporul, strîns unit, trebuie să pună mina pe arme pentru elibe-rarea noastră totală (de sub jugul fascist – n.n.)” ⁷⁴⁾ – era chemarea pe care, la 27 august 1944, o adresa maselor Comitetul din județul Hunedoara al Fron-tului patriotic antihitlerist.

Prin actul istoric de la 23 August 1944, locuitorii orașului Deva, masele mun-citoare din întregul județ vedeau deschise perspectivele realizării năzuințelor lor, 23 August 1944 reprezenta pentru ei, ca și pentru întregul popor român, reali-zarea visului minunat, semnificativ exprimat în cuvinte pline de înțelepciune populară de unul dintre mii de participanți la primul Congres al Frontului plu-garilor, desfășurat la Deva, la 18 aprilile 1933, care arăta : „Așa cum sînt riuri

subpămîntene care merg pe sub pămînt kilometri întregi, dar totdeauna ies la suprafață, tot așa va ieși o dată la lumină voința noastră" ⁷⁵).

Această voință, exprimată atunci, în 1933, cu rezonanțe de-a dreptul plebiscitare, avea să-și afle împlinirea în anii construcției socialiste, cînd, asemenea altor multiple așezări ale țării, orașul Deva și întreg ținutul hunedorean au făcut spectaculoase progrese pe calea afirmării lor, pe linia valorificării tuturor resurselor de energie, pricepere și hotărîre în acțiune de care au dat dovadă locuitorii săi dintotdeauna. Iată, în continuare, confirmate aceste progrese prin limbajul precis și obiectiv al cifrelor statistice. Numărul locuitorilor vechii așezări Deva – deși centru administrativ de județ – a cunoscut în anii regimului burghez-moșieresc o evoluție extrem de lentă. Populația orașului în 1930 : 10 594 ; în 1938 : 12 959. Deci, în aproape două decenii, un spor infim, de circa 2 mii de oameni. Numărul locuitorilor orașului în anul 1968 – 34 168. Deci în alte două decenii – ale socialismului – populația orașului s-a triplat.

Apoi alte argumente obiective, exprimate tot cifric, care scot în evidență ridicarea „tonusului vital” al Devei. În 1948 orașul avea 4 240 de locuințe. În anii socialismului s-au edificat 4 828 de apartamente (dintre care 2 542 din anul 1965 și pînă astăzi). Deci, numărul locuințelor noi (realizate practic în ultimul deceniu), întrece, ca volum și confort, tot ceea ce s-a clădit aici de la obîrșia orașului. Aceste construcții noi s-au concretizat în apariția unor cartiere, în profilarea unor străzi, ca și în clădirea unui centru modern al orașului, cu edificii publice și comerciale, care se imbină cu vechiul bulevard central, prelungindu-i fluxul într-o nouă perspectivă urbanistică.

Trecutul și prezentul, înscrise în marile edificii arhitectonice, stau față în față, se întrepătrund, dînd la iveală farmecul aparte al acestui oraș de pe cursul de mijloc al Mureșului. Privind spre artera nouă din centrul Devei, vezi un spațiu larg, mărginit de blocuri moderne, cu magazine la parter – imagine deasupra căreia se profilează la orizont, un bloc turn. Intorcîndu-ți privirile spre cealaltă parte, obții acea priveliște atît de specifică orașului : dealul abrupt, conic, ridicat de-a dreptul din cîmpie, ca o piramidă, avînd în vîrf vestigiile unei cetăți vechi – cetatea Devei – clădită în secolul al XIII-lea.

Orașul de pe Mureș cunoaște astăzi un nou destin istoric – marcat de anii construcției socialiste. Notînd parametrii noului ritm de creștere, sintem datori cu o explicație : ce anume a determinat această vertiginoasă transformare ? Răspunsul cel mai simplu, dar și cel mai edificator, e cuprins într-un singur cuvînt : industrializarea. Deva a ieșit astfel din fîgașul său mai vechi, acela de a fi doar „centru administrativ”. Faptul că de jur-împrejurul orașului – în Munții Apuseni, la Hunedoara și Călan, în Valea Jiului – activitatea industrială a cunoscut un mare avînt în anii noștri, a trebuit să se facă resimțit în cele din urmă și aici, în străvechea cetate.

Nu am putea altfel încheia decît amintind cîteva aspecte legate de viața culturală a orașului, de creșterea nivelului de bunăstare și de viața civilizată a sa.

În ultimii ani, Deva a devenit un adevărat centru școlar cu profil industrial, alcătuit în marea majoritate din construcții noi. Există un liceu industrial, cu internat, un grup școlar energetic, o școală profesională pentru mineri, etc., care

numără laolaltă peste 1 700 de elevi. Adăugând la aceștia pe cei 4 549 de elevi din 13 școli de cultură generală, pe cei 1 469 de elevi de liceu, obținem impresionantă cifră de 7 700 de copii și tineri care învață. Asta înseamnă că unul din cinci locuitori ai Devei este elev.

În ultimul deceniu, rețeaua comercială a crescut de peste patru ori. Din cei 53 de kilometri cit măsoară străzile orașului, 37 de kilometri au fost modernizați. Numai pentru dezvoltarea edilitară a orașului au fost alocate, în 1969, peste 70 de milioane lei. Se vor construi încă 1 105 apartamente. Aceste date, în aparență disparate, confirmă în mod limpede creșterea nivelului de bunăstare și de viață civilizată a orașului. Toate aceste realizări străbat și vitalizează organismul acestui străvechi oraș românesc, în aceste momente, în care locuitorii săi, umăr la umăr cu întregul nostru popor, realizează cu entuziasm sarcinile celui de-al X-lea Congres al Partidului Comunist Român.

NOTE

1. Arhiva C.C. al P.C.R., fond 95, dosar 4279, filele 1-2 ; fond 16, dosar 3808, filele 33-34; fond 95, dosar 22471/9000, filele 3-4.
2. Loc. cit., fond 95, dosar 376, fila 43.
3. Loc. cit., fond 20, dosar 4072, filele 105-106.
4. Arhivele statului Alba Iulia, fond Parchetul județului Alba, dosar 27, filele 3-4.
5. Gheorghe Micle: *Răscoala pământului*, Editura Frontul plugarilor, pag. 17.
6. Relatarea dezbaterilor este făcută după documentele aflate în Arhiva C.C. al P.C.R., Arhivele statului Deva, ziarul „Horia” și lucrarea *Răscoala pământului*, de Gheorghe Micle.
7. Gheorghe Micle: Lucr. cit., pag. 36.
8. Arhiva C.C. al P.C.R., fond 20, dosar 4072, filele 105-106.
9. Relatări după Gheorghe Micle. Lucr. cit., pag. 37-41.
10. Arhiva dr. Petru Groza (Deva), cutia 26, vol. 4, fasc. 1.
11. Ibid.: vezi și *Frontul plugarilor*, din 10-17 noiembrie 1945.
12. Arhiva C.C. al P.C.R., fond 20, dosar 4072, fila 61.
13. Gheorghe Micle: Lucr. cit., pag. 72.
14. *Cuvîntul satelor*, din 30 aprilie 1933.
15. *Primul Congres general al Frontului plugarilor*, Edit. Frontul plugarilor, 1945, pag. 3.
16. Arhiva dr. Petru Groza, cutia 35, vol. 1, fasc. 1; vezi și *Universul*, din 21 aprilie 1933.
17. *Dimineața*, din 20 aprilie 1933.
18. *Ce vrem ?*, Editura Frontul plugarilor, 1933.
19. Arhiva Consiliului popular județean Cluj, fond inspectoratul general administrativ, circ. III - Cluj, pachet cu acte confidențiale 1931-1933, inv. nr. 3 bis, dosar cu acte confidențiale din 1933.
20. *Horia*, din 25 iunie 1933.
21. Ibidem.
22. Arhiva C.C. al P.C.R., fond 20, dosar 4075, fila 95.
23. Loc. cit., fila 82.
24. *Dimineața*, din 23 decembrie 1933.
25. Ibidem.
26. Gheorghe Micle, lucr. cit., pag. 301.
27. Ibidem.
28. Cu privire la aceste importante momente ale luptei democratice, antifasciste a marelui muncitor hunedorene, vezi detalii în monografiile *Pagini din trecutul de luptă al muncitorilor hunedoreni*, de Ion Lungu, Vasile Radu, Mircea Valea, Gheorghe I. Ioniță, Constantin Enea, apărută la Deva în 1966, și *Din trecutul de luptă al țărânimii hunedorene*, de Ion Lungu, Vasile Radu, Mircea Valea, Gheorghe I. Ioniță, Liviu Mărgăritan, C. Enao, apărută la Deva în 1967.

29. Vezi în acest sens lucrarea **Momente din istoria Partidului Comunist Român**, Editura politică, 1956, pag. 103–113 (Gh. I. Ioniță : **O luminoasă pagină de istorie : 30 de ani de la alegerile parlamentare parțiale din februarie 1923 în județele Hunedoara și Mehedinți**) ; vezi și Gh. Ioniță : **Succesele forțelor democratice sub conducerea P.C.R. în alegerile parțiale din februarie 1923**, în „Analele Institutului de istorie a partidului, de pe lângă C.C. al P.M.R.”, nr. 5/1951, pag. 51–55.
30. **Gindul nostru**, din 5 ianuarie 1923.
31. **Adevărul**, din 24 ianuarie 1936.
32. **Craicul Maramureșului**, din 15 noiembrie 1935.
33. Arhiva C.C. al P.C.R., fond 20, dosar 4075, filele 1-2 ; vezi și **Adevărul**, din 19 ianuarie 1936, și **Cimpul** din 15 februarie 1935.
34. **Adevărul**, din 19 ianuarie 1935 și **Dimineața**, din 17 ianuarie 1935.
35. Arhiva C.C. al P.C.R., fond 6, dosar 1220, fila 48.
36. **Adevărul**, din 11 ianuarie 1936.
37. **Documente din istoria Partidului Comunist din România, 1924–1937**, E.S.P.L.P., 1957, pag. 320.
38. Ibidem.
39. **Cimpul**, din 15 februarie 1935 și **Adevărul**, din 19 ianuarie 1935.
40. Arhiva C.C. al P.C.R., fond 21, dosar 4120, filele 8, 10 și 12 ; fond 6, dosar 1195, filele 93, 94, 95 și 96 ; vezi și **Vilvoarea**, din 15 februarie 1935.
41. **Adevărul**, din 11 februarie 1935 și **Dimineața**, din 19 februarie 1935.
42. **Adevărul**, din 28 ianuarie 1935.
43. **Loc. cit.**, din 15 februarie 1935.
44. Relatarea dezbaterilor o facem după Gheorghe Micle ; **Lucr. cit.**, pag. 253, 256, 258, 259.
45. Arhiva C.C. al P.C.R., fond 20, dosar 4075, fila 259 ; **Reporter**, din 18 iulie 1937.
46. Arhiva dr. Petru Groza, cutia 32, vol. 9, fasc. 1 ; **Adevărul**, din 24 iulie 1937.
47. **Patria**, din 30 iulie 1937.
48. Arhiva C.C. al P.C.R., fond 20, dosar 4075, fila 258.
49. Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. (în continuare A.I.S.I.S.P.), fond 2, dosar 394, fila 5.
50. Arhiva C.C. al P.C.R., fond 96, dosar 687, fila 72.
51. **Loc. cit.**, fond 5, dosar 827, fila 39 ; fond 77, dosar 7342, fila 138 ; fond 95, dosar 4279, filele 1–2 ; vezi și Arhiva Procuraturii orașului Deva, dosarul conținând registre pe 1937.
52. Arhiva C.C. al P.C.R., fond 95, dosar 22471, filele 10–11.
53. Arhiva M.F.A., M. St. M., dosar 1041/14, fila 40 și dosar 1 120, fila 236 ; vezi și Arhivele Statului Alba Iulia, dosar 28 1941, fila 184, **Rapoartele autorităților de pe raza orașului Deva, semnalau asemenea nemulțumiri în special în Regimentul 3 transmisiuni Deva, Batalionul 7 transmisiuni Deva, Batalionul 7 vânători Deva etc.**
54. Arhiva C.C. al P.C.R., fond 95, dosar 22471, filele 10–11.
55. **Loc. cit.**, fond 1, dosar 241, filele 387, 554.
56. **Loc. cit.**, fond 15, dosar 3304, fila 24.
57. **Loc. cit.**, fond 95, dosar 22471, filele 3, 4, 30–32.
58. **Presa liberă**, din 24 noiembrie 1941.
59. Arhiva C.C. al P.C.R., fond 95, dosar 25182, filele 31, 32 ; Arhiva Procuraturii orașului Deva, dosar 15 1941, filele 77, 78.
60. Arhiva C.C. al P.C.R., fond 10, dosar 2732, fila 27.
61. **Loc. cit.**, fond 15, dosar nr. 3304, fila 24 ; **Presa liberă** din 1 iunie 1942.
62. Ibidem, fond 95, dosar 22471, fila 44 ; dosar 376, filele 55–58 ; 59–62 ; dosar 25182, fila 45 ; Arhiva Procuraturii orașului Deva, dosar 15/1942.
63. Arhiva C.C. al P.C.R., fond 95, dosar 376, filele 64, 67, 70, 84.
64. **Loc. cit.**, fila 83.
65. **Loc. cit.**, fila 63.
66. Arhivele statului Alba Iulia, fond Inspectoratul regional al poliției Mureș-Alba Iulia, dosar 28/1941, fila 189.
67. Arhiva M.F.A. — M. St. M., dosar 1041/14, fila 40 ; dosar 1/120, fila 236.
68. Ibidem.

69. Arhiva Procuraturii oraşului Deva, dosar 14 1943, Procese verbale de inspecție :
Frontul plugarilor din 2 februarie 1945.
70. Arhiva C.C. al P.C.R., fond 77, dosar 7342, fila 209.
71. Arhiva Procuraturii Deva, dosar 14 1943, proces-verbal de inspecție.
72. Arhiva C.C. al P.C.R., fond 95, dosar 376, filele 109, 113.
73. Arhiva C.C. al P.C.R., fond 95, dosar 376, filele 115, 119.
74. Loc. cit., fond 16, dosar 3974, filele 215–219. (Manifestul original intitulat : „Cetă-
ţeni !”, semnat de Comitetul din judeţul Hunedoara al Frontului patriotic antihitlerist).
75. *Realitatea ilustrată*, din 27 aprilie 1933.

DEVA, SIÈGE D'IMPORTANTES ACTIONS DÈMOCRATIQUES ET ANTIFASCISTES DE MASSE (1933 – 23 AOÛT 1944)

R é s u m é

A l'aide de nombreux documents d'archives, l'auteur montre qu'au cours de la période 1933–1944 la ville de Deva a été présente dans l'héroïque lutte révolutionnaire, antifasciste et patriotique des larges masses populaires, lutte organisée et conduite jusqu'à la victoire complète par le Parti Communiste Roumain.

Dezvoltarea economiei oraşului Deva în anii construcţiei socialiste

ZEVEDEI ŞTEF

Descătuşată de limitele proprietăţii privat capitaliste, economia oraşului Deva a cunoscut în anii socialismului un ritm de dezvoltare de-a dreptul impetuos, care se înscrie în drumul ascendent al întregii economii socialiste. Anii puterii populare au găsit oraşul Deva cu o economie slab dezvoltată, cu o industrie aproape inexistentă. O fabrică de conserve, una de cahle de teracotă, câteva cuptoare de copt piine, o fabrică de brichete furajere şi un atelier de confecţionat nasturi, era toată industria oraşului.

Astăzi, după numai un sfert de veac de la cucerirea puterii de către clasa muncitoare, condusă de Partidul Comunist Român, economia Devei se înscrie în orbita prosperă a socialismului, se încadrează organic în viaţa economică a judeţului şi a întregii ţări. Este – putem afirma – o economie modernă, în plină ascensiune, care garantează o dezvoltare multilaterală a întregii vieţi social-economice a localităţii.

Pe această bază, populaţia oraşului a ajuns în 1969 la 35 190 locuitori. Este de 2,7 ori mai mare decât cea din 1948, înregistrând o creştere medie anuală de 1 112 locuitori, de 8,1 ori mai mare decât creşterea medie din perioada 1930–1948, când populaţia oraşului a crescut cu numai 2 450 locuitori, adică cu 23,3 la sută.

Pe teritoriul oraşului îşi au sediul cele mai importante instituţii şi întreprinderi cu activitate judeţeană şi interjudeţeană, Consiliul popular al judeţului cu toate organele sale judeţene ; Direcţia regională C.F.R.; Direcţia teritorială de transporturi auto ; Direcţia judeţeană P.T.T.R. ; Întreprinderea de electricitate ; Întreprinderea minieră ; Întreprinderea forestieră ; Industria cărnii, Trulul local de construcţii ; Întreprinderea teritorială de aprovizionare ; Uniunile judeţene ale cooperăţiei ; Băncile judeţene ; organele judeţene ale justiţiei ; Direcţia muncii şi altele.

Dezvoltarea economiei şi organizarea administraţiei judeţene pe teritoriul municipiului Deva a condus la o creştere continuă a numărului de salariaţi. La 1000 de locuitori, în anul 1969 sînt 551 salariaţi, cu 17,7 la sută mai mulţi decît în anul 1960 şi cu 69,5 la sută mai mulţi decît media pe judeţ. Din acest punct de vedere, Deva ocupă locul întîi faţă de toate celelalte localităţi ale judeţului. Pe ramuri ale economiei naţionale, repartitia salariaţilor este următoarea : industrie 24,4 la sută ; construcţii 19,9 la sută ; circulaţia mărfurilor 14,0 la sută ; transporturi 13,0 la sută ; învăţămînt-cultură-artă 5,6 la sută ; Ocrotirea sănătăţii şi asistenţă socială 5,2 la sută ; gospodăria comună şi de locuinţe 4,6 la sută şi administraţia 4,1 la sută.

Drumul ascendent înregistrat de industria Devei este încă o dovadă a justiției politicii de industrializare socialistă dusă de partidul și statul nostru.

De la câteva fabrici mici cu o producție neglijabilă s-a ajuns în 1968 la o industrie modernă în plină ascensiune, compusă din 11 întreprinderi mari bine utilitate. În perioada 1950–1968 producția globală industrială realizată pe teritoriul orașului a crescut de 6,1 ori, iar în 1970 va fi de 16,6 ori mai mare decât cea din 1950. Ponderea ei în totalul județului a crescut de la 2,2 la sută în 1965 la 2,3 în 1968 și va ajunge la 5,5 în anul 1970. Pe un locuitor, producția industrială realizată în anul 1968 este de 9 073 lei, de 2,3 ori mai mare decât în 1950, iar în 1970 va ajunge la 23 067 lei. Numărul salariaților ocupați în industrie a crescut de la 415 în 1950, la 2 500 în 1960 și la 4 348 în 1969, adică de 6,0 și respectiv de 11,5 ori.

Întreprinderile industriale fabrică în prezent aproape 80 produse în peste 250 sortimente. Anual se produce și se livrează beneficiarilor din țară și de peste hotare 18 000 tone produse din vată minerală; 1 300 000 unități cahle de teracotă; 5 000 000 bucăți cărămizi dialit; 734 garnituri de mobilă; 100 000 mc agregate de carieră și balastieră, 950 tone conserve de carne, 1 500 tone preparate de carne, iar fabrica de piine produce aproape 6 300 tone piine și specialități de panificație.

Comparativ cu anul 1950 – în 1968 s-a produs de 2,2 ori mai multă carne; de 3,6 ori mai multe preparate de carne; de 3,3 ori mai multe conserve de carne și de 4,0 ori mai multe cahle de teracotă; iar minereul cuprifera extras este de 5,5 ori mai mare ca în 1952.

În prezent, producția industrială a orașului se realizează în proporție de 83,7 la sută în unități ale industriei republicane; 11,4 la sută în unități ale industriei locale și 4,9 la sută în unitățile cooperăției meșteșugărești.

Dezvoltarea și modernizarea întreprinderilor industriale a condus la mărirea volumului de producție, la diversificarea și schimbarea structurii ei pe ramuri astfel:

RAMURILE INDUSTRIEI	În 1950	În 1968
Total industrie	100,0	100,0
– Energie electrică și termică	6,3	0,5
– Metalurgia neferoasă, inclusiv extracția minereurilor neferoase	–	21,8
– Construcții de mașini și prelucrarea metalelor	1,4	4,2
– Chimie	1,8	0,2
– Metale de construcții	4,1	13,1
– Exploatarea și prelucrarea lemnului	1,7	2,4
– Sticlă, porțelan, faianță	–	0,1
– Textilă	–	0,2
– Confecții	–	2,4
– Pielărie, blănărie și încălțăminte	–	0,9
– Alimentară	83,3	50,8
– Poligrafie	0,6	1,6
– Alte ramuri	0,8	1,8

În această perioadă au apărut 5 ramuri noi și s-au dezvoltat în special cele cu bază de materii prime din resurse locale, cum sînt industria materialelor de construcții, extracția minereurilor neferoase (cupru), prelucrarea lemnului (producția de mobilă), prelucrarea metalelor și reparațiile de mașini. Ponderea industriei alimentare în total a scăzut de la 83,8 la sută, la 50,8 la sută, datorită apariției unor noi activități pe teritoriul orașului. Modificarea de structură s-a produs concomitent cu creșterea substanțială a producției alimentare. Față de 1950, volumul ei a crescut de 3,7 ori.

Producția de energie electrică și termică a scăzut atît ca pondere, cît și ca volum, în urma defăectării uzinei electrice care era slab utilată și nerentabilă. Ea va căpăta noi dimensiuni și importanță o dată cu intrarea în funcțiune a termocentralei de 800 MW.

Cele mai importante întreprinderi industriale care realizează producție pe teritoriul orașului sînt :

DENUMIREA ÎNTEPRINDERII	Număr de salarii și la secțiile de pe teritoriul orașului	Ponderea în producția globală a orașului
1. Industria cîrni	355	35,5%
2. Întreprinderea minieră	1 337	21,8%
3. Întreprinderea materiale de construcții	416	9,8%
4. Întreprinderea vinalcool	114	7,1%
5. Industria locală	372	6,7%
6. Întreprinderea de panificație	185	6,2%
7. Unitățile cooperației meșteșugărești	537	4,8%
8. Întreprinderea poligrafică	306	1,6%

Pe baze noi, socialiste, s-a dezvoltat și agricultura.

În prezent, pe teritoriul orașului își desfășoară activitatea 4 C.A.P.-uri, în care lucrează un număr de 1 364 familii cu 3 151 membri cooperatori. Ei lucrează în comun o suprafață de 2 413 ha teren agricol și 1 880 ha teren arabil.

În ultimii ani, puterea economică a C.A.P.-urilor din orașul Deva a crescut în mod considerabil. Valoarea proprietății obștești a fost la sfîrșitul anului 1968 de aproape 10 mil. lei, cu 4,3 mil. lei mai mult decît în anul 1962. În aceeași perioadă, valoarea mijloacelor fixe a crescut cu 3,7 mil. lei, depășind în prezent suma de 8 mil. lei.

Ca urmare a creșterii producției și a consolidării economice a C.A.P.-urilor, veniturile membrilor cooperatori au sporit în mod simțitor. În anul 1968 numai C.A.P. Deva a repartizat pentru retribuirea zilelor muncă 619 tone cereale din care 297 tone grâu, 294 tone porumb și peste 300 mii lei.

În zona orașului Deva se cultivau anual cca. 400 ha teren cu legume și cartofi, contribuind la aprovizionarea populației orașului cu legume și zarzavaturi proaspete.

Fondurile de investiții alocate de stat în anii socialismului au transformat întregul teritoriu al orașului într-un șantier de construcții. Aici își au sediul 3 în-

treprinderi de construcții: Trustul local de construcții, Întreprinderea de construcții forestiere, Întreprinderea de explorări miniere și numeroase șantiere specializate, ale unor întreprinderi de construcții cu sediul în alte județe. Aceasta face ca în economia orașului construcțiile să ocupe locul 2 după industrie. Sint ocupați în construcții 3 484 salariați, cu 2 166 mai mulți decît în 1960.

În actualul cincinal s-au prevăzut fonduri de investiții pentru dezvoltarea orașului de peste 3 miliarde lei, ceea ce reprezintă 25,3 la sută din suma alocată județului. Ele sint mai mari de 4 ori decît în perioada 1956–1965 și de 6 ori decît în cincinalul precedent. Valoarea investițiilor alocate pentru anul 1969 se ridică la 909 111 mii lei. Într-un singur an s-a alocat cu 168 milioane lei mai multe fonduri decît în întreaga perioadă 1956–1965. Dacă în anii precedenți majoritatea fondurilor alocate au fost dirijate pentru construcții de locuințe și obiective social-culturale în cincinalul în curs peste 82,0 la sută sint destinate pentru dezvoltarea industriei, ceea ce va da un nou impuls întregii vieți social-economice a orașului.

În sfîrșitul de veac care a trecut de la cucerirea puterii de către clasa muncitoare pe teritoriul orașului s-au construit și pus în funcțiune numeroase obiective industriale și social-culturale între care enumerăm: preparația minereurilor cuprifere, fabrica de pîine, întreprinderea de materiale de construcții, la care în 1968 s-a adăugat linia de blocuri din beton cu o capacitate de 16 000 000 bucăți blocuri în echivalent cărămizi și o nouă secție pentru fabricarea cahlilor de teracotă, clădirea poștei și centrala telefonică automată, canalizarea orașului, două școli de cîte 16 clase, teatrul de vară, depozitul de produse alimentare, depozitul de textile-încălțăminte, conducte magistrale de apă Batiz – Deva, un grup școlar energetic și unul minier etc.

Anul 1969 va adăuga noi obiective industriale și social-culturale în zestrea orașului. Se va pune în funcțiune primul grup de 200 MW al termocentralei de 800 MW, fabrica de prefabricate din beton care va produce anual pentru șantierele de construcții 75 000 mc prefabricate din beton armat; 11 000 mc tuburi de presiune și 2 000 mc elemente din beton simplu, grupul școlar energetic va fi dotat cu ateliere și un cămin cu 300 locuri, iar grupul școlar minier cu laboratoare și o cantină cu 1000 locuri. Centrala telefonică automată, se va extinde cu 1000 linii iar cea telegrafică cu 40 linii. Depozitul de mobilă de 1 800 mp. complexul comercial din cartierul Viile Noi, stația de salvare și centrul stomatologic vor asigura noi servicii și produse pentru populație.

Pentru îmbunătățirea condițiilor de locuit în perioada 1953–1968 s-au construit din fondurile statului 4 708 apartamente, iar în 1969 se vor mai da în folosință încă 1 105 apartamente.

Creșterea rapidă a populației a determinat o dezvoltare corespunzătoare și a activității comerciale. Salariații care lucrează în circulația mărfurilor se ridică la 2 444 și reprezintă 14,0 la sută din totalul pe oraș. Numărul mare de salariați pe teritoriul orașului și veniturile ridicate ale acestora face ca desfacerea de mărfuri prin comerțul socialist să crească foarte rapid. În perioada 1960–1968 ele au crescut de 2,2 ori. Desfacerile pe un locuitor au ajuns în anul 1968 la 9 132 lei cu 80,1 la sută mai mare decît media pe județ și de 2,2 ori mai mari decît media pe țară.

Rețeaua comerțului socialist totalizează 148 unități de desfacere majoritatea în construcții noi bine dimensionate și dotate cu utilaje care asigură o deservire modernă a cumpărătorilor. Numai în perioada 1960–1968 s-au construit și pus în funcțiune spații comerciale cu o suprafață utilă de 8 185 metri pătrați.

Cooperația meșteșugărească și industria locală asigură populației o serie de produse de larg consum și servicii cum sînt: mobilă, încălțăminte la comandă și serie, uși, ferestre, tricotate de lînă, bunuri metalice, ghiață, apă gazoasă, confecții, reparații de toate felurile etc. Numărul unităților pentru deservirea populației este de 63 în care lucrează 637 cooperatori. Unitățile sînt de 2,7 ori mai multe decît în 1955, iar numărul cooperatorilor care le deserveșc de 3,3 ori mai mare.

În școlile orașului învață 8 529 elevi pentru care predau 400 cadre didactice. Față de 1950, cînd în școlile Devei învățau 2 271 elevi, acest număr este de 3,8 ori mai mare. A crescut și numărul școlilor de la 9 în 1950 la 19 în 1968, înregistrîndu-se în același timp o diversificare a lor. De la 7 școli de cultură generală, o școală pedagogică și una profesională, s-a ajuns în 1968 la următoarea situație :

SPECIFICARE	Număr de școli	Elevi	Cadre didactice
– Școli de cultură generală	9	5 831	219
– Școli profesionale	3	1 067	93
– Școli tehnice de maiștri	3	180	4
– Școli post liceale	2	312	14
– Licee de specialitate	2	1 139	56
TOTAL :	19	8 529	386

Unitățile sanitare și de ocrotirea sănătății sînt deservite de 912 salariați care reprezintă 5,2 la sută din totalul salariaților existenți pe oraș. În Deva funcționează 2 spitale cu 566 paturi ; 7 circumscripții medicale, două dispensare de întreprindere și policlinica teritorială în care își desfășoară activitatea 136 medici și 436 cadre medii sanitare, revenind 259 locuitori la un medic față de 726 locuitori media pe județ și 734 medici pe țară.

Orașul dispune de 55,7 ha zone verzi, 37 km străzi modernizate 41,2 km conducte pentru distribuirea apei potabile prin care se distribuie populației 843 000 mc apă anual, 17,7 km rețea de distribuirea gazelor naturale, iar rețeaua de canalizare totalizează 29,4 km. Transportul public în interiorul orașului se efectuează de 32 autobuze și 7 taximetre care transportă anual 3 876 000 călători.

Pentru satisfacerea nevoilor culturale ale populației în oraș funcționează 6 cinematografe, un teatru de estradă, o casă de cultură și 33 biblioteci publice care pun la dispoziția cititorilor 140 925 volume.

Avînd în vedere toate realizările social-economice îndeplinite în anii socialismului putem afirma că Deva a devenit un oraș modern în care înnoirile sînt prezente la tot pasul.

LE DÉVELOPPEMENT DE L'ÉCONOMIE DE DEVA PENDANT LES ANÉES DE LA CONSTRUCTION SOCIALISTE

R é s u m é

Un quart de siècle après la prise du pouvoir par la classe ouvrière sous la direction du Parti Communiste Roumain, l'économie de Deva prend place dans la sphère prospère du socialisme, s'intégrant à la vie économique du district et de tout de pays.

■

ȘTIINȚELE NATURII

**VALERIA MARINCAȘ,
DUMITRU POPESCU**

Culoarul Mureșului reprezintă o depresiune situată între Carpații Meridionali și Apuseni, a cărei evoluție miocenă începe o dată cu tortonianul. Sedimentarea tortoniană și sarmațiană este bine reprezentată pe toată lungimea depresiunii, de la Sebeș la Arad, depozite clasic ilustrate prin aspectele lor litologice și conținutul paleontologic în numeroase regiuni vecine orașului Deva. Sarmațianul este păstrat pe porțiuni mai restrinse, în regiunea Simeria-Măgura pe Strei sau în unele puncte din valea Cernei.

Sedimentarul miocen este pe alocuri puternic terasat, uneori pe ambele maluri ale Mureșului, mai deseori însă cu dezvoltarea puternică a acestor terase pe stînga riului.

Deva și jurul ei, încadrată morfologic în zona de culoar propriu-zis, cu evidențierea puternică a unei lunci bine extinse (altitudine de 2–6 m), urmate de

Fig. 1. Lunca Mureșului la Deva

un nivel de terasă de 8–12 m detașat de cel al luncii, și de un al doilea nivel de terasă de 18–22 m, specific cursului Mureșului, are un fundament variat, crețacic și miocen care în regiunea orașului, începînd din dealul Cetății și de aici spre sud-sud-est, pînă în pădurea Bejanului, pădurea Ursului etc., este bine dezgolit de rețeaua hidrografică tributară Mureșului, cu posibilitatea de a urmări succesiunea stratigrafică. Sedimentarul crețacicului superior și al tortonianului este sfirtecat și de puternicele erupții neogene care în dealul Cetății, dealul Poliatca, dealul Nocet etc., dau morfologiei de dealuri un aspect caracteristic.

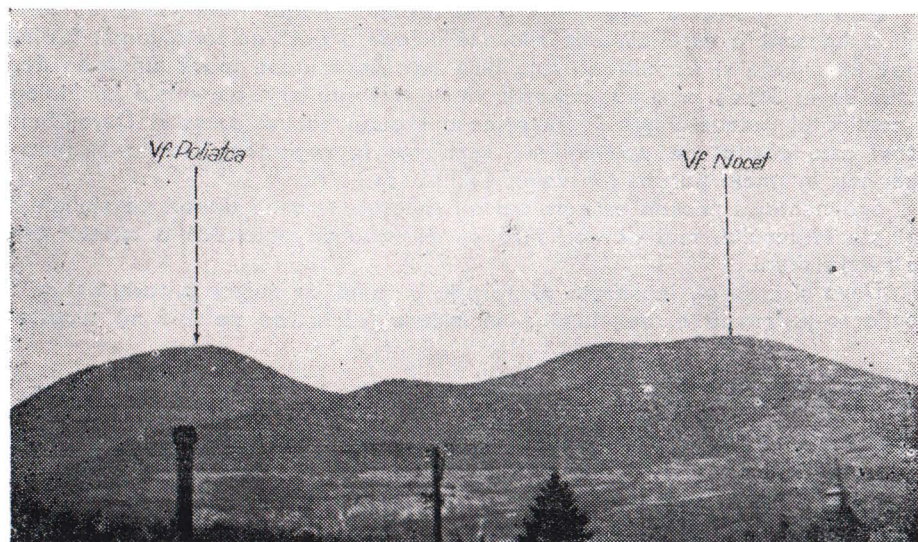

Fig. 2. Vf. Poliatca și Vf. Nocet.

TORTONIANUL, are o largă răspîndire în raza orașului Deva și împrejurimi, cu o succesiune stratigrafică care ne indică prezența unei sedimentări neritice puțin adînci, cu dezvoltarea faciesurilor litorale și lagunare.

Faciesul litoral al tortonianului apare chiar în aria municipiului Deva și el este reprezentat prin pietrișuri slab cimentate în bază, (dealul Bejanului, dosul Bejanului etc.), cu ciment gresos-nisipos de culoare cenușie-galbenă. Pietrișurile au materialul constituit, bine rulat, alcătuit din cuarț cenușiu, alb sau roz de dimensiuni variabile.

Faciesul lagunar, ce apare dezvoltat de obicei peste orizontul pietrișurilor, are o litologie argiloasă-nisipoasă cu alternanțe de gipsuri (bine dezvoltate la Almașul Sec). În aceste depozite se intercalează și nivele de tufuri.

În sedimentele tortoniene din regiunea Deva, cele mai cunoscute puncte fosilifere sînt cele de la Popești. Aici se găsesc resturi de moluște tortoniene asemănătoare celor de la Buitur și Lăpugiu.

În raza orașului Deva, sub Virful Măgura, într-o deschidere deasupra străzii Călugăreni, am constatat prezența în mările argiloase ce aparțin faciesului la-gunar amintit mai sus și resturi de microfaună care cuprind următoarele forme :

- Cibicides pseudoungarianus* (Cushman)
- Cibicides perlucidus* (Nuttall)
- Cibicides boueanus* (d'Orbigny)
- Nonion pompilioides* (Fichtel și Mol)
- Robulus clericii* (Fornasini)
- Robulus alato-limbatus* (Gümbel)
- Robulus occidentalis* (Cushman)
- Robulus limbosus* (Reuss)
- Globigerinoides trilobus trilobus* (Reuss)
- Orbulina universa* d'Orbigny
- Globigerina falconensis* Blow
- Globigerina bulloides* d'Orbigny
- Globigerinoides triloba immatura* Leloy
- Globorotalia maveri* Cushman – Ellisoi
- Globorotalia praescitula* Blow
- Martinottiella communis* (d'Orbigny)
- Dentalina mucronata* Neugeboren
- Bulimina inflata* Sequenza
- Uvigerina urnula semiornata* d'Orbigny
- Plectofrondicularia jarvisi* Cushman – Taid
- Turborotalia punctula* d'Orbigny
- Karreriella chilostoma* (Reusa)
- Gutulina problema* d'Orbigny
- Marginulina bullata* Reuss
- Siphonodosaria adolphina* d'Orbigny
- Spaniodontella intermedia* (Andrusov)
- Vaginulina* sp.
- Gasteropode mici
- Spiculi de Echinide

Foraminiferele din asociația prezentată mai sus arată în special forme stenohaline bentonice în care domină cele cu țest calcaros. Dintre foraminiferele planctonice mai frecvent apar specii ale genului *Globigerina* și *Orbulina* cu țestul bine dezvoltat. În această asociație care caracterizează tortonianul superior lipsesc *Miliolidae* și *Elphidiaceae*.

Studiul litologic și conținutul micro și macrofaunistic al depozitelor tortoniene ne arată că după sedimentarea pietrișurilor, efectuate în condițiile unor acumulări de pe uscatul din jur, în marea tortoniană s-a instalat un regim normal de salinitate, în care în condițiile unei subzidențe active s-au depus sedimente pelitice argilo-marnoase-nisipoase. Salinitatea apelor tortoniene a fost normală, fapt indicat și de fauna de foraminifere reprezentată prin numeroase

forme stenohaline alături de care evoluează și unele forme eurihaline.

BUGLOVIANUL. O dată cu sfârșitul tortonianului asistăm la o schimbare a salinității apelor și la modificarea macro și micro faunei. Această schimbare se percepe la nivelul buglovianului care pe raza orașului Deva este bine reprezentat pe **valea Rejanului**, unde litologic buglovianul este prezent prin marne nisipoase de culoare albă-gălbuie, urmate de gresii nisipoase și nisipuri.

Pe piriul Bejanului, trecerea de la tortonianul marin la etapa de salmatriizare este foarte bine vizibilă, ilustrată și prin conținutul faunistic al acestor depozite.

În depozitele buglovianului noi am determinat următoarele resturi de microfaună :

- Cibicides lobatulus* (Walker și Jakob)
- Elphidium minutum* (Reuss)
- Elphidium josephinum* (d'Orbigny)
- Elphidium reginum* var. *cucasicum* (d'Orbigny)
- Elphidium aculeatum* (d'Orbigny)
- Elphidium macellum* (d'Orbigny)
- Ammonia beccarii* (Linné)
- Miliolina gracilis* (Karsov)
- Miliolina akneriana* v. *argunica* (Gerke)
- Miliolina akneriana* v. *rotunda* Gerke
- Miliolina consobrina* (d'Orbigny)
- Miliolina seminulum* (Linnaeus)
- Miliolina lamarckiana* (d'Orbigny)
- Miliolina reussi* Bogdanovic
- Articulina problema* Bogdanovic

Caracteristice pentru precizarea buglovianului sînt formele de *Cibicides lobatulus* și *Miliolidele*. Ele corespund asociației de Moluște cu *Cardium ruthenicum* și *Syndesnia reflexa*, din regiunile pe care le întîlnim în tot culoarul Mureșului.

Aceste depozite bugloviene spre periferia culoarului Mureșului au un caracter regresiv. În aria din jurul orașului Deva ele sînt în continuitate de sedimentare față de tortonianul marin și suportă depozitele sarmațianului inferior.

SARMAȚIANUL. În culoarul Mureșului sînt prezente depozitele sarmațianului inferior, cît și partea cea mai bazală a sarmațianului mediu.

Pe piriul Bejanului în continuitate de sedimentare față de buglovian (vezi coloana stratigrafică), apar gresii și nisipuri care au intercalații marnoase cu bogate resturi de foraminifere, ostracode și moluște. Aceste resturi de macro și microfauă se întîlnesc pînă spre Archia și Popești.

La Archia este bine reprezentată macrofauna din care cităm :

- Mactra eichwaldi* Laskarew
- Cardium vindobonense* Laskarow
- Ervilia dissita* Eichwald
- Tapes vitalianus* d'Orbigny
- Cardium transcarpaticum* Laskarew
- Solen subfragilis* Fichwald
- Cardium latisulcum* Münster
- Potamides (Pirenella) mitralis* Eichwald

Murex sublavatus Basterot
Nassa duplicata Sowerby
Cerithium (*Tericium*) *rubiginosum* Eichwald
Cerithium lignitarium Eichwald

Pe Valea Bejanului apare o bogată asociație microfaunistică cu o explozie pentru foraminiferele de tipul *Elphidiidelor* și cu dispariția formei de *Cibicides lobatulus*.

Asociația microfaunistică caracteristică sarmațianului din acest punct fosilifer este următoarea :

Elphidium reginum (d'Orbigny)
Elphidium aculeatum (d'Orbigny)
Elphidium rugosum (d'Orbigny)
Elphidium minutum (Reuss)
Elphidium lessonii (d'Orbigny)
Elphidium hauerinum (d'Orbigny)
Elphidium antoninum (d'Orbigny)
Elphidium exoletum Costa
Elphidium crispum (Linné)
Ammonia beccarii (Linné)
Miliolina seminulum (Linnaeus)
Miliolina aff. *levigata* (d'Orbigny)
Miliolina akneriana v. *akneriana* (Gerke)
Miliolina circularis (Borneman)
Miliolina consobriba (d'Orbigny)
Miliolina gracilis (Karret)
Nonion cf. *laevis* (d'Orbigny)
Porosonion subgranosus (Egger)
Cibicides boueanus (d'Orbigny)
Nonion pompilioides (Fichtel și Moll)
Sphaeroidina bulloides (d'Orbigny)

Ostracode :

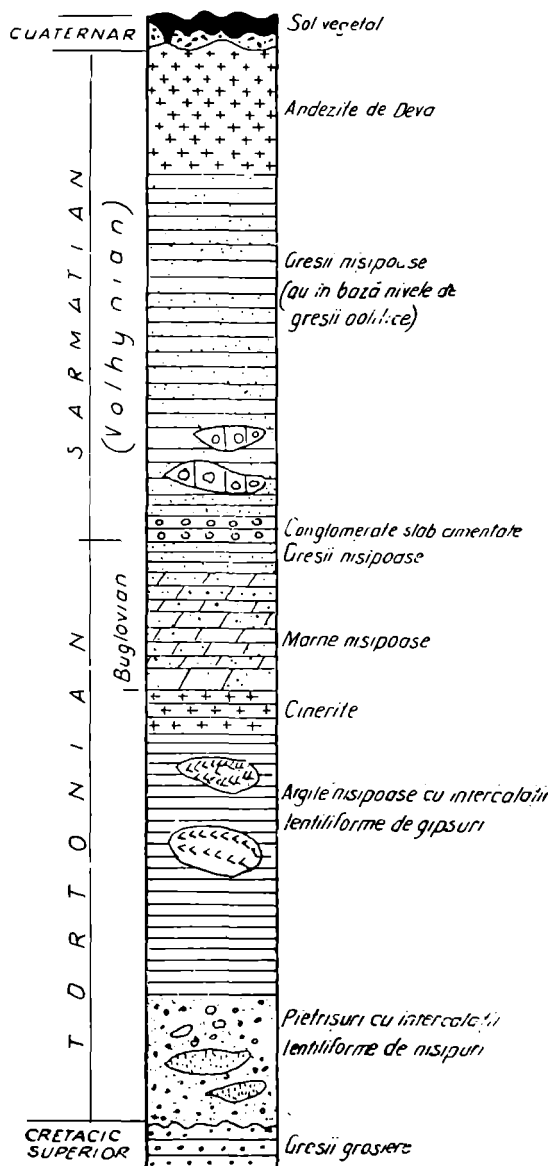
Mutilus (*Ansila*) *hungarica* (Muhes)
Loxoconcha ornata (Schneider)
Xestoleberis fuscata Schneider
Xestoleberis pseudofuscata Stanceva
Mutilus (*Ansila*) *sarmaticus* (Zalany)
Leptocythere aff. *mironovi* Schneider
Haplocytheridea aff. *dacica* (Hejjas)
Mutilus (*Ansila*) *meritus* (Zalany)

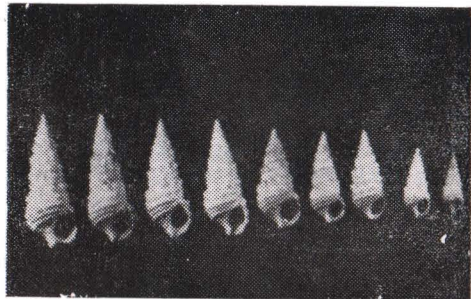
Lamelibranchiatele și gasteripodele din această asociație sarmațiană sînt următoarele :

Cardium gracile Pusch
Cardium latisulcum Münster
Ervilia dissita Eichwald
Cardiopsis islandicoides Lamarck
Acteocina lajonkaireana Basterot

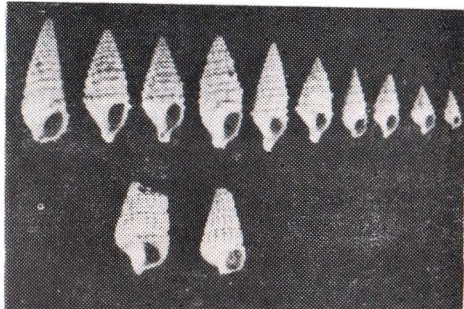
COLOANĂ STRATIGRAFICĂ PENTRU DEPOZITELE NEOGENE ÎN REGIUNEA VĂII BEJANULUI-DEVA

Scara 1: 200

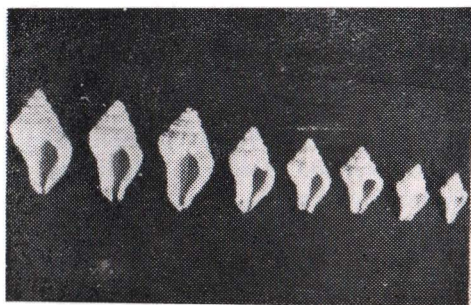

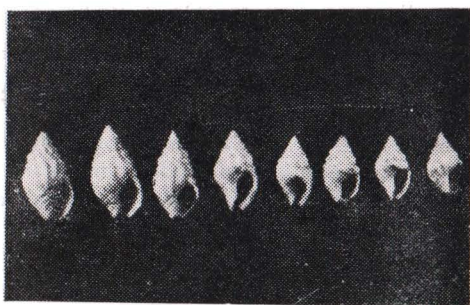
Cerithium (Theridium) rubiginosum
Eichwald
variație somatică.

1. *Potamides (Pirenella) mitralis* Eichwald.
2. *Cerithium lignitarium* Eich.
variație somatică.

Murex sublavatus
Basterot
variație somatică.

Nassa duplica Sow.,
variație somatică

Turritella turris Basterot
Mohrensternia pseudoangulata Hilber
Hydrobia aff. acuta Drap
Hydrobia punctum Eichwald
Cerithium rubiginosum Eichwald
Valvata simplex Fusch

Asociația micro și macrofaunistică citată de noi arată prezența volhynianului și a părții inferioare din basarabianul inferior.

Concluzia generală asupra dezvoltării miocenului în aria orașului Deva, este că aici avem o sedimentare continuă de la tortonianul superior la volhynian și pînă în baza basarabianului inferior.

NOTE

1. Gheorghiu C., **Studiul geologic al văii Mureșului între Deva și Dobra**, „An. Co. Geol. XXVII”, București, 1954.
2. Ghițulescu T. P., Socolescu M., **Étude géologique et minière des Monts Metallifères**, „An. Inst. Geol. Rom., XXI”, București, 1941.
3. Ivanovici V. et. al., **Evoluția geologică a Munților Metaliferi**, Ed. Acad. R.S.R., București, 1969.
4. Marinceș V., Băluță C., **Contribuțiuni la studiul sarmațianului din flancul drept al văii Streiului**, „Stud. Univ. Babeș-Bolyai”, Tom. III, nr. 5, fasc. 1, Geol. Geogr. Cluj, 1958.

BEITRÄGE ZUM STUDIUM DES MIOZEN IN DER UMGEBUNG DER STADT DEVA

Zusammenfassung

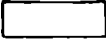

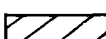

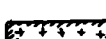

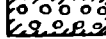

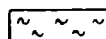
Die Autoren bringen Beiträge über die Tortoninischen, Buglovianischen und Volhynianischen Lagerungen aus der Umgebung der Stadt Deva und der Hügel Măgura und Bejan.

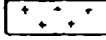

Schița geologică a împrejurimilor orașului Deva

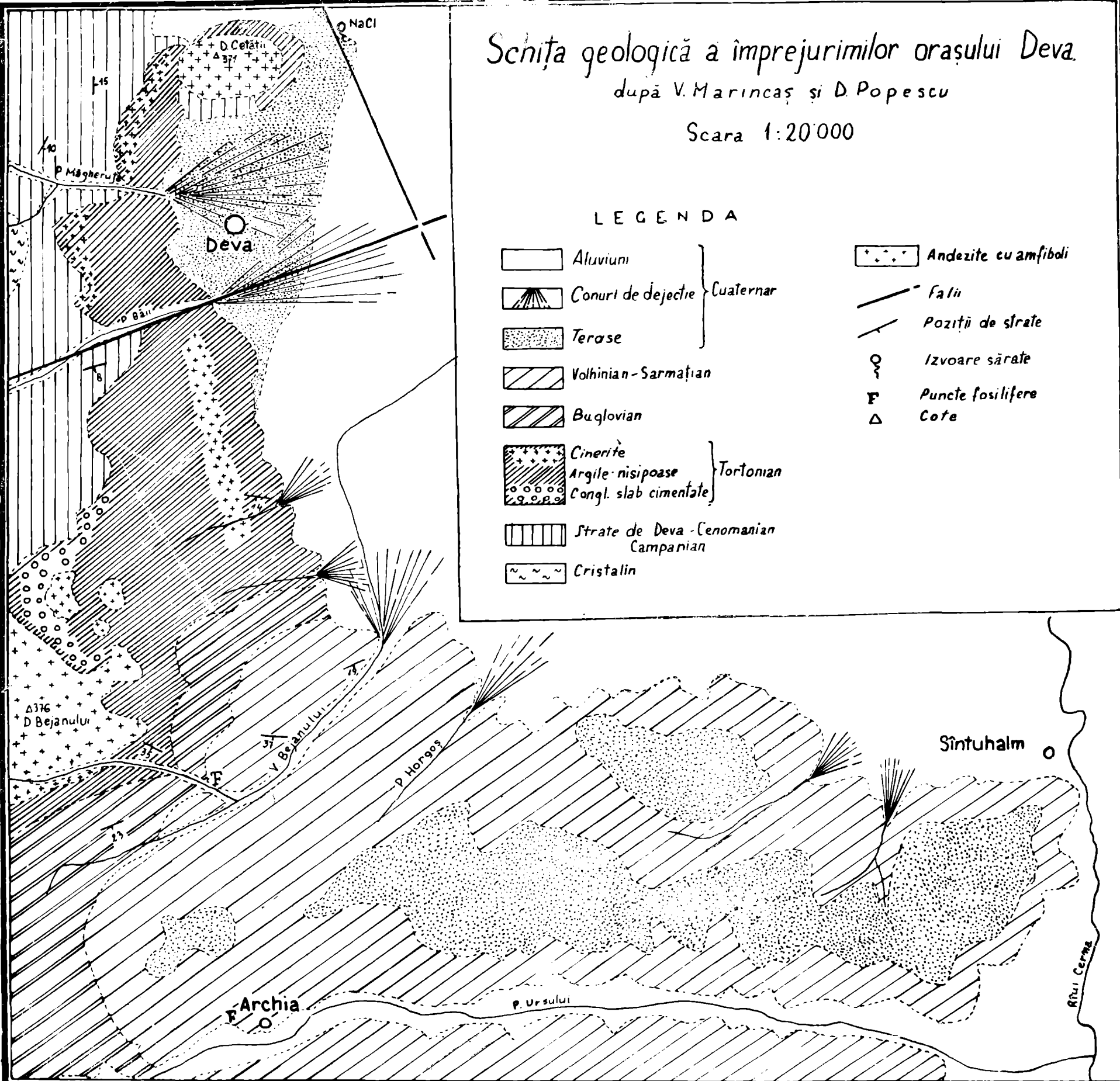
după V. Marincea și D. Popescu

Scara 1:20'000

LEGENDA

	Aluvium	} Cuaternar
	Conuri de dejectie	
	Terase	
	Volhinian - Sarmașian	
	Buglovian	
	Cinerite	} Tortonian
	Argile nisipoase	
	Congl. slab cimentate	
	Strate de Deva - Cenomanian	
	Cristalin	

	Andezite cu amfiboli
	Fali
	Poziții de strate
	Izvoare sărate
	Puncte fosilifere
	Cote

Moluște tortoniene de la Popești — Hunedoara, în colecția Muzeului județean Deva

**V. MARINCAȘ,
A. NUȚU,
C. GHEORGHÎĂ**

Culoarul Mureșului este un bazin tectonic care în Miocen a făcut legătura între depresiunea Panonică și bazinul Transilvaniei. Sedimentele sale miocene arată o succesiune Tortonian-Sarmațian inferioară, din care, depozitele tortoniene sînt foarte bine dezvoltate. Aceste sedimente, se cunosc pe toată lungimea depresiunii (de la Sebeș pînă spre Arad), fiind clasice în literatura de specialitate : cuiburile fosilifere de la Buitur și Lăpugiu, cunoscute încă de la mijlocul secolului trecut, au un inventar de sute de forme, care ilustrează depozitele nerltice și neritice litorale ale tortonianului, adică sedimente de adîncimi nu prea mari, cu ape marine bine aierisite, bogate în hrană, cu o faună dezvoltată în condiții optime.

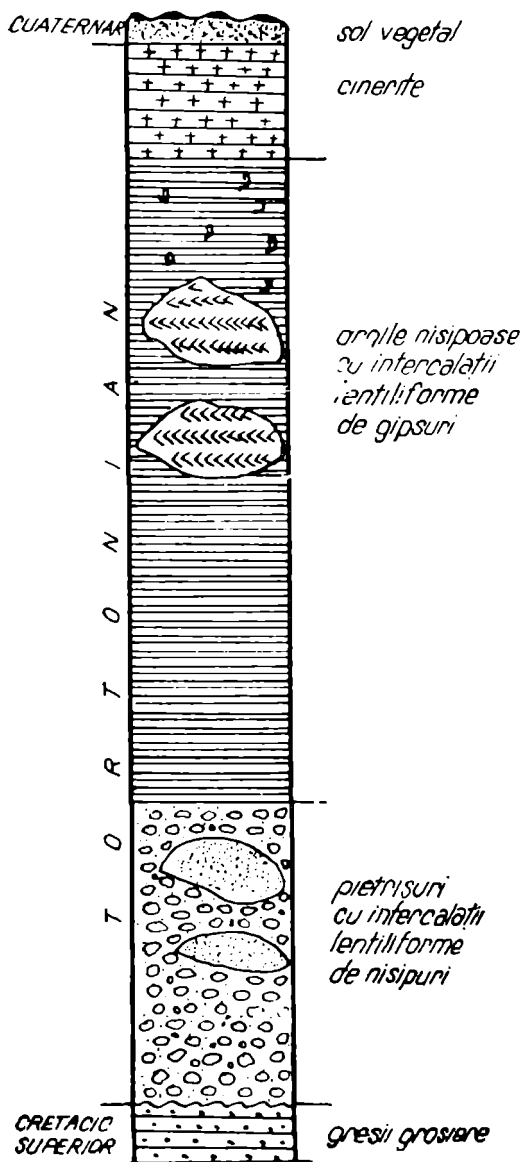
Dezvoltarea tortonianului, mai ales pe stînga Mureșului, prezintă o succesiune stratigrafică ilustrativă și în regiunea situată la sud de Deva. Între Deva și Hunedoara, cursurile de ape tributare văii Cerna, pe stînga sa, dau posibilitatea de a urmări succesiunile litologice ale tortonianului, depozite în care se cuprind și resturi de fosile, care sînt asemănătoare cu fauna clasică citată mai sus.

La Popești, tortonianul cuprinde o succesiune de pietrișuri cu intercalații de nisipuri în bază, urmate de argile nisipoase, nisipuri și intercalații lentiliforme de gipsuri. Partea superioară a acestor depozite au și cinerite, care reprezintă dovada activității vulcanice în regiunea Deva.

În regiunea Popești (vezi coloana stratigrafică), în argilele nisipoase se găsesc și numeroase resturi fosilifere, mai ales macrofaună, din care în colecția Muzeului Deva se găsesc următoarele resturi de moluște :

COLOANA STRATIGRAFICĂ a Tortonianului de la Popești-Deva

scara 1:100

INCRINGATURA MOLLUSCA

Clasa Lamellibranchiata

Ordinul Taxodonta Neumayr

Subordinul Pseudo-Ctenodonta Dechaseuy.

Familia Arcidae Lam.

Genul *Pectunculus* Lam.

1. *Pectunculus* (*Glycymeris*) *glycymeris* L. var. *pilosa* L. f. *magna* Fried.

Pl. I

Fig. 1a 1b

2. *Pectunculus* (*Glycymeris*) *glycymeris* L. var. *pilosa* L.

Pl. I

Fig. 2a 2b

Familia Arcidae Lam.

Genul *Arca* Linné

1. *Arca diluvii* Lam.

Pl. I

Fig. 3a 3b

Ordinul Heterodonta

Familia Carditidae Ferussac.

Genul *Venericardia* Lam.

1. *Venericardia laticostata* Eichw.

Pl. II

Fig. 1a 1b

Familia Veneridae Gray.

Genul *Meretrix* Lam.

1. *Meretrix* (*Collista*) *Chlone* (L).

Pl. II

Fig. 2a 2b

CLASA GASTEROPODA

Suprafamilia Loxonematacea

Familia Turritella Lam.

1. *Turritella subangulata* Brocchi.

Pl. III

Fig. 1a 1b

2. *Turritella* (*Torculoidella*) *subangulata*, var. *pulchra* (Friedberg).

Pl. III

Fig. 2a 2b

3. *Turritella* (*Torculoidella*) *subangulata*, var. *spirata* (Brocchi).

Pl. III

Fig. 3a 3b

Suprafamilia Strombacea
Familia Strombidae Lam.
Genul Strombus Linné.

1. *Strombus coronatus* Defrance.
Pl. IV Fig. 1 a 1 b

Suprafamilia Fusacea
Familia Muricidae Lam.
Genul Murex Linné.

1. *Murex borni* Hoernes.
Pl. IV Fig. 2 a 2 b

Familia Buccinidae Lam.
Genul Nassa Lam.

1. *Nassa (Hinia) rosthorni* Partsch.
Pl. IV Fig. 3 a 3 b

Familia Cypraeidae Lam.
Genul Phalium Linné.

1. *Phalium (Semicassis) miolaevigatus* (Sacco)
Pl. V Fig. 1 a 1 b

Suprafamilia Orthostomacea
Toxiglosse
Familia Pleurotomidae Lam.
Genul Pleurotoma Lam.

1. *Pleurotoma interrupta* Broce.
Pl. V Fig. 2 a 2 b

Familia Conidae Lam.
Genul Conus Linné.

1. *Conus avellana* Lam.
Pl. V. Fig. 3 a 3 b

Clasificarea Gasteropodelor după G. și H. Termier.

MOLLUSKEN VON POPEȘTI – HUNEDOARA IN DER SAMLUNG DES BEZIRKS MUZEUMS DEVA

Zusammenfassung

Die Autoren berichten über einige Mollusken aus der Sammlung des Bezirksmuseums Deva die in Popești – Hunedoara gefunden wurden.

1 a

1 b

1 a și 1 b. *Pectunculus* (*Glycymeris*) *glycymeris* L. var. *pilosa* L.
F. magna Fried.

2 a

2 b

2 a și 2 b. *Pectunculus* (*Glycymeris*) *glycymeris* L. var. *pilosa* L.

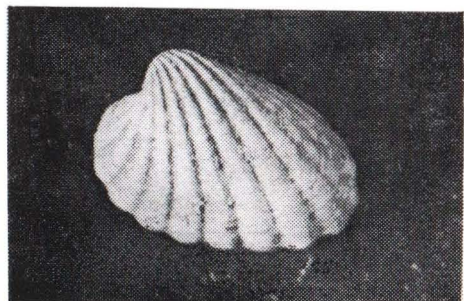

3 a

3 b

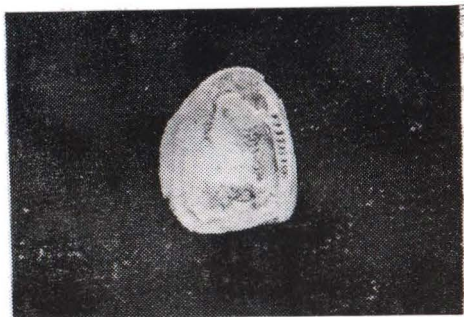
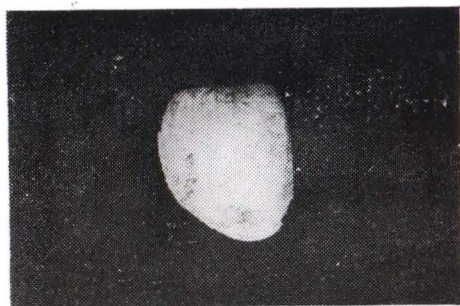
3 a și 3 b. *Arca diluvii* Lam.

1 a

1 b

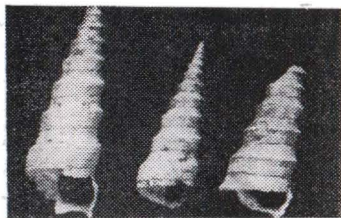
1 a și 1 b. *Venericardia laticostata* Lam.

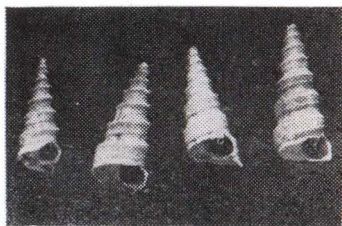
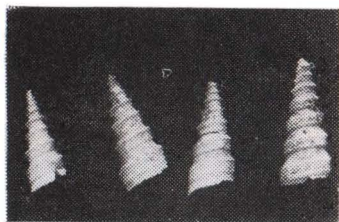
2 a

2 b

2 a și 2 b. *Meretrix (Collista) chione* (1).

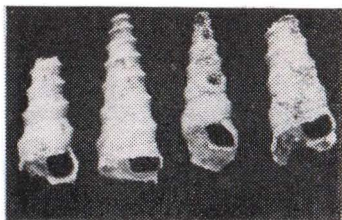
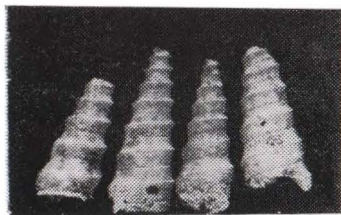

1 a și 1 b. *Turritella subangulata* Brocchi.

2 a 2 b

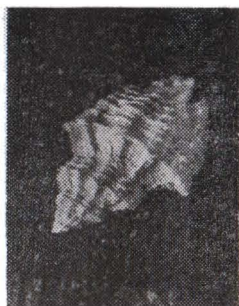
2 a și 2 b. *Turritella* (*Torculoidella*) *subangulata* var. *pulchra*
(Fried).

3 a și 3 b. *Turritella* (Torculoidella) subangulata var. spira 3 b
(Brocchi).

1 a

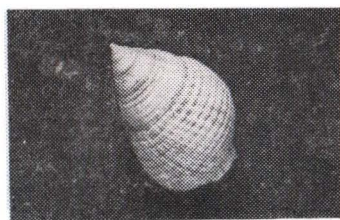
2 a

2 b

1 a. *Strombus coronatus* DeFrance.

2 a și 2 b. *Murex borni* Hoernes.

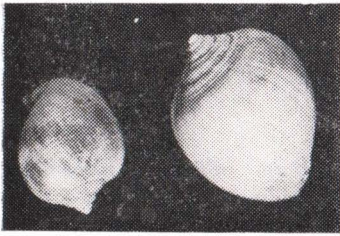

3 a

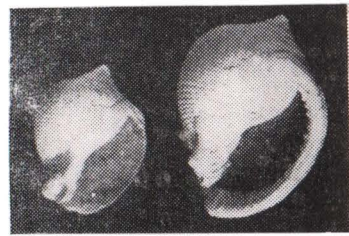

3 b

3 a și 3 b. *Nassa (Hinia) rosthorni* Partsch.

1 a

1 b

1 a și 1 b. *Phalium (Semicassis) miolaevigatus* (Sacoș).

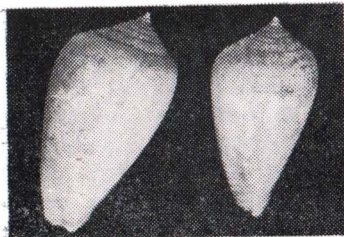

2 a

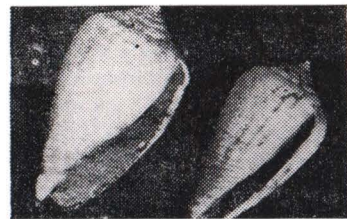

2 b

2 a și 2 b. *Pleurotona inerrupta* Broce.

3 a

3 b

3 a și 3 b. *Conus avellana* Lam.

IUSTINIAN PETRESCU
ANIȘA NUȚU

Considerații generale. Într-o notă anterioară (Petrescu și Nuțu, 1969) ne-am ocupat de studiul anatomic al unor resturi de trunchiuri fosile, colectate din miocenul superior ce se dezvoltă în perimetrul satului Prăvăleni-Brad, toate aflate, în prezent, în colecția Muzeului județean din Deva. Precizasem atunci că eșantioanele cercetate aparțin la *Sequoioxylon gypsaceum*, arbore care în pădurea tortoniană de la Prăvăleni se găsea în netă predominanță.

Alături de trunchiurile aparținând sus-amintitului conifer s-a mai aflat și un fragment de lemn silicificat, de mai mici dimensiuni, care, supus cercetărilor microscopice, ne îndreptățește să-l atribuim angiospermelor dicotiledonate, mai precis, este vorba de un lemn de anin, pe care îl vom prezenta în cele ce urmează.

DATE ANATOMICE

Din lemnul fosil menționat, potrivit uzanțelor în vigoare, s-au confecționat secțiuni subțiri, orientate transversal, tangențial și radial. Materialul pe care l-am avut la îndemână a dovedit o bună păstrare a elementelor anatomice.

Secțiunea transversală (fig. 1–3).

Limita inelelor anuale nu se observă. Vasele (porii) apar izolați sau grupați și sînt de formă ovală sau poligonală, cu o alungire evidentă în sens radial.

În marea lor majoritate (70%), vasele apar izolat (40%), sau grupate câte două (30%). De multe ori se întîlnesc șiruri de câte trei celule (20%) sau patru celule (10%), orientate radial. Identificarea unor șiruri de câte cinci sau șase celule este cu totul excepțională. Mărimedia medie a porilor este de : 165 micrometri diametrul radial și 110 micrometri diametrul tangențial ; intervalul de variație fiind însă foarte larg 90 : 75 micrometri – 225 : 150 micrometri. (Măsurătorile s-au făcut pe vase nedeformate, de obicei singulare). Pentru vasele dispuse în șiruri se constată o mare neuniformitate morfologică și dimensională. Am măsurat, astfel, la un șir de patru vase 315 micrometri lungime și 120 micrometri lățime, la altul 360 micrometri lungime și 120 micrometri lățime, sau în sfîrșit, 315 micrometri lungime și 120 micrometri lățime ; pentru cîteva șiruri de trei vase am măsurat 255 micrometri lungime și 120 micrometri lățime, 275 micrometri lungime și 120 micrometri lățime, respectiv 180 micrometri lungime și 60 micrometri lățime. Variațiile sînt cel puțin la aceleași valențe superioare pentru grupele de vase dispuse câte două ; iată cîteva măsurători : 150 micrometri lungime și 90 micrometri lățime, 180 micrometri lungime și 105 micrometri lățime, 165 micrometri lungime și 120 micrometri lățime, 225 micrometri lungime și 150 micrometri lățime, 270 micrometri lungime și 135 micrometri lățime, 180 micrometri lungime și 150 micrometri lățime etc.

Secțiunea tangențială (fig. 4–6).

Razele medulare sînt uniseriate, omogene și în componența lor intră un număr diferit de celule, dar de obicei se întîlnesc raze din 8–12–22 de celule.

Pe elementele de vase s-au conservat, de cele mai multe ori, punctuațiuni areolate cu diametrul mediu de 12 microni. Ele se așează în șiruri orizontale, destul de ordonat.

Secțiunea radială (fig. 7–8).

Perforații scalariforme tipice nu am observat (se poate ca ele să nu se fi păstrat). Doar într-un singur vas, pare-se, că s-au conservat cîteva fragmente scurte din barele transversale, care ar putea fi interpretate ca resturi ale unei perforații scalariforme.

Punctuațiunile areolate (semnalate și în cadrul secțiunii precedente), și omogenitatea razelor medulare, se pot constata și pe secțiunile orientate după planul radial.

DISCUȚII

Secțiunea transversală dovedește în mod cert că sîntem în posesia unui lemn de dicotiledonat. Forma și dispunerea vaselor, alcătuirea razelor medulare, ne îndreptățesc să atribuim lemnul cercetat genului **ALNOXYLON** Felix.

Inelele anuale indistincte, dimensiunile invariabile ale vaselor pe parcursul inelului anual, diametrul porilor, dispunerea lor, cît și alcătuirea șirurilor de vase, fac ca lemnul din tortonianul de la Prăvăleni-Brad să se deosebească de speciile fosile cunoscute în literatură. Cele de mai sus ne fac să diagnosticăm fragmentul de lemn din colecția muzeului din Deva drept **ALNOXYLON forma nova**.

Comparînd topografia lemnului silicifiat cu cîteva specii actuale, care ne-au stat la dispoziție, subliniem asemănarea celui fosil cu aninul actual **Alnus glutinosa** Gaertn (acesta din urmă, însă, are o conformație destul de aparte a inelelor anuale).

Lemne fosile identificate drept **Alnoxyton** s-au mai găsit în cîteva aflorimente terțiare din Europa (Italia, Austria, Ungaria) și Japonia.

La noi este pentru prima dată cînd se evidențiază prezența genului **Alnoxyton** în flora fosilă a țării.

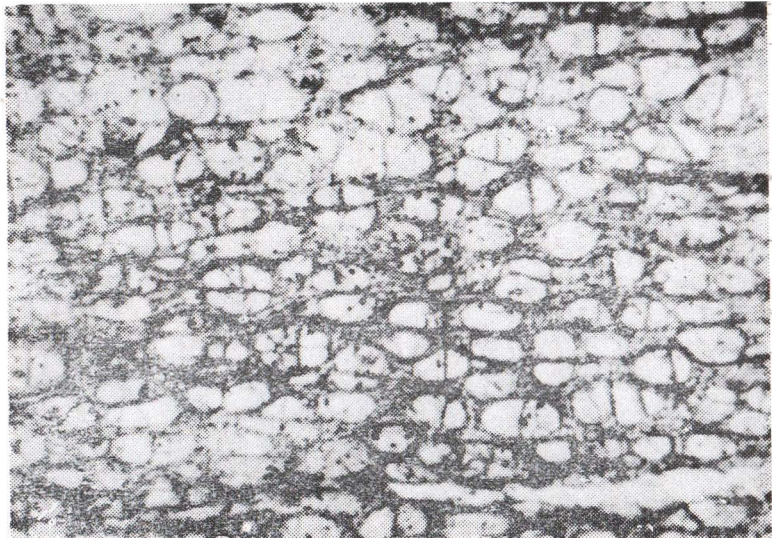

Fig. 1. — Secțiune transversală : 1-35×

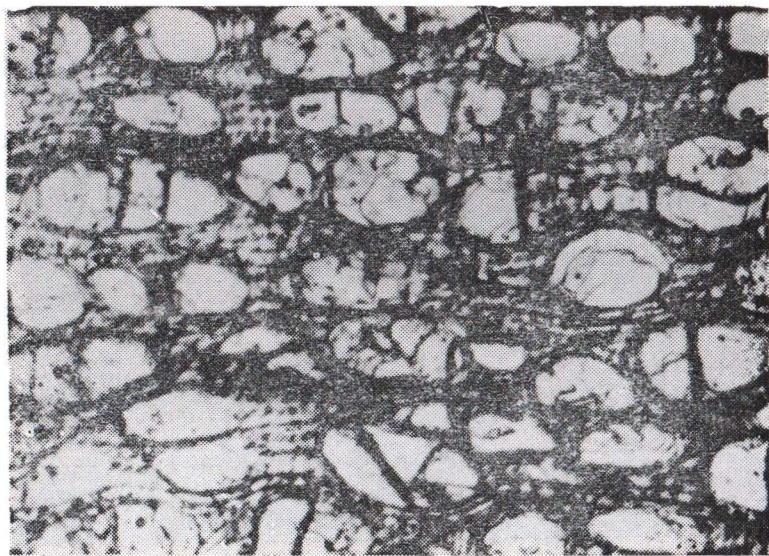

Fig. 2. — Secțiune transversală : 2-70×

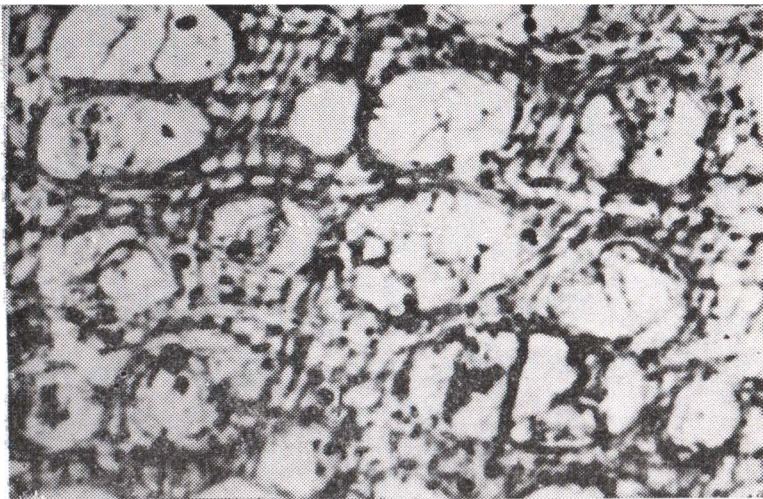

Fig. 3. — Secțiune transversală : 3-100X.

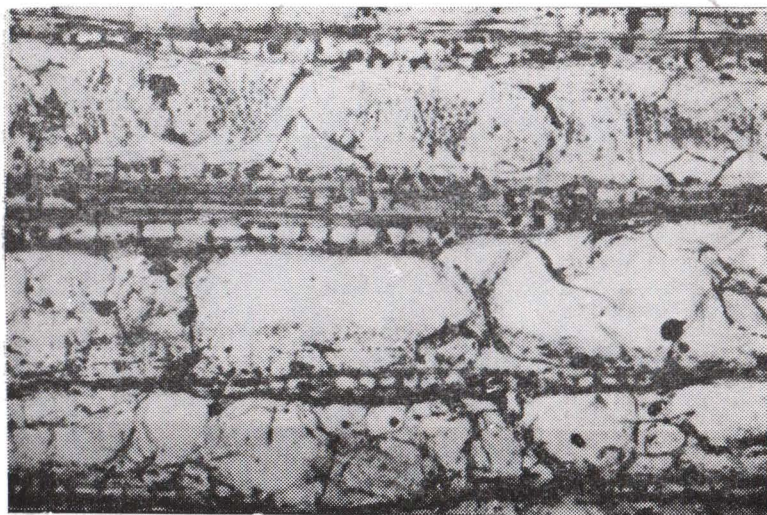

Fig. 4. — Secțiune tangențială 4-100X.

Fig. 5. — Secțiune tangențială : 5-250 \times .

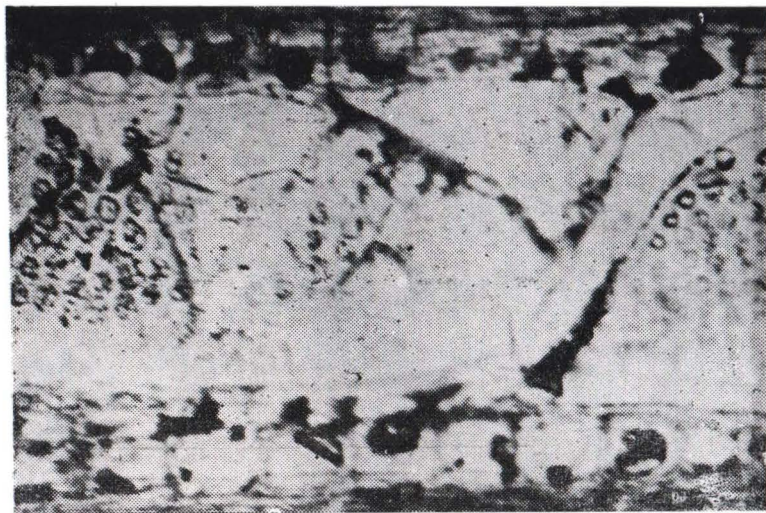

Fig. 6. — Secțiune tangențială : 6-300 \times .

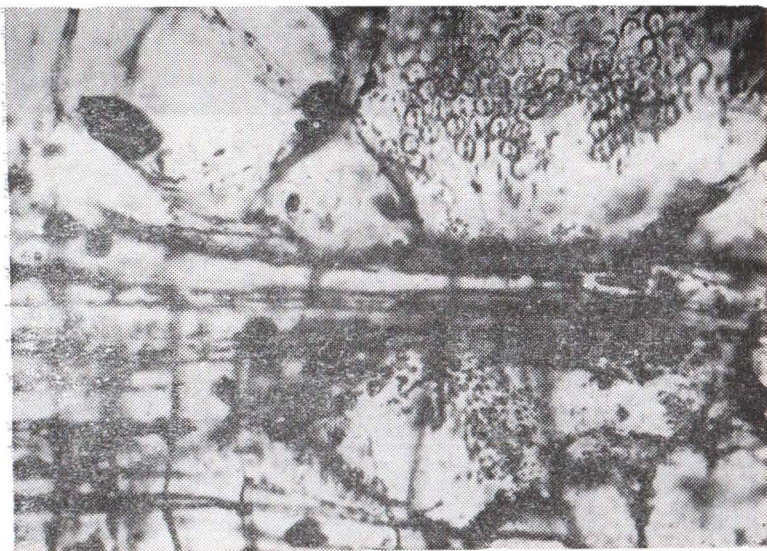

Fig. 7. — Secțiune radială : 250X.

Fig. 8. — Secțiune radială : 250X.

- Bleahu M., ș.a. (1968) : **Harta geologică**, foaia Brad (1 : 200 000 — Institutul Geologic București.
- Felix F. (1884) : **Die Holzpale Ungarns in paläophytologischer Hinsicht** — Mitt. Jb. ung. geol. Anst., 7, Budapest.
- Müller-Stoll, W., E. Möder (1959) : **Betulaceen Hölzer aus de Tertiä des pannonischen Beckens** — Senck. Let. 40,3/4, Frankfurt a. M.
- Greguss P. (1959) : **Holzanatomie der europäischen Laubhölzer und Straucher** — Akad. kiado, Budapest.
- Petrescu I., Nuțu A. (1969) : **Prezența lui Sequoioxylon gypsaceum în miocenul din împrejurimile Bradului...**

DIE ANWESENHEIT EINES FOSSILEN ALNOXYLON HOLZRESTES IN DER SAMLUNG DES STÄDTISCHEN MUZEUMS DEVA

(Zusammenfassung)

Die Autoren beschreiben ein Fragment eines silizierten Holzes, welches Sie der Gattung ALNOXYLON zuschreiben. Die ausführliche Beschreibung der anatomischen Charaktere sind in dem rumänischen Text zu finden. Die grosse und anordnung der Gefasse die gestaltung der Jährlichen Ringe, haben die Autoren bewogen den Unterschied zwischen den Holzresten aus der Samlung des Muzeums und anderen in der Literatur bekanten Erlenarten zu unterstreichen : deshalb wird die Art als ALNOXYLON FORMA NOVA diagnostiziert.

In den Bildungen des Oberen Miocen (Tortonian) von Prăvăleni-Brad, von wo der genannte Holzrest stammt, haben die Autoren eine grosse Anzahl Fosile Stämme identifiziert, die aber zu SEQUOIOXYLON GYPSACEUM (TAXODIOXYLON GYPSACEUM) gehören. Die Auwesenheit dieses Stamme in Senkrechter Stellung eingewurzelt unterstützen die Bekaupung der lokalen Versteinerung, einer eventuellen Transport ausschliesend.

Die gegenwärtige Note ist die erste welche die Art ALNOXYLON in der Paleoflora Rumäniens erwähnt.

ST. SCHREIBER,
A. NUȚU

Dealurile Devei : scurtă privire fizico-geografică. Dealurile, ce străjuiesc bătrînul oraș, ce în acest an (1969), împlinește 700 de ani de la prima sa atestare documentară, fac parte din ultimele ramificații ale munților Poiana Ruscă, înspre valea Mureșului.

Mărturii mute ale activității vulcanice de la sfîrșitul miocenului (vîrstă atestată de fragmentele de andezit, existente în formațiunile sarmatiene de la sud de Deva), aceste forme de relief, au la bază binecunoscutele strate de Deva¹⁾, depozite tortoniene și tufuri andezitice peste care repauzează roci andezitice.

La sud de oraș se ridică din pîriul Bejan pînă la virful Măgura – 507 m – platouri cu expoziție nord-estică (alt. 224 m), formînd pante cu înclinarea medie de 10°.

Înspre vest de oraș se ridică cel mai înalt dintre dealurile Devei, Piatra Coziei (alt. 686 m), care se continuă spre nord-est prin coama Decebal, către virful Poliacu (alt. 637 m) și se termină la sud-est în virful Nocet (alt. 644 m).

Între dealul Decebal și Măgura Bejanului întîlnim o fișie mai lată de origine cretacică, aparținînd dealului Roci.

La est de dealul Decebal și separat de acesta, prin valea Crăiesei și Poiana Orman, întîlnim dealul Sarhegi (alt. 566 m). Lanțul se încheie spre Mureș, cu dealul cetății, la poalele căruia se întinde bătrînul oraș Deva.

Această regiune este brăzdată de văi, în general perpendiculare pe cursul Mureșului (Valea Bejan, Valea Băii de Aramă, Valea Crăiesii) și aproape lipsite de apă în cea mai mare parte a anului.

CLIMA

Se încadrează în general în cea a ținuturilor hunedorene, continental temperată, mai îndulcită pe pantele expuse la soare, fapt ce favorizează cultura viței de vie. În atmosferă, temperatura medie anuală este de 8–9° C.

Cantitatea anuală de precipitații la Deva este de 683 mm.

CONSPECTUL SISTEMATIC AL PLANTELOR ANGIOSPERME DICOTILEDONATE DIN FLORA DEALURILOR DEVEI.

FORMAȚIUNI DIN CRETACICUL SUPERIOR

F A M. B E T U L A C E A E

1. *Carpinus betulus* L.
2. *Carpinus orientalis* Mill.

Ambele genuri frecvente în pădurile din împrejurimile Devei.

3. **Corylus avellana** L.

În zona forestieră, în poieni și la margini de pădure.

4. **Betula verrucosa** Ehrh.

Sporadic în păduri, poieni și la margini de pădure.

5. **Alnus glutinosa** Gaertn.

6. **Alnus incana** (L) Mönch.

Comune în lungul piraieiilor.

F A M. F A G A C E A E

7. **Fagus silvatica** (L)

Formează păduri întinse, pure sau în amestec cu alte esențe.

8. **Quercus borealis** Michx.

9. **Q. cerris** L.

10. **Q. dalechampii** Ten.

11. **Q. polycarpa** Schur.

12. **Q. petraea** (Matt) Liebl.

13. **Q. robur** (L).

14. **Q. frainetto** Ten.

15. **Q. pubescens** Willd.

16. **Q. virgiliana** Ten.

V A R I E T Ă Ţ I, F O R M E, H I B R I Z I

17. **Quercus robur var. puberula** (Lasch) Schnoz.

18. **Q. robur forma brevipes** (Heuff) Beck.

19. x **Q. tufae** Simk.

20. x **Q. dacica** Borb.

– **var. Tiszae** (Simk et Fekete).

21. x **Q. haynaldiana** Simk.

– **var. heuffelii** Simk.

22. x. **Q. kernerii** Simk.

– **var. devensis** Simk.

23. x **Q. Tabajdiana** Simk.

24. x **Q. budensis** Borb.

Speciile genului *Quercus* formează păduri pure sau în amestec cu alte esențe. În pădurea Bejan – rezervație naturală – coexistă aproape toate speciile de stejar din țara noastră, cu excepția lui *Quercus petraea* care pe alocuri formează masive aproape pure. Consecința acestui amestec pe o suprafață restrânsă (70 ha), a fost apariția a numeroși hibrizi, fenomen natural foarte rar întâlnit la noi în țară.

F A M. J U G L A N D A C E A E

25. **Juglans regia** (L).

– Comun în păduri, poieni și margini de pădure.

FAM. SALICACEAE

26. **Populus tremula** L.
– Sporadic în păduri, poieni și margini de pădure.
27. **Salix caprea** L.
Comună pe malul pîraielor și sporadică în păduri și poieni.

FAM. ULMACEAE

28. **Ulmus foliacea** Gilib.
29. **U. montana** Stokes.
Speciile acestui gen se întîlnesc la margini de pădure, în poieni și sporadic în păduri.

FAM. URTICACEAE

30. **Urtica dioica** L.
Frecventă pe malul pîraielor, la margini de pădure și poieni.
31. **Urtica urens** L.
Plantă ruderală comună în vii și livezi, pe marginea șanțurilor și a drumurilor.
32. **Parietaria officinalis** L.
Frecventă pe dealul cetății, prin vii și livezi la margini de pădure și în poieni.

FAM. SANTALACEAE

33. **Thesium linophyllum** L.
Mai frecventă pe dealul Cozia, în pajiști, pe locuri stîncose și în vii pe pante însoțite.
34. **Thesium dollineri** Murb.
ssp. simplex Vellu.
Sporadică în locurile stîncose, în vii și livezi.

FAM. LORANTHACEAE

35. **Viscum album** L.
Parazită pe *Rosa Canina* și *Crataegus monogyna*, pe dealul Sarhegi.
36. **Loranthus europaeus** Jacq.
În pădurea Bejan pe *Quercus borealis*.

FAM. POLYGONACEAE

37. **Rumex sanguineus** L.
În păduri, poieni și la margini de pădure.
38. **Rumex obtusifolius** L.
– **ssp. silvestris** (Lam.) Rech.
Specia frecventă în păduri, poieni, chiar și pe marginea șanțurilor.
39. **Polygonum aviculare** L.
Plantă ruderală, frecventă pe marginea șanțurilor.
40. **Fagopyrum convulvulus** (L) H. Gross.
Plantă ruderală, întîlnită și în finețe.

FAM. CHENOPODIACEAE

- 41. **Chenopodium album** L.
Plantă ruderală comună.
- 42. **Palynenum arvense** L.
Pe pajiștile dealului Cozia.

FAM. AMARANTHACEAE

- 43. **Amaranthus retroflexus** L.
Plantă ruderală, comună pe marginea șanțurilor, a drumurilor.

FAM. CARYOPHYLLACEAE

- 44. **Stellaria aquatica** (L) Scop.
Frecventă pe malul pîraielor.
- 45. **Stellaria nemorum** L.
Frecventă în zona forestieră și pe marginea drumurilor.
- 46. **Cerastium brachypetalum** Desp.
– **f. tauricum** (Spr.).
Întilnită în locuri stîncioase, precum și pe marginea drumurilor.
- 47. **Minuartia fasciculata** (L) Hierv.
Comună în vii și livezi, pe locuri stîncioase.
- 48. **M. frutescens** (Kit) Tuzs.
Specia o întîlnim în locurile stîncioase în livezi pe dealurile Sarhegi și Cozia.
- 49. **Scleranthus perennis** (L).
Relativ frecventă în locurile stîncioase.
- 50. **S. annuus** L.
Specia o întîlnim atît pe pajiști cit și în locuri ruderaie (pe marginea șanțurilor).
- 51. **Behen Cserei** (Baumg.) Gusul.
Relativ frecventă în vii și livezi. Locul clasic pentru această specie este între Deva și Chișcădaga pe lîngă vii.
- 52. **Silene armeria** L.
Mai puțin frecventă, în locuri stîncioase.
- 53. **S. longiflora** Ehrh.
Frecventă prin vii și livezi, în locuri stîncioase.
- 54. **S. italica** (L) Pers.
– **var. nemoralis** (W. et. K) Heuff.
Întilnite pe pajiști, în vii și livezi.
- 55. **S. viridiflora** L.
Comună la margini de pădure.
- 56. **Melandrium nemorale** (Heuff) A. Br.
Frecventă în locurile umbroase prin păduri, pe malul pîraielor.
- 57. **Gypsophyla paniculata** L.
Mai puțin frecventă, întilnită numai pe stîncării.
- 58. **Tunica prolifera** (L) Scop.
Rară, prin vii și livezi.

59. **Dianthus armeria** L.
Rară, la margini de pădure, prin vii și livezi.
60. **D. puberulus** (Simk) Kern.
La fel ca precedenta.
61. **D. giganteus** D. Urv.
Relativ frecventă, la margini de pădure, pe pajiști și pe locuri stîncoase, însoțite.
62. **D. Carthusianorum** L.
– **ssp. latifolius** (Gris. et. Schenk) Hegi.
– **var. saxigenus** (Shur).
În aceleași stațiuni ca și precedenta.
63. **D. spiculifolius** Schur.
Relativ frecventă pe stîncării însoțite.
64. **Holosteum umbellatum** L.
Comună în locuri ierboase, în miriști, pe marginea drumurilor.
65. **Agrostemma githago** L.
Comună, în semănături.
66. **Vaccaria pyramidata** Medik.
Frecventă în arături, vii, la marginea drumurilor.

FAM. EUPHORBIACEAE

67. **Euphorbia polychroma** Kerner.
Rară, numai în locurile stîncoase.
68. **Euphorbia angulata** Jacq.
Sporadică prin păduri și luminișuri.
69. **E. virgata** W. et K.
În poieni și pajiști.
70. **E. Amygdaloides** L.
Frecventă prin păduri, mai ales prin făgete.
71. **E. helioscopia** (L)
Ruderală, comună prin livezi, vii și pe marginea drumurilor.
72. **E. cyparissias** L.
Frecventă pe pajiști, prin miriști și în locuri ruderales.

FAM. RANUNCULACEAE

73. **Isopyrum thalictroides** L.
Frecventă în păduri, la margini de pădure, în făgete.
74. **Aquilegia vulgaris** L.
Sporadică la margini de pădure și prin pajiști.
75. **Aconitum anthora** L.
– **f. monticolum** G. Grint.
Forma este răspîndită pe dealul Cozia ca și în forma A, anthora și montanum G. Grint.
76. **Anemone ranunculoides** L.
Comună prin păduri și pajiști.

77. **A. nemorosa** L.
Frecventă în păduri și margini.
78. **A. silvestris** L.
Frecventă în păduri, poieni și pajiști.
79. **Hepatica nobilis** Mill.
Comună în păduri, locuri umbroase la margini de păduri.
80. **Hepatica transsilvanica** Fuss.
Frecventă pe dealul Cozia, dealul Decebal și dealul Roci.
81. **x Hepatica media** Simk.
Sporadic pe coama ce duce la dealul Sarhegi.
82. **Pulsatilla montana** (Hoppe) Rehb.
Relativ frecventă pe pajiști și margini de pădure.
83. **Clematis vitalba** L.
În păduri și margini de pădure.
84. **Clematis integrifolia** L.
Destul de rară pe pajiștile dealurilor înalte.
85. **Clematis recta** L.
Sporadică, în pădurea Bejan.
86. **Ficaria verna** (Huds).
ssp. calththilifolia (Tehb).
Frecventă pe malul piraiei în păduri, în locuri umede și la margini de pădure.
87. **Ranunculus cassubicus** L.
Aceași răspîndire ca și precedenta.
88. **R. repens** L.
Comună prin locuri umede, prin șanțuri.
89. **R. bulbosus** L.
Sporadică la margini de pădure și pe marginea șanțurilor.
90. **R. Stevenii** Andrz.
Rară la margini de pădure și prin livezi.
91. **R. illyricus** L.
Sporadică în pajiștile de pe dealul Sarhegi.
92. **x R. fallax** (Wimm et Grab).
var. incisifolius (Rehb).
Răspîndită în pădurile umbroase de pe dealul cetății.
93. **R. binatus** Kit.
În pădurile de pe dealul Cetății.
94. **Thalictrum simplex** L.
– **ssp. galioides** (Nestl) Borza.
Rară pe pajiști.
95. **Thalictrum lucidum** L.
Sporadică prin livezi.
96. **Nigella arvensis** L.
Frecventă prin arături, miriști, la marginea drumurilor.
97. **Delphinium consolida** L.
Aceași răspîndire ca și precedenta.

FAM. ARISTOLOCHIACEAE

98. *Asarum europaeum* L.

În toate pădurile, în locuri umbroase.

99. *Aristolochia clematitis* L.

Frecventă la margini de pădure, prin livezi și chiar pe marginea drumurilor.

FAM. PAPAVERACEAE

100. *Chelidonium majus* L.

Frecventă prin păduri și margini de pădure, precum și la marginea drumurilor.

101. *Corydalis solidus* L. Sw.

Frecventă în toate pădurile din jurul Devei, mai ales în cele de pe dealul Cetății.

102. *Corydalis cava* L. Schweig et Koerte.

Aceeași răspândire ca și precedenta.

103. *Fumaria officinalis* L.

Plantă ruderală răspândită la marginea drumurilor.

104. *Fumaria rostellata* Knaf.

În viile și livezile din jurul Devei, precum și la marginea drumurilor.

105. *Fumaria scheuchzeri* Sayer – Willemet.

Aceeași răspândire.

106. *Papaver rhoeas* L.

Frecventă în semănături și la marginea drumurilor.

107. *Papaver dubium* L.

În aceleași locuri ca și specia precedentă.

FAM. CRUCIFERAE

108. *Bunias orientalis* L.

Plantă ruderală, frecventă în miriști și la marginea drumurilor.

109. *Erysimum pannonicum* Cr.

Sporadică pe pajiști și pe stîncării.

110. *Syrenia cuspidata* (M.B.) Rchb.

Mai rară, numai pe locuri stîlcoase.

111. *Hesperis silvestris* Cr.

Sporadică prin poieni și margini de pădure.

112. *Cardamine impatiens* L.

Puțin frecventă în păduri.

113. *Dentaria bulbifera* L.

Sporadică în pădurile dealurilor Devei.

114. *Cardaminopsis arenosa* (L.) Hay.

Puțin frecventă, pe locurile stîlcoase.

115. *Arabis turrita* L.

În locuri stîlcoase, în luminișuri de pădure.

116. *Alyssum saxatile* L.

Pe dealul Cetății, pe stîncării.

117. **Alyssum murale** W. et. K.
 – **var. rotundatum** Nyar.
 – **f. lepidocarpum** Nyar.
 – **var. variabile** Nyar.
 – **f. biangulare** Nyar.
 Specia cu varietățile și formele ei se găsește numai pe dealul Cetății, pe stîncării.
118. **Berteroa incana** (L) Dc.
 Sporadică în locuri însorite pe stîncării.
119. **Druba lasiocarpa** Rach.
 Numai în locuri stîncioase, puțin frecventă pe dealul Cetății.
120. **Capsella bursa pastoris** (L) Medik.
 Ruderală, foarte răspîndită în locuri însorite prin vii și la marginea drumurilor.
121. **Sisymbrium strictissimum** L.
 – **f. subintegrum** (Beck).
 Relativ frecventă la margini de pădure, în locuri pietroase, pe marginea drumurilor.
122. **Alliaria officinalis** Andrsz.
 Frecventă în păduri.
123. **Sinapis arvensis** L.
 Ruderală, frecventă prin semănături.
124. **Thlaspi arvense** L.
 Ruderală, frecventă la marginea drumurilor, prin semănături.
125. **Isatis tinctoria** L.
 – **var. praecox** (Kit) Koch.
 În jurul viilor de pe dealul Roci.

FAM. RESEDACEAE

126. **Reseda luteola** L.
 Frecventă pe pajiști și miriști.

FAM. CISTACEAE

127. **Helianthemum nummularium** (L) Mill.
 În locuri stîncioase, sporadică pe dealul cetății.

FAM. VIOLACEAE

128. **Viola odorata** L.
 Frecventă în poieni, la margini de pădure, mai ales pe dealul Cetății (la poale).
129. **Viola alba** Bers.
 Sporadică în păduri.
130. **Viola stagnina** Kit.
 Mai rară, pe malul piraiei.
131. **Viola silvestris** Lam.
 Sporadic prin păduri și margini de pădure.

132. **Viola Jooi** (Ianka).
Rară, pe locuri stincoase.
133. **V. Kitaibeliana** Rsem et Schult.
Rară, pe locuri stincoase.
134. **V. arvensis** (Murr.).
Sporadic în semănături.
135. **Viola tricolor** L.
Răspîndită în poieni, la margini de pădure, în miriști, pe pajiști și chiar locuri stincoase.

FAM. HYPERICACEAE

136. **Hypericum acutum** Much.
În păduri și poieni pe dealul Cozia.

FAM. CRASSULACEAE

137. **Sedum maximum** (L) Sut.
În păduri și poieni relativ frecventă.
138. **Sedum acre** L.
Destul de frecventă pe dealul Cetății.
139. **Sedum sexangulare** L.
În aceleași locuri ca și precedentea.
140. **Sedum hispanicum** L.
– f. **glanduloso – pubescens** Feicht.
Sporadic prin pajiști și locuri pietroase.
141. **Sempervivum Schlehani** Schott.
– ssp. **blandum** (Schott) Hay.

FAM. SAXIFRAGACEAE

142. **Saxifraga tridactylites** L.
În locuri stincoase și pe pajiști, pe dealul Cetății.
143. **Ribes grossularia** L.
Sporadic la margini de pădure.

FAM. TymeLEACEAE

144. **Thymeleaea passerind** L. (Coss.) et. Germ.
Prin livezi și vii, pe pante înșorite.
145. **Daphne mezereum** L.
Sporadică la margini de pădure, pe dealul Cetății.

FAM. ROSACEAE

146. **Spiraea media** F. Schmidt.
Sporadică pe dealul cetății.
147. **Cotoneaster tomentosa** (ait) Lindl.
În locuri stincoase pe dealul Cozia.
148. **C. integerrima** Medik.
În locuri stincoase, pe dealul Cozia și dealul Cetății.

149. **Pirus piraster** (L) Medik.
Sporadic în pădurea Bejan.
150. **Malus silvestris** (L) Mill.
Ca și precedentul.
151. **Sorbus aucuparia** L.
Citeva exemplare în pădurea Bejan.
152. **Sorbus domestica** L.
Sporadic la margini de pădure.
153. **Sorbus torminalis** (L) Cr.
– f. **semitorminalis** (Borb.) Jáv.
Pe dealul Cetății și în pădurea Bejan.
154. **Crataegus monogyna** Jacq.
Frecvent la marginea pădurilor și prin poieni, pe dealul Cetății.
155. **Crataegus oxyacantha** L.
Aceași răspindire ca și precedentă.
156. **Crataegus nigra** W. et K.
Mai rar, la marginea pădurilor.
157. **Rubus tomentosus** Borkh.
Frecvent prin poieni și la margini de pădure.
158. **Rubus caesius** L.
Mai rar, pe marginea drumurilor către pădurea Bejan.
159. **x Rubus holandrei** P.L. Müll.
Foarte rar pe pajiști.
160. **Fragaria vesca** L.
Frecventă în păduri, poieni și pe pajiști, pe toate dealurile Devei.
161. **Fragaria moschata** Duc.
Mai rară, pe pajiști și prin tăieturi de pădure.
162. **Fragaria vividis** Duch.
Ca și precedentă.
163. **Potentilla alba** L.
Răspîndită în poieni și la margini de pădure.
164. **Potentilla micrantha** Ram.
Rară, la marginea pădurilor.
165. **Potentilla canescens** Bess.
– var. **inciso – serrata** Th Wolf.
Pe dealul Cetății, pe pajiști.
166. **Potentilla recta** L.
– var. **fallacină** (Blocki) H. et. G.
– var. **semilaciniosa** Borb.
– var. **pilosa** (Wild) Lehm.
Toate trei varietățile se găsesc pe dealul Cetății.
167. **Potentilla rubens** (Cr.) Zimm.
Puțin răspîndită.
168. **Potentilla anserina**.
Comună pe marginea șanțurilor, a drumurilor.

169. **Fotentilla reptans** L.
Ca și precedentă.
170. **Geum urbanum** L.
În locuri umede, pe malul piraiei.
171. **Aremonia agrimonioides** (L) Neck.
Rară, în păduri.
172. **Alchemilla arvensis** (L) Scop.
În locuri pietroase, pe dealul Decebal.
173. **Agrimonia eupatoria**.
Frecventă, în păduri, pajiști, în livezi.
174. **Agrimonia odorata** Mill.
– **var. glandulosa** Simk.
Ca și precedentă.
175. **Sanguisierba minor** Sorb.
Sporadic la margini de pădure și pe marginea drumurilor.
176. **Rosa arvensis** Huds.
– **var. pilifolia** (Borb) R. Kell.
– **f. baldensis** (A. Kern) I.B. Kell.
Sporadic, pe la marginea pădurilor și pe pajiști.
177. **Rosa gallica** L.
– **var. pumila** (Jacq) H. Braun.
La margini de pădure și pe marginea drumurilor.
178. **Rosa micrantha** Sm.
– **var. hunedorensis**.
Numai pe dealul cetății.
179. **Rosa agrestis** Savi.
– **var. typica** R. Kell.
– **f. arvatica** Chr.
Numai pe dealul Cozia.
180. **Rosa canina** L.
– **var. hirtella** (Rip) Chr.
– **f. transsilvanica** (Schur) R. Kell.
Pe dealul Decebal și Cozia.
181. **Rosa dumalis** Bechts.
– **f. villosiuscula** (Rip) Nyár.
În pădurea Bejan, în poieni.
182. **Rosa dumetorum** Thuill.
– **var. arcana** R. Kell.
– **f. Decebali** (Prod.) Borza.
– **var. Thuillieri** Chr.
– **f. solstitialis** Borb.
– **var. subglabra** Borb.
– **f. gemina** R. Kell.
Numai pe dealul Decebal, pe pajiști.

183. **Rosa spinosissima** L.
– **var. pimpinellifolia** (L) I.B. Kell.
Rară, pe marginea drumurilor.
184. **Rosa obtusifolia** Desv.
– **var. obtusifolia** (Desv.) Cresp.
– **var. obornyana** Prod.
Numai pe dealul Decebal și dealul Sarhegi.
185. **R. rubiginosa** L.
– **var. Zamensis** (Simk. et. H. Br.) Prod.
Numai în pădurea Bejan.
186. **Prunus spinosa** L.
Comun, la margini de drumuri, în poieni, pe pajiști.
187. **Cerassus fruticosa** (Pall) G. Woron.
Prin păduri și poieni.
188. **Amygdalus nona** L.
La margini de pădure, pe dealul Cozia.

FAM. LEGUMINOASAE

189. **Gleditschia triacanthos** L.
Frecventă la margini de drumuri.
190. **Genista ovata** Wet. K.
– **var. transsilvanica** Lerch.
– **f. mayeri** (Ika) Borza.
La margini de păduri.
191. **G. spathulata** Spach.
Rară, pe pajiști.
192. **Genista sagittalis** L.
Prin poieni, numai pe dealul Decebal.
193. **G. tinctoria** L.
– **ssp. elata** (Much) A. et G.
Relativ frecventă prin păduri și la margini de păduri.
194. **Cytissus nigricans**.
– **f. comosus** (Beck) A. et. G.
Numai pe dealul Cetății.
195. **Cytissus leiocarpus** Kern.
– **var. subleiocarpus** Simk.
Locul clasic este pe dealul Decebal, se mai găsește și pe dealul Cetății.
196. **Cytissus aggregatus** Schur.
Rar, la margini de pădure.
197. **Cytissus albus** Hlacq.
– **var. microphyllus** (Boiss).
În locuri pietroase și în poieni.
198. **Ononis columnae** all.
Numai pe dealul Decebal.
199. **Medicago prostrata** Jacq.
Prin poieni, livezi.

200. **M. rigidula** (L.) Dear.
Numai pe dealul Cetății.
201. **M. minima** (L.) Gruff.
– var. **viscida** Koch.
Numai pe dealul Cetății.
202. **Trifolium dubium** Sibth.
Relativ frecventă în pajiști.
203. **Trifolium medium** L.
– var. **sarosiense** (Harzsl).
În păduri și poieni, pe dealul Decebal.
204. **Trifolium ochroleucum** Huets.
În păduri și poieni, pe dealul Cozia.
205. **Trifolium pannonicum** Jacq.
Frecventă pe pajiști.
206. **T. Campestre** Schreb.
Frecvent pe pajiști și la marginea drumurilor.
207. **Anthyllis vulneraria** L.
– ssp. **polyphylla** (Kitt) Nym.
– ss. **kernerii** (Sag.) Domin.
În locuri pietroase și pe pajiști.
208. **Doryenium herbaceum** Witt.
La marginea pădurilor și prin livezi.
209. **Robinia pseudoacacia** L.
La margini de pădure, foarte frecventă pe dealul Cetății.
210. **Astragalus onobrychis** L.
În poieni și livezi.
211. **Onobrychis arenaria** (Kit) DC.
Pe pajiști, puțin frecventă.
212. **Vicia grandiflora** Scop.
– var. **sordida** (W. et. K.) Gris.
Frecventă la margini de pădure, prin livezi, semănături, margini de drumuri.
213. **V. lathyroides** L.
Mai puțin frecventă ca precedenta, în aceleași locuri.
214. **V. sepium** L.
În păduri, poieni, livezi.
215. **Lathyrus venter** (Mill) Wohlf.
Rară, prin păduri.
216. **L. hallersteinii** Baumg.
În păduri și poieni.
217. **L. latifolius** L.
La marginea pădurilor și la marginea șanțurilor.
218. **L. aphaca** L.
Ca și precedenta.

219. **Coronilla varia** L.
Răspîndită în poieni, margini de pădure, în livezi și pe marginea drumurilor.

FAM. ONAGRACEAE

220. **Circaea lutetiana** L.
Rară, în păduri.
221. **Epilobium parviflorum** (Schreb), Wither.

FAM. MALVACEAE

222. **Althaea hirsuta** L.
Răspîndită la margini de pădure, pe pajiști, în locuri stîncose, prin livezi.
223. **Althaea pallida** W. et. K.
Mai puțin răspîndită decît prima.

FAM. TILIACEAE

224. **Tilia tomentosa** Much.
În păduri, mai ales pe Cetate.
225. **T. cordata** Mill.
Adevărate păduri pe dealul Cetății și la poalele ei.

FAM. LINACEAE

226. **Linum tenuifolium** L.
În livezi, pe pante înșorite.
227. **L. flavum** L.
Sporadic pe pajiști.
228. **L. austriacum** L.
Numai în locuri pietroase.
229. **L. hirsutum** L.
Prin livezi și vii, rar.
230. **L. nervosum** W. et. K.
Relativ frecvent prin poieni, pajiști, prin livezi.

FAM. OXALIDACEAE

231. **Oxalis acetosella** L.
În păduri, în locuri umbroase.

FAM. GERANIACEAE

232. **Geranium rotundifolium** L.
Relativ frecvent prin păduri, prin locuri stîncose.
233. **G. divaricatum** Ehrh.
La margini de pădure, prin livezi.
234. **G. columbinum** L.
Ca și precedentul.

FAM. RUTACEAE

235. **Dictamnus albus** L.
În pădurea Bejan.

FAM. SIMARUBACEAE

236. **Ailanthus altissima** Swinglew.
Numai pe dealul Cetății și la izvorul Colț.

FAM. POLYGALACEAE

237. **Polygala major** Jacq.
Pe pajiști, în vii și livezi.
238. **P. comosa** Schurr.
– var. **podolica** (DC.) Hegi.
– f. **angustata** (Schur).
Mai răspîdită decît prima.

FAM. ACERACEAE

239. **Acer platanoides** L.
Mai frecvent pe dealul Cozia.
240. **Acer campestre** L.
– ssp. **eucampestre** Hay.
– var. **austriacum** (Trett) D.C.
– f. **bierbachii** Schwerin.
– f. **euxitumum** Beldie.
Varietățile și formele numai pe dealul Cetății.
241. **Acer pseudoplatanus** L.
În parcul Cetății.
242. **Acer tataricum** L.
Pe dealul Cetății.

FAM. CELASTRACEAE

243. **Ecnymus latifolia** (L) Mill.
Rar prin păduri și poieni.
244. **E. europaea** L.
Pe dealul Cetății.
245. **Ecnymus verrucosa** Scop.
Aceași răspîndire ca și precedentul.

FAM. STAPHYLEACEAE

246. **Staphylea pinnata** L.
Pe dealul Cozia și dealul Cetății.

FAM. RHAMNACEAE

247. **Rhamnus frangula** L.
Prin păduri și poieni.
248. **Rhamnus cathartica** L.
Ca și precedentă.
249. **Rhamnus tectoria** W. et. K.
– var. **subpukescens** (Nyar).
Pe dealul Cetății și pădurea Bejan.

FAM. CORNACEAE

250. **Cornus mas** L.
În toate pădurile dealurilor Devei, mai ales pe dealul Cetății
251. **C. sanguinea** L.
Mai rar decît precedentul.

FAM. ARALIACEAE

252. **Hedera helix** L.
În vegetația forestieră de pe dealul Cetății.

FAM. UMBELLIFERAE

253. ***Sanicula europaea* L.**
Rară prin păduri.
254. ***Eryngium planum* L.**
Pe pajiști, la Pietroasa.
255. ***Chaerophyllum temulum* L.**
În păduri și poieni.
256. ***Anthriscus silvestris* (L) Hoffm.**
– **var. *genuina*** Gr. et. Godr.
– **f. *glabrescens*** (Schur).
În păduri și poieni sporadic.
257. ***Anthriscus trichosperma* Spreng.**
În păduri și poieni și la marginea drumurilor.
258. ***Caucalis latifolia*.**
Rară, la marginea pădurilor și pe pajiști.
259. ***Trinia kitaibelii* M.B.**
Numai în jurul pădurii Bejan.
260. ***Seseli varium* Trey.**
Sporadică pe pajiști.
261. ***Silenum peucedanoides* (M.B.) Nyár.**
Pe pajiști și în locuri stincoase.
262. ***Ferulago silvatica* (Bess) Rehb.**
În poieni și pe pajiști.
263. ***Peucedanum alsaticum* L.**
264. ***Tordylium maximum* L.**
La marginea pădurilor și prin livezi.
265. ***Laserpitium prietenicum*.**
În păduri și poieni.
266. ***Falcaria soides* (Wib.) Aschers.**
Frecventă la marginea pădurilor și în livezi.
267. ***Aegopodium podagraria* L.**
Răspîdită în păduri, livezi și la marginea drumurilor.
268. ***Aethusa cynapium* L.**
Răspîdită în locuri mai umede pe malul piraiei în păduri și în șanțuri.
269. ***Pastinaca sativa*.**
– **var. *pratensis*.**
La marginea drumurilor și pe pajiști.
270. ***Daucus carota* L.**
– **ssp. *carota* L. Thell.**
În poieni, pe pajiști, în livezi și pe marginea drumurilor.
271. ***Conium maculatum* L.**
Pe marginea șanțurilor, ruderală.
272. ***Bifora radians* M.B.**
Prin vie și semănături.

FAM. PRIMULACEAE

273. **Primula acaulis** (L) Gneff.
Frecventă pe malul piraiei, în păduri, pe pajiști.
274. **Primula officinalis** (L) Hill.
– **ssp. canescens** (Opiz).
Prin păduri și livezi.
275. **Anagallis arvensis** L.
– **ssp. caerulea** Hartm.
Răspîndită în livezi, semănături, la marginea drumurilor.

FAM. PIROLACEAE

276. **Monotropa hypopitis**.
Rară, prin păduri.

FAM. ERICACEAE

277. **Calluna vulgaris** L.

FAM. CONVULVULACEAE

278. **Calystegia silvatica** (W. et. K.) Choys.
Numai pe dealul Cetății.

279. **Convulvulus arvensis** L.

280. **Convulvulus cantabricus** L.

FAM. CUSCUTACEAE

281. **Cuscuta europaea** L.

FAM. BORAGINACEAE

282. **Lithospermum purpureo – coeruleum** L.
Puțin răspîndită prin păduri și poieni.

283. **Lithospermum arvense** L.
Ruderală în vii, semănături, la margini de drumuri.

284. **Onosoma arenarium** Wet. K.
Rară, în vii și livezi.

285. **Onosoma pseudoarenarium** Schur.
La margini de pădure și în livezi.

286. **Onosoma viride** (Borb.) Jáv.
– **var. baumgartenii** (Heuff.) Jáv.
– **var. citrinum** Jáv.

- **ssp. banaticum** (Sandor) Jáv.

Numai pe dealul Cetății și pe dealul Cozia.

287. **Myosotis arvensis** (L) Hill.
Prin șanțuri, pe lângă pădurea Bejan, prin semănături.

288. **Myosotis silvatica** (Ehrh.) Hoffm.
Prin păduri și la marginea pădurilor.

289. **Echium vulgare** L.
Pe marginea drumurilor.

290. **Echium rubrum** Jáv.
Rară, pe pajiști.

291. **Fulmonaria officinalis** L.
– **ssp. Maculosa** (Hayne) Garus.
Numai pe dealul Cetății, în păduri.

292. **Pulmonaria montana** Lej.
Rară, pe dealul Cozia.
293. **Synphytum tuberosum** L.
Prin păduri, pe toate dealurile.
294. **Anchusa barrelieri** (All) Vitru.
– **var. angustifolia** Gusul.
Răspîdită în locuri pietroase, la margini de păduri, pe pajiști.
295. **Anchusa officinalis** L.
Mult mai răspîdită decît precedenta, se întîlnește și în livezi, în semănături.
296. **Anchusa baumgarteni** (Nym) Gusul.
Mai rară, numai la margini de pădure.
297. **Cynoglossum officinale** L.
Pe pajiști și în livezi.
298. **Cerinth minor**.
Numai la margini de pădure.

FAM. SOLANACEAE

299. **Lycium halimifolium** Mill.
Sporadic, pe marginea drumurilor.
300. **Scopolia carniolica** Jacq.
Sporadic prin păduri.
301. **Physalis alkekengi** L.
În locuri pietroase și la margini de pădure.
302. **Solanum nigrum** L.
Ruderală, prin semănături, la margini de drumuri.
303. **Hyoscyamus niger** L.
Ruderală, pe marginea drumurilor, a șanțurilor.

FAM. SCROPHULARIACEAE

304. **Verbascum speciosum** Schrad.
Numai pe dealul Cetății și dealul Decebal, pe pajiști.
305. x **Verbascum schottianum** Schrad.
Numai pe pajiștile dealului Sarhegi.
306. **Linaria vulgaris** Mill.
La margini de pădure și în poieni.
307. **Linaria genistifolia** (L) Mill.
La margini de pădure, pe dealul Cetății.
308. x **Linaria tucianovichii** Aschers.
În locuri umede, pe marginea pîraielor.
309. x **Linaria hybrida** Schur.
Numai pe dealul Cetății, la margini de pădure.
310. **Veronica spicata** L.
În locuri pietroase, la margini de pădure și pe pajiști.
311. **Veronica orchidea** Cr.
Pe pajiști și la margini de pădure.

312. **Veronica crinita** Kitt.
– var. *thracica* (Vel.) Maly.
Numai pe dealul Cetății.
313. **Veronica jaquinii** Baumg.
– var. *bihariensis* (Kern.) Simk.
În locuri pietroase la margini de păduri și pe pajiști.
314. **Veronica anagalloides** Guss.
Numai în locuri umede, rară.
315. **Veronica dillenii** Cr.
În locuri pietroase și pe pajiști.
316. **Veronica verna** L.
Prin livezi, vii, semănături, la marginea drumurilor.
317. **V. triphyllos** L.
Numai prin miriști.
318. **V. didyma** Teu.
Ca și precedentă.
319. **V. persica** Poir.
Prin arături și la marginea drumurilor.
320. **V. hederifolia** L.
La marginea pădurilor și pe pajiști.
321. **V. austriaca** L.
Ca și precedentă.
322. **Digitalis grandiflora**.
Prin păduri și la margini de pădure, pe dealul Cozia.
323. **Rhinanthus rumelicus** Velen.
– var. *elașior* Schur.
Rară, numai pe pajiști.
324. **Melampyrum cristatum** L.
La margini de pădure, pe pajiști, în locuri pietroase.
325. **Melampyrum bihariense** Kern.
– var. *romeri* (Ronn) Nyár.
326. **Lathraea squamaria** L.
Numai prin păduri.

FAM. OROBANCHACEAE

327. **Orobanche purpurea** Jacq.
În zona vegetației forestiere.
328. **O. gracilis** Sm.
329. **O. reticulata** Walr.
Ambele la marginea pădurilor și prin poieni.
330. **O. pycnidis**.
Sporadic prin livezi.
331. **O. caryophyllaceae**.
332. **O. tenerii** Holandre.
333. **O. lutea** Baumg.
Toate trei speciile le întâlnim pe pajiști și la margini de pădure.

FAM. LABIATAE

334. **Ajuga laxmani** (L.) Benth.
335. **Tecrerium montanum** L.
– f. **supinum** (L) Rchb.
– f. **villosum** (Roch).
Numai pe dealul Cetății și dealul Sarhegi.
336. **Scutellaria altissima** L.
În zona vegetației forestiere.
337. **Marrubium vulgare** L.
Pe marginea drumurilor.
338. x. **M. remotum** Kit.
Ca și precedentă.
339. **Nepeta cataria** L.
340. **Nepeta pannonica** L.
– f. **violacea** (Vill.).
Ambele pe pajiști, sporadic.
341. **Glechoma hirsuta** Wet. K.
342. **G. hederacea** L.
Ambele prin păduri și la margini de pădure.
343. **Melittis melissophyllum** L.
Numai în pădurea Bejan.
344. **Phlomis tuberosa** L.
În poieni, păduri și pe pajiști.
345. **Lamium maculatum** L.
– var. **cupreum** (Schott) Kots.
În aceleași locuri ca și precedentă.
346. **L. album** L.
Ruderală, la margini de pădure și pe marginea șanțurilor.
347. **L. purpureum** L.
Ca și precedentă.
348. **L. amplexicaule** L.
Pe pajiști și în livezi.
349. **Stachys recta** L.
– ssp. **labiosa** (Bertol) Briq.
– var. **glabrata** Simk.
Prin vie și livezi, pe pajiști.
350. **S. germanica** (L)
La margini de pădure și pe pajiști.
351. **S. transsilvanica** Schur.
Numai prin livezi, pe pante înșorite.
352. **S. nutans** L.
Ca și precedentă.
353. **S. nemorosa** L.
Numai în pădurea Bejan.
354. **S. pratensis** L.
La margini de pădure și pe pajiști.

355. **x. S. sylvestris** L.
Numai la margini de pădure.
356. **x. S. simonkaiana** Borb.
Prin vii și livezi.
357. **x. S. betonicitolia** Etling.
Ca și precedentă.
358. **Calamintha officinalis** Mnch.
Prin păduri și poieni.
359. **Calamintha alpina** (L) Lam.
– **ssp. hungarica** (Simk) Hay.
Numai pe dealul Cozia.
360. **Thymus longicaulis** Presl.
In locuri stincoase.
361. **Th. Jankae** Celak.
In aceleași locuri ca și precedentă.
362. **Th. marschallianus** Willd.
Pe pajiști, sporadic.
363. **x. Th. porcii** (Borb.).
Pe pajiști, pe dealul Sarhegi.
364. **Mentha longifolia** (L) Nath.
– **ssp. incana** (Wild.).
– **var. viridescens** (Borb.).
– **var. barthiana** (Borb.) Top.
In spre pădurea Bejan și între vii.
365. **Galeopsis ladanum** L.
Ruderală, pe marginea drumurilor.

FAM. PLANTAGINACEAE

366. **Plantago lanceolata**.
– **var. capitellata** Sander.
Ruderală, pe marginea drumurilor.
367. **Plantago argentea** Chaix.
Pe pajiști, numai pe dealul Cozia.
368. **P. media**.
In aceleași locuri ca și precedentă.

FAM. GENTIANACEAE

369. **Gentiana ciliata** L.
La margini de pădure, prin locuri stincoase.
370. **G. cruciata** L.
371. **G. asclepiadea** L.
372. **G. pneumonanthe** L.
La marginea pădurilor și pe pajiști.

FAM. APOCYNACEAE

373. **Vinca herbacea** W. et. K.
La margini de păduri și prin poieni.

374. **V. minor** L.
Prin păduri și poieni.
FAM. ASCLEPIADACEAE
375. **Cynanchum vincetoxicum** (L)
– f. **laxum** (Bartl.) Nyár.
Prin păduri și poieni, în locuri pietroase.

FAM. OLEACEAE

376. **Fraxinus ornus**.
În pădurea Bejan.
377. **Syringa vulgaris** L.
Masive pe dealul Cetății.
378. **Ligustrum vulgare** L.
În pădurea Bejan, prin poieni.

FAM. RUBIACEAE

379. **Asperula odorata**.
Prin poieni.
380. **A. glauca** (L) Bess.
La margini de pădure și pe pajiști.
381. **Galium flavescens** Borb.
Prin vie și livezi.
382. **G. purpureum** L.
Numai pe dealul Cetății.
383. **Galium pedemontanum** alb.
– f. **reflexum** (Presl.) Jáv.
Numai pe dealul Decebal.
384. **G. spurium** L.
– f. **vaillanti** (B.C.).
Numai pe dealul Cetății.
385. **G. mollugo** L.
– ssp. **erectum** (Huds.) Briq.
La margini de pădure și pe pajiști.

FAM. CAPRIFOLIACEAE

386. **Sambucus ebulus** L.
Pe dealul Cetății masive.
387. **Viburnum lantana** L.
În pădurea Bejan.
388. **V. opulus** L.
La margini de pădure, pe dealul Cetății.
389. **Lonicera xylosteum** L.
În păduri și poieni.

FAM. VALERIANACEAE

390. **Valerianella rimosa** Bastard.
Prin livezi și miriști.
391. **V. locusta** (L.) Betsche.
Numai pe dealul Decebal.

392. **Valeriana officinalis** L.
– var. **tenuifolia** Vahl.
In aceleași locuri ca și precedenta.
- FAM. DIPSACACEAE**
393. **Cephalaria transilvanica** (L.) Schrod.
Ruderală, la marginea drumurilor.
394. **C. uralensis** (Murr.) R. et. S.
Rară, pe pajiști.
395. **Succisa pratensis** Much.
La margini de pădure, pe pajiști.

396. **Knautia arvensis** Conlt.
– monstruoșitatea **cupularis** (Lanka).
Numai pe dealul Roci.
397. **Scabiosa orchroleuca** L.
La margini de pădure și pe pajiști.
398. **S. banatica** W. et. K.
Rară, pe pajiști.
399. **x Dipsacus fallax** Simk.
Prin vii și livezi.

FAM. CAMPANULACEAE

400. **Campanula gressekii** Heuf.
Pe dealul Cozia, dealul Decebal, dealul Cetății.
401. **C. sibirica** L.
Pe pajiști.
402. **C. glomerata** L.
La margini de pădure și pe pajiști.
403. **C. cervicaria**.
Ca și precedenta.
404. **C. bononiensis** L.
Pe dealul Cozia.
405. **C. persicifolia** L.
Prin păduri și poieni.
406. **C. patula** L.
– var. **peterfii** Sov.
Numai pe dealul Cetății.
407. **C. sphaeranthus** Gris.
In locuri pietroase.
408. **Asyneuma canescens** (W. et. K.) Gris et. Sch.
Ca și precedenta.

FAM. COMPOSITAE

409. **Aster amellus** L.
In locuri pietroase, la margini de pădure, pe pajiști.
410. **Inula helenium** L.
Pe malul piraielor.
411. **I. ensifolia**.
In locuri pietroase, la marginea pădurilor.

412. **I. oculus** – **christi**.
Rară, pe pajiști.
413. **I. coryza** D.C.
La margini de pădure.
414. **I. britannica** (L).
În locuri umede, prin șanțuri.
415. **Pulicaria dysenterica** (L) Gaertn.
Ca și precedentă.
416. **Achillea neilreichii** A. Kern.
Pe pajiști, pe dealul Cozia.
417. **Achillea chrithmifolia** Wet. K.
În aceleași locuri, pe stînci.
418. **A collina** Beker.
Pe pajiști și marginea drumurilor.
419. **A. millofolium** L.
Prin poieni și pajiști.
420. **Chrysanthemum leucanthemum** L.
– **ssp. leucanthemum**.
– **f. ramulosum** Nyár.
Răspîndită prin pajiști.
421. **Artemisia austriaca** Jacq.
Pe pajiști.
422. **A. vulgaris** L.
Răspîndită prin livezi, pe pajiști.
423. **Tussilago farfara** L.
Pe malul pîraielor.
424. **Potatis albus** (L) Gärtn.
Pe malul pîraielor și în locuri umede.
425. **Doronicum hungaricum** (Sadl.) Rchb.
Prin păduri și poieni.
426. **Senecio papposus** (Rchb.) Less.
În locuri pietroase și la margini de păduri.
427. **S. sylvatica** L.
La margini de păduri.
428. **S. viscosus** L.
În locuri umede pe malul pîraielor.
429. **S. vernal's** W. et. K.
Numai pe dealul Cetății.
430. **S. vulgaris** L.
Numai în pădurea Bejan.
431. **S. weylli** Vatke.
Pe pajiști, în pădurea Bejan.
432. **Echinops sphaerocephalus** L.
În locuri umede, în poieni și livezi.
433. **E. ruthenicus** (Fisch) M.B.
Numai prin livezi.

434. **Carlina vulgaris** L.
Pe pajiști, în poieni, livezi.
435. **C. brevibracteata** (andrae) Simk.
La margini de pădure și pe pajiști.
436. **Aretium tomentosum** Mill.
În locuri umede, pe marginea piraiei și prin șanțuri.
437. **A. minus** (Hill) Bernh.
În aceleași locuri ca și precedenta.
438. **x. A. nothum** (Ruhm.) Weiss.
– **f. subracemosum** (Simk) Mathe.
Rară, numai în locuri umede.
439. **x. A. mixtum** (Simk) Nym.
În locuri umede, pe Valea Băii de Aramă (Mina de cupru).
440. **Carduus candicans** W. et K.
În locuri stincoase, numai pe dealul Cetății.
441. **C. crispus** L.
În locuri umede, la margini de pădure.
442. **C. acanthoides** L.
Pe pajiști și la marginea drumurilor.
443. **Cirsium lanceolatum** L. Scop.
În poieni și pe marginea drumurilor.
444. **C. oleraceum** (L) Scop.
Răspindită în păduri, pe pajiști și la margini de pădure.
445. **Jurinea mollis** (Torn.) Rchb.
Rară, numai pe pajiști.
446. **J. simonkayana** Nyár.
– **var. simonkayana.**
– **f. simonkayana.**
Numai prin vii și livezi.
447. **Centaurea atropurpurea** W. et K.
În locuri pietroase, la margini de pădure și pe pajiști, numai pe dealul Cetății.
448. **C. stenolepis** Kern.
La margini de pădure, în pădurea Bejan.
449. **C. cyanus** L.
În semănături și la marginea drumurilor.
450. **x. Centaurea devensis** J. Wagn.
Numai în locuri pietroase.
451. **x. C. orodensis** J. Wagn.
Pe pajiști, în pădurea Bejan.
452. **x. C. traianii săvulescu** Prod.
În poienile pădurii Bejan.
453. **x. C. Csatói** Borb.
Numai în pădurea Bejan.
454. **Carthamus lanatus** L.
Pe pajiști în livezi și pe marginea drumurilor.

455. **Aposeris foetida** (L) Less.
Rară în păduri.
456. **Leontodon asper** Wet. K. Poir.
Sporadic pe pajiști și la marginea drumurilor.
457. **Leontodon asper** (W. et K.) Poir.
Frecventă în locuri pietroase, în vii și livezi.
458. **Tragopogon dubius** Scop.
Pe pajiști și la marginea drumurilor.
459. **Taraxacum officinale** Weber.
Frecventă pe pajiști, în livezi, pe marginea drumurilor.
460. **T. levigatum** (Wild) D.C.
Mai puțin răspândită decît prima pe pajiști și în livezi.
461. **Lactuca viminea** (L) Prest.
În locuri pietroase, pe pajiști și în livezi.
462. **Crepis pannonica** (Jacq) K. Koch.
Numai pe pajiști și în livezi.
463. **C. praemorsa** (L) Tausch.
Ca și precedentă.
464. **Hieracium cymosum** L.
În locuri pietroase, pe pajiști.
465. **H. pilloselloides** Will.
– **ssp. subcymigerum** Z.
– **var. devanum**.
În locuri pietroase, pe pajiști, dealul Cetății și dealul Cozia.
466. **H. banhini** Besser.
– **ssp. magyaricum** (N.P.) Nyár.
– **var. filiferum** Tausch.
Prin livezi.
467. **x. H. koernickeanum** N.P.
În aceleași locuri ca și precedentă.
468. **x. H. praecurrens** Wukot. **va. pleiophyllopsis** Z. (Nyár).
Numai în păduri.
469. **Matricaria inodora** L.
Frecventă, pe pajiști, în livezi, în miriști, la marginea drumurilor.
470. **M. chamomilla** L.
Ca și precedentă.
471. **Onopordon achanthium** L.
Numai pe marginea drumurilor.
472. **Cichorium intybus** L.
Pe pajiști și la marginea drumurilor.
473. **Lapsana communis** L.
Prin păduri, livezi, prin șanțuri.
474. **Mycelis muralis** (L) Dum.
În aceleași locuri ca și precedentă.

III. CONSIDERAȚII GENERALE ȘI STATISTICE FRIVIND ANGIOSPERMELE DICOTILEDONATE DIN FLORA DEALURILOR DEVEI.

În inventarul plantelor angiosperme dicotiledonate din flora dealurilor Devei, s-au prezentat plantele cunoscute din cercetările personale, precum și cele semnalate de către numeroși botaniști (Schur, Simonkai, Borza, Nyaradi, Peterfi etc.), în diferite publicații. Materialul inventariat a fost confruntat cu flora R.S.R.

Inventarul floristic al angiospermelor dicotiledonate răspândite pe dealurile Devei, cuprinde un număr de 444 specii cu 22 de subspecii, 58 de varietăți și 31 de forme, repartizate în 244 de genuri și 63 de familii. La acestea se mai adaugă 28 de specii hibride.

Numărul speciilor angiosperme dicotiledonate din flora dealurilor Devei, reprezintă astfel circa 12 la sută din totalul de specii cunoscute în flora țării noastre.

Din cele 63 de familii, 5 sînt deosebit de bogate, cuprinzînd un număr mai mare de 20 de specii fiecare. Tabelul nr. 1 indică familiile cu participarea mare la inventarul floristic al dealurilor Devei.

TABEL NR. 1

<u>Familia</u>	<u>Nr. specii</u>
1. Compositae	56
2. Rosaceae	42
3. Leguminoase	31
4. Labiatae	27
5. Caryophyllaceae	23

Repartiția speciilor pe stațiuni ne indică o mare bogăție la margini de margini de pădure și poieni (235) pe pajiști (155), în vii și livezi și pante însoțite (110), precum și pe marginea drumurilor (140).

N O T E

1) Formațiuni din cretacicul superior.

* * * **Flora Republicii Socialiste România**, vol. I–XI, Edit. 1952–1967, București.

Peterfi Marton, **Deva flóraja** – A. hunyadmegyei történelmi és regészeti társulat XVI évkönyve – 1907, Deva.

Peterfi Marton, **Adatsk Deva flórájához** – Publicațiile muzeului județului Hunedoara, anul II, nr. 1–2, 1928, Deva.

I. Dumitriu și colaboratorii, **Arbori și arbuști forestieri și ornamentali, cultivați în R.P.R.**, 1950, București.

N. Băncăriu, M. Borza, **Introducere în stadiul covorului vegetal**, 1955, București.

Al. Buia, I. Prodan, **Flora mică ilustrată a R.P.R.**, 1958.

Dr. Iavorau Sándor, **Növényhatárosá**, 1952, Budapest.

N. A. — Conspectul sistematic al angiospermelor dicotiledonate din flora dealurilor Devei, este un fragment din lucrarea: „Flora dealurilor Devei”.

ZWEISAMENLAGIGE BLÜTENPFLANZEN AUS DER FLORA DER HÜGEL UM DEVA

Zusammenfassung

Die Arbeit ist ein systematisches Inventar der Zweisamenlagigeblütenpflanzen aus der Flora der Hügel um Deva.

**C. GHEORGHIAȚĂ,
R. FOTESCU**

În 1924 ia ființă în cadrul Muzeului arheologic din Deva, o secție de istorie naturală, cu o mică colecție ornitologică, donată muzeului de către I. Melitska din Orăștie. Directorul de pe atunci a muzeului, Iosif Mallasz, pasionat entomolog, dezvoltă secția, adăugind colecției ornitologice piese noi, iar în 1927 o colecție de Lepidoptere și Hymenoptere.

La colectarea și prelucrarea pieselor acestei colecții, au colaborat cunoscutul entomolog Ladislau Dioszeghy și preparatorul muzeului, I. Winkler.

Pe parcurs, în timpul vieții lui I. Mallasz, colecția s-a îmbogățit cu numeroase piese colectate de pe cuprinsul județului (Retezat, Poiana Ruscă, Munții Metalici – Săcărimb), sau primite în schimb de la alți colecționari.

În prezent, colecția cuprinde un număr de 27 familii reprezentate printr-un număr de 152 genuri și un număr de 276 piese nedeterminate.

În total, colecția cuprinde 1 522 piese, din care o mică parte sînt degradate astfel că piesele nedeterminate, nu mai pot fi prelucrate (determinate).

Din împrejurimile Devei, colecția cuprinde un număr de 9 familii reprezentate prin 25 genuri colectate de către I. Mallasz în iunie 1928.

Dăm mai jos lista sistematică a genurilor colectate la Deva :

1. Fam. Pieridae

Pieris rapae L. 1 ex. femelă, Mallasz, Deva, iunie 1928.

Leplidea sinapis L., 1 ex., femelă, leg. Mallasz, Deva, 17 iunie 1928.

2. Fam. Satyridae

Coenonympha iphis Schiff, 1 ex., mascul, Deva, leg. Mallasz, 17 iunie 1928.

3. Fam. Nymphalidae

Neptis rivularis Scop., 1 ex., mascul, leg. Mallasz, Deva, 25 iunie 1923.

Vanessa (Pyramis), cardui L., 2 ex. femele, leg. Mallasz, Deva, 7 iunie 1928 și 16 iunie 1923.

Melitaea trivia, Denis et. Schiff – 1 ex. mascul, leg. Mallasz, Deva, 17 iunie 1928.

Melitaea didyma, Esp. 1 ex. mascul, leg. Mallasz, Deva, 17 iunie 1928.

Malitaea cinxia L., 1 ex. femelă, leg. Mallasz, Deva, 17 iunie 1928.

Melitaea phoebe, Denis. et. Schiff – 1 ex. mascul, leg. Mallasz, Deva, 17 iunie 1928.

Melitaea athalia, Rott – 2 ex. masculi, leg. Mallasz, Deva, 17 iunie 1928.

4. Fam. **Lycaenidae**

Callophrys rubi L. – 1 ex. femelă, leg. Malasz, Deva, 17 iunie 1928.

Lycaena astrarche Bgstr. (s. *Aricia agestis*, Schiff), 1 ex. femelă, leg. Mallasz, Deva, 17 iunie 1928.

Lycaena (*Polyommatus*), *icarus* Rott. – 1 ex. femelă, leg. Mallasz, Deva, 17 iunie 1928.

5. Fam. **Syntomidae**

Syntomis (*Amata*) *phegea* L. – 1 ex. mascul, și 1 ex. femelă, leg. Mallasz, Deva, 28 iunie 1928.

6. Fam. **Arctiidae**

Oepnistis (*Lithosia*), *quadra* L. – 1 ex. femelă, leg. Mallasz, Deva, 17 iunie 1928.

Spilarctia lutea Ilfug (s. *Spilosoma lubricipeda* L.), 1 ex. femelă, leg. Mallasz, Deva, 17 iunie 1928.

7. Fam. **Geometridae**

Cosymbia (*Ephyra*), *annulata* – Schulze, 1 ex. mascul, leg. Mallasz, Deva, 17 iunie 1928.

Scopula immorata L. (s. *Acidalia immorata* L.), 2 ex. masculi, leg. Mallasz, Deva, 17 iunie 1928.

Scopula (*Acidalia*), *rubiginata* Hufn. – 1 ex. mascul, leg. Mallasz, Deva, iunie 1928.

Cidaria (*Larentia*), *bilineata* L. f. *infusata* Gmphg., 1 ex. mascul, leg. Mallasz, Deva, 17 iunie 1928.

Pseudopanthera (*Venilia*), *macularia* L., 4 ex. femele, și 1 ex. mascul, leg. Mallasz, Deva, 17 iunie 1928.

Ematurga atomaria L., 1 ex. femelă, leg. Mallasz, Deva, 17 iunie 1928.

Siona (*Scoria*), *lineata* Scop., 2 ex. femele și 1 ex. mascul, leg. Mallasz, Deva, 17 iunie 1928.

Rhodostrophia vibicaria ce. 1 ex., mascul, leg. Mallasz, Deva, 17 iunie 1928.

Euchloris smaragdaria F. 1 ex. mascul, leg. Mallasz, Deva, 21 iunie 1928.

8. Fam. **Noctuidae**

Naenia typica L. (s. *Phalena typica* L.) – 1 ex. femelă, leg. Mallasz, Deva, 16 iunie 1928.

Oligia (*Procus*), *versicolor* Bkh., 4 ex. masculi, leg. Mallasz, Deva, 17 iunie 1928.

Trachea atriplicis L., 1 ex. femelă, leg. Mallasz, Deva, 26 iunie 1928.

Erastria (*Emmelia*), *trabealis* Scop. – 1 ex. mascul, leg. Mallasz, Deva, iunie 1928.

Gonospileia (*Ectypa*) *glyphica* L., 1 ex. mascul, leg. Mallasz, Deva, 17 iunie 1928.

9. Fam. **Saturniidae**

Saturnia pyri L., 1 ex. mascul, Deva, 5 iunie 1956.

- Koch Manfred, **Wir bestimmen Schmetterlinge**, vol. I–IV, Neumann – Verlag – Berlin, 1957–1958.
- Mallasz Iosif, **Publicațiile Muzeului județului Hunedoara**, 1928.
- Niculescu V. Eugen, **Fam. Papilionidae**, „Fauna R.P.R.”, vol. XI, fasc. 5, Edit. Acad. R.P.R., București, 1961.
- Niculescu V. Eugen, **Fam. Nymphalidae**, „Fauna R.P.R.”, vol. XI, fasc. 7, Edit. Acad. R.P.R., București, 1955.
- Niculescu V. Eugen, **Fam. Pieridae**, „Fauna R.P.R.”, vol. XI, fasc. 6, Edit. Acad. R.P.R., București, 1963.
- Spuler Arnold, **Die Schmetterlinge Europas**, vol. I–IV, Stuttgart 1910.

N.A. Prezenta notă este o introducere în studiul ce urmează a se face asupra colecției entomologice din patrimoniul Muzeului județean Deva.

DIE LEPIDOPTERENSAMMLUNG DES BEZIRKSMUSEUMS HUNEDOARA-DEVA

Zusammenfassung

Aus den von Prof. Iosif Mallasz, auf den Hügeln aus der Umgebung von Deva gesammelten Lepidopteren, sind 25 Gattungen beschrieben, die 9 Familien angehören.

Reprezentanți ai avifaunei din valea Mureșului și a Streiului în colecția Muzeului județean Hunedoara—Deva

**CORNELIA GHEORGHÎĂ
CONSTANTIN LUPĂȘ
ANIȘA NUȚU**

Colecția ornitologică, aparținând Muzeului județean Hunedoara-Deva, are o jumătate de secol de la data înființării ei (1923).

Organizarea acestei colecții în cadrul Muzeului arheologic din Deva, a început cu un număr de 21 piese, donate de către Ioan Melitska din Orăștie, în anul 1923. Exemplarele donate sînt reușit naturalizate și aparțin unor specii mai puțin comune, dar fără valoare științifică, neavînd înregistrate datele asupra locului colectării sexului etc. Se poate presupune totuși, că exemplarele colecției Melitska au fost recolectate din lunca Mureșului, în apropiere de localitatea Orăștie, deoarece, speciile respective nu lipsesc din acel teritoriu.

Colecția ornitologică a Muzeului județean Hunedoara-Deva, cuprinde 164 piese, aparținînd unui număr de 95 de specii încadrate în 14 ordine sistematice. Din cele 19 ordine sistematice, răspindite pe teritoriul României, din colecția muzeului și de pe cuprinsul județului Hunedoara, lipsesc reprezentanții ordinului Procelariiformes și Phoenicopteriformes. Accidental, în 1840, W. Stetter colectează un exemplar din specia *Puffinus puffinus* de pe Mureș la Deva, și-l donează muzeului din Sibiu. De atunci nu mai avem date asupra prezenței ordinului în județul nostru.

Din ordinele : Columbiformes, Cuculiformes și Apodiformes, cu reprezentanți pe teritoriul Hunedorei, colecția nu dispune de exemplare naturalizate.

Analiza datelor din inventar privind proveniența speciilor din colecție arată că majoritatea (80 din cele 95) au fost recoltate din valea Mureșului și anume, din împrejurimile localităților : Ilia, Mintia, Șoimuș, Bălata, Deva, Hărău, Simeria, Orăștie etc. Acest fapt ar putea duce la concluzia că valea Streiului ar fi mai săracă în specii, concluzie eronată, deoarece aceleași specii le întîlnim în prezent atît pe valea Mureșului, cît și pe cea a Streiului. Bogăția colecției în specii de pe valea Mureșului și în special din împrejurimile Devei, se explică prin faptul că cei care au recoltat materialul, fiind din Deva, nu trebuiau să se deplaseze prea departe pentru a-și satisface pasiunile cinegetice.

O altă constatare ce se desprinde din studiul colecției, este bogăția ei în specii acvatice și semiacvatice (o treime din numărul speciilor din colecție). Acest fapt se confirmă și pe teren, speciile acvatice și semiacvatice sînt foarte numeroase datorită condițiilor favorabile de trai create de luncile celor două riuri cu numeroasele lor bălți, acoperite cu vegetație caracteristică, ce oferă atît adăpost cît și hrană din abundență.

În cele ce urmează, prezentăm exemplarele din colecția ornitologică a Mu-

zeului județean Hunedoara-Deva, cu răspindirea lor actuală pe teritoriul Hunedoarei.

1. **Gavia immer** (Brünn) fundac de gheață, cufundac mare – mascul și femelă, colectați la Sintuhalm și Deva, masculul în 23 decembrie 1933, femela în 1 decembrie 1936. Date mai recente asupra lui nu avem.

2. **Podiceps nigricollis** (Brehm) corcodel negru, provine din colecția Melitska Orăștie. Nu cunoaștem alte date despre el.

3. **Podiceps rufficollis** (Pallas) – corcodel pitic, a fost colectat de la Sarmizegetusa în 1924, în 12 iulie.

4. **Podiceps cristatus** (L), corcodel mare – mascul, a fost colectat pe Strei, la confluența cu Mureșul, în decembrie 1968. De reținut că acest exemplar avea penajul îmbibit cu păcură și uleiuri din apele poluate de către C.S. Hunedoara și era pe jumătate mort de inaniție. (Atragem atenția pe această cale asupra pericolului ce-l reprezintă poluarea apelor asupra faunei apelor în general și asupra avifaunei în special). Cele trei specii sînt prezente pe Mureș și Strei, precum și pe bălțile alimentate de cele două riuri.

5. **Phalacrocorax carbo** (L) cormoran, a fost colectat pe Mureș la Deva, în 30 octombrie 1924. Întîmplător mai apar și în prezent exemplare de cormoran mare pe Mureș. Ultimul exemplar a fost semnalat în anul 1967 pe Mureș, lângă comuna Ilia.

6. **Ardea purpurea** (L) stîrc roșu – colectat în apropierea localității Bălata pe Mureș, în 1931. Este o specie frecventă pe Mureș și Strei, precum și bălțile de la Subcetate, Pricaz, Gurasada, Bretea Mureșeană, Dobra.

7. **Ardea cinerea** (L) stîrc vînat, stîrc cenușiu. În colecție două exemplare, din care unul aparține colecției Melitska, iar celălalt a fost colectat la Deva pe Mureș, în septembrie 1929. Are aceeași frecvență ca și specia precedentă și a fost întîlnit în aceleași stațiuni.

8. **Ixobrychus minutus** (L) stîrc pitic, scrofiță de baltă. Două exemplare, unul din colecția Melitska și unul, o femelă, colectat în 25 aprilie 1928 pe Mureș, în localitatea Mintia. Il întîlnim în aceleași stațiuni ca și specia *Ardea purpurea*.

9. **Nycticorax nycticorax** (L) stîrcul de noapte. Două exemplare, din care unul donat de Melitska, Orăștie, iar celălalt a fost colectat în 3 aprilie 1924, pe Mureș, la Deva. În timpul migrației este prezent pe Mureș și pe Strei.

10. **Botaurus stellaris** (L) buhaiul de baltă. Piesa a fost donată, împăiată, muzeului și a fost colectată la Deva. Este o specie frecventă pe Mureș și Strei precum și în bălțile Simeria Veche, Dobra, Gurasada, Pricaz, Bretea Mureșeană.

11. **Ardeola ralloides** (Scop), stîrcul galben, – femelă, colectată în 28 august 1933 pe Mureș, la Deva. Este destul de frecvent pe Mureș și Strei în timpul migrației.

12. **Ciconia nigra** (L), cocostîrc negru – mascul, colectat la Deva, în lunca Mureșului, în 1926. Specia este destul de rară. A fost semnalată în 1967 la Dobra, pe Mureș, și în 1968 la Hațeg, pe valea Streiului.

13. **Ciconia ciconia** (L) cocostîrc, barza. Două exemplare, din care unul colectat în 27 mai 1931 în lunca Mureșului, la Deva, iar al doilea, în 1968, în valea Streiului. Este o specie frecventă pe tot cuprinsul județului, cu excepția zonelor de altitudine de peste 800–900 m.

14. **Anser fabalis** (Lath), gîsca de semănătură. Lipsesc datele asupra sexului. A fost colectată în 6 noiembrie 1923, la Deva, pe Mureș. Este o specie prezentă în lunca Mureșului și a Streiului în migrațiile de primăvară și toamnă.

15. **Anser anser** (L), gîscă sălbatică, gîscă de vară. Piesa a fost donată muzeului și provine din localitatea Mănăstirea-Ilfov. Este însă o specie prezentă în timpul migrațiilor de toamnă și primăvară în lunca Mureșului și a Streiului.

16. **Anas platy** (L) rață sălbatică, colecția dispune de 3 exemplare, din care un mascul și o femelă recoltați la 10 ianuarie 1925 la Deva, pe Mureș, iar un exemplar fără date asupra sexului, a fost împușcat în 1927 pe Mureș, la Șoimuș. Este o specie frecventă pe Mureș, Strei și toate bălțile de pe teritoriul județului.

17. **Anas querquedula** (L), rață cîrîitoare – mascul, donat muzeului. A fost colectat în 1928 în județul Ilfov. Este o specie ce apare în valea Mureșului și văile sale învecinate, în timpul migrației de toamnă și de primăvară.

18. **Anas penelope** (L), rață fluierătoare – mascul, donat muzeului. Este o specie întîlnită pe Mureș, Strei și bălțile alimentate de ele, din octombrie pînă în februarie.

19. **Aythya fuligula** (L), rață moțată, ca și cele două specii precedente, provine din donații. Este mai rară dar se poate întîlni pe valea Mureșului și a Streiului.

20. **Buteo buteo** (L), șorecar. Colecția dispune de 7 exemplare ce provin din apropierea localităților Deva, Ilia, Hărău, Orăștie. Este o specie răspîndită, fiind mai frecventă în perioada de iarnă, cînd exemplarelor sedentare li se adaugă și cele migratoare.

21. **Circus aeruginosus** (L), Herete de stuf, uliu de baltă. Există în colecție în 4 exemplare, din care o femelă colectată în 3 septembrie 1923 la Timpa, pe valea Streiului și un grup de doi masculi și o femelă recoltați la Deva, în 5 iunie 1929. Specia frecventă în trecut, astăzi este destul de rară datorită asanării bălților și recoltării trestiei. Mai poate fi văzută în bălțile de la Gurasada, Bretea Mureșană și Pricaz.

22. **Aquila pomarina** (L), acvila țîpătoare. Exemplarul a fost colectat în 3 septembrie 1923 la Orăștie. Este o specie văzută mai rar în ultimul timp. În valea Streiului a fost observată la Hațeg, Clopotiva, Cîmpul lui Neag. În valea Mureșului, la Dobra. A fost semnalată și la Grădiștea Orăștiei.

23. **Buteo lagopus** (Pont) șorecar încălțat, șorecar de iarnă. Exemplar colectat la Deva în 9 decembrie 1924. Este un oaspete de iarnă în județ și a fost semnalat la Dobra, Deva, Orăștie și Hațeg.

24. **Accipiter nisus** (L), uliu păsărar, uliu mic. Colecția dispune de două exemplare, din care unul fără nici un fel de date, iar celălalt, o femelă recoltată la Orăștie, în 20 ianuarie 1924. Este o specie frecventă în toată regiunea în luncile riurilor și în regiunea de coline pînă la munte.

25. **Aegypius monachus** (L), vultur negru – femelă recoltată în 18 noiembrie 1927, în Ialomița. Această specie era semnalată ca pasăre clocitoare în Retezat, pe valea Streiului, a Hațegului și a Dobrei, pînă în anul 1936. În urma combaterii neraționale a animalelor de pradă cu stricnină, a dispărut. În ultimii 20 de ani nu a mai fost văzut.

26. **Gyps fulvus** (L), vultur sur – mascul împușcat în 18 august 1928, în apropierea lacului Zănoaga, în Retezat. În ultimii ani nici acest vultur nu a mai fost semnalat pe teritoriul județului.

27. **Haliaetus albicilla** (L) codalb. Nu avem date asupra provenienței. În prezent, se pot întâlni exemplare sedentare foarte rare, la Dobra, pe valea Mureșului și la Hațeg. Iarna este mai frecvent datorită exemplarelor migratoare.

28. **Aquila chrysaëtos** (L), pajura – a fost împușcată în 4 mai 1951, la Vălișoara. Este o specie frecvent întâlnită în următoarele stațiuni : Cimpul lui Neag, Retezat, Paring. În timpul iernii coboară pînă în valea Mureșului, unde a fost văzută la Dobra.

29. **Falco vespertinus** (L) șoimuleț de seară. Exemplarul provine din colecția Melitska, Orăștie. Este o specie destul de frecventă în valea Mureșului, a Streiului și în regiunea de dealuri, pînă la munte.

30. **Falco naumanni** (Fleis), vînturel mic, vînturel roșu. Ca și precedentă, provine din aceeași colecție, cu deosebirea că este o specie mai rară. A fost semnalată la Ilia, Zam, Lăpugiu și Geoagiu.

31. **Falco tinnunculus** (L) vînturel – colecția dispune de doi masculi, ambii colectați pe dealul cetății Deva, în 3 noiembrie 1924. Este o specie frecventă pe teritoriul județului în zona de cîmpie și dealuri.

32. **Falco columbarius** (Hartert), șoimuleț de iarnă – femelă, colectată la Deva în 29 decembrie 1927. Specia a fost semnalată din secolul trecut ca pasăre permanentă în masivul Retezat, pe valea Streiului și chiar la Deva. În prezent nu dispunem de date recente asupra ei.

33. **Falco peregrinus** (Tunst) șoim – femelă, colectată la Deva în 3 ianuarie 1928. Nu cunoaștem răspîndirea în prezent.

34. **Falco subbuteo** (L), șoimul rîndunelelor – un mascul și o femelă colectați la Deva în 14 septembrie 1932, respectiv 26 august, 1929. Specie frecventă în zona de cîmpie și de deal.

35. **Tetrao urogallus** (L), cocoș de munte – mascul și femelă. Masculul a fost colectat la 25 aprilie 1937 la Riu de Mori, iar femela provine din colecția Melitska, Orăștie. Specie frecventă în arboretele de rășinoase. Mai des, întâlnită în Retezat, Valea Streiului, Riu Bărbat, Paring.

36. **Tetrastes bonasia** (L), ierunca. – În prezent colecția dispune de două exemplare: un mascul și o femelă. Primul colectat în 17 ianuarie 1924 în pădurea Finicuri lingă Deva, iar al doilea împușcat în 13 februarie 1969 în pădurea Codru, lingă comuna Rapoțu Mare, este o specie răspîndită în pădurile de deal din jurul localităților : Dobra, Ilia, Zam, Hațeg, Orăștie, Riu de Mori și în valea Streiului.

37. **Perdix perdix** (L), potîrniche. – Două exemplare, din care unul provine din colecția Melitska, iar celălalt o femelă, a fost colectată în 2 septembrie 1929 la Deva. Este o specie răspîndită în zona de cîmpie, în special în lunca Mureșului. Vara se întâlnește și în zona alpină din Retezat, Godeanu și Paring.

38. **Grus grus** (L), cocorul. – Exemplarul provine din donația dr. Almășan. Nu se cunosc date asupra sexului și a locului de recoltare. Este o specie prezentă în timpul migrației pe valea Mureșului și a Streiului.

39. **Otis tarda** (L), femelă. A fost împușcată la Rușeti, Brăila, în 25 noiembrie 1928 și a fost împăiată la muzeu. În secolul trecut Csato o semnalează la Deva și Vințul de Jos. În prezent, în cazuri foarte rare, a fost semnalată în timpul migrației pe Mureș, la Dobra și pe valea Streiului, la Subcetate.

40. **Fulica atra** (L), lișița. Două exemplare, din care unul aparține colecției Melitska, iar celălalt, o femelă a fost împușcată în 1967 pe o baltă formată prin terasarea unei linii ferate la Sîntandrei. Semnalată la Dobra, Gurasada, Pricaz, Simeria Veche.

41. **Gallinula chloropus** (L), găinușa de baltă – mascul recoltat la Deva în 24 august 1929. Are aceeași răspîndire ca și lișița.

42. **Crex crex** (L), cîrsteiul, o femelă recoltată la Deva în 15 septembrie 1929. -Este o specie prezentă în zona de cîmpie și de deal, în culturile agricole.

43. **Porzana porzana** (L), creșteș pestriț – femelă recoltată la Deva în 25 august 1929. Specia este prezentă în lungul riurilor și în mod special pe Strei și Mureș, în terenurile mlăștinoase din apropierea lor.

44. **Charadrius hiaticula** (L), prundăraș gulerat. Exemplarul provine din colecția Melitska, Orăștie. În timpul migrației a fost observat pe malul Mureșului și pe Strei.

45. **Vanellus vanellus** (L), nagîț, a fost colectat în 28 octombrie 1924 la Deva, în lunca Mureșului. Specia a fost observată sporadic în perioada de toamnă în lunca Mureșului, pe valea Streiului, la Subcetate, Pui, Hațeg.

46. **Tringa totanus** (L), fluierar – femelă, colectată la 19 august 1929 la Deva. Este o specie întîlnită pe valea Mureșului și valea Streiului, la Subcetate.

47. **Calidris alpina** (L), fugaci, prundaș de țarm – femelă colectată în 19 august 1929 la Deva. Este o specie ce apare foarte rar în timpul migrației de primăvară spre nord, pe Mureș și pe Strei.

48. **Phalaropus lobatus** (L), notatița – femelă, recoltată la Deva în 25 august 1929. Specia se întîlnește accidental în timpul migrației de toamnă pe bălțile alimentate de Mureș și Strei, precum și pe malul acestor riuri.

49. **Tringa stagnatilis** (Bechst), fluierar de lac – mascul recoltat la Deva în 12 octombrie 1941. În prezent este observat foarte rar în timpul migrației de primăvară. Uneori a fost observat în perioada de toamnă în apropiere de Orăștie și la Ilia.

50. **Tringa ochropus** (L), fluierar de zăvoi – femelă, recoltată la Deva în 27 noiembrie 1932. Frecvent primăvara în timpul migrației spre nord. Vara apare destul de des în smîrcurile de pe Mureș și Strei.

51. **Scolopax rusticola** (L), sitarul de pădure – mascul recoltat la Deva, în 6 octombrie 1932. Specia este prezentă în timpul migrației de primăvară și toamnă în toate pădurile de deal, observindu-se chiar cazuri de cuibărire în arboretele de munte la peste 1200 m altitudine.

52. **Sterna hirundo** (L), chirighiță. Nu dispunem de date asupra provenienței. Este un oaspete de vară mai abundent în perioada de toamnă pe bălțile alimentate de Mureș și Strei, la Simeria, Turdaș, Bretea Mureșeană și Subcetate.

53. **Larus ridibundus** (L), pescăruș mascul, colectat în 13 august 1968, la Deva, pe Mureș. Specia apare rar pe Mureș și Strei.

54. **Strix aluco** (L), huhurez de pădure. În colecție, două exemplare din care unul provine din colecția Melitska, Orăștie, iar altul a fost recoltat în 12 decembrie 1927, la Hunedoara. Specia este prezentă în toate arboretele de deal până în zona fagului, la Dobra, Simeria, Orăștie, Hațeg.

55. **Strix uralensis** (Pall), huhurez de iarnă. În colecție, două exemplare, recoltate la Deva în 22 noiembrie 1924 și la Totia Mare în 30 octombrie 1924. Specia este destul de frecventă în arboretele de deal și munte în perioada de toamnă și iarnă. În restul anului este mai rară.

56. **Otus scops** (L), ciuful pitic – mascul colectat în 17 martie 1924, la Deva. Clocește în pădurile de foioase de la Hațeg, Pui, Cîmpul lui Neag, Brad, Baia de Criș și Orăștie.

57. **Glaucidium passerinum** (L), cucuveaua pitică – femelă, recoltată în 17 martie 1924, la Deva. În județ, specia este prezentă în toate pădurile, mai frecventă în arboretele de rășinoase la Săcărîmb, Riu de Mori, Gura Zlata, Cîmpușelul, Grădiște, Boșorod.

58. **Bubo bubo** (L), buha mare cu urechi, două exemplare, din care unul recoltat la Deva, în 21 noiembrie 1934. Specia este frecventă în pădurile de foioase de la Deva, Hațeg, Orăștie, Brad, Baia de Criș, Petroșani și Lupeni.

59. **Caprimulgus europaeus** (L), caprimulg, colectat în 1967 în arboretumul din Simeria. Specia este prezentă în pădurile de foioase și rășinoase din valea Mureșului, a Streiului și Retezat.

60. **Ficus canus** (Gmel), ciocănitoarea sură, colectată la Deva în 1967. Este frecventă în zăvoaiele din lunca Mureșului, Streiului, în pădurile de foioase de la Brad, Hațeg, Pui, Orăștie etc.

61. **Picus viridis** (Brehm), ciocănitoarea verde, colectată la Deva în 23 ianuarie 1924. Are aceeași răspândire ca și precedenta.

62. **Dendrocopos leucotus** (Brehm), ciocănitoarea de munte, colectată la 1 februarie 1924 la Deva, pe cetate. Este prezentă în arboretele de rășinoase, coborînd pînă în cele de zăvoi. În valea Mureșului, la Vulceș și Deva, în valea Streiului, la Bretea Română, Ponorici, Luncani.

63. **Dendrocopos major** (L), ciocănitoarea pestriță mare, mascul colectat la Deva, în 26 mai 1929. Este prezentă din valea Mureșului pînă în arboretele de fag din zona dealurilor.

64. **Dryocopus martius** (L), ciocănitoarea neagră, colectată în pădurea Fînicuri, lângă Deva, în 7 februarie 1967. Este frecventă în arboretele de fag de la Gura Apei, Gura Zlata, Grădiște, Cîmpul lui Neag, Luncani și chiar în arboretele de quercinee de la Hațeg, Brad, Dobra, Brănișca.

65. **Alcedo alcedo** – **ispida**, pescărușul verde. Provine din donația Melitska Orăștie. Această specie mult mai frecventă în trecut pe Mureș, astăzi este rară din cauza poluării apelor cu hidrocarburi și gudroane. Se mai întîlnește pe riul Dobrii, Valea Streiului și a Sibișelului.

66. **Upupa epops** (L), pupăza – mascul, colectat la Deva în 19 septembrie 1929. Este o specie răspîndită în pădurile de luncă din Valea Mureșului și a Streiului : la Deva, Dobra, Zam, Geoagiu, Orăștie, Hațeg, Pui.

67. **Galerida cristata**, colectată în 30 noiembrie 1924 la Deva. Este o specie comună, foarte răspândită în pășuni pe marginea drumurilor, la Dobra, Zam, Deva, Simeria, Hațeg, Orăștie, Pui, Petroșani, Lupeni.

68. **Oriolus oriolus** (L), grangurele, mascul și femelă, colectați în 14 septembrie 1932 la Mintia. Este o specie frecventă în pădurile de zăvoaie în lungul Mureșului, riul Dobrii, Strei, Orăștie, parcul Simeria.

69. **Fica pica** (L), coțofana, femelă, colectată la Deva în 20 noiembrie 1932. Exemplarul este albino. Specia este răspândită peste tot, cu excepția masivelor păduroase compacte.

70. **Corvus cornix** (L), cioara comună. Două exemplare, din care unul mascul, provine de la Gurabarza. Este albino. Al doilea a fost colectat în lunca Mureșului, la Sintuhalm, în 20 octombrie 1925. Este o specie prezentă peste tot, mai frecventă în lungul Mureșului și a Streiului.

71. **Corvus corax** (L), corbul. În colecție se află în mai multe exemplare (4), din care 3 provin de la Deva. Populează pădurile de munte de la Gura Zlata, Gura Apei, Cîmpu lui Neag, Petroșani, Grădiște, Vadul Dobrii, Luncani.

72. **Corvus frugilegus** (L), cioara de semănătură. Cele două exemplare din colecția muzeului, dintre care unul mascul, au fost colectate la Deva. Este o specie prezentă pe valea Streiului, în colonii la Băcia, Călan, Hațeg etc., și pe valea Mureșului la Ilia și Orăștie.

73. **Corvus monedula** (L), stâncuța, 2 exemplare, din care unul mascul, ce provin de la Deva și au fost colectate în 1924, respectiv 1929. Este o specie întâlnită, în special, lângă gările din Simeria, Simeria Triaj, Călan, Cetatea Devei și Arboretumul din Simeria.

74. **Garrulus glandarius** (L), gaiță – mascul, colectat la Deva în 5 iulie 1931. Specia este răspândită pe teritoriul județului din zăvoaiele riurilor până în arboarele de rășinoase de la altitudine.

75. **Parus coeruleus** (L), pițigoiul vinăt, 3 exemplare, colectate la Deva în 20 noiembrie 1926. Este o specie frecventă în lunca Mureșului, Streiului, Riul Dobrii, Orăștie și în pădurile de foioase de mică altitudine.

76. **Parus major** (L), pițigoiul mare, mascul și femelă, colectați la Deva, în 18 ianuarie 1927. Este o specie răspândită în județ de la șes, până în pădurile de munte.

77. **Parus palustris** (L), pițigoiul sur, colectat la Deva în 30 noiembrie 1926. Este o specie răspândită pe teritoriul județului, lipsind doar în pădurile de rășinoase de mare altitudine.

78. **Aegithalos caudatus**, pițigoiul codat, colectat la Deva în 14 februarie 1924. Il întâlnim în pădurile de rășinoase de la șes până la munte.

79. **Sitta europaea** (țoi), mascul și femelă, colectați în 12. respectiv 26 noiembrie 1926, la Deva. Cu aceeași răspândire ca și precedentul.

80. **Troglodytes troglodytes** (L), ochiul boului, colectat la Deva în 18 ianuarie 1933. Este o specie prezentă în valea Mureșului și valea Streiului.

81. **Cinclus ciucius** (L), mierla de apă, provine din colecția Melitska Orăștie. Nu are alte date. Este o specie destul de frecventă în lungul apelor de munte (Riul Mare, Jiul Românesc, Jiul Ardelean, riul Dobrii, Cinciș, Cerna, Grădiștea, Jieț etc.

82. **Turdus iliacus** (musicus), sturzul viilor – femelă, colectată în 2 martie 1924, la Deva. Este o specie întâlnită în timpul pasajului de primăvară și toamnă în zona de cimpie și dealuri la Deva, Dobra, Orăștie, Hațeg.

83. **Turdus viscivorus**, sturzul de visc, colectat la Deva în 8 februarie 1924. Este o specie prezentă în pădurile de stejar și fag, Iarna coboară și la șes.

84. **Turdus morula** (L), mierla – femelă, colectată la Deva, în 29 septembrie 1929. Este o specie frecventă în desigurile din lunca Mureșului, Streiului și lizierele cu mărăcinișuri ale pădurilor de deal.

85. **Luscinia** sp., privighetoarea, colectată la Deva în 12 iunie 1932. Este o specie frecventă în zăvoaiele din lungul riurilor, în livezi și pădurile de șes și de deal. Prezentă în număr mare pe dealul cetății Deva.

86. **Bombicilla garrulus** (L), mătăsarul – femelă colectată în 29 aprilie 1933 la Cîrjiți. Este un oaspete de iarnă ce apare în lunile februarie-martie. Văzut la Deva, Orăștie, Ilia, Hațeg.

87. **Lanius excubitor** (L), sfrînciucul, colectat la Deva în 1967. Oaspete de iarnă văzut la Clopotiva, Hațeg, Orăștie, Dobra, Hărău, Brad.

88. **Sturnus vulgaris** (L), graur, 2 exemplare, din care unul colectat în 10 august 1926 la Sintuhalm și o femelă în 20 iunie 1929 la Deva. Este o specie ce se cuibărește în pădurile de șes și sălciile de pe malul riurilor Mureș și Strei.

89. **Emberiza calandra** (L), presura cu mustăți, mascul, colectat la Deva în 20 octombrie 1925. Este o specie semnalată în regiunea de șes, în pădurile de la Deva, Ilia, Orăștie, Hațeg și Brad.

90. **Emberiza citrinella** (L), presura aurie, colectată la Deva, în 12 noiembrie 1926. Este o specie comună în regiunea de șes și deal, pînă la munte.

91. **Fringilla coelebs** (L), cînteza, mascul și femelă, exemplare colectate la Deva, pe cetate, în 15 martie 1933. Este semnalată peste tot – de la șes la munte – Hațeg, Riu de Mori, Gura Apei, Paring, Cîmpul lui Neag, Orăștie, Brad, Ilia, Dobra.

92. **Fringilla montifringilla** (L), cînteza de iarnă, 3 exemplare, din care o femelă și doi masculi. Toate exemplarele colectate în 1932 la Deva, pe cetate. Specia a fost observată la Ilia, Deva, Hațeg, Pui, Brad, Orăștie.

93. **Coccothraustes coccothraustes** (L), botgrosul – mascul, colectat în 14 martie 1932 la Deva, pe cetate. Specia a fost semnalată la Petroșani, Pui, Hațeg, Orăștie, Deva, Zam, Dobra, Brad.

94. **Carduelis carduelis** (L), sticletele mascul și femelă, colectați la Deva în 18 ianuarie 1927. Frecvent iarna în lunca Mureșului și a Streiului, Zam, Dobra, Ilia, Simeria, Deva, Orăștie, Geoagiu, Hațeg.

95. **Carduelis chloris** (L), florintele, – mascul și femelă colectate la Deva, în 13 ianuarie 1927. Semnalat în pădurile de stejar.

NOTE

Băcescu L., **Păsările în nomenclatura și viața poporului român**. Editura Academiei R.P.R., 1961.

Băcescu M. și colaboratorii, **Nomenclatorul păsărilor din R.S.R.**, în „Revista Muzeelor”, 1967, IV, 2.

- Cătuneanu I. și Pascorski I., **Avifauna alpină a Carpaților Românești**, in „Natura” 1960, XII, 5.
- Linția D., **Păsările României**, București, 1946, I și **Păsările din R.P.R.**, Editura Acad. R.P.R., 1954–1955, II și III.
- Papadopol A., **Contribuții la cunoașterea faunei ornitologice a regiunii Suceava** (Rădăuți, Vatra Dornei), in „Natura”, 1957, 4.
- Contribuții privind unele păsări mai rare în R.P. Română**, in „Natura”, 1964, 2.
- Radu D., **Păsările din Carpați**, Editura Academiei, 1967.
- Barthos Gy., **Tadorka tadorna** (L) in „Komitate Hunyad Aquila”, 1908, t. XV.
- Vorkommen von Gypaetus barbatus** (L) in „Retyezat Aquila”, 1909 t. XVI, p. 308.
- Buda A., **A. Hunyadmegye területén előforduló madarak jelsége**. A hunyadmenyei tört, es reg tarsulat evkonyve 1882, t. I, p. 105–133. Unsere seltenen Gäste im Comitete Hunyad a masodik nemzetközi madartani Congressus fojelentése. II, Tudományos rész, 1892, p. 145–148.
- Ritka madarvendégeink Hunyadmegyében**, „Termezettudományi Közlöny, 1892, t. XXIV, Pötfüzetek, p. 133–138.

REPRÄSENTANTEN DER VOGELFAUNA VOM MUREȘ UND STREI THAL IN DER SAMTLUNG DES BEZIRKSMUZEUMS HUNEDOARA-DEVA

Zusammenfassung

In der Arbeit wird die Ornitologische Samlung des Bezirks Museums Deva systematisch beschrieben, mit der Verbreitung der Heutigen Arten auf dem territorium des Bezirks Hunedoara.

Aspecte geografice în împrejurimile Devei a doi termeni geografici populari : **margin** și **măgură**

BUJOR VULCU

Obiectul articolului îl formează aspectul de așezare și răspindire a termenilor geografici populari **margin** și **măgură**, în împrejurimile Devei, și încercarea de a urmări raportul lor cu relieful local.

1. În cercetările geografice asupra toponimiei, un loc de seamă îl ocupă stabilirea conținutului geografic al apelativului **margin** și răspindirea zonei lui geografice.

I. **Conea** (1965), stabilește nu numai conținutul geografic al termenului, ca zonă fizico-geografică și economico-geografică, între două regiuni deosebite ca relief (în speță între o depresiune externă și munte), dar și extinderea lui în diverse regiuni ale țării – mai ales la contactul cu muntele.

În zona care ne interesează, I. **Conea** (1965), extinde **margin** pe toată bordura nordică a munților Șurianu, la contactul cu culoarul Orăștiei, pe bordura vestică a acestora în zona de tranziție spre depresiunea Hațeg–Călan, precum și pe **margin** de sud a Munților Poiana Ruscăi și de nord a Munților Retezat, adică de jur împrejurul Țării Hațegului.

V. **Mihăilescu** (1963), considerînd că **margin** se extinde pînă la Jieț, referindu-se și la „**mărginime hațegană**” ce locuiește platforma Luncani și toată bordura dinspre Strei a Munților Șurianu, denumesc toți munții aceștia **Munții Mărginimii**.

În cercetările toponimice întreprinse în nordul Munților Orăștiei, s-a cristalizat convingerea în înțelegerea de către localnici a așezării lor într-o zonă fizico-geografică și economico-geografică de tranziție și că în concepția lor geografică se fac simțite aprecieri de zonare a complexului fizico-geografic.

1.1.a. La Sibișel și pe valea Grădiștei apar diferențiate „**dealuri de cîmp**” – în zona piemontană, pe care se pot cultiva „bucate”, „**dealuri de margin**”, pe care „este pădurea și sînt goluri de munte” și „muntele” – (cu pășune extinsă), care se află în interiorul zonei Munților Șurianu și se referă atît la muntele în înțeles popular, cît și la muntele propriu-zis în conceptul științific – deși și aici se găsesc toponime „deal”.

1.1.b. La Grădiște, Costești, Bucium, oamenii își spun că sînt „de **margin**”. Locuitorii cătunelor din munții Cugirului sînt denumiți de asemenea „**mărgineni**”.

Spre a se deosebi de **mărginenii** ciobani de la Poiana, Jina etc. – care sînt doar „poienari” și „jinari” – „care se tulduiesc (se înțeleg, se unesc, conviețuiesc), cu noi pe aici”, localnicii adaugă : a) „**mărgineni de pe riuri**” (Grădiște, Costești deal, Costești, Ludești, Bucium etc.), pentru că „**margin** pe toate riurile în sus pînă la munte”.

b) Locuitorilor de pe „dealurile Cujerelor” (Mugești, Călene etc.), li se spune „**mărgineni de dealuri**” – așezările lor ocupând nu văile riurilor, ci versanții, suprafețele mai netede de pe culmi.

c) Locuitorii de la Sibișel, Cucuiș, Romoșel sînt considerați și ei de „de margine”, dar mai mult „**de gură**” (adică „acolo unde riul scapă la **lumină de cîmp**”).

lată deci utilizarea termenului „margine” și diferențierea marginii în zone fizico și economico-geografice (fig. 4).

1.1.c. Cîteva toponimice confirmă aceste fapte. Pe valea Grădiștei sînt trei așezări lipite de munte, ce poartă numele **Mărgineni** (cătun al Orăștioarei de Sus, altul cătun al satului Bucium și al treilea cătun, al satului Costești).

La Sibișel se cunoaște o vale numită **Valea Marginii** și o vale seacă, **Fărăul Marginii**. **Dosul Marginii** și **Fața Marginii**, sînt două topice de la Romoșel care indică părțile unui complex de relief.

1.1.d. Pe hărți vechi, în lungul acestei zone, precizate cu termenul popular **margine** se notează **Land vor dem Walt** (sau Wald), ceea ce indică preluarea de cartografiai a celor hărți a termenului respectiv (vezi bibliografia).

1.2. I. Conea (1965) nu precizează dacă termenul **margine** este utilizat și în estul și nord-estul munților Poiana Ruscăi, adică pe bordura acestora spre valea Streiului și Mureșului, cunoscute ca locuite de „țărani”, deci „țară” în sensul fizico-geografic de depresiune și economico-geografic de producătoare de grîne („bucate”).

1.2.a. Cîteva informații vin să argumenteze că în concepția geografică-populară există conștient această zonă de tranziție și în această parte.

„Noi nu sîntem nici pădureni, dar nici țărani de pe Cerna largă” (Răcăștia); „noi sîntem înainte de pădureni” (Josonii Nandrului), „sîntem între păduri, dar nu sîntem de tot pădureni, nici nu facem atîtea bucate ca la cristureni” (Popești).

Deși nu se pronunță ca „mărgineni” (probabil apelativul a rămas activ în Munții Orăștiei fiind alimentat aici de circulația intensă a ciobanilor pe munte), din explicații rezultă că în mod conștient localnicii se situează într-o zonă pe care o înțeleg (fizico și economico-geografic), ca o fișie de bordură, de tranziție între muntele împădurit locuit de pădureni și lunca Cernii și a Streiului – net deosebită ca aspect geografic și cu altă ocupație de bază.

1.2.b. Argumentul toponimic local este dat de cîteva denumiri de locuri: **Vîrful Marginii**, 410 m, din dealurile Hunedoarei, **Fruntea Marginii**, **Dosu Marginii** ca și **Malu Marginii** – o parte a dealului Margomal de 427 m – toate la Răcăștia. Aici am primit și altă explicație despre proveniența topicului Dealul Șederii (447 m): „îi așezat la **margine** și oamenii își trag sufletul după urcuș – apoi meri oblu pe potecă”. La Archia spre Păraul Ursului coboară un torent numit **Seaca Marginii**.

Aceste toponimice – din care Margine (dealul de 410 m), este toponimic major – vin să se paralelieze cu localitatea **Marginea** de pe bordura vestică a Munților Poiana Ruscăi, acolo unde aceștia, peste Bega, se îmbucă cu Podișul Lipovei și coboară în Golful Lugojuului.

1.2.c. Adăugînd acestea concluziilor lui **I. Conea** (1965), pentru bordura Tărilor Hotegului se constată existența unei **marginii** ca fișie teritorială de contact sau tranziție între două forme de relief pe care se practică alte activități economice de bază – și pe latura estică și (probabil) vestică a Munților Poiana Ruscăi.

Apelativul este pierdut din uzul curent – nu vii ca în munții Orăștiei – dar înțelegerea locală a unei zone de tranziție se constată din explicațiile localnicilor și se păstrează în câteva toponimice dintre care unul major.

În zona defileului Mureșului – între Deva și Zam – nu s-a putut desprinde deocamdată – din explicații și topice ca localnici de pe bordura nordică a Munților Poiana Ruscăi ar considera această zonă ca margine. Din explicațiile confuze pare a se desprinde cu totul altă concepție de poziție fizico-geografică. Ne mulțumim deocamdată să semnalăm (cercetarea amănunțită va dovedi sau va infirma această părere), că se pare că deși locuitorii menționează poziția „de margine de Mureș” (și mai puțin de munte), ei se consideră aflați într-un **interior** („înăuntrul”) și anume, în zona de dealuri sau munte ce se continuă din sud (Poiana Ruscăi) peste Mureș spre nord (Munții Zarand și Metaliferi). Deci, pare că discontinuitatea relativă provocată de culoarul Mureșului – deși este simțită (marginea Mureșului), ea este minoră, concepția populară considerînd poziția așezării lor ca interior de zonă orografică continuă. Rămîne să se dovedească sau să se infirme.

De asemenea, locuitorii din sudul Metaliferilor nu precizează poziția „marginii”. Explicația singulară de la Nojag „noi nu sîntem cu casele nici la munte, nici la șes”, nu poate fi luată încă în considerare nici prin conținutul ei precum nici datorită faptului că nu este împărtășită și de alți locuitori – explicațiile fiind împărțite între „sîntem în munte”, „sîntem pe vale”, „sîntem în dealuri”.

Situația este insuficient studiată și se cere aprofundată pentru că în nord, la marginea sud-estică a depresiunii Brad, în bazinul de la Stănița, există o așezare menționată pe hărți sub numele **Marginea** (fig. 4).

2. Măgura – fapt toponimic și termen geografic răspîndit este totodată un fapt fizico-geografic evident și foarte frecvent în zona înconjurătoare Devei.

Măgura este un vechi cuvînt autohton traco-dac (I. Russu) (1967) și este definit în Dicționarul limbii române moderne (1958) – care-l compară cu albanezul *magullë* – ca „Deal mare (singuratic)” și prin extindere „munte”.

2.1. Explicațiile date sînt multe și variate, dar toate duc la constatarea că pentru localnici **măgura** este o formă de relief pozitivă (o ridicătură peste o zonă de șes, în regiune deluroasă, sau în munte – de multe ori peste șestine, care sînt suprafețe relativ netede sau cu înălțimi apropiate ca altitudine și cu pante mici), destul de semeată ca să se individualizeze din rîndul celorlalte din jur, care iese în evidență din suprafața înconjurătoare și care se deosebește de alte dealuri (sau tipuri populare de deal) prin forma sa întotdeauna rotunjită.

Pentru ilustrare, iată cîteva explicații :

„Măgura e înalt și-i mai deosebit ca ceilalți, mai fălos, nu mai înalt ca alții, dar parcă-i mai ușor de văzut” (Vinerea) ; „deal cu coaste domoale, cu rotund în vîrf” (Geoagiu) ; „deal înalt și mai mîndru, în vîrf ca o clae” (Boiu) ; „deal mai la o parte ca alții și cu căciulă în vîrf” (Sibișel).

„Dealuri mai rotunde de se văd bine din jur” (Cozia); „măgurile se ridică cu rotund peste altele” (Vălișoara); „tăte dealurile ori munții cum is căciulile (Marginea); „dealuri mai sus ca șesul și rotunde” (Șoimuș, Brănișca), „cum is clăile ori căciulile” (Ormindea).

2.2. Urmărind pe teren formele de relief ce poartă numele de **Măgura** și cele ce au fost indicate ca **măguri** (deși poartă alt nume), se constată că măgurile numesc forme de relief variate și anume: **munți** sau **munciei** (ca altitudine) ca de pildă în Munții Cugirului și Orăștiei (**Măgura** din bazinul Orăștiei, **Măgura**, 1375 m în bazinul Cugirului, **Dealul Măgura**, 1352 m, **Măgurea** (și satul **Măgureni** de lângă ea) sau în Munții Metaliferi (**Măgura** 915 m, **Măgura** 920 m sau resturile vulcano-erosive **Cetraș** – 1084 m, **Nigiu** – 1004 m, **Buha** – 905 m, **Stogu** – 904 m, **Hartăul** – 1046 m și celelalte virfuri, rămășițe vulcanice din jurul Săcărimbului); **dealuri cu altitudine mare** (**Măgurele** 813 m, **Măgura Boelu** – 1714 m, **Măgura** – 529, **Măgura Madei** – 693 m, **Măgura Băiții** – 665 m, **măgurile Devei** – 500–600 m) sau cu **altitudine mai mică** (**Măgura** – 427 m, **Măgura** – 439 m, **măgurile Mureșului**, majoritatea de 400 m, altele de 300 m și chiar 200 m etc.). Singura trăsătură comună a tuturor măgurilor este forma.

Dealurile sau alte înălțimi de altă formă (alungite, țuguiate, piramidale, cu multe sau culmi), sint denumite cu alte apelative (cioacă, chiceră, grui etc.). Pentru unele toponimice cum este Muncelul Mic, din vestul Vălișoarei, înalt de 603 m., s-a declarat că deși este denumit muncel, el este totuși o măgură (privind forma nu înălțimea).

De asemenea, mai rezultă că pentru tipul de relief ce corespunde **măgurii**, localnicii nu fac rezerve de altitudine. Astfel, pentru înălțimi de 1000 m, care au formă rotunjită (sau căciuli, clăi), ei au acordat apelativul măgură ca și pentru înălțimi ce se ridică doar cu câțiva zeci de metri deasupra reliefului înconjurător (**Măgura Brănișca** – 200 m).

În lungul Mureșului, pe valea Vălișoarei și Ciinelului relieful denumit măgură, de multe ori, se ridică izolat dintr-o suprafață relativ „șeasă”.

2.3. Urmărind alcătuirea geologică a formei de relief denumită local măgură se constată că în terminologia populară petrografia nu interesează în folosirea toponimicului sau apelativului măgură (ca termen major).

Măgurile (care au acest tipic în nume sau care au fost indicate ca măguri), se află pe **andezite** sau alte roci eruptive (**Măgura Uroiului**, măgurile Devei, **Cetraș**, **Duba**, **Măgura Băii** etc., în jurul Băiței, unele din măgurile Săcărimbului), pe **calcare** (**Măgura Băiței**, **Măgura Feredeului**, **Măgura Săliștei**, **Măgulicea**, **Măgurea** și alte măguri ale depresiunii Băiței), pe **stratele de Deva** (**Măgura Sirbului** – 415 m, la Bretea Mureșeană etc.), sau pe **cristalin** (**Măgura** 1028 m și **Măgura Mică** – 675 m din Munții Poiana Ruscăi), **gresii de Fornădia** (măguri pe valea Vălișoarei), pe **roci sedimentare friabile** (nisipuri, marne, gresii calcareose în **Măgura Jeleidinți**, în **Măgura Mică** 202 m pe malul drept al Mureșului, în depozite aluvionare etc.).

Litologia apare în terminologia minoră, în denumirile de locuri: **Pietroasa**, **Arșița**, **Prundar**, **Ripa Grohotului**, **Coasta Bordurilor**, **Roșia**, **Fața Galbenă**, **Ripa Huluițurilor** etc.).

Fig. 1. — Măgurile Bretea — Brănișca.

Rezultă încă o dată că pentru a individualiza o mărură de alte tipuri de relief pozitiv, localnicii exclud nu numai altitudinea dar și litologia, păstrind permanent imaginea formei.

2.4. Urmărind înălțimea relativă a Măgurilor și reliefului recunoscut ca mărură (deși poartă alt oronimic) se constată că ele se află la mică altitudine față de relieful înconjurător ; de la poale până la cota cea mai ridicată sînt 100–200 m, uneori trei sute de metri peste suprafața morfologică înconjurătoare (fig. 1,2).

Fig. 2. — Măgurile Cărmăzinești.

2.4.a. Ele apar ca martori mai înalți, păstrați deasupra suprafeței obișnuite topografice actuale, fie că au fost mai rezistente eroziunii prin litologie, fie că

așezarea lor mai în interiorul interfluvialului sau față de diferitele nivele de bază proximă ce s-au succedat, le-a adus o evoluție relativ mai înăptă.

Exceptând măgurile vulcanice înalte de pe linia Cetraș–Săcărimb (unde sint rare sau lipsesc oronimicele, ele fiind indicate, de localnici prin apelativul măgură) – care și ele se ridică doar cu 200 m peste nivelul obișnuit de 800 m – se observă că măgurile se află : cu 200–300 m peste nivelul de 600 m în regiunea Măgurea – Malu ; între 150–205 m peste un nivel de 400 m, în regiunea Băița (unele în interior doar cu cîțiva zeci de metri) și în zona Cărmăzinești-Zam; între 100–200 m deasupra luncii Mureșului (între Măgura Uroiului și Brănișca) și 150–350 m în jurul Zamului ; în sudul Mureșului cota maximă a măgurilor se ridică cu 400 m (Măgura Jeledinți), – 460 m (măgurele Deveii), 520 m (Măgura Chergheș – 728 m), deasupra nivelului luncii Mureșului.

2.4.b. Faptul că măgurile se ridică cu puțin deasupra nivelului înconjurător este sesizat și de localnici atunci cînd ei denumesc relieful cu un oronimic oarecare, iar virfului îi spun Virful Măgura (**Virful Măgura** – 999 m, deasupra unui relief de „șestină” de 850 m și unde doar acesta se ridică mai evident deasupra suprafeței topografice, **Virful Măgurii**, de 465 m, ce se ridică peste suprafața de 400 m a dealului Glodghilești, **Virful Măgureii** – 539 m deasupra suprafeței topografice a Viscăii ce se menține în jur de 400–450 m).

2.4.c. În alte cazuri măgura, cu formele ei precizate în terminologia populară – corespunde ca înălțime cu altitudinea dominantă a unei suprafețe ce poate fi urmărită, larg, prin altitudinea apropiată a virfurilor sau culmilor, prin altitudinea nivelelor și înșeuărilor. Pe ea se află însă accidente, martori, care primesc alte denumiri prin faptul că apar ca virfuri peste măgura respectivă.

În **Măgura Taurului**, virful de 404 m este numit **Dimbu**, **La Agrișu** 416 m este virful **Măgurii Bejan**, **Măgura Feții** (Zam) de 500 m are ca virf **Deluțu** – 525 m, **Măgura Caraci**, între 600–700 m, are ca virf, virful **Caraciu** 799 m (în literatura de specialitate nu apare decît Caraciu).

2.4.d. Că măgura este martor de eroziune, rămășiță rotunjită și relativ izolată din diferite suprafețe sau nivele de eroziune ne este argumentată și de însoțirea ei – aproape peste tot – cu apelativul și oronimicul **Cornet**, care indică tocmai martori de eroziune, mai svelt și conici (fig. 4).

Măgura Visca are virful **Măgurii** și dealul **Cornetului** – 386 m. Pe **Măgura** din sudul Cărmăzinești – 420 m, se află și **Fordelul Cornețel** de 486 m, măgura (apelativ nu toponimic) din sudul **Furcșoarei** are un virf **Cornetu** – 426 m – la aceeași altitudine cu virful **Măgurița Hembei** (426 m) ; **Măgura** dintre Vărmaga și Banpotoc, are un virf de 640 m, numit **Cornetu**, care se ridică destul de svelt peste o suprafață cu 70–80 m mai joasă, **Măgura** din nordul localității Boiu, de 715 m – are de asemenea, un virf **Cornetu** (664 m).

În depresiunea Băița – unde sint numeroase măguri, atît toponimic cît și numai apelativ – delimitarea nu se face precis între măgură și cornet. De pildă, pentru unii localnici **Bulzul** este măgură pentru alții cornet. Același fapt pentru **Stogu**, **Tiasca**, **Vf. Lelii** etc. Același fenomen în jurul localităților Mada și Balșa unde se ridică (și sint denumite) măguri, mai greoaie și rotunjite și cornete (atît apelativ cît și oronimic) mai svelte și conice. Aici măgurile par a fi denumite

înălțimile ce înconjoară bazinul și sint așezate pe interfluvii, iar cornete, martorii de pe versanți, în interiorul bazinetelor respective.

2.4.e. Urmărind, între Crișul Alb și Mureș, oronimicul Măgura (nu și alte înălțimi, cu alte oronimice, dar recunoscute de localnici ca măguri), se constată că măgurile au următoarele altitudini absolute :

900–1000 m ; **Măgurea** în Dealurile Malului, **Măgura** (999 m) din Fericea ;

700–800 : **Măgura Caraciului** (799 m), **Măgura** de la Curechiu (711 m), **Măgura Leurdiș** (Valea Iepii) 722 m, **Măgura Boiu** – 715 m.

600–650 m : **Măgura Mare**, 640 m, **Măgura Gliganu**, 642 m, **Măgura Muncelului**, 603 m, **măgurile Băitii** (între 665 m în **Măgura Mare** și 606 m în **Măgura Tiașca**), **Măgura Nojagului**, 620 m, **Măgura Toplei**, 660 m, **Măgura Cornetului**, 640 m, **Măgura Godinești**, 607 m ;

500–550 m : **Măgura Lelii** – 525 m, **Măgura Fetești** – 502 m, **Măgura Glodghilești** – 541 m, **Măguricea** – 539 m ;

400–425 m : **Măgura Zam** – 412 m, **Măgura Burjuc** – 403 m, **Măgura Fleșii** – 402 m ; **măgurile Furcșoarei** – 409 m, **Măgura Brăducel** – 406 m, **Măgura Boia** – 441 m, **Măgura Sirbului** – 407 m, **Măgura Taurului** – 404 m, **Măgura Hembea** – 426 m, **Măgura Bejan** – 416 m, **Măgura Osea** – 405 m, **Măgura Teiușului** – 411 m, **Măgura Uroiului** – 391 m, **Măgura Siliman** – 392 m ;

300–350 m : **Măgura Dumbrăvii** – 346 m, **Măgura Ulieș** – 312 m, **Măgura Bejan** – 355 m, **Măgura Mosca** – 302 m, **Măgura Cărpiniș** – 355 m, **Măgura Sermon** – 293 m.

200–210 m : **Măgura Brănișca** – 209 m, **Măgura Bretei** – 205 m.

Se observă mai multe trepte de măguri așezate scăzând altimetric de la nord spre sud.

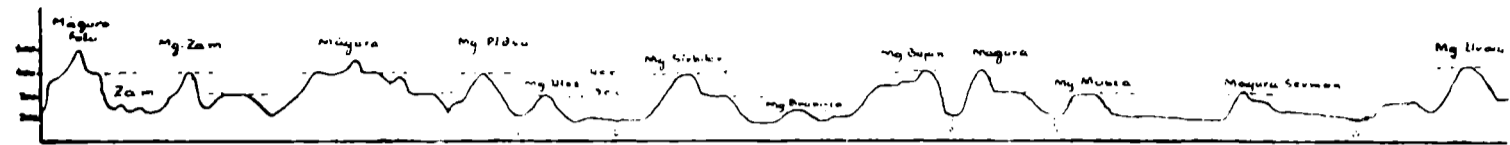
1. Măgurile înalte peste 700 pînă la 1000 m sint, fie resturi vulcanice (dacă adăugăm și înălțimile vulcanice ale Caraciului, Cetrașului și Săcărîmbului, considerate multe dintre ele de localnici ca măguri), fie martori de eroziune, ce se află în jurul unei suprafețe de 800 m. Ele prezintă în acest caz trei aspecte . altitudini ce se află deasupra acestei suprafețe (multe măguri vulcanice) ; altitudini martori ai suprafeței de 800 m, rămășițe ale acesteia, dar păstrînd altitudinea ei probabilă și măguri sub 800 m – mai aproape de 700 m – ca martori mai înalți petrografici păstrați la altitudine mai mare între suprafețele de 800 m și de 600 m.

2. Măgurile de 600–650 m se află răspindite de la Zam pînă sub poalele Cetrașului și Săcărîmbului, fiind cele mai numeroase.

Ele au aspectul unor resturi dintr-o suprafață de 600–650 m – mai ales dacă se adăugă și alte altitudini similare ale dealurilor de pe interfluvii sau „sestine”, cu suprafața topografică în pantă mică și cu altitudini în jur de 600 m.

Ca altitudine se aseamănă cu suprafața de 800–600 m – miocenă – coborîtă în nordul Mureșului pînă la 600 m (**Em. de Martonne** – 1922).

3. În Bazinul Băitei ele se ridică deasupra unei alte suprafețe cu altitudinea în jur de 400 m (**V. Truș** – 1958, **V. Mihăilescu** – 1963), suprafață care se extinde pînă deasupra Mureșului și ar reprezenta suprafața considerată de **Em. de Martonne** (1922) ca platforma Deva. Ea coboară aproape de Mureș la 350 m

V. Ianovici și colaborarii (1969), urmărind depozitele tortoniene ce apar la zi sub lăvele andezitice la 400 m, la Ormînda și Musariu, la 350 m, la Valea Morii și constatînd că suprafața de 400 m din bazinul Băița este sculptată în tortonian, considerată că acest nivel nu este mai nou ci tot nivelul Abrudului, aflat mai la nord la 600 m.

Măgurile de 400–425 m, ca și cele de 350 m, ar fi în acest caz resturile acestei suprafețe.

Situația se complică pentru că pe interfluviile din sud și în bazinele mai nordice apare o suprafață complexă între 350–450–500 m, formată din suprafețe mai tinere de piemonturi de acumulare glacisuri și suprafețe de piemont de eroziune în bazinele.

În acest caz, măgurile între 350–450 m ar putea fi atît ale suprafeței mai vechi pretortoniene (**V. Ianovici** – 1969), cit și resturi ale unei suprafețe complexe, mai tinere și cu aspect piemontan.

4. Măgurile mai joase, 300 și 200 m, aflate în lungul Mureșului sînt fluviile fiind resturi de terase îmbucătățite, popine etc. (fig. 3).

2.5. Urmărindu-se gruparea măgurilor (atît oronimice cit și apelative), se constată :

1. Gruparea **măgurilor Malului**, între Măgurea și Caraciu, cu înălțimi între 900 și 800 m ;

2. Gruparea **măgurilor Băiței**, cu altitudini între 400 și 700 m, cele mai frecvente între 600–665 m, dar care – ghidîndu-ne după apelative – se extind și asupra înălțimilor vulcanice de 800–1 000 m ;

3. Gruparea **Hondol – Săcărîmb – Boiu**, unde găsim o regiune de măguri asemănătoare Băiței – cu altitudini frecvente peste 600 m (după apelative, și peste 900–1000 m) ;

4. Gruparea **măgurilor centrale** – între Zam – Cărmăzinești – Toplița –, cu altitudini între 500–625 m, reprezentante ale unei suprafețe de 600 m ;

5. Gruparea **măgurilor Mureșului** care însoțesc Mureșul în zona studiată. Înălțimile cele mai frecvente sînt ale măgurilor de 400 m, urmînd spre vest măguri de 300 m, iar în partea centrală de 200 m.

6. În sudul Mureșului, o grupare evidentă este a **măgurilor vulcanice ale Devei** (un singur oronimic, restul apelative), cu altitudini de peste 600 m (fig. 4).

3. Studiul **marginii și măguri**, permit cîteva constatări de ordin general.

3.1. Marginea este înțeleasă și denumită conștient în nordul și nord-estul Munților Orăștiei, este simțită de locuitorii estului Munților Poiana Ruscăi.

Ea atestă păstrarea vechiului termen latin în toponimia noastră.

Reprezentînd geografic o zonă de tranziție fizico-geografică și economic-geografică, poate oferi geografului ideea unui studiu științific al acestor fișii teritoriale de tranziție (ele existînd în concepția geografică a localnicilor și în realitatea de pe teren).

3.2. Măgura – vechi termen autohton – surprinde prin frecvența oronimicelor într-un spațiu restrîns și prin păstrarea conștientă a apelativului pentru un anumit tip de formă de relief pozitivă cu aspect foarte caracteristic.

În afară de faptul că este un document toponimic al unei trăiri continue a poporului nostru în această regiune, dovedește o înțelegere geografică a na-

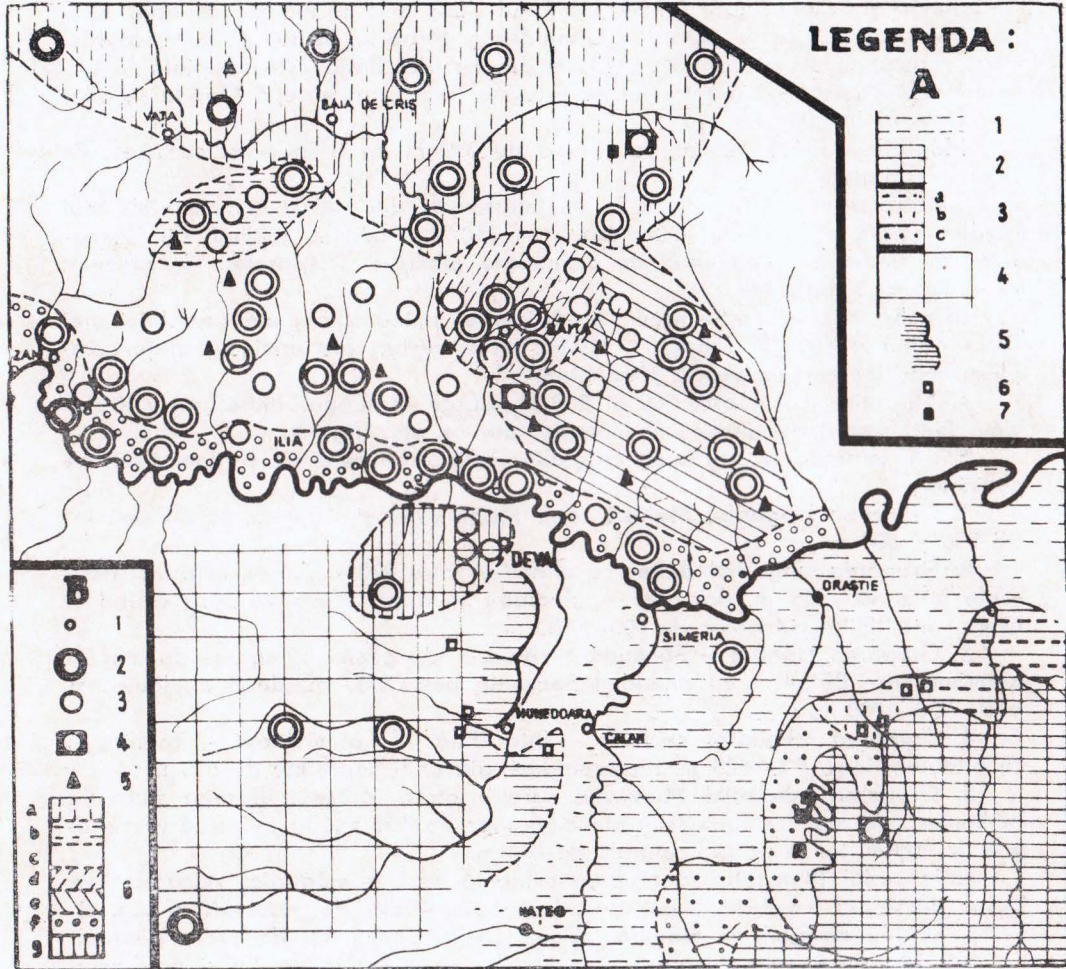

Fig. 4. – Marginea și măgura în împrejurimile Devai.

A Marginea : 1 „Țară”; 2. Munții Șurianu; 3. Marginea în nordul Munților Șurianu: a) „Marginea de deal”; b) „marginea de gură”; c) „marginea de riuri”; 4 Munții Poiana Ruscăi; 5 „Marginea în estul Munților Poiana Ruscăi”; 6. Oronimice margine; 7. Alte toponimice Margine.

B. Măgura. 1. Localități; 2. Toponimice măgură; 3. Apelative măgură; 4. Oronimice; 5. Cornet; 6. Grupări de măguri: a) măgurile Crișului; b) măgurile Malului; c) măgurile centrale; d) măgurile Băiței; e) măgurile: Hondol – Săcărimb – Boiu; f) măgurile Mureșului; g) măgurile Devai.

turii locale. Geografic, ea este un termen pur fizic, fără implicații economice, cum ar fi de pildă „margine”, „țară”, „munte” etc.

Răspîndirea, gruparea, frecvența unor anumite altitudini, raportul de altitudine față de suprafețele înconjurătoare – rezultate din compararea toponimicelor și apelativelor cu terenul – permit unele sugestii de studiu morfologic.

Ele nu dau rezolvarea problemelor morfologice nici de evoluție a reliefului, nici de studiu morfologic actual sau de perspectivă, dar pot da sugestii, eventuale direcții de orientare, pot chema interesul spre folosirea terminologiei populare – rezultat al unei concepții geografice populare – în eventuala descifrare a reliefului.

În cazul nostru – nu am urmărit rezolvarea problemelor – se desprind ca fapte :

a) frecvența mare a măgurilor, atît ca apelative și oronimice cît și realități pe teren, ele insinuîndu-se într-un relief de văi largi în partea superioară cu suprafețe întinse, aproape la același nivel pe interfluvii, cu suprafețe piemontane și de glacis, într-un relief vulcanic (în estul și nordul zonei studiate), în cît aspectul acestor continuități relative este deranjat de aceste măguri, ceea ce face să ajungi la un pas de a-l generaliza ca un **relief cu măguri**, dacă nu **relief de măguri** ;

b) chiar dacă nu sînt firul conducător în descifrarea suprafețelor rezultate din diferitele stadii de evoluție, pot da relații, pot indica eventuale direcții pentru că – alături de cornet – ele sînt martori de eroziune unii mai clari, alții mai șterși, dar destul de evidenți din suprafața pe care o domină. Privite chiar pe hartă, măgurile se detașează din relieful înconjurător, fapt care poate sprijini eventuala direcție de cercetare pe teren.

3.3. Studiul terminologiei geografice locale – efectuat în comparație cu relieful – permite să se emită părerea că așa cum există astronomie populară, meteorologie populară, farmacie populară, medicina populară, botanica populară, etc., există o reală geografie populară – creată anonim din contactul vechi și strîns, cu natura, în care își desfășoară localnicii de veacuri, activitatea. De asemenea, el poate conduce pe geograf la evidențierea unor aspecte fizico sau economico-geografice cu posibilități de cercetare științifică și de foarte multe ori și cu aspecte de geografie aplicată.

NOTE

- 1965 – Conea Ion, **Margine și mărgineni**, Bul. conie SSNG, vol. III.
1922 – Martonne Em. de, **Excursie geogr. a univ. Cluj**, Lucr. Inst. Geogr. Univ. Cluj 1424.
1898 – Densușianu Or., **Urme vechi de limbă în toponimia românească**, An. sem. de șt. limbii și lit. rom. București.
1933 – Drăgan Nic., **Românii în veacurile IX și XIV**, pe baza toponimiei și onomasticii București.
1969 – V. Ianovici și colab., **Evoluția geologică a Munților Metaliferi**, Ed. Acad. R.S.R., București.
1963 – Jordan Iorgu, **Toponimie românească**, Acad. R.P.R.
1963 – Mihăilescu Vintilă, **Carpații Sud-Estici**, Ed. Șt., 1963.
1967 – Russu I., **Limba traco-dacilor**, Ed. Șt. București.
1958 – Trușă Valer, **Depresiunea Băița**, An. Univ. București, nr. 17.
1960 – Trușă Valer, **Măgura Uroiului și Țeava Alistrei**, An. Univ., București, nr. 23.

Transilvania. Hanc vltra vel Transilvaniam, quae Pano-Dacia, et Dacia Ripesis, vulgo-Siebenburge dicitur, editit Vienne, A. 1566, Nobilis Atque Doctis Ioes Sabueus.

Transylvania, per Gevardum Mercatorem.

Danubii Fluminis, (Mic ab urbe Belgrado, per Mare.....) Pars infima in qua Transilvania, Walachia, Moldavia etc., a Ich. Bapt. Homanno S.C.M. Geogr. Norinbergae.

Exactissima Tabula, quataam Dambii Fluvii... quam Regiones adjacentes ut Hungaria etc., per Nicolaum Visscher Aust. Bct.

Zona oraşului Deva cuprinde un sector din culoarul Mureşului, format pe o arie de scufundare, de-a lungul unui sistem de falii, care, în Cretacic, făcea legătura între Bazinul Transilvaniei şi Bazinul Panonic.

Relieful format în urma exondării de la începutul Eocenului şi complicat de scufundările neuniforme ale compartimentelor dintre falii este invadat de apele miocene care, în Tortonian, au depăşit limitele depozitelor sedimentare mai vechi, extinzându-se şi peste formaţiunile metamorfice. Retragera apelor are loc treptat, pînă la sfîrşitul Sarmatianului cînd întreaga regiune este exondată şi supusă eroziunii (2, 3). Fazele mai vechi şi mai noi de modelare se recunosc într-o succesiune de trepte morfologice exprimate prin suprafeţe de eroziune, nivele de terase şi pante de racord. Ele ne dau indicaţii asupra unei evoluţii în etape polifazice a reliefului, cu numeroase remanieri ale reţelei hidrografice (5).

Elementele morfologice majore cu implicaţii în distribuţia apelor subterane sînt constituite din valea riului Mureş şi de înălţimile limitrofe care o domină.

Valea Mureşului are o luncă ale cărei lăţimi variază de la mai puţin 1 km (Şoimuş), pînă la 5 km (Deva). În cadrul ei, riul prezintă meandre şi despletiri ca efect al eroziunii laterale şi acumulărilor din albia minoră. Terasele dezvoltate fragmentar pe ambele părţi ale văii sînt aluviate şi au altitudini relative de 5 m, 8–10 m, 18–22 m, 30 m, 45–50 m, 80–90 m. Pe cînd primele patru terase apar ca trepte evidente în relieful văii, terasele mai înalte, dezvoltate între Strei şi Deva, au caracter de interfluviu. Tot în cadrul văii Mureşului ca şi în văile mari, afluenţe (Strei, Cerna, Certej, Caian), apar o serie de agestre şi glacisuri proluvio-colviale care parazitează atît suprafaţa luncii cit şi podurile teraselor. Pe lîngă modificări locale în morfologia de amănunt, aceste forme de relief influenţează mersul izobatelor şi circulaţia apelor subterane.

Înălţimile de la sudul Mureşului aparţin Munţilor Poiana Ruscăi, pe cînd cele de la nord se includ în Munţii Metaliferi. Pe interfluvii la diferite altitudini apar nivele de eroziune care sînt dominate la vestul şi sud-vestul oraşului Deva de matori vulcano-erozivi. Se întîlnesc şi forme structurale (cueste, suprafeţe structurale şi cvasistructurale), bine conturate în sedimentarul cretacic (fig. 1). Pe lîngă aceste forme este necesar să amintim şi glacisul de travertin de la Bampotoc, format prin depunerea carbonatului de calciu din apa unor izvoare termale bicarbonatate (acum dispărute).

Primele cercetări hidrogeologice au fost făcute la începutul deceniului 5 de ing. Zbegan, care a proiectat alimentarea cu apă a oraşului Deva din stratul freatic al luncii Mureşului, prin puţuri forate lîngă dealul Paiului. După anul

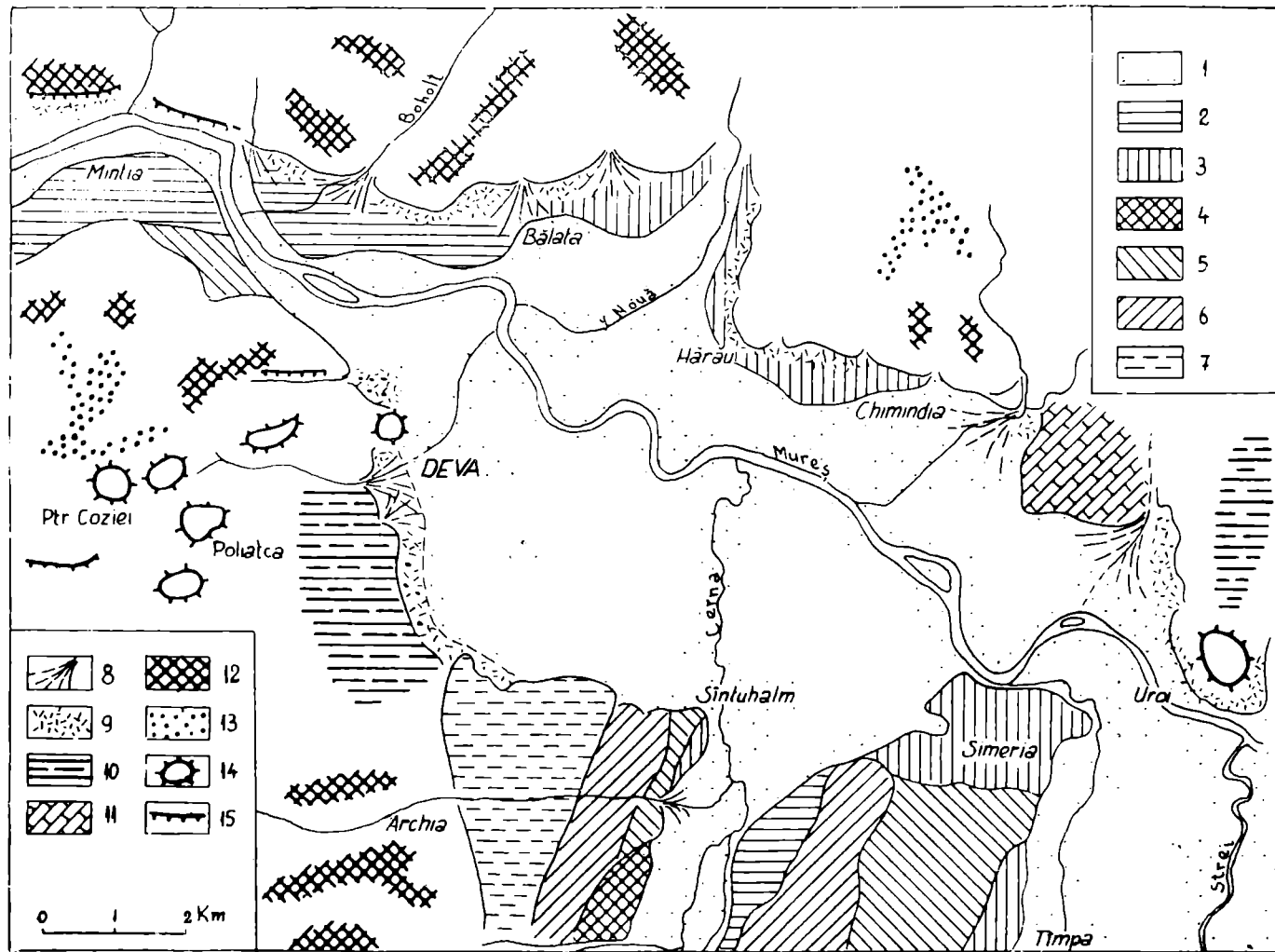

Fig. 1. — Schița geomorfologică a împrejurimilor orașului Deva:

1 — luncă, 2 — T-I (5 m), 3 — T-II (8–10 m), 4 — T-III (20 m),
5 — T-IV (30 m), 6 — T-V (45–50 m), 7 — T-VI (80–90 m), 8 —

agestre, 9 — glaciș proluvio-coluvial, 10 — glaciș de eroziune,
11 — glaciș pe travertin, 12–13 — nivele de eroziune și litologie,
14 — mărișori vulcano-erozivi, 15 — cueste.

1950, pentru alimentarea cu apă a unor întreprinderi ca și a unor localități din apropiere s-au făcut numeroase foraje și pompări experimentale, cu precădere în luncile Mureșului, Streiului și Cernei, de către D.S.A.P.C. Deva, I.P.L. și I.S.C.H. București.

Pe baza cartărilor efectuate în împrejurimile orașului Deva, am ajuns la concluzia că condițiile de zăcămint ale apelor subterane sînt influențate de relieful și determinate de vechimea, litologia și tectonica rocilor purtătoare de apă. Ca urmare a fost separată o unitate cu ape subterane cantonate în formațiuni precuaternare și o unitate cu ape subterane în depozite cuaternare.

Hidrogeologia formațiunilor precuaternare

Formațiunile precuaternare apar la zi de ambele părți ale văii Mureșului și sînt reprezentate prin roci metamorfice care suportă o succesiune de sedimente cretacice și miocene. La Deva și Uroi rocile metamorfice și sedimentare sînt străbătute de corpuri andezitice.

Tinînd seama de diviziunile stratigrafice și litologice stabilite în lucrările geologice precedente (2, 3, 4) și bazați pe caracteristicile hidrogeologice – determinate de geneză, facies, tectonică – am separat formațiunile precuaternare în complexe acvifere (fig. 2). În lipsa unor foraje de mare adîncime care să intercepteze toată suita de sedimente, ne rezumăm numai la cîteva aprecieri cu titlu de prognoză.

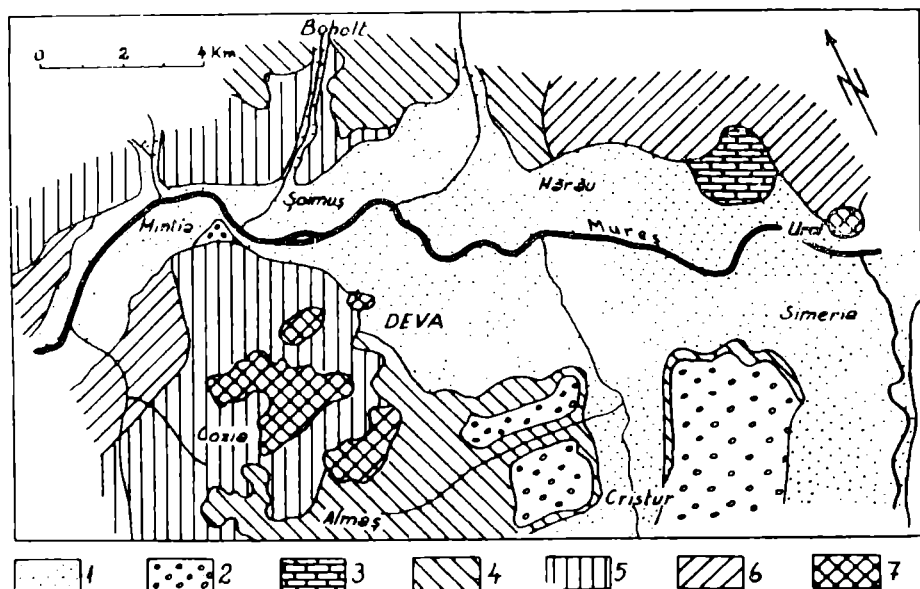

Fig. 2. — Schița principalelor formațiuni purtătoare de apă din zona orașului Deva : 1 — aluviuni de lunci și terase inferioare, 2 — aluviuni de terase medii și superioare, 3 — travertin, 4 — gresii, conglomerate și nisipuri miocene, 5 — strate de Deva, 6 — șisturi cristaline fisurate, 7 — andezitele și aureole de contact.

Complexul acvifer din roci metamorfice apare în partea de vest și nord-est a regiunii cercetate. În alcătuirea lui intră filite, sisturi sericito-cloritoase și calcare cristaline. În aceste roci s-au întâlnit ape subterane pe fisuri și microfalii intersectate de galeriile de explorare de la Vețel. În momentul deschiderii, debitele acestor goluri au fost importante (1-2 l/s), dar au scăzut rapid până la epuizarea completă. Ulterior ele au manifestat reveniri slabe numai în urma ploilor și topirii zăpezilor. Există posibilitatea ca fisurile situate la cote inferioare taluzurilor să debiteze artesiane ape carbo-gazoase.

Complexul acvifer al Stratelor de Deva (Turonian – Coniacian), are caracter flisoid cu frecvente variații de facies din care cauză nu se pot repera orizonturi petrografice propriu-zise și, ca atare, nici orizonturi acvifere. El este alcătuit din conglomerate, marne vinete, gresii micacee și șistoase, gresii cu numuliți, radiolarite, cutate în câteva depresiuni sinclinale circulare (2). Acest fapt presupune existența apelor captive în conglomeratele bazale și gresii. Orizonturile deschise de eroziune sînt slabe drenate de câteva izvoare la Chergeș și Deva. În gresiile micacee din sud-vestul înălțimii Sarhedi (Deva), s-au găsit ape freatice la adîncimea de 10–20 m, acumulate deasupra unui strat marnos.

Complexul acvifer al depozitelor tortoniene este reprezentat printr-o succesiune de sedimente cu granulozități diferite care formează mai multe orizonturi de apă. Cel mai important cantonează în pietrișuri și nisipuri cimentate întâlnite în perimetrul Popești–Almașul Mare, transgresiv peste Cretacic. Deasupra acestui orizont se dispun marne cu intercalații de tufuri și gipsuri slab acvifere. La nord de Mureș, depozitele tortoniene au, în general, un caracter argilos din care cauză rezervele lor de apă sînt neînsemnate. La vestul orașului Deva (d. Mocear), puțurile domestice au interceptat ape freatice la adîncimi de 7–10 m în orizonturi tufacee, situate sub formațiuni argiloase de pantă. Spre est, Tortonianul se afundă sub depozite mai noi, ceea ce conferă orizonturilor acvifere un caracter ascensional.

Complexul litologic al depozitelor bugloviene este cel mai sărac în ape subterane, atît datorită extinderii reduse în suprafață cît, mai ales, alcătuirii sale predominant pelitice : marne, marno-argile vinete cenușii cu frecvente intercalații de nisipuri bentonitice sau nisipuri ruginii tufacee cu lentile de pietrișuri mărunte în care este probabilă acumularea unor mici rezerve hidrice.

Complexul acvifer al depozitelor sarmațiene este format, în bază, din conglomerate poligene cu ciment calcaros, cu frecvente treceri laterale la nisipuri și argile. Deasupra lor sînt gresii acoperite de obicei de argile și marne care izolează apele cantonate în aceste depozite de cele aflate în formațiunile cuaternare acoperitoare și în același timp limitează alimentarea prin infiltrații. Ca efect, deși orizonturile au caracter captiv, ele nu sînt totdeauna saturate cu apă. În cazul deschiderii lor de eroziune, se comportă asemănător apelor freatice.

Corpurile eruptive andezitice nu formează un complex acvifer propriu-zis. Punerea lor în loc a redresat pînă la verticală atît sisturile cristaline cît și sedimentarul, generînd zone înguste de brecifiere, colectoare de apă, iar la contactul cu marnele, fenomene de coacere. Prin lucrările miniere s-au întâlnit zone de fisuri acvifere.

Hidrogeologia formațiunilor cuaternare

Formațiunile cuaternare sînt alcătuite din depozite reziduale, travertine și – preponderent – aluviuni, care constituie tot atîtea complexe acvifere.

Complexul acvifer din depozite reziduale, pe lîngă faptul că nu constituie o sursă importantă de apă, nici nu poate fi delimitat cu destulă claritate. El se dezvoltă în scoarța de alterare care mulează, cu unele excepții, toate înălțimile de la nordul și sudul Mureșului. Aceste depozite se caracterizează prin prezența mineralelor argiloase în amestec cu mineralele primare (cuarț, feldspat) și fragmente de rocă. Mineralele argiloase rezultate din dezagregarea și alterarea rocilor formează, deseori, orizonturi iluviale capabile să rețină apele de infiltrație. Grosimea, în general redusă, și efilările frecvente nu oferă posibilitatea constituirii unor acumulări hidrice importante. Exploatate prin puțuri domestice ele satisfac, în prezent, cerințele de apă din mediul rural, ca de exemplu la Cozia, Almăș și Archia. Ivirile naturale de apă din scoarța de alterare sînt destul de sporadice și cu debite mai mici de 0,1 l/s.

Complexul acvifer din travertine se întîlnește la Banpotoc. Litologic este alcătuit din calcare, travertine și tufuri depuse în Pliocen-Cuaternar, din apa unor izvoare termale bicarbonate care s-au manifestat ca un fenomen postvulcanic. Încărcarea soluțiilor apoase fierbinți cu carbonat de calciu s-a realizat în timpul traversării prin fisurile calcarelor cristaline dezvoltate mai la nord și în care au generat fenomene carstice. Cu toate că au un caracter vacuolar și uneori chiar cavernos, aceste formațiuni nu conțin un strat tipic de apă, dar la partea inferioară prezintă o circulație activă pe fisuri și goluri (de dizolvare sau singenetice).

Complexul acvifer aluvial ocupă toată valea Mureșului precum și văile principalelor riuri afluate și este format din mai multe orizonturi și strate acvifere care au putut fi separate cartografic.

Cel mai extins strat acvifer se găsește în lunca Mureșului întinzîndu-se tentacular și în luncile riurilor tributare. Litologic, este alcătuit din pietrișuri, bolovanișuri și nisipuri dispuse în alternanțe sau în amestec eterogen, în care se găsesc lentile de nisipuri fine și prafuri nisipoase, argiloase. Patul acestui strat acvifer se găsește la adîncimi de 8–12 m și este format din marne, marne calcaroase, argile marnoase (Deva – Simeria), gresii cretacice (Mintia, Șoimuș) și chiar șisturi cristaline (Filimon Sîrbu). Suprafața lui prezintă o serie de neregularități, probabil de natură erozivă, fapt ce determină variații ale grosimii stratului de apă pe distanțe foarte mici. La partea superioară, sub pătura de sol, se găsesc, în mod obișnuit, argile prăfoase și prafuri nisipoase cu permeabilitate scăzută care conferă nivelului freatic un ușor caracter ascensional. În apropierea versanților, unde lunca este parazitată de deluvii, grosimea stratului acvifer poate ajunge pînă la 20 m.

Mai puțin extinse, sînt stratele acvifere din terase, alcătuite din prundișuri și nisipuri (uneori argiloase), groase de 4–15 m. Baza acestor aluviuni – formată din marne, gresii, roci metamorfice – se găsește, de obicei, la nivele mai ridicate decît suprafața luncii sau a teraselor inferioare, astfel că stratele de apă au o poziție suspendată. În fruntea teraselor se găsesc deluvii și coluvii prin care stratul de apă trece de la cote mai înalte spre cote mai coborîte. La Bircea

Mică, terasa este (practic), lipsită de ape freatice. În talpa puțurilor domestice care se sprijină pe un strat marnos, gros de 2–3 m, s-au practicat 2–4 găuri prin care apa din formațiunile miocene s-a ridicat ascensional, nivelul stabilindu-se la o adâncime de 4–7 m.

Dezvoltarea largă a depozitelor aluvionare ne-a dat posibilitatea trasării izofreatelor care dau indicații prețioase asupra extensiunii stratului de apă, adâncimii nivelului hidrostatic și a reliefului său, precum și a tipurilor de legături hidraulice. În acest sens, menționăm că stratul de apă prezintă o continuitate din aluviunile luncilor în aluviunile de terasă și chiar în formațiunile deluvio-coluviale ale versanților. Unele întreruperi sînt determinate de izvoare.

Adâncimea nivelului hidrostatic în lunci și chiar în terase (Sintandrei, Șoi-muș), nu depășește 5 m. Adâncimi mai mici de 2 m se întîlnesc la periferia nordică și estică a orașului Deva, Între Chei, Tulpaș și de-a lungul rîurilor (cu unele excepții). Adâncimi mai mari de 5 m și chiar de 10 m se întîlnesc în zonele de glacisuri proluvio-coluviale de la marginea externă a luncilor; cel mai tipic exemplu fiind glacisul care formează vatra orașului Deva (fig. 3).

În terasele inferioare adâncimea nivelului hidrostatic este de 5–10 m, dar poate depăși 15 m spre Țîtină, unde parazitările au grosimi importante (Bălata, Ș.E. Mintia, Hărău).

Aliura hidroizohipselor arată o suprafață curbată a nivelului freatic spre rîul Mureș, cu care are legături hidraulice de reciprocitate. În perimetrele conurilor de dejecție (Filimon Sirbu, Bălata, Banpotoc etc.), ca și în lungul afluenților canalizați (v. Certejului), nivelul hidrostatic se afundă sub talvegul cursurilor de apă, legăturile hidraulice avînd caracter inversat. La Micia, unde talpa stratului acvifer este la o cotă superioară Mureșului, nivelul hidrostatic avînd o poziție suspendată – legăturile hidraulice directe, lipsesc.

Alimentarea și drenarea formațiunilor acvifere.

Sursa generală de alimentare a formațiunilor purtătoare de apă sînt precipitațiile, a căror valoare medie multianuală variază de la 578 mm pe valea Mureșului la 650 mm pe înălțimile limitrofe. Eficacitatea lor variază după unghiul de înclinare a pantelor și coeficientul de permeabilitate a solurilor și rocilor. Lipsa instalațiilor necesare face dificilă o apreciere valorică.

În cazul depozitelor cuaternare infiltrarea apelor din precipitații se realizează pe toată suprafața de extindere a lor. În formațiunile mai vechi, infiltrațiile se produc atît pe suprafața cit și pe la capetele de strat, dar numai în orienturile formate din pietrișuri, nisipuri, gresii, conglomerate, sau pe interstițiile rocilor compacte (fig. 4 a, b).

Pe lîngă alimentarea din precipitații există și o alimentare generată de trecerile apelor subterane dintr-o formațiune în alta. Din eluviile suprafețelor de eroziune se produc infiltrații în rocile subiacente sau în deluviile de pantă; pietrișurile teraselor de 45–50 m și 80–90 m cedează apa în nisipurile și gresiile miocene; depozitele deluvio-coluviale de la baza versanților sînt alimentate din lentile și strate acvifere cu poziție altitudinală mai ridicată. În conurile de dejecție și lunci se produc infiltrații permanente sau temporare din rețeaua hidrografică, după tipul de legături hidraulice. Piriul Ursului care izvorăște din dealul Pleașa își pierde apa în calcarele cavernoase de la Banpotoc. Apa izvoarelor

din fruntea teraselor se pierde total ori parțial în aluviunile teraselor inferioare sau a luncilor. Așa, de exemplu, cele două izvoare din livada C.A.P. Sintandrei, se infiltrează în terasa de 5 m a riului Cerna; izvorul Scurtele se pierde (după 200 m), în terasa de 10 m a Mureșului; izvoarele de la Bălata, Chimindia, Ș.E. Săulești etc., generează suprafețe întinse cu vegetație de baltă și alimentează stratul acvifer din lunca Mureșului.

Drenarea naturală și cedarea apei subterane se realizează în mod diferit, după caracterele litologice. Rocile metamorfice sînt slab purtătoare de apă, din care motiv nici punctele de descărcare naturală nu au o frecvență mare. Mai caracteristice sînt izvoarele bicarbonatate de la Chimindia, Bretelin, Filimon Sirbu, care apar pe linii de falii. Ivirile de apă din formațiunile sedimentare cretacice și miocene sînt, de asemenea, rare. Acest fapt se explică prin caracterul – în bună măsură captiv al orizonturilor acvifere și prin extinderea mare a rocilor marnoase. Unele iviri de ape freatice sînt mascate de scoarța de alterare. Cele mai tipice izvoare apar la Deva, pe valea Cintirig și str. A. Vlaicu, din gresii cretacice și au caracter descendent, pe fețe de strat și fisuri. Debitele nu depășesc 0,1 l/s și sînt, în parte, captate, constituind aproape singurele surse de ape alimentare din perimetrele vecine lor. La Almașul Sec, un izvor slab din nisipuri tortoniene este captat într-un put, iar la Bircea Mare, izvorul Bisericii apare din nisipuri sarmațiene.

Travertinele de la Banpotoc debitează prin izvorul de la Balta Rece, 1,2 l/s, dar ele mai cedează apă și prin depozitele coluviale de la contactul cu lunca, generînd o zonă întinsă de mlaștină cu stufăriș (fig. 4 e).

Depozitele deluviale și coluviale, deși sînt acvifere, numai în rare cazuri se descarcă prin izvoare. În acest sens menționăm ivirile din grohotișuri andezitice de la cabana Căprioara (izvoarele Perian I și II), Lazuri ca și izvorul de sub Colț a cărui alimentare se face din pietrișuri miocene și deluvii andezitice (tabelul 1).

Terasele aluviale, atît prin morfologie cît și prin structură, sînt propice descărcării apelor subterane, prin puncte preferențiale situate în fruntea lor. Astfel, în aval de barajul de la Mintia, la contactul dintre aluviunile terasei de 5 m cu șisturile cristaline subiacente, apare izvorul Micia, ca efect al deschiderii stratului acvifer de eroziunea laterală a Mureșului (fig. 4 d). Tot la contactul cu rocile metamorfice, din aceeași terasă, dar la nivelul luncii, apare și izvorul de lîngă halta C.F.R. Filimon Sirbu, iar la Hărău, un izvor cu caracter semipermanent din terasa de 10 m.

În fruntea și la baza terasei care se dezvoltă de la Șoimuș la Bălata sînt cîteva iviri concentrate de apă cu debite cuprinse între 0,2 și 1,2 l/s. Unele izvoare notate pe harta austriacă (foaia Deva, 1 : 75 000), în prezent sînt acoperite cu deluvii prin care apa difuzează și ajunge în lunca Mureșului trebuînd să fie drenată prin santuri. O situație asemănătoare se întîlnește între Hărău și Chimindia; punctele de concentrare a ivirilor de apă nu debitează mai mult de 0,07–0,1 l/s, totuși lunca este mlaștinooasă, ceea ce denotă o scurgere lineară difuză prin deluviul din fruntea terasei. Din terasa de 10 m a Streiului, la Timpa (Simeria Triaj), apar izvoarele Cicoașe, iar din terasa Mureșului, la vest de Simeria, ivirile de apă dispuse la contactul cu marnele calcaroase miocene debi-

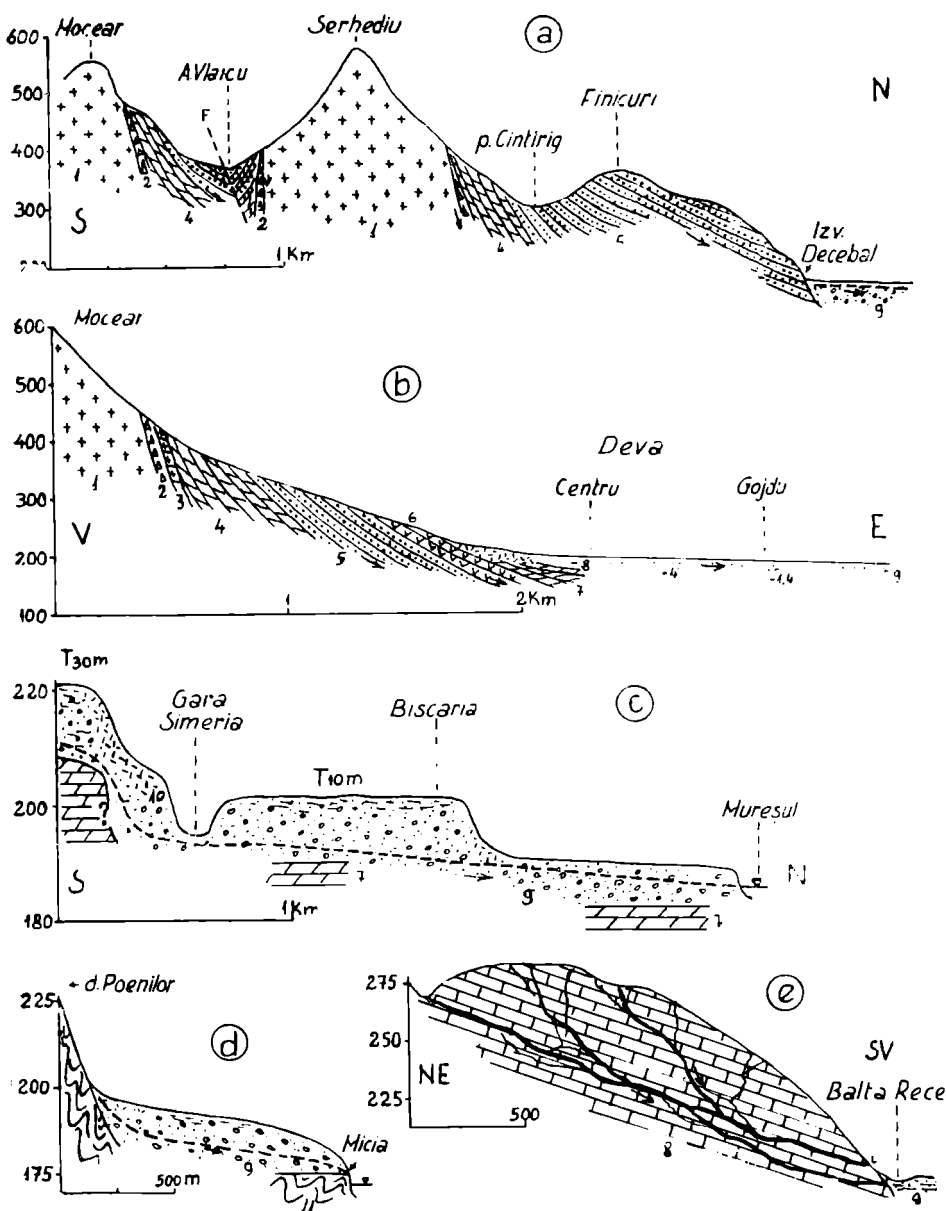

Fig. 4. — Profile hidrogeologice : 1 — andezite, 2 — brezii cu elemente metamorfice și sedimentare, 3 — marne coapte, 4 — marne și marnocalcare cretacee, 5 — gresii cretacee, 6 — tufuri andezitice miocene, 7 — marne miocene, 8 — travertine, 9 — aluviuni de luncă și terasă, 10 — deluvii, 11 — șisturi cristaline, linie întreruptă — nivel hidrostatic, săgeată — sensul de drenare a apei subterane, - 1,4 cifrele cu semnul minus — adâncimea nivelului hidrostatic.

T A B E L U L 1

**Caracteristicile unor iviri naturale de apă din împrejurimile
oraşului Deva (septembrie 1969)**

Nr.	Q l/s	t°C	pH	Roca de ivire a apei	Observații
2	0,05		7,7	Gresii cretacice	Captat bazin ; str. A. Vlaicu nr. 124
3	0,08	10,6	7,0	„ „	
5 *	0,09	11,0	—	„ „	idem, str. A. Vlaicu nr. 144
6	0,03	10,4	7,0	Deluviu andezitic	Izv. Perian I
8	0,05	12,0	7,5	„ „	Izv. Lazuri
19	0,32	11,8	6,6	Aluviuni de terasă	Halta C.F.R. Filimon Sirbu
32	0,08	11,0	7,5	Pietrişuri miocene	Izv. de sub Colț
36	0,25	12,0	7,3	Gresii cretacice G	Izv. Decebal
39	2,0	11,8	7,7	Pietrişuri aluvio- proluvaile	Potoşca, cot şosea
56	—	12,2	7,7	Pietrişuri de terasă	
57	0,5	13,0	7,5	„ „ „	C.A.P. Bălata
61	1,5	12,2	7,0	„ „ „	
65	0,42	11,5	7,0	„ „ „	Izv. Micia
118	0,1	14,0		Deluviu de pantă	Livada C.A.P. Sintandrei
125	0,05	12,0		Sarmaţian	Izv. Bisericii
138	2,5	12,0		Aluviuni	
145	1,6	—		„	Fintina Popii
164	0,22	13,4		Terasă	Izv. Cocoaşe I (captat)
165	0,09	15,0		„	Izv. Cocoaşe II
198	0,07	12,2		Aluviuni	
202	1,2	13,0		Travertin	Balta Rece

tează, în total, peste 6 l/s. Din fruntea unei terase mai înalte (30 m), apare izvorul Scurtele. Toate aceste exemple ne ilustrează că terasele din împrejurimile oraşului Deva, cu depozite groase de aluviuni, constituie strate acvifere de importanţă locală care pot fi exploatate prin captarea judicioasă a izvoarelor.

Cedarea artificială a stratelor acvifere se realizează prin exploatarea puţurilor domestice şi a celor forate. În primul caz extragerea apei se face în cantităţi mici, pentru acoperirea strictă a nevoilor gospodăreşti, încadrându-se de obicei între 40 şi 100 l/zi. Acest sistem de exploatare, practic, nu influenţează rezervele de apă subterană şi nu produce schimbări importante în alina nivelului hidrostatic.

În al doilea caz, exploatarea intensă a puţurilor forate pentru alimentarea cu apă a populaţiei şi a întreprinderilor produce efecte hidraulice importante în straturile freatice şi ca urmare schimbări locale ale configuraţiei nivelului hidrostatic. Aşa de exemplu, grupul de foraje de la vestul localităţii Mintia, amplasat în lunca Mureşului, a determinat scăderea nivelului hidrostatic cu aproximativ 1 m la o distanţă de 250 m. Un fapt asemănător s-a înregistrat prin extinderea captării de la Deva.

Pompările experimentale din puţurile forate pentru alimentări cu apă executate de I.P.L. şi D.S.A.P.C. în lunca şi pe terasele Mureşului demonstrează o variaţie destul de mare a capacităţii de debitare şi a permeabilităţii stratelor acvifere. Potrivit datelor furnizate de M. Bora şi I. Cernat la stadionul din Deva, debitul pompat a fost de 8 l/s pentru o denivelare de 1,5 m, iar în Gojdu 5 l/s pentru $s = 1,4$ m; în zona C.A.P. Mintia pompările epuizează apa din foraje, revenirea făcându-se greu. La est de Săuleşti din forajele amplasate în lunca pînă la distanţa de 50 m de Mureş, pentru denivelări de 0,67–0,98 m s-au obţinut debite de 11 l/s, pe cînd la est de Simeria (între Strei şi canalul Batiz), s-au obţinut debite de 3–7,5 l/s la denivelări de 0,4–2,3 m, ceea ce demonstrează o mare eterogenitate a granulozităţii stratului acvifer. O situaţie asemănătoare se întâlneşte şi în terasa Simeriei, din ale cărei aluviuni s-au extras 0,93–1,4 l/s pentru $s = 0,49$ –0,11 m (întreprinderea „Marmura”). Coeficienţii de filtraţie calculaţi pe baza pompărilor se încadrează între 68 şi 220 m/zi.

Temperatura apei subterane.

În timpul cartării hidrogeologice am efectuat şi măsurători de temperatură a apei din puturi şi izvoare. Valorile obţinute s-au corelat cu adîncimea nivelului hidrostatic (fig. 5). Cu toată împrăştierea inerentă a punctelor în axele de coordonate, se constată – pentru perioada de la începutul toamnei – o scădere a temperaturilor o dată cu creşterea adîncimii pentru intervalul 0–6 m. Între 6 şi 15 m, se constată o relativă stabilizare, apoi o uşoară tendinţă de creştere a valorilor. La sfîrşitul iernii, segmentul superior (0–6 m) al curbei de corelare va fi înclinat spre stînga, indicînd o creştere a temperaturilor în adîncime.

În lipsa unor măsurători sistematice, în puncte fixe, pe o perioadă mai lungă de timp, curba de corelare construită cu o multitudine de valori din perimetrul cercetat ne arată că oscilaţiile termice sezoniere ale apei subterane se transmit pînă la adîncimea de 6–8 m, mai jos propagîndu-se numai oscila-

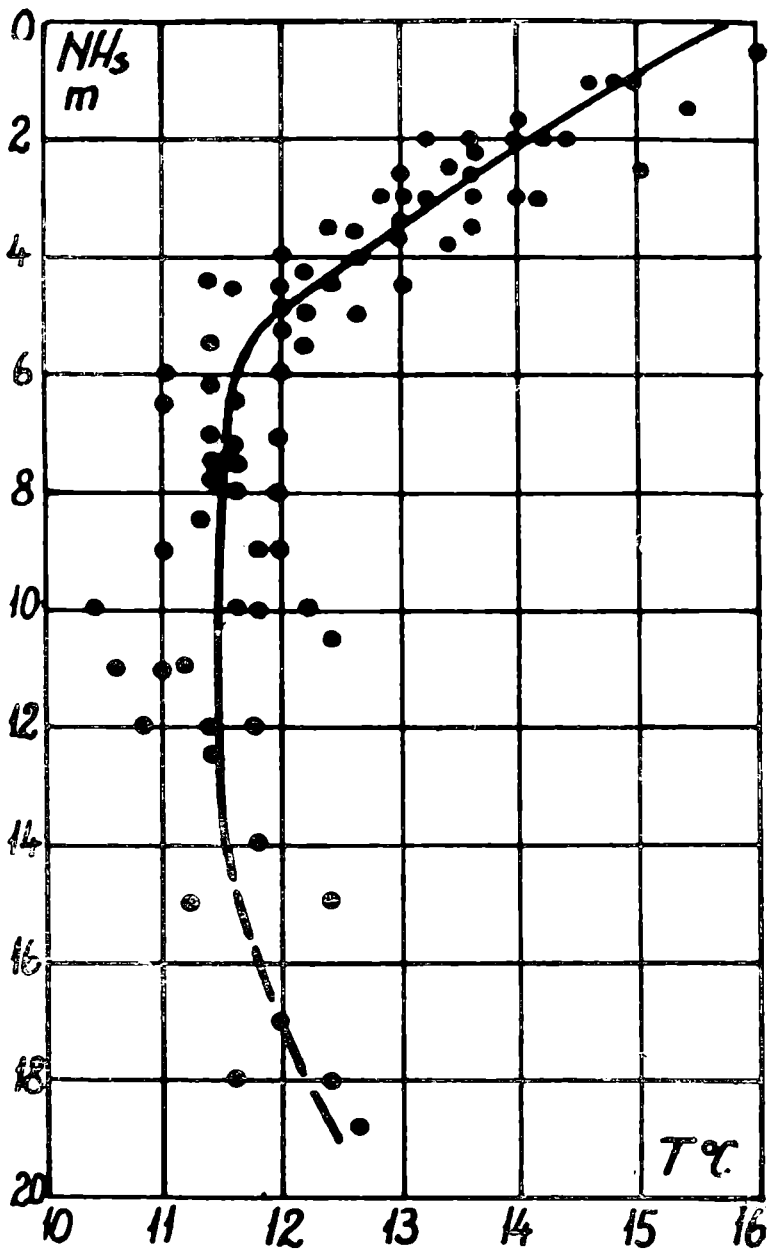

Fig. 5

țiile termice anuale. Stratul cu temperaturi constante (circa 12°C), se găsește probabil la adâncimea de 18–20 m.

Ecartul de împrăștiere a punctelor în axele de coordonate (de maximum 2°C), pentru aceeași adâncime a nivelului hidrostatic se explică prin conductibilitatea termică diferită a rocilor acvifere, prin gradul de acoperire cu vegetație (și tipul acesteia), ca și prin afluxul apei dintr-un strat cu o temperatură deosebită față de cel în care a fost măsurat.

Chimismul

Compoziția chimică a apelor subterane din arealul cercetat prezintă o mare variabilitate în timp și spațiu ca urmare a condițiilor litologice, de zăcămint, a adâncimii, modului de alimentare a straturilor acvifere și caracteristicilor de circulație. Astfel, apele din orizonturile cu gipsuri ale Miocenului au caracter sulfatat, pe cînd cele care spală argilele salifere sînt clorosodice. De asemenea, în condițiile încărcării subterane a apelor vadoase cu bioxid de carbon, apar cîteva izvoare mineralizate carbogazoase la Boholt, Chimindia, Bretelin, Filimon Sirbu, care sînt o oglindă palidă a unor manifestări mofetice importante, generate de erupțiile mio-pliocene. În majoritatea cazurilor apele subterane din împrejurimile orașului Deva sînt bicarbonatate. Analizele chimice pentru potabilitate la cîteva puncte de apă, redată în tabelul 2, ne ilustrează că valorile depășesc uneori limitele admisibile și chiar cele excepționale prevăzute de STAS. Unele ape, cum sînt cele din terasa de la Simeria, manifestă agresivitate față de metale.

T A B E L U L 2
Cîteva rezultate ale analizelor hidrochimice din împrejurimile orașului Deva

	P u n c t u l					
	Vețel	Bejan	Chimindia	Banpotoc	Sintuhalm	Hărău
pH	7,0	7,1	6,5	7,17	7,7	7,5
reziduu fix	440	560	1520	555	489	550
Cl ₂	30	10	18	26	31,8	16,0
NaCl	49,40	16,5	29,7	42,8	52,4	26,3
SO ₄	57,6	22,2	181,1	97,5	90,51	105,4
CaO	142,8	202,8	531,6	212,1	140,0	210,4

MgO	23,0	31,0	149,0	44,0	40,0	42,0	
HCO ₃	290	600	1580	405	317,2	475,0	
Duritate	Totală	17,5	24,6	74,0	27,4	19,6	26,9
	Temporară	13,2	24,6	72,7	18,6	14,56	21,8
	Permanentă	4,3	0	1,3	8,7	5,04	5,10
Fe	lipsă	lipsă	lipsă	1,3	lipsă	lipsă	
CO ₂ liber	8,8	42,0	365,2	40,7	15,4	30,8	
KMnO ₄	7,6	4,1	11,7	4,4	6,32	5,4	
N ₂ O ₅	2,6	6,5	0,13	13,0	13,0	–	
N ₂ O ₃	–	0,0004	0,0004	0,0004	–	–	

Duritatea, determinată de conținutul în ioni de Ca și Mg, prezintă variații mari de la un punct la altul. Cele mai ridicate valori se întâlnesc în apele formațiunilor miocene sau care provin din acestea, ca cele de la Archia, Bircea Mică, Bircea Mare, Popești etc.

Aciditatea sau alcalinitatea, exprimată prin pH, prezintă interes, mai ales în studiul agresivității și fenomenelor de coroziune. De asemenea, are un rol important în cursul proceselor de tratare prin coagulare și floculație. Apa fiind o soluție diluată de electroliți, factorul cel mai important de care depinde valoarea pH-ului este conținutul în acid carbonic în relație cu mineralizația totală. Potrivit determinărilor făcute în peste 100 puncte, pH-ul este cuprins între 6,5 și 8. Predomină valoarea de 7,5 (55%) urmată de 7 (23%), 6,5 (14%) și 8 (%). Apele cu tendință de aciditate se găsesc în zona rocilor metamorfice și eruptive, în rest fiind neutre.

Grație analizelor efectuate de laboratorul Inspectoratului sanitar de stat din Deva, am putut acorda o atenție mai deosebită conținutului în substanțe organice, cloruri, azotați și azotiți, care au o mare pondere în calificarea condițiilor de potabilitate (tabelul 3).

Substanțele organice din apele freatice se găsesc în cantități cuprinse între 3,5 și 18,0 mg/l. Întimplător valoarea lor depășește 100 mg/l. Prin ele însele, materiile organice din stratele acvifere nu sînt, în general, toxice, dar prezintă

inconvenientul de a da apei un gust neplăcut și de a favoriza dezvoltarea microbilor.

Clorurile sînt constituenți principali în apele subterane. În perimetrul cercetat, valorile medii ale acestora se cuprind între 25 și 190 mg/l, astfel că se încadrează în limitele normale sau admisibile de potabilitate. Cu toate acestea trebuie să subliniem existența unor oscilații importante ale conținutului în cloruri, care — la același punct de apă — pot avea amplitudini de 50–200 mg/l. Acest fapt denotă că prezența lor în stratul freatic nu este numai de origine minerală, ci se datorește contaminării prin infiltrații, din gropile cu reziduuri organice sau de pe tarlalele unde s-au folosit îngrășăminte lichide.

Intr-o măsură apreciabilă condițiile de potabilitate ale apei sînt determinate de combinațiile azotului sub formă de nitrați și nitriți. Nitrații derivă mai ales din oxidarea bacteriană a materiilor organice de la suprafața solului, dar este posibil să provină și din îngrășămintele artificiale împrăștiate pe terenurile de cultură. Din acest motiv, conținutul în nitrați variază mult, atît în suprafață cît și în punctele de exploatare a apei freatice (tabelul 3).

Menționăm că în peste 60% din cazuri valoarea nitraților depășește limitele excepționale de potabilitate, astfel că există posibilitatea unor accidente de cianoză.

Nitriții provin din oxidarea amoniacului ori din reducerea bacteriană sau nebacteriană a nitraților. Ei au un grad mare de toxicitate din cauza acțiunii lor methemoglobinizante și hipotensive. Concentrația nitriților în apele freatice din zona orașului Deva nu depășește decît întîmplător valoarea de 0,1 mg/l, care constituie limita maximă pentru consum alimentar.

NOTE

1. Ciocănelea R., **Asupra situației geologice a corpurilor eruptive din regiunea Deva**, D.d.S., Com. GeoGl., XLVIII, București, 1962.
2. Gheorghiu C., **Studiul geologic al văii Mureșului între Deva și Dobra**, An. Com. Geol., XXVII, București, 1954.
3. Gheorghiu C., Zberea A., Calotă C., Visarion M., **Date noi asupra structurii bazinului inferior al Streiului, ca rezultat al cercetărilor geologice și geofizice**, An. Com. Geol., XXXII, București, 1963.
4. Gheorghiu C., Mareș I., **Erupțiunile neogene din valea Mureșului și particularitățile petrografice ale rocilor**, Com. de Geol., S.S.N.G., București, 1963.
5. Pirvu G., **Cercetări geologice tehnice asupra zăcămintului calcaros de la Bampotoc**, D.d.S. ale Com. Geol., XLIV, 1962.
6. Posea Gr., **Depresiunea Săliște**, St. și cercet. de geol., geofiz., geogr., seria geografie, XVI, 1, București, 1969.
7. Trușă V., **Cercetarea apelor subterane și izvoarelor**, Indrumător pentru cercetări fizico-geografice, S.S.N.G., Bibl. geogr., 2, București, 1965.

T A B E L U L 3
Caracteristici chimice ale apelor freatice din zona
oraşului Deva (intervalul 1966–1969)

Punctul de apă		Nr. de terminări	Substanţe organice		Cl		NO ₃		NO ₂	
Localizare	Denumire		Limite de variaţie	medie	Limite de variaţie	medie	Limite de variaţie	medie	Limite de variaţie	medie
Deva	Aurel Vlaicu (I)	4	5,06–9,16	7,18	124,11–191,48	171,08	5,9–8,3	7,2	u – 0,01	
	Str. Hărăului 19 (P)	1	8,53		159,57		116			
	Str. Hărăului 40 (P)	1	6,64		191,48		76,92		0,002	
	Str. Gojdu 51 (P)	1	12,74		35,46		9,00		0,004	
	Fabrica de gheaţă (P)	1	4,74		177,30		7,9		u	
	Str. 6 Martie 3 (P)	2	4,10–5,69	4,89	177,20–180,84	179,02	114,9–178,5	146,7	0,002–0,005	0,0035
	Ştrand (F)	1	17,47		762,49		26		0,05	
	Uzina de apă (F)	17	4,11–12,42	6,33	31,91–230,52	158,61	7,4–37	12,94	0,01–0,001	0,0028
Simeria	Cocoaşe (I)	9	5,06–10,49	7,87	31,91–223,39	90,24	50–250	96,7	u– 0,006	
	Simeria moară (P)	1	7,9		17,73		5,2		0,001	
	Şos. naţion. U.R.M. (P)	1	12,10		58,24		2,32		0,002	
	Str. Biscaria 98 (P)		7,6		418,43		500		–	
	I.C.I.L. (P)	1	5,06		70,92		2		0,006	
Mintia	Staţia C.F.R. (P)	4	5,37–15,89	10,71	109,93–253,41	167,07	14,3–500	137,1	u – 0,1	
	Şcoala de 4 ani (P)	8	4,74–17,47	9,14	17,73–184,94	84,81	5,5–100	51,6	0–0,05	
	C.A.P. (P)	2	5,37–17,16	11,26	39,01–99,88	69,44	33,3–83	58,1	0,001–0,009	0,005
	Uzina de apă (F)	2	5,69–16,52	11,10	21,27–28,37	24,82	8,3–58	33,1	0,01–0,2	0,1
Sintandrei	Şcoala de 8 ani (P)	6	3,79–15,26	8,26	53,19–131,2	74,5	50–188	80,6	0,003–0,15	0,03
	C.A.P. (P)	4	5,37–15,26	8,87	53,19–134,75	86,32	34–111	55	0,009–0,15	0,049
	Calea Morii (P)	1	12,74		53,19		0,2		0,004	
Hărău	Fnt. publică nr. 1 (P)	1	116,6		117,01		58		u	
	Voica Ion (P)	2	5,37–5,69	5,53	14,18		12,5–16,6	14,5	0,001–0,003	0,002
	Şcoala de 4 ani (P)	1	5,68		21,27		21		0,006	
Brănişca	Şcoala de 8 ani	3	5,06–11,16	8,25	28,37–78,67	52,22	1–45,9	23,4	0,001–0,005	0,003
Bălata	Şcoala de 8 ani (P)	3	9,16–14,63	12,17	78,67–113,47	100,69	50–250	137	0,001–0,07	0,024
Chimindia	Şcoala generală (P)	2	12–17,74	14,87	128–248,22	188,11	250		0,02–0,03	0,025
Uroi	Şcoala de 4 ani (P)	4	6,32–11,79	9,18	24,82–258,86	104,75	6,2–588	180,3	0,002–0,1	0,028
Şoimuş	Şcoala de 8 ani (P)	3	11,79–13,68	12,84	38,24–103,43	70,86	48–143	80,3	0,003–0,05	0,018
	C.A.P. (P)	2	5,69–17,16	11,42	63,77–99,88	81,82	16,6–166	91,3	0,004–0,07	0,037

P – puţ domestic (ffntină); F – foraj; I – izvor

Z u s a m m e n f a s s u n g

Diese Arbeit enthält umfassende Bemerkungen betreffend die Hydrographie dieser Gegend.

Es ist eine besonders wertvolles Werk für Fachleute.

RODICA MUNTEANU

În lunca Mureșului, aproape de locul unde râul cu același nume primește apa rece a munților trimisă pe albia Ampoiului, se află Alba Iulia, unul din orașele cele mai cunoscute prin trecutul istoric.

Importanța ce se acordă în prezent dezvoltării economiei, precum și turismului spre acest oraș, impune cunoașterea cât mai amănunțită a caracteristicilor condițiilor naturale din această parte a țării. Între condițiile naturale care influențează desfășurarea activității economice, se cere a fi cunoscută amănunțit și clima zonei în care este situată această minunată așezare.

Înainte de a trece la analiza condițiilor climatice ale orașului, considerăm necesară o succintă prezentare a condițiilor de relief din această zonă, condiții ce influențează direct sau indirect desfășurarea proceselor din atmosferă.

Orașul Alba Iulia este așezat în culoarul Turda – Vințul de Jos, o zonă depresionară ce face parte din seria depresiunilor de contact ale bazinului Transilvaniei, situată între Munții Trascăului în vest și ultimele prelungiri ale Podișului Tîrnavelor în est. Evoluția depresiunii este strins legată de a bazinului Transilvaniei și s-a accentuat prin eroziunea diferențială exercitată de către Mureș și afluenții săi în formațiile neogene friabile.

Culoarul, în întregimea lui, se întinde între localitățile Turda și Vințul de Jos, pe o lungime de cca 70 km. În zona orașului Alba Iulia depresiunea este alcătuită din lunca largă a Mureșului, însoțită de terase. Bine dezvoltate în cuprinsul acestei zone sînt terasele de 20 m și 40–50 m.

În vest, contactul cu zona muntoasă este clar, Munții Trascăului ridicîndu-se la 800–1200 m (culmea Bedeleului – 1235 m, vîrfurile Seciului – 1281 m etc.). Spre est, depresiunea este închisă de anticlinalul Oarda de Sus – Hăpria⁽¹⁾, cu înălțimi de cca 300 m. Pe versantul drept al râului Secașul Mare, atenția este atrasă de Ripa Roșie, care prin pitorescul ei original, cit și datorită existenței citorva plante rare, a fost declarată monument al naturii.

Aspectul depresionar al zonei în care este situat orașul influențează într-un anumit sens desfășurarea proceselor din atmosferă.

În lucrarea de față ne propunem să analizăm regimul principalelor elemente climatologice, modul în care acestea influențează desfășurarea activității economice și turistice în zona orașului Alba Iulia.

Regimul temperaturii aerului

Temperatura medie multianuală a aerului la Alba Iulia este de 9,5°. Comparînd această valoare cu mediile înregistrate la Turda (8,4°), și Sighișoara (8,2°), rezultă că la Alba Iulia temperatura medie anuală este cu 1,1° pînă la

1,3° mai mare. De altfel, la Alba Iulia se înregistrează cea mai mare temperatură medie anuală din întreg bazinul Transilvaniei. Aceasta se explică, pe de o parte, prin aşezarea oraşului la poalele Munţilor Apuseni, iar pe de altă parte, prin acţiunea vinturilor catabatice de tip föhnal ce coboară pe pantele sud-estice ale acestor munţi.

Aşa cum reiese din figura nr. 1, valorile medii ale temperaturii aerului variază între $-3,3^{\circ}$ (temperatura medie a lunii ianuarie) şi $20,05^{\circ}$ (temperatura medie a lunii iulie), rezultând o amplitudine medie anuală de $23,8^{\circ}$.

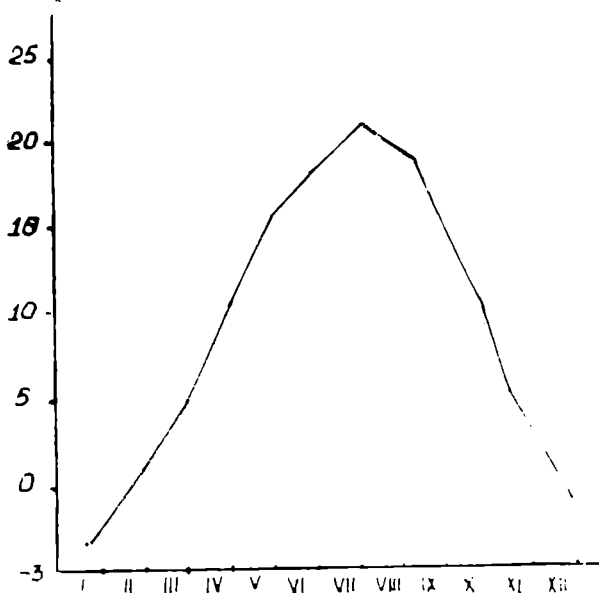

Fig. 1. — Temperaturi medii multianuale.

Temperaturi medii sub 0° se înregistrează frecvent în lunile anotimpului rece; în mod cu totul izolat apar temperaturi zilnice sub 0° în aprilie, mai, octombrie şi noiembrie.

O mare importanţă pentru eşalonarea în timp a muncilor agricole şi a diferitelor lucrări de construcţie, o are cunoaşterea regimului îngheţului. La Alba Iulia îngheţul cuprinde 109,5 zile, adică 30% din întregul an. Data medie a primului îngheţ este 17 octombrie, iar a ultimului îngheţ 12 aprilie. În unii ani, zile cu îngheţ s-au semnalat şi în lunile septembrie (24 septembrie) şi mai (22 mai), ca urmare a invaziilor maselor de aer polar.

Minima absolută lunară la Alba Iulia s-a înregistrat la 31 ianuarie 1947 şi a fost de $-31,0^{\circ}$.

O caracteristică a regimului termic al zonei în care este situat oraşul Alba Iulia, o constituie inversiunile de temperatură, mai frecvente în sezonul rece

și în anotimpurile de tranziție. Mai periculoase sînt cele din anotimpurile de tranziție care favorizează apariția brumelor, a înghețurilor tirzii, excepționale, cu repercusiuni asupra economiei. O altă consecință a acestor inversiuni de temperatură este prezența cețurilor, mai frecvente în culoar decît pe ramura muntoasă înconjurătoare.

În unii ani, în lunile anotimpului rece se înregistrează și valori ridicate ale temperaturii aerului. Așa de exemplu, în luna ianuarie 1966, temperaturile medii zilnice au fost negative ; din 6 februarie temperaturile medii zilnice încep să crească de la 2,5° (în 6 februarie), la 7,3° (13 februarie), 8,3° (28 februarie). Din 7 martie pînă în 12 martie, se observă o scădere a temperaturii medii zilnice cu cca. 4°, pentru că la 12 martie, temperatura medie să crească din nou (la 12 martie, temperatura a fost de 8,1°). Aceste valori ridicate ale temperaturii aerului de la mijlocul lunii februarie sînt determinate de transportul aerului polar maritim în cadrul ciclonilor mobili ce traversează continentul Europa. Această invazie a aerului polar maritim este pusă în evidență și de cantitatea ridicată de precipitații căzută în luna februarie 1966 în comparație cu alți ani. Astfel, în februarie 1966 au căzut cca. 52,8 mm precipitații, în timp ce cantitatea medie de precipitații a lunii februarie înregistrată timp de 55 ani de observații, este de numai 21,8 mm.

În lunile de vară, temperatura medie lunară variază între 18,6° și 20,5°. Luna cea mai călduroasă este iulie, cînd temperatura medie lunară se ridică la 20,5°. În unele zile din august se înregistrează temperaturi medii ce depășesc 25°. Astfel, în 19 august temperatura medie a fost de 26,3° etc.

Temperatura maximă absolută de 33,2° a fost înregistrată la 9 iulie 1947.

Regimul termic al aerului este exprimat și în numărul de zile cu temperaturi mai mari sau mai mici de 0° din fiecare lună a anului.

Tabel 2

Lunile	Nr. zile de iarnă	Nr. zile de îngheț	Nr. zile de vară	Nr. zile tropicale
Ianuarie	14,1	27,8	—	—
Februarie	6,8	23,2	—	—
Martie	0,8	16,8	0,1	—
Aprilie	—	3,6	1,8	0,1
Mai	—	0,1	7,6	0,6
Iunie	—	—	15,5	2,9
Iulie	—	—	22,3	7,0
August	—	—	18,4	5,4
Septembrie	—	—	9,1	1,3
Octombrie	—	3,7	0,6	—
Noiembrie	0,9	11,2	—	—
Decembrie	8,3	23,1	—	—
Total	31,2	109,5	75,4	17,3

Deci, prezența zilelor de îngheț (109,5), precum și a zilelor de vară (75,4), este destul de frecventă în cursul anului și constituie o caracteristică a climatului regiunii studiate.

În ceea ce privește evoluția diurnă a temperaturii aerului se constată că aceasta variază de la o oră la alta în funcție de insolație (tabel 3).

Tabel 3

Date			Temperatura		
Anul	ziua	luna	ora 7	ora 17	media
1965	16	II	-9,5	-1,6	-5,5
1965	5	IV	5,8	14,2	10
1966	17	VII	19,0	29,2	24,1

Interacțiunea dintre circulația generală a atmosferei și relief, imprimă regiunii precipitațiilor din zona studiată o notă caracteristică.

Cantitatea medie anuală de precipitații la Alba Iulia este de 537,0 mm, cu cca. 98,0 mm mai puține decît la Sighișoara (635,0 mm) și cu cca. 15,0 mm mai puține decît la Turda (552,0 mm). Cantitatea mai mică de precipitații de la Alba Iulia este pusă pe seama acțiunii vinturilor catabatice de tip föhnal, vinturi calde și uscate.

Urmărind mersul anual la cantitățile de precipitații, pe baza valorilor medii lunare (fig. 2), constatăm că cele mai multe precipitații cad în intervalul lunilor mai (70,0 mm), iunie (85,2 mm), cînd se realizează și maximul anual. Cantitatea mare de precipitații în lunile mai și iunie este pusă pe seama maselor de aer vestice, care în această perioadă, au cea mai mare intensitate.

Cele mai puține precipitații cad în lunile ianuarie (24,0 mm), februarie (21,8 mm) și martie (23,9 mm).

Pe anotimpuri, cele mai mari cantități de precipitații cad vara (216,2 mm) și primăvara (139,8 mm), iar cele mai scăzute iarna (72,0 mm) – (figura 3).

În ceea ce privește frecvența zilelor cu precipitații, numărul mediu cel mai redus s-a înregistrat în martie și septembrie, iar luna cu cel mai ridicat număr

de zile cu precipitații este iunie (1966 – 15 zile). Numărul mediu anual de zile cu precipitații urcă la 114,4 mm.

Cantitatea maximă de precipitații a scăzut în anul 1912 și a fost de 866,0 mm. Cele mai puține precipitații au căzut în anul 1950, fiind de 362,0 mm.

Cantitatea maximă de precipitații căzută în 24 de ore a fost de 55,3 mm, în 16 august 1949.

În anii cu precipitații mai reduse, culturile de pe terasele Mureșului suferă de secetă, în schimb, cele din luncă suportă mai ușor seceta, deoarece nivelul freatic este mai apropiat de suprafață.

Iarna, precipitațiile cad sub formă solidă, însă sunt reduse. Anual se înregistrează 21,2 zile cu ninsoare. Prima ninsoare la Alba Iulia cade în medie la 6 decembrie, iar ultima la 18 martie. Data medie a primului strat de zăpadă este

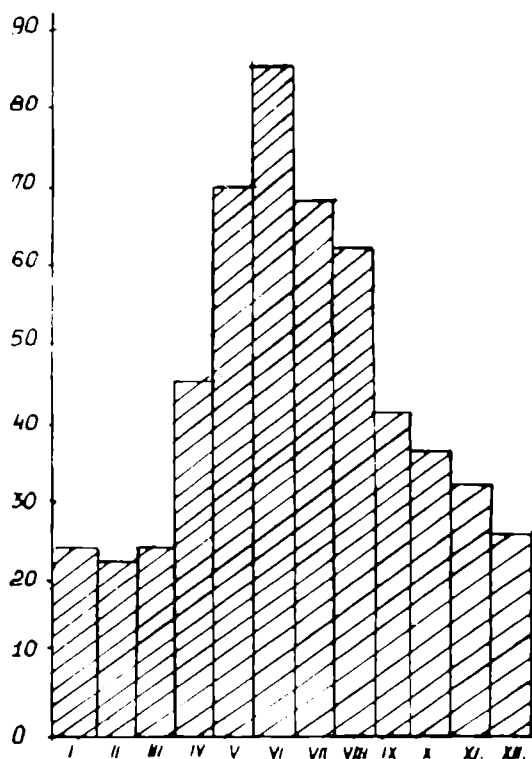
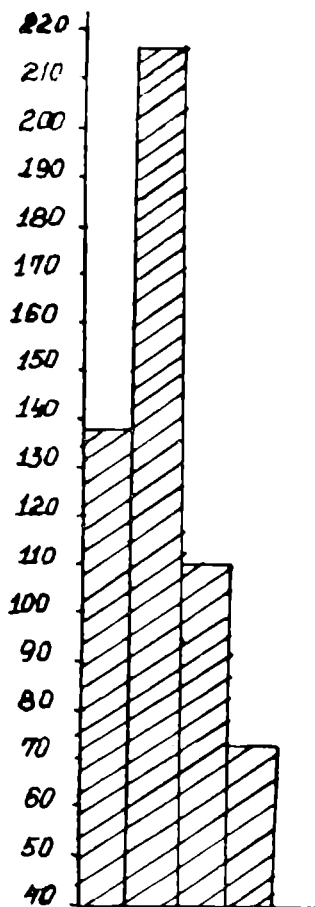

Fig.2 Cantitatea medie lunară de precipitații la Alba-Iulia 1896-1915, 1921-1955

*Fig.3 Precipitații atmosferice -
cantități medii anotimpuale
1896-1915; 1921-1955*

17 decembrie și a ultimului 17 martie, astfel că durata medie în zile a stratului de zăpadă este de 96. Numărul mediu de zile cu strat de zăpadă atinge maximum în ianuarie (18,6 zile) și februarie (13,2 zile), iar minimum în aprilie (0,2 zile) și septembrie (0,1 zile).

Stratul de zăpadă nu se așterne uniform și variază ca grosime. Cea mai mare grosime a stratului de zăpadă se întâlnește în a treia decadă a lunii ianuarie (15,8 cm) și în prima decadă a lunii februarie (6,2 cm). Spre sfârșitul lunii

februarie și începutul lunii martie, grosimea stratului de zăpadă scade, ajungând ca în ultima decadă a lunii martie grosimea acestuia să nu depășească 0,6 cm.

Cunoașterea grosimii și densității stratului de zăpadă prezintă mare importanță pentru economie, în special pentru agricultură, deoarece dă posibilitatea cunoașterii rezervelor de umezeală, pe care le are solul, provenite din zăpadă.

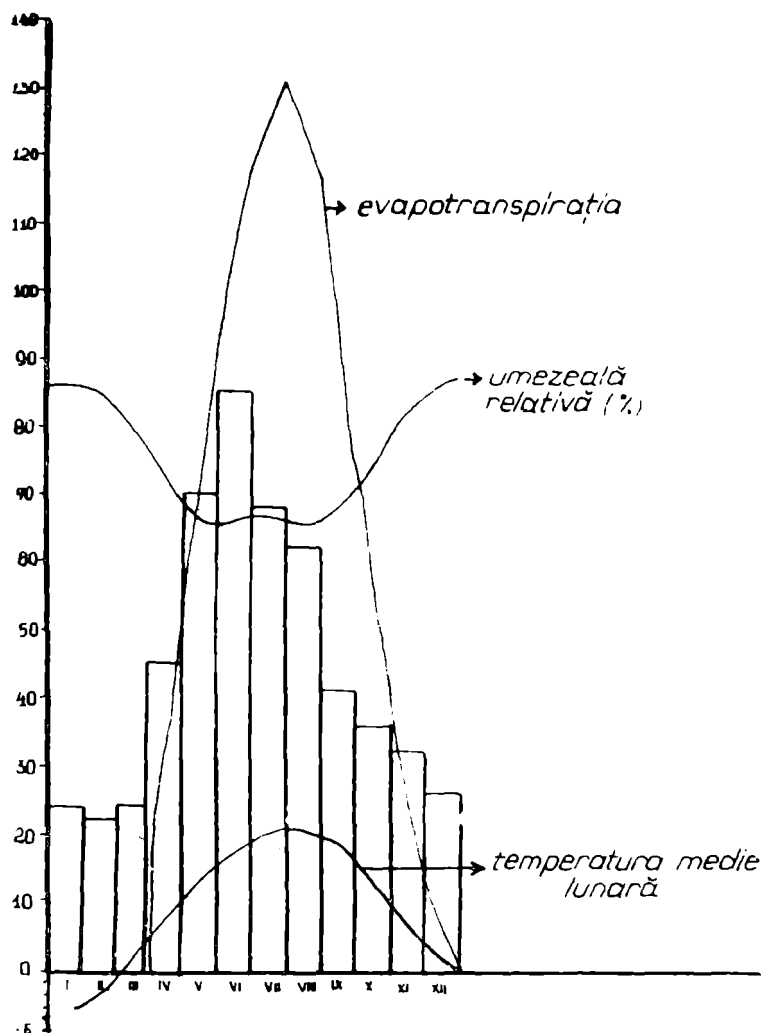

Fig. 4. — Graficul mediilor lunare ale precipitațiilor temperaturii aerului, evapotranspirației, umezelii relative.

Evapotranspirația este direct proporțională cu temperatura aerului, ceea ce înseamnă că pe măsură ce temperatura crește și evapotranspirația are o evoluție ascendentă. Așa cum reiese din figura 4, evapotranspirația este maximă în timpul verii (iulie – 131 mm, august – 116 mm), tocmai în lunile în care temperatura medie lunară a aerului este cea mai ridicată din tot timpul anului : iulie 20,5°, august 19,7°. Valori minime ale evapotranspirației se realizează în lunile anotimpului rece și este egală cu 0. Incepînd din luna martie, evaporația evoluează ascendent (martie – 18 mm, aprilie – 52 mm, mai – 93 mm), pentru ca din septembrie să scadă din nou (septembrie – 75 mm, octombrie – 42 mm, noiembrie – 12 mm). Evapotranspirația medie anuală este de 654 mm.

Față de evapotranspirația potențială, excedentul și deficitul de apă din sol se prezintă astfel : anual excedentul de apă din sol este egal cu 0, iar deficitul cu 117 mm (cantitatea medie anuală de precipitații este de 537 mm, iar evapotranspirația potențială de 654 mm – de unde rezultă un deficit de 117 mm). Ca urmare, în timpul verii se face simțită necesitatea efectuării de irigații în zonele de terasă.

Presiunea atmosferică și vînturile.

Media anuală a presiunii atmosferice la Alba Iulia este de 986,6 mb. Presiunea este mai scăzută în lunile anotimpului călduros și crește în lunile de iarnă.

În strînsă legătură cu presiunea atmosferică sînt vînturile. Vînturile în zona studiată sînt influențate de configurația reliefului și de poziția acestuia față de unitățile muntoase.

Direcțiile cele mai frecvente ale vîntului, așa cum reiese din figura 5 sînt : sud-vest (25,2%) nord-est (12,6%), nord (11,8%), nord-vest (3,9%), mai puțin sud-est (2,6%) și sud (2,6%) și cel mai puțin est (2,5%) (fig. 5).

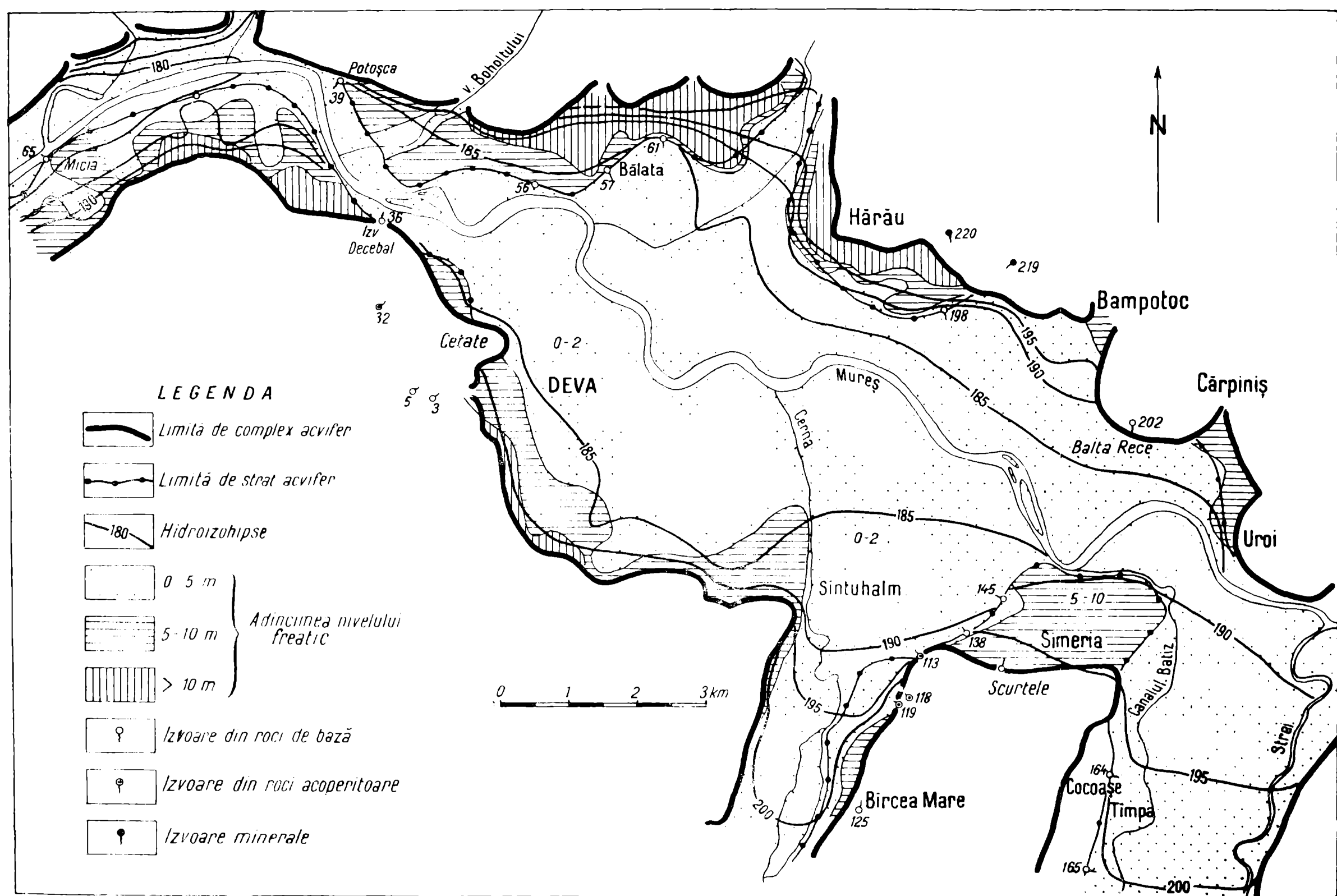
În toate anotimpurile predomină vînturile de sud-vest – iarna cu o frecvență de 76,6%, primăvara – 79,4%, vara – 85,8% și toamna 60,4%.

Viteza vîntului crește în lunile de primăvară, de la 3,2 m/sec. în martie, la 4,3 m/sec. în aprilie și 5,1 m/sec. în mai și scade iarna (sub 5 m/sec.). Frecvența și tăria accentuată a vîntului în lunile de primăvară se datoresc intensificării circulației vestice o dată cu lunile de primăvară.

Mișcările caracteristice ale aerului în zona orașului Alba Iulia sînt vînturile caltabatice de tip föhnal. Efectele acestor vînturi descendente sînt puse în evidență prin : 1. – temperatura medie anuală a aerului cea mai ridicată din întregul bazinul Transilvaniei ; 2. – creșterea temperaturii medii a lunii martie cu cca 5° față de a lunii februarie ; 3. – scăderea bruscă a valorilor umidității relative în lunile de primăvară (aprilie – 68%) față de ale lunilor de iarnă (ianuarie – 87%) ; 4. numărul zilelor senine din martie (8,5) este aproape dublu față de februarie (4,5) ; 5. – precipitațiile la Alba Iulia au cele mai scăzute valori medii anuale din întregul bazinul Transilvaniei.

Concluzii :

Din analiza elementelor climatologice reiese că zona studiată se integrează în sectorul de climă temperat – continentală moderată, cu slabe influențe oceanice. Temperatura medie anuală cea mai ridicată a aerului (9,5°), cantitatea me-

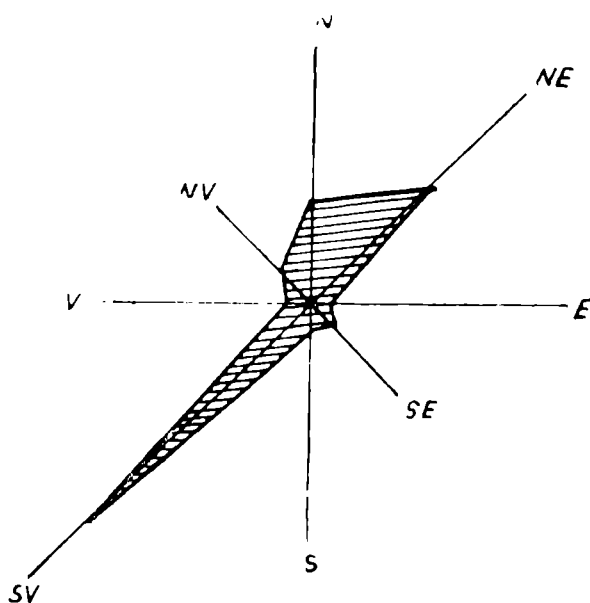

Fig. 5. — Frecvența vântului (%/o) pe direcții.

die anuală cea mai scăzută de precipitații din întreg bazinul Transilvaniei (537,0 mm), precum și numărul cel mai mare de zile cu cer senin din această parte a țării (101,1), sînt o consecință directă a acțiunii vînturilor catabatice de tip föhnal, ce coboară pe pantele sud-estice ale Munților Apuseni.

Cunoașterea amănunțită a acestor elemente climatologice prezintă mare importanță pentru viața economică a orașului și împrejurimilor sale.

NOTE

1. Institutul Meteorologic Central — Chimia Republicii Populare Române — vol. II, București 1965.
2. Datele meteorologice extrase din arhiva Direcției hidro-meteorologice Timișoara și Sibiu.

BEITRÄGE ZUR ERKANNUNG DES KLIMAS DER UMGEBUNG ALBA IULIA

Zusammenfassung

Das Werk stellt, auf Grund eines reichhaltigen Materials, Bemerkungen mit Bezug auf die Entwicklung des Klimas in diesem Gebiete, dar.

Monumente ale naturii și obiective turistico-balneare pe teritoriul orașului Deva

CORNEL STOICA

Din repertoriul monumentelor naturale, ale frumuseților turistice și de interes balneo-climateric nu lipsesc cele devenite – Pădurea Bejan, Cetatea, Băile Sărute și altele, a căror pitoresc și varietate îngăduie marelui public momente de recreere și recomfortare.

Pe un teritoriu relativ restrâns se cumulează peisagiile de o rară frumusețe, se interpătrund variații de relief, climă, floră și faună se întâlnesc formații naturale variate, care dau nuanțe fizionomiei orașului brodat cu noile construcții industriale și social-culturale, alături de monumente și vestigii, mărturii grăitoare ale îndelungatei istorii a acestor meleaguri, în care s-a născut acum șapte secole Deva.

Poziția fizico-geografică a orașului, favorabilă din punct de vedere economic, în apropierea noilor centre industriale Hunedoara, Călan, Simeria, la întărirea circulației de pe valea Mureșului, Streiului, Cernei și a Bradului, ca și cadrul peisagistic, istoric și cultural bogat, situează localitatea între centrele importante de interes turistic.

Ceea ce poate oferi „muntele” este prezent aici datorită formelor de relief colinar – dealurile Decebal – dinspre vest și nord, prelungiri ale masivului Poiana Ruscăi des frecventate de doritorii de drumeții. Este caracteristic climatul adăpostit, cu aer proaspăt, curat, cu variații reduse și multe zile însorite ce cuprind aproape două treimi din zilele unui an.

Binefacerile „mării” nu lipsesc atunci când plajele Mureșului și Streiului găzduiesc mii de deveni sau când băile sărate sînt solicitate de cei care au nevoie de tratamente balneare pentru refacerea sănătății.

Mulți drumeți, care vizitează Deva, rămîn încîntați de aspectul său atrăgător, ospitalier, dar cele mai profunde impresii le produce cetatea, podoaba orașului, monument al naturii și istoric. Înălțată pe conul vulcanic ce străjuiește partea nordică a orașului, ea domină de la altitudinea de 371 m, față de nivelul mării, și 184 m față de nivelul localității, întreaga regiune și oferă din înaltul ei, un decor de neuitat. Imbrățișînd orizontul, privirile cuprind detaliile municipiului, așezările din lunca Mureșului cu interesantele sale meandre, care pot fi desluite numai de aici, iar înspre sud se zărește masivul Retezat ce pare a-și propti piscurile în bolta cerului, în timp ce Apusenii cu așezări răslețe specifice moțești, coboară domol și ondulat din nord, pînă se pierd în terasele Mureșului.

Dealul cetății a fost declarat monument al naturii pentru interesantele sale formații geologice, pentru flora sa bogată și variată cu multe endemisme cît și unele rarități faunistice (vipera cu corn, vipera Ammonides).

- ① CETATEA DEVA
- ② BAIA SARATA
- ③ PADUREA BEJAN

Geologic, dealul cetății este mărturie unei intense activități vulcanice ce a avut loc în neogen în toată zona Apusenilor, generind forme de relief ce-și trădează originea vulcanică, formații geologice interesante, importante zăcămintele de minereuri ca și sursa de CO_2 care impregnează apele subterane, dind naștere izvoarelor de borviz din apropiere (Boholt, Chimindia, Bampotoc).

Nekul vulcanic al cetății de formă conică se impune prin andezitele sale de culoare cenușie așezate peste formațiuni de vîrstă cretacică superioară (strate de Deva).

Este interesant cum vegetația abundentă și gradul de umiditate a aerului mai mare în spatele cetății au favorizat măcinarea rocilor andezitice, cit și apariția nuanțelor roșcate, ruginii, mai pronunțate, ca urmare a oxidării cristalelor de amfibol și piroxen.

Flora cetății cuprinde peste 1 400 specii, în mare parte plante caracteristice locurilor stîlcoase, unele din ele destul de rare. Sînt întîlnite aici *Sedum acre* (iarbă de soaldină), *Campanula groseckii*, *Galium solum* (lipicioasă) și altele.

Dintre endemisme merită a fi amintite: *Onosoma viride* cu două varietăți endemice: var. *baumgarteni* și var. *citrinum*, *Veronica crinita* – var. *tracica*, *Potentilla canescens*, *Alyssum murale* etc.

Familia rosacee este bogat reprezentată pe Dealul Cetății prin speciile *Rosa micrantha*, *Rosa canina* cit și alte specii de plante care dau colorit și varietate peisajului natural.

Mărturiile unui trecut îndelungat și frămîntat de existență a populației românești pe aceste meleaguri, obiecte interesante preistorice, dacice, romane, feudale etc., aflate în Muzeul de istorie, provenite de pe dealul Cetății, au îndreptățit includerea sa și în rîndul monumentelor istorice.

Construită în secolul al XIII-lea ca zid în calea năvălirii tătarilor, cetatea avea să devină fortăreața nobililor feudali sau a curților domnitoare, și să însemne în răbojul existenței sale multe momente, etape din istoria luptei împotriva invadatorilor ca și a luptei pentru eliberare socială și națională a populației din această parte a Transilvaniei. Ne vorbesc multe episoade ale răscoalei lui Horia, Cloșca și Crișan, ale revoluției din 1848 cu care se încheie și rolul istoric al cetății¹⁾.

Era firesc ca în jurul unui astfel de monument natural și istoric atît de interesant imaginația populară să creeze legende cu zine și fiice de împărați, uriași și pitici, care ar fi construit-o sau despre balaurul cu șapte capete, ascuns în cetate, care s-au păstrat peste secole.

Cetatea azi ruinată, păstrează amintirile trecutului, trezește și amplifică sentimentul patriotic al admirației în fața vremurilor de azi, oricărui drumet care-i urcă aleile și scrutează zarea de pe înălțimile sale.

Muzeul de istorie și științele naturii (în restaurare), amplasat la poalele cetății în valoroasa clădire Magna Curia, dă vizitatorilor o imagine documentară asupra etapelor de dezvoltare a societății omenești de pe cuprinsul județului din cele mai vechi timpuri, și-l introduce în cunoașterea mai amplă a orașului, a istoriei sale seculare, a ceea ce este mai caracteristic în flora și fauna dealului cetății și împrejurimilor Devei.

Spre limita sudică a municipiului, la 3 km depărtare, se află un alt monument natural interesant nu numai pentru cercetători, dar și pentru oricare vizitator – pădurea Bejan. Această rezervație în suprafață de 500 ha este renumită pentru numărul mare de specii de stejari și hibrizi prezentând particularități de importanță științifică. Dispoziția altitudinală a tipurilor de stejărete, ce se succed pe o suprafață restrinsă, ne indică ordinea în care se întâlnesc pe suprafețe întinse începând de la pădurile din zonele deluroase până la cele înaintate în cîmpie. Astfel, de jos în sus se succed : gorunete de *Quercus* dela câmpii și *Q. polycarpa*, stejărete propriu-zise, gîrnițete cu stejar pufos și stejărete xerofite de stejar pufos²⁾.

Coexistența în același loc a unor specii variate de stejar : stejarul, gorunul, stejarul pufos, cerul, gîrnița a favorizat apariția a numeroși hibrizi, ce nu se cunosc decît în puține locuri din țară.

Dintre hibrizii rari, întâlniți aci, *Quercus dacica* și *Quercus Kernerii* – var. *devensis* au fost semnați doar la Pincota-Arad, iar hibridul *Quercus hainaldina* – var. *heuffali* – este cunoscut doar în cîteva localități din Banat.

În poienile pădurii se găsește o vegetație bogată ce cuprinde și unele specii de plante și hibrizi, unele rarități ca hibridul centaurea x troiani săvulescui.

Numai clipele de observație și contact direct cu pădurea Bejan pot da o imagine completă și statornică asupra acestei rezervații naturale.

Un popas la „Sărata Deva” ne sugerează încă o notă a localității de „stațiune de interes local”³⁾ și dezvăluie potențele sale balneoclimaterice a căror valorificare vor spori în perspectivă și mai mult atributele urbanistice, edilitare și social-culturale ale orașului.

Izvoarele minerale sărate de aici au fost folosite încă cu mulți ani în urmă și mai cu seamă din 1909, cînd se pun bazele unei stațiuni cu „băi sărate”. În trecutul îndepărtat al localității sînt consemnate păreri despre existența la poalele dealului cetății a unei „bălți cu apă sărată”, care era „mediu prielnic pentru rațele sălbatice”, fiind în același timp și o adevărată calamitate pentru atmosfera Devei⁴⁾.

Cercetările întreprinse încă la începutul secolului trecut pentru a explica originea acestor izvoare saline, au condus la diverse ipoteze. După unii, apa sărată s-ar fi produs ca urmare a rămășițelor unui depozit de sare din acest loc, care ar fi existat încă din vremea romanilor pentru satisfacerea nevoilor din această parte a Daciei romane. Alții pun în legătură originea conținutului salin al apei de andezitul din dealul cetății, arătînd că dacă „trasăm o linie dreaptă de la izvor și pînă în vîrf, în direcția acestei linii, într-o fișie destul de largă, rocile sînt mai descompuse, în același timp conțin și rugini, ceea ce nu s-a mai găsit în altă parte”⁵⁾. O altă categorie de cercetători îi caută originea în existența argilei saline din straturile de cîmpie formate în epoca terțiară.

Originea izvoarelor sărate din această parte trebuie privită în cadrul complexului structural din jurul Devei, al condițiilor geologice în care a luat naștere. Ele își au cu siguranță originea în apele de infiltrație care spală argilele salifere formate încă în terțiar – mediteranianul superior – ce apar pe o suprafață însemnată în partea de nord – est a orașului, ca un petic izolat în această parte

marginală a podișului Transilvaniei. Acest lucru este ilustrat și de faptul, că apar țîșniri de apă sărată în mai multe locuri, acolo unde s-au săpat fintini la adîncimi de peste 5 m, pe strada Horea și pînă la Hărău.

Formațiile eruptive din jurul Devei, cele andezitice care intră în alcătuirea cetății Deva stau în legătură cu erupțiile neogene ce au avut loc în Munții Apuseni. Andezitul cetății în formă de bancuri, împreună cu grohotișul ce-l acoperă, precum și panta terasei diluviale, poate îndeplini rolul de acumulator de apă, revărsînd-o la vale, pînă la pinza freatică cuprinsă între straturile de marne și argile salifere depuse în trecutul îndepărtat în aceste locuri, altădată purtătoare a rămășițelor mării panonice, în continuă retragere.

În partea sudică a orașului, pinza freatică este exploatată pentru alimentarea cu apă potabilă, iar în partea de nord-est, unde întîlnește straturile argilei salifere, apa se mineralizează, apare la suprafață sub formă de izvor, constituind astfel sursa de apă minerală sărată a băilor.

Din punct de vedere fizico-geografic, „Sărata Deva” se află în stînga Mureșului, la poalele ultimelor prelungiri nord-estice ale Munților Poiana Ruscăi, încheiate prin cununa de dealuri – mături – în care domină rocile vulcanice, andezite, cu înălțimi de 600–700 m (măgura Petroasa, dealurile Decebal, cetatea Devei).

Luînd criteriul compoziției chimice, apa izvoarelor este clorurosodică, sulfată, atermală și cu prezența bioxidului de carbon liber, care-i mărește efectul terapeutic în tratamentul diferitelor afecțiuni, așa cum rezultă din analiza chimică a institutului de balneologie (1965), care ne indică varietatea elementelor minerale componente în mg/l : calciu Ca^2 + 264,20 ; magneziu Mg_2 + 43,40 ; sodiu Na + 4928,50 ; potasiu K + 41,80 ; sulfati SO^2 O – 545,90 ; bicarbonați HCO – 1098,00 ; cloruri Cl_1 – 7200,00 ; total : 14 121,80 ; bioxid de carbon liber CO_2 46,20.

Exploatarea apei necesare se face printr-un puț adînc de 13 m și diametru de 2,50 m, nivelul apei menținîndu-se la 8 m, iar în timpul ploios, în creștere. Extrasă cu ajutorul unei motopompe, apa se încălzește la 90 ° și apoi trimisă, prin conducte, în bazine, unde este răcită la temperatura potrivită.

Sub formă de băi, este indicată în tratarea unor afecțiuni de reumatism, ale sistemului nervos, cit și în afecțiuni ginecologice. În acest scop, apa mineralizată, destul de concentrată, este folosită pentru băi calde de vană, dispunîndu-se de un număr de 10 bazine a 2 persoane și o sală de odihnă.

Afluența mare la „băi”, peste 17 000 în 1968, este dovada aprecierii de care se bucură din partea publicului deven și din împrejurimi.

Deși sînt folosite astăzi în mod empiric, fără nici o asistență medicală și bineînțeles la scară locală, ele constituie o însemnată avuție minerală, cu largi posibilități de valorificare în interesul refacerii sănătății oamenilor muncii.

Este deosebit de important că prin tatonări de sondare s-a ajuns la surse de apă termală cu o temperatură de 24 °C și nămol sărat, ale căror efecte terapeutice merită să fie luate în seamă.

Potențele balneare ale orașului pot fi transformate în realitate printr-o activitate de organizare științifică a exploatării acestei surse minerale, lărgirea ca-

pacității de cuprindere, sporirea debitului actual prin forări care ar aduce la iveală, din adâncimi, apa termală și nămol sărat, factori terapeuțiici de cea mai mare însemnătate. Acest lucru ar crea condiții și mai bune pentru un tratament balnear complex, îndrumat științific și bineînțeles completat cu asistențe medicale suplimentare. Oricum, „Sărata Deva” constituie coloana de suport al unor atribute care situează orașul Deva în rîndul „stațiunilor de interes local” cu largi perspective pentru viitor.

Monumentele naturii și obiectivele balneare descrise nu epuizează lista punctelor de interes turistic de pe cuprinsul orașului. Dealurile Decebal, izvorul Perian și canaba Căprioara, cariera Pietroasa, dealul Paiului etc., o completează și oferă oamenilor muncii largi posibilități de recreere și reconfortare în sînul naturii.

N O T E

1. Octavian Floca, **Hunedoara — Ghid turistic**, Editura Meridiane, București, 1965.
2. Emil Pop, Sălăgeanu N., **Monumente ale naturii din România**, Editura Meridiane, București, 1965.
3. Moraru E. și colectivul, **Stațiunile balneo-climatiche din Republica Populară Română**, Editura Consiliului Central al Sindicatelor, București, 1965.
4. Hanko Vilmos, **A devai hideg, roslovrás chemiai elemzése**, Kolozsvár, 1882.
5. Halovats Gyula, **Deva, Kornyekenek földtani alkotása**, Budapest 1904.
6. V. Corvin Papiu, **Geologie și drumeție**, Editura științifică, București, 1963.
7. C. Gheorghiu, **Monumente ale naturii în culuarul Mureșului**, „Natura” nr. 2, 1965.
8. **Monografia geografică a Republicii Populare Române**, Editura Academiei R.S.R., 1960.

NATURDENKMÄLER, TURISTICHE OBJKTIVE UNDE BÄDER AUF DEM TERRITORIUM DER STADT DEVA

Zusammenfassung

Die Arbeit stellt Naturdenkmäler und Turistische Objekte aus der Umgebung der Stadt Deva dar ; den Hugel der Burg, den Wald von Bejan, und die Salzbäder.

S U M A R

ISTORIE VECHĂ

1. – Octavian Floca,	Harta arheologică a municipiului Deva	7–36
2. – Ioan Andrițoiu,	O nouă așezare din epoca bronzului la Deva	37–46
3. – Mircea Valea,
Liviu Mărghitan,	Așezarea dacică de la Cozia – Deva.	47–53

ISTORIE MEDIE

4. – Ioan Andrițoiu,
Ioan Petru Albu	Deva și împrejurimile în sec. IV–XIV	57–71
3. – Mircea Valea,
Iosif Jivan,	Deva în preajma răscoalei de sub conducerea lui Horia, Cloșca și Crișan	73–79
6. – Nicolae Edroiu,	Două izvoare narrative despre atacul țărănesc din 1784 asupra Devei	81–86
7. – Mircea Valea,
Roland Schilling,	Conscripția urbarială a orașului Deva din anul 1785	87–92
8. – Maria Andrițoiu,
Mihai Cerghedean,	Frământări sociale în jurul Devei sub influența răscoalei lui Tudor Vladimirescu	93–103
9. – Constantin Enea,
Liviu Botezan,	Unele aspecte ale obligațiilor iobăgești pe domeniul Deva și pe alte moșii din comitatul Hunedoara la începutul veacului al XIX-lea	105–124

ISTORIE MODERNĂ ȘI CONTEMPORANĂ

10. – Gelu Neamțu,	Proclamația Iredentei române din 1885 la Deva.	127–135
11. – Constandin Clemente,	Două scrisori inedite ale lui George Barițiu	135–138
12. – Nicolae Wardegger,
Ioan Frățilă,	Aspecte economice și edilitar-gospodărești ale orașului Deva între anii 1919–1944	139–153
13. – Elisabeta Ioniță,	Istoria Devei oglindită în „Muzeul de istorie a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România”	155–162
14. – Ion Lungu,
Vasile Radu,	Frământări țărănești în satele din jurul Devei după primul război mondial imperialist	163–173
15. – Gh. Il Ioniță,	Orașul Deva – gazdă a desfășurării unor importante acțiuni democratice antifasciste de masă (1933–23 august 1944)	175–195
16. – Zevedei Ștef,	Dezvoltarea economiei orașului Deva în anii construcției socialiste	197–202

ȘTIINȚELE NATURII

17. – Valeria Marinceș,
Dumitru Popescu,	Contribuțiuni la studiul miocenului din jurul orașului Deva	205–212
18. – Valeria Marinceș,
Anișa Nuțu,	Moluște tortoniene de la Popești – Hunedoara, în colecția Muzeului județean Deva	213–221
19. – Justinian Petrescu,
Anișa Nuțu,	Prezența unui lemn fosil de Alnoxydon în colecția muzeului din Deva	223–229
20. – Șteafn Schreiber,
Anișa Nuțu,	Angiospermele dicotiledonate din flora dealurilor Devei	231–258
21. – Cornelia Gheorghită,
Romulus Fotescu,	Colecția de lepidoptere a Muzeului județean Hunedoara–Deva	259–261

22. — Cornelia Gheorghiță, Constantin Lupaș, Anișa Nuțu,	Reprezentanți ai avifaunei din valea Mu- reșului și a Streiului în colecția Mu- zeului județean Hunedoara—Deva	263—271
23. — Bujor Vulcu	Aspecte geografice în împrejurimile De- vei a doi termeni geografici populari: margine și măgură	273—284
25. — Valer M. Trufaș,	Hidrologia zonei orașului Deva	285—299
25. — Rodica Munteanu,	Contribuții la cunoașterea climei din zona orașului Alba Iulia	301—309
26. — Cornel Stoica,	Monumente ale naturii și obiective tu- ristico-balneare pe teritoriul orașului Deva	311—316

